MAKSİM GORKİ – ÇOCUKLUĞUM

Türkçesi: Mete Ergin

MAKSİM GORKİ

çocuk-luğum

yordam edebiyat

Mete Ergin *(28 Mart 1934 - 5 Ekim 2015)*

Çevirmen. Robert Kolej mezunudur. Bir süre Boğaziçi Üniversitesi İngiliz Filolojisi bölümünde eğitim gördü. Jack London, Mihail Şolohov, Ernest Hemingway, Bertrand Russell, Bernard Shaw, Erskine Caldwell, O'Henry gibi yazarların eserlerini Türkçeye kazandırdı.

Çocukluğum, ilk kez 1990 yılında Engin Yayıncılık tarafından basılmıştır.

Eserin orijinal adı:
ДЕТСТВО - Detstvo

Yordam Kitap'ta

Mete Ergin Çevirileri

Jack London

Martin Eden

John Barleycorn

Yol-İstiridye Korsanları

Ataların Tanrısı

Kurt Dölü

Beyaz Diş

Yanan Gün

Vahşetin Çağrısı

Mihail Şolohov

Durgun Don (4 cilt)

MAKSİM GORKİ

ÇOCUKLUĞUM

OTOBİYOGRAFİK ANLATI

TÜRKÇESİ
METE ERGİN

yordam
edebiyat

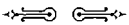
Yordam Kitap: 35 • **Çocukluğum** • Maksim Gorki
ISBN 978-605-172-244-3 • *Türkçesi:* Mete Ergin
Düzeltme: Dilan Keyvan • *Kapak ve İç Tasarım:* Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Gönül Göner • *Birinci Basım:* Mart 2018
© Yordam Kitap, 2016

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • **Faks:** 0212 528 19 09
W: www. yordamkitap.com • **E:** info@yordamkitap. com
www.facebook.com/YordamEdebiyat • www.twitter.com/YordamEdebiyat

Baskı: **Yazın Basın Yayın Matbaacılık Turizm Tic.Ltd.Şti.** (Sertifika No: 12028)
İ.O.S.B. Çevre Sanayi Sitesi 8. Blok No: 38-40-42-44
Başakşehir - İstanbul
Tel: 0212 5650122

ÇOCUKLUĞUM

OTOBİYOGRAFİK ANLATI

Oğluma...

Maksim Gorki Üzerine

Hasan Âli Ediz

Kişisel yaşantısı

Dünya ölçüsünde büyük bir yazar olan Maksim Gorki, 26 Mart 1868 tarihinde, bugün "Gorki" adını taşıyan Nijniy-Novgorod şehrinde doğdu. Asıl adı Aleksey Maksimoviç Peşkov'du. Bir mobilya işçisi olan babasını dört yaşındayken kaybetti. Bu durum karşısında o zamanlar bir boya imalathanesi sahibi olan dedesi Kaşirin'e sığındı. Yedi yaşına gelince onu, bir sanat ilkokuluna verdiler. Ama, okul kayıtlarına göre "fukaralığından ötürü" beş ay sonra okuldan ayrılmak zorunda kaldı. Bir daha da okul yüzü görmedi. Bu sıralarda annesi veremden öldü. Dedesinin işleri de bozulduğu için, Gorki daha sekiz yaşlarında iken hayata atılmak zorunda kaldı.

Gorki'nin çocukluğu, kaba, cahil, sert birtakım insanların çevresinde geçti. Gorki, çocukluğunun bu acı günlerini, dünya edebiyatına birer klasik eser olarak giren *Çocukluğum* (1913) ve *Ekmeğimi Kazanırken* (1916) eserlerinde bütün ayrıntılarıyla anlatır.

Gorki'nin baştan başa acı ve yoksulluk dolu çocukluk hayatının biricik avuntusu, büyükannesi Akulina İvanovna'dır. Gorki'yi sonsuz bir sevgi ile seven, onu anlayan, onu koruyan ve kayıran biricik insan, bu duygulu, bu iyi yürekli kadındı.

Gorki, ninesine olan sevgisinin derinliğini, *Ekmeğimi Kazanırken*, *Benim Üniversitelerim* (1923) adlı eserlerinde çok güzel belirtmiştir.

Gorki'yi on yaşında, bir kundura mağazasına çırak olarak verdiler. Ama ellerini kaynar çorba ile haşladığı için, buradan ayrılarak yeniden ninesinin yanına dönmek zorunda kaldı. Elleri iyileşince, uzak akrabalardan bir mimarın yanına çırak olarak girdi. Gorki

mimarın evinde, düpedüz hizmetçilik yaptı. Bu ağır iş koşullarına ancak bir yıl dayanabildi. Oradan kaçarak, Volga'da işleyen gemilerden birinde, aşçı yamaklığı ve bulaşıkçılık yaptı. Gemiden ayrılınca bir süre başıboş dolaştı. Kuş avcılığı ile hayatını kazanmaya çalıştı. Sonra, yeniden mimarın yanına girdi. Oradan ayrılınca, bir ikon atölyesine kapılandı. Kutsal resimler (ikonlar) satan bir mağazada tezgâhtar çıraklığı etti. Üçüncü kez yine mimarın yanına girdi. İnşaat işlerinde mimara yardım etti.

Gorki bütün bu ağır iş koşullarına rağmen fırsat buldukça okudu. Bu yüzden başına olmayacak işler geldi. Ondaki bu okuma aşkı, ölünceye kadar kendisini bırakmadı.

İçini bir kurt gibi kemiren bu okuma tutkusu, Gorki'yi nihayet Kazan şehrine sürükledi. 1884 yılında, bir arkadaşının teşvikiyle, üniversiteye girmek üzere Kazan şehrine gitti. Ama üniversiteye girmek olanağını bulamadı. Fakat resmî üniversiteye giremeyen Gorki, Kazan'da hayat denilen yüksek üniversitenin bütün fakültelerinden geçti. Gorki, hayatının bu bölümünü *Benim Üniversitelerim* adlı eserlerinde bütün ayrıntılarıyla anlatır.

Gorki, Kazan'da bir süre çeşitli fırınlarda çalıştı. 1888 yılında, yine bu şehirde, Romas adlı bir halkçı-devrimci ile tanıştı. Romas'ın teşvikiyle, köylüler arasında çalışmak ve onları aydınlatmak üzere Volga nehri üzerindeki Krasnovidovo köyüne gitti. Burada, Rus köylüsünün hayatını yakından incelemek fırsatını buldu.

Gorki, hayatının bu döneminde, Hazer Denizi kıyılarına kadar gitti. Orada bir balıkçı dalyanına girdi. Bir aralık şimendifer bekçiliği, sonra da kantar memurluğu yaptı.

1889 yılında Nijniy-Novgorod'da devrimci çalışmalarından ötürü ilk kez tutuklandı. Yine bu sıralarda, devrin tanınmış yazarlarından Korolenko ile tanıştı. Korolenko'ya, o zamanlar yazmış olduğu, "İhtiyar Meşenin Şarkısı" adlı düzyazı şiirini okudu. Korolenko yazıyı beğenmedi. Düşüncesini de Gorki'ye açıkça söylemekten çekinmedi. Gorki bunun etkisiyle, iki yıl eline kalem almadı.

Gorki bu sıralarda Lapin adlı bir avukatın yanında sekreter olarak çalışıyordu. Anılarında bu avukattan sevgi ve saygı ile söz eder, öğrendiği şeylerden bir çoğunu bu kişiye borçlu olduğunu söyler.

Gorki, 1891 yılı baharında yaya olarak uzun bir geziye çıktı: Don Kazaklarının yaşadığı yerleri, Ukrayna'yı, Basarabya ve Tuna bölgelerini, Kırım kıyılarını karış karış dolaştı. Kuban'a kadar uzandı. Yollarda gördüklerini, yol arkadaşlarını, bundan bir süre sonra yazacağı o olağanüstü hikâyelerinde bütün ayrıntılarıyla canlandıracaktır.

1891 yılı sonbaharında Tiflis şehrine geldi.

1892 yılı, Gorki'nin hayatında bir dönüm noktasıdır. Çünkü 1892 yılı 25 Eylül'ünde Tiflis'te çıkmakta olan *Kafkas* adlı gazetede, "Makar Çudra" adlı ilk hikâyesini yayımladı. Gorki'nin edebiyat çalışmalarına başlangıç olarak bu tarih kabul edilir.

Büyük yazar, ilk kez bu hikâyesinde, onu dünya edebiyatında ölümsüzleştiren "Gorki" takma adını kullandı.

Gorki, 1893 yılı Ekim'inde yeniden Nijniy-Novgorod şehrine döndü. Orada *Voljinski Vestinik* gazetesine fıkralar yazmaya başladı. Bu arada hikâyeler yazmaya devam ettiyse de bunları yayınlamadı. Ancak 1893 yılı Ağustos'unda, bir Moskova dergisinde "Yemilyan Pilâye" adlı ikinci hikâyesi çıktı.

Gorki bu sıralarda Korolenko ile sıkı bir arkadaşlık kurmuş bulunuyordu. Korolenko'nun Gorki'ye yazı alanında birçok yararlı öğüt verdiğini, hatta onu elinden tutup yazı hayatına soktuğunu, Gorki'nin kendi mektuplarından öğreniyoruz. Gorki, bir vesileyle, okuma yazma alanında kendisine yardımı dokunanları anarken, birinci derecede aşçı Smuriy'den, avukat Lapin'den, Kalyujniy'den ve Korolenko'dan söz eder.

Okurlarımızın, *Ekmeğimi Kazanırken*'de göreceği gibi, Gorki'ye okuma zevkini aşılayanlar arasında, aşçı Smuriy'den başka "Kraliçe Margot"* ile terzinin ufak tefek karısı da önemli bir yer tutmaktadır.

1895 yılı Mart'ında Gorki'ye *Samara Gazetesi*'nde, devamlı yazı yazmasını önerdiler. Bunun üzerine Gorki, 1895 yılı Mart'ında Samara şehrine gitti.

Samara Gazetesi'nde çıkan birçok fıkra ve hikâyeleri arasında özellikle: "Mavi Gözlü Kadın", "Öğretmen Korjik'in Dinlenme Sa-

* Kraliçe Margot: Gorki'nin çok beğendiği, platonik bir çocuk sevgisiyle bağlandığı kadına verdiği addır. -*H.Â. Ediz*

atleri", "Akulina Nine", "Bir Masal", "Semaga'yı Nasıl Yakaladılar?" gibi hikâyeleri çok ünlüdür.

Gorki, 1896 yılında *Nijegorodskiy Listok* gazetesine devamlı yazar olarak alındı. Bu gazetede çıkan hikâyeleri arasında "Stepte", "Boles", "Konovalov" gibileri çok ünlüdür. Bu dönemde Gorki'nin ünü hızla yayılıyor, hikâyeleri, Rusya'nın çeşitli bölgelerinde çıkmakta olan *Severniy Vestnik, Ruykoye Bogatsvo, Ruskaya Misl* gibi gazetelerde birbiri peşinden yayımlanıyordu.

1898 yılı, Gorki'nin hayatında mutlu dönüm noktalarından ikincisidir. İlk kez bu yıl Gorki'nin hikâyeleri iki cilt halinde yayımlandı.

1898 yılında Gorki, üçüncü kez tutuklandı. Bir yıl sonra da (1899-1900) yazarın *Foma Gordeyev* ve *Üç Kişi* adlı iki büyük eseriyle başka hikâyeleri yayımlandı.

Gorki, 1901 yılında Çehov'la tanıştı. 1902 yılı 23 Mart'ında ise "Moskova Sanat Tiyatrosu"nda *Küçük Burjuvalar* piyesi oynandı. Piyes büyük bir başarı kazandı. Aynı yılın nisan ayında da *Ayaktakımı Arasında* adlı eseri oynandı.

Rusya'daki ilk temsilinden, ancak 34 yıl sonra, İstanbul Şehir Tiyatrosunda oynanmış olan bu eserin, Moskova Sanat Tiyatrosu'nda temsili, o dönemin Rus basınında, yazardan yana büyük gösterilere yol açtı. Gorki'nin düşüncelerine katılanlar da katılmayanlar da, Gorki'yi beğenenler de beğenmeyenler de oyun etrafında birleşti ve bu eserin, dünya çapında bir başeser olduğunu açıkladılar. O zamana kadar Gorki'ye dostça davranmamış olan eleştirmenler bile, onu göklere çıkardılar. Petersburg'da çıkmakta olan *Novosti* gazetesinin Moskova muhabiri, gazetesine şöyle bir yazı yazmak zorunda kaldı:

"Dün, bizde Moskova'da önemli bir olay oldu. Bu olay, Maksim Gorki'nin Sanat Tiyatrosunda temsil olunan *Ayaktakımı Arasında* adlı piyesinin kazandığı büyük başarıdır. Buna "olay" diyorum, çünkü ünlü Gorki'nin bu yeni zaferi, edebî bir devrimdir. Estetik dünyasında, bir rejim değişikliğidir. Bir tiyatro eleştirmeni olarak ihtiyarladım, ama sizi temin ederim ki bugüne kadar hiçbir za-

man böyle bir başarıya tanık olmadım. Dün, yeni bir dilin, yeni bir edebî düşüncenin taç giyme töreni yapıldı."

Gorki'nin başarısı, Rusya ölçüsünde kalmadı. *Ayaktakımı Arasında* oyunu, aynı yıl içinde Almancaya çevrilerek Berlin tiyatrolarında oynandı. Bunu, Paris ve Prag tiyatrolarının temsilleri izledi.

Bu olay Maksim Gorki'nin, Petersburg Bilimler Akademisi onur üyeliğine seçilişini doğurdu. *Hükümet Sözcüsü* adlı gazetede, bu seçimin bozulduğunu bildiren hükümet bildirisi ise bir bomba gibi patladı. Tolstoy, Çehov, Korolenko gibi tanınmış edebiyat kişilerinin, hükümetin bu davranışını protesto etmek üzere Akademi üyeliğinden istifa etmesi, işe büsbütün önem kazandırdı. Birbirine bağlanan bütün bu olaylar, Gorki'nin adını en ücra köşelere kadar duyurdu.

Bunu izleyen yıllar içinde Gorki'nin en güzel eserleri birbirini kovalamaya, ünü de gün geçtikçe büyümeye başladı. 1906'da *Ana* romanı, 1913'te *Çocukluğum*, 1916'da *Ekmeğimi Kazanırken*, 1923'te *Benim Üniversitelerim* gibi eserleri; 1925'te *Artamanov'lar*; 1926'da ise en büyük romanı olan *Klim Samgin'in Hayatı*'nın birinci cildi çıktı.

Gorki'nin ne kadar çabuk ün saldığını, eserlerinin çıkar çıkmaz, ne kadar çabuk başka dillere çevrildiğini daha iyi anlayabilmemiz için, şu küçük noktayı belirtmemiz yeter: Dünya çapında ünlü bir romancı olan Turgenyev'in en ünlü eserleri, ancak çıkışlarından 20-25 yıl sonra, Dostoyevski'nin ise, *Suç ve Ceza, Karamazov Kardeşler, Budala* gibi başeserleri, çıkışlarından ancak 60-70 yıl sonra dilimize çevrildikleri halde, Gorki'nin *Ana* romanı Rusya'da 1906-1907 yıllarında yayımlanmış, hemen iki yıl sonra da, yani 1909 yılında Türkçeye çevrilerek, *Tanin* gazetesinde tefrika edildikten sonra kitap halinde çıkmıştır.

Gorki'nin kitap halinde çıkmış ilk eseri olan iki ciltlik hikâyeleri, 1898 tarihini taşıdığına göre, bu büyük yazarın bize kadar gelebilmesi için, ancak 10 yıllık bir zaman geçmesi yetmiştir. Halbuki Turgenyev ile Dostoyevski, Gorki'nin 10 yılda aldığı yolu, ancak 40-60 yıl içinde alabilmişlerdir.

Başarının Sırrı

Pekiyi, Gorki'yi böylesine kısa bir zamanda ünlü eden, onu geniş okur yığınlarına sevdiren sebepler nelerdi?

Dönemin edebiyat eleştirmenleri bunu, kısmen Gorki'nin çok renkli ve serüven dolu hayatına; kısmen de ele aldığı konuların özgünlüğüne, yani onun, özellikle serserilerin hayatını yansıtmasına veriyorlardı. Bazıları ise bu başarının sırrını sadece Gorki'nin yetenek ve üstünlüğünde görüyorlardı.

Halbuki, teker teker ele alındıkları zaman, bu sebeplerden hiçbiri Gorki'nin kazandığı başarının gizini yeteri kadar açıklayamıyordu.

Çünkü, Gorki'nin serüven dolu hayatını, hele ilk zamanlarda, koca Rusya'da bilenler pek azdı. Onun için, Gorki'nin başarı sebeplerinden biri olarak bunu saymak yanlış olur.

Gorki'nin eserlerinde dile getirdiği Rus yaşamını, Rusya'da Gorki'den önce de dile getirenler olmuştu. Buna örnek olarak Levitov gösterilebilirdi. O halde böyle bir konuya ilk kez el atan Gorki olmuyordu. Demek ki bu da, bir başına Gorki'nin başarısını sağlayan sebeplerden biri olamazdı.

Gorki'nin üstün edebî nitelik ve yeteneği de bu alanda başlı başına bir sebep sayılamazdı. Çünkü Gorki'nin yazı yazmaya başladığı dönemde Tolstoy gibi, Çehov gibi devler, en ünlü anlarını yaşıyordu. Öte yandan, Turgenyev'in, Dostoyevski'nin ölümleri üzerinden henüz on yıl bile geçmemişti. Bu edebiyat devleri arasında kendine yer bulup sesini duyurabilmek için, Gorki'de yukarıda saydığımız özelliklerden daha başka birtakım özelliklerin bulunması gerekiyordu.

Gerçekten de, Gorki'nin eserleri incelenince, büyük yazarın bütün eserlerinde, ona başarı yolunu açan ciddi bir sebebin bulunduğu hemen göze çarpar. Bu ciddi sebep, Gorki'nin eserlerinde görülen sosyal yönün, geniş okur yığınlarının sosyal eğilimlerine uygun olması gerçeğidir.

Gerçekten de Gorki'nin eserlerini, bunların yazıldığı dönemi, bunların değindiği konuları inceleyecek olursak, yazarın, hemen her eserinde geniş okur yığınlarını çok yakından ilgilendiren sosyal davalara dokunduğunu görüyoruz.

Sanat Yöntemi

Gorki'nin eserlerinde göze çarpan sosyal yön, olay kişileriyle toplumsal koşullar arasındaki çelişme ve çatışmadır. Gorki'nin bütün eserlerine egemen olan başlıca mesele ise, olay kişilerinin sosyal koşullara kendi istek ve eğilimlerine göre bir yön vermeye çalışmalarıdır.

Gorki'nin eserlerinde bu sosyal yön üç şekilde, üç türlü belirtilmiştir: a) Masallar ve efsaneler, b) Gazete makaleleri, c) Nihayet olayların realistçe açıklanması ve hikâyesi biçiminde.

a) Gorki ilk yazılarını masal ve efsaneler biçiminde yazmıştır. Yazarın dilimize de çevrilmiş olan *Stepte* eserindeki (Kocakarı İzergil, Makar Çudra, Şahin Üzerine Türkü, Han ve Oğlu) gibi masal ve efsanelerde görüldüğü gibi içinde yaşanılan acı gerçeğe karşı, idealize edilmiş bir gerçek çıkarılmıştır. İçinde yaşanılan hayatta elde edilemeyen, gerçekleştirilemeyen istekler, idealize edilmiş bir hayatta gerçekleştirilmiş gibi gösterilmiştir. Gorki'nin bu tip eserlerindeki bütün kişilerde göze çarpan şu özellik vardır: Güçlü insanlar zayıflara, serbest ve bağımsız insanlar kölelere, mağrur insanlar alçalmış insanlara karşı konulmuştur.

Gorki'nin başıboş insanların, serserilerin hayatını tasvir ettiği "Malva", "Çelkaş", "Konovalov", "Yol Arkadaşım" gibi hikâyelerinde de aynı hali görmekteyiz. Bu hikâyelerin kişileri de "olağanüstü" insanlardır.

Hiç kuşku yok ki Gorki, bu çeşit eserlerinde romantiktir. Ama Gorki'nin bu romantizminde, geçmişe, geriye dönüşten çok, ileriye, iyiye ve güzele bir akış vardır.

Gorki'nin birçok eserinde, içinde yaşadığı gerçek ve sıkıcı hayatı, hayal gücüyle daha çekici bir hale getiren, hayale tapan kişilere rastlıyoruz. Hayali cennetler yaratmak, hayal gücüyle daha çekici yaşama koşulları yaratmak, içinde yaşanılan kötü koşullara karşı bir mücadele aracı olmasa bile bir avuntudur.

Nitekim bu hayali cennetlere rağmen kötü yaşam koşulları, yine olanca ağırlığıyla sürmektedir. Kısa bir zaman sonra yaşamın yasaları, bütün ağırlığıyla kendilerini duyurmaya başlayacaklardır.

Biraz olsun avunmak için bu hayali cennetler belki yararlıdır ama bunlar kötü yaşam koşullarını büsbütün yok eden bir ilaç değildir. Gerçek yaşamı, yalancı, hayali bir yaşamla değiştirmeye çalışmak, olsa olsa aciz, güçsüz insanların işidir.

Gorki'nin "Boles" hikâyesindeki Tereza'sı bu çeşit insanlardan biridir. Bu düş ürünü hayatın filozofları, vaizleri de vardır. Örneğin, aşağı tabaka arasındaki Lenka bunun güzel bir örneğini oluşturur.

b) Ama Gorki, masal ve efsaneler içinde canlandırılan hayali cennetlerle yetinemezdi. Bunun için daha başka yollara da başvurmak gerekiyordu. İşte bu yollardan biri de gazete fıkralarıdır. Burada kişiler değil, gerçekler vardır. "9 Ocak", "Amerika'da", "Rus Masalları" bu çeşit yazılardır. Gorki bu çeşit eserlerinde yaşamı açıkça mahkûm etmektedir.

c) Gorki'nin insanla sosyal koşullar arasındaki çelişmeyi ve anlaşmazlığı belirtmek için en çok başvurduğu yol, doğrudan doğruya olayların gerçekçi bir yöntemle anlatılmasıdır. Gorki'nin eserleri çoğunlukla bu biçimde yazılmıştır. *Foma Gordeyev, Üç Kişi, Ana, Matvey Kojemyakin'in Hayatı, Benim Üniversitelerim, Klim Samgin'in Hayatı* gibi romanları bu çeşit eserlerden sayılmaktadır. Gorki'nin, sayıları 10-15'i bulan tiyatro eserlerini de bu türe sokmak mümkündür.

Gorki'nin dilimize çevriliş zamanı ve koşulları göz önüne alınacak olursa, bu büyük yazarın başarısını sağlayan sebepler daha çabuk anlaşılabilir.

Yukarıda da değindiğimiz gibi, dünya çapında bir yazar olan Tolstoy, ancak ömrünün sonlarına doğru, Dostoyevski ile Turgenyev ise ancak ölümlerinden sonra dilimize çevrildiği halde, Gorki, kitap halinde ilk eserlerinin çıkışından hemen 10 yıl sonra dilimize çevrilmiş bulunuyor. Dostoyevski'nin en ünlü eserlerinden biri olan *Suç ve Ceza* Rusya'da 1866 yılında yayımlanmış, Fransızcaya 1884 yılında, yani tam 18 yıl sonra çevrilmiştir. Aynı eserin dilimize çevrilişi 1947 tarihlerine rastlar. Yani, Rusya'da çıkışından tam 81 yıl sonra.

Halbuki *Ana* romanı Rusya'da 1906-1907 tarihlerinde çıkmış, iki yıl sonra da, yani 1909 tarihinde dilimize çevrilmiştir. *Ana* romanı, Gorki'nin eserleri içinde, doğrudan doğruya Çarlık düzeni-

ne karşı yazılmış en güçlü eserdir. Türkiye'de Abdülhamid düzeninin devrilişi ise bu eserin çıkışından bir yıl sonraya rastlar. İstibdat düzenlerine karşı savaşın bir simgesi sayılan *Ana* romanı, o zaman, istibdatla savaşan bütün ülkelerce benimsendiği gibi, ülkemizde de benimsenmiş ve dönemin tanınmış ediplerinden İsmail Müştak ile Muhittin Birgen tarafından dilimize çevrilerek, yine o dönemin en ünlü ve ilerici gazetesi olan *Tanin* gazetesinde tefrika edildikten sonra kitap halinde yayımlanmıştır. Gorki'nin henüz hiçbir hikâyesinin dilimize çevrilmemiş olduğu sıralarda *Ana* romanının dilimize çevrilişi ancak ve ancak bu romanın taşıdığı aktüel ruhla ve bunun o zamanlar istibdat düzeninden yeni kurtulmuş olan Türk toplumunca benimsenmiş olmasıyla açıklanabilir.

O zamanlar Gorki'yi Türkiye'de tanıtan ve ünlü kılan sebepler ne idiyse, onu kendi memleketinde de ünlü kılan sebepler, çok daha geniş ölçüde aynıydı.

Hikâye ustası

Gorki'nin 8-10 romanıyla 10-15 tiyatro eseri bir yana bırakılırsa, eserlerinden geri kalanı, kısa ya da uzun hikâyeleridir. Onun için Gorki'ye dünya çapında bir hikâye ustası gözüyle bakmak mümkündür.

Gerçekten de Gorki büyük çapta bir hikâye ustasıdır. Gorki'nin hikâyeleri kadar, hikâyecilik sanatı üzerine öğütleri de, özellikle genç hikâyeciler için, çok ilginçtir. Gorki'nin hikâye tekniği üzerine neler düşündüğünü anlamamız için, onun kısa hikâye tekniğini öğretmek ve tanıtmak amacıyla, bir dergiye yazdığı mektuptan şu satırları okumak, gerçekten de çok yararlıdır. Hepimizin, hele genç yazarların çok şey öğrenebileceği bu mektubun önemli bölümlerini olduğu gibi aktarıyoruz.

> *30 Gün* dergisini, genç kuşaklara kısa hikâye tekniğini tanıtacak bir dergi haline getirmek niyetinizi çok iyi karşıladım. Çünkü her büyük şey, küçükten doğar. Halbuki bizde öyle bir durum meydana gelmiştir ki, küçük tabanca, okurun üzerine hemen romanla ateş etmeye başlıyor. Ama bu tabanca, hedefe isabet ettire-

meyip de sağdan soldan saldırılara uğrayınca hemen kusurlarını itiraf mektupları başlıyor: "Kitabımın kusurlarını ben kendim de görüyor ve biliyorum!" Halbuki işin doğrusunu isterseniz, bizim genç yazar, hatası yüzüne vuruluncaya kadar, kendi hatası üzerine ne bir şey biliyordu ne de bilmek istiyordu. Bu yazdığı mektuplar ise, hatasının gençliğine, deneyimsizliğine verilerek hoş görülmesi içindir.

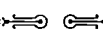
Ama bu bir mazeret değildir. Bir yazar geliştiği gibi okur da gelişir. Bugünün okuru dünün okuruna hiç benzemez! Onun için, bir edip, bir yazar olmak isteyenler şunu iyice bellemelidir: Edebiyat çok sorunlu bir iştir. Bir yazar, büyük edebî türlere, romana geçmeden önce küçük hikâye türünün dikenli yollarından geçmek zorundadır. Roman türü, büyük bir yaşam deneyimi ister.

Ama iyi bir hikâye yazmanın kolay bir iş olduğunu da sanmamalıdır. Hayır; kötü bir roman yazmanın iyi bir hikâye yazmaktan çok kolay olduğunu açıkça söylemek gerekir.

Hikâyecilik, belli birtakım çerçevelerle çevrilmiş çok önce bir sanat koludur. Bu hikâyedeki her gereksiz söz, her gereksiz konuşma ya da sesleniş, okurun kulağında falsolu bir nota, bozuk bir melodi etkisi yapar.

Gorki, yeni yazı yazmaya başlayan genç yazarlara özellikle Çehov'u, Maupassant'ı, Pirandello'yu dikkatle okumalarını öğütlemektedir. Bizce, bu adların en başına Gorki'yi koymak hiç de yanlış bir davranış olmayacaktır.

SUNUŞ

Ronald Wilks

Daha çok takma adıyla, Maksim Gorki diye tanınan Aleksey Maksimoviç Peşkov, sonradan onun adı verilecek olan, Nijniy-Novgorod şehrinde, 1868 yılında doğdu. Gorki –ne kadar anlamlıdır ki, 'Gorki' kelimesi Rusça acı demektir– yaşamı boyunca öbür bütün Rus yazarlarından daha büyük bir üne kavuştuğu gibi, eserleri de bugün Sovyetler Birliği'nde Tolstoy'un ya da Dostoyevski'nin eserlerinden bile çok satılmaktadır. O, yirminci yüzyıl Rus edebiyatının büyük adı, odak noktası olmaktan başka, yetkesine ve ününe kimsenin dil uzatamayacağı bir Sovyet 'kurumu' haline de gelmiştir. *Çocukluğum*, onun eserlerinin en güzellerinden biri olmasının yanı sıra, çocukluk çağını tasvir eden eserler içinde gelmiş geçmiş en duygulu öykülerden de biridir.

Gorki'nin ilk eserleri, on dokuzuncu yüzyıl sonlarının boğucu edebî atmosferine taptaze bir hava getirmiştir. *Makar Çudra* (1892) ve *Çelkaş* (1895) gibi ilk öyküleri, çingenelerin, destan kahramanlarının ve gezginci balıkçıların romantize edilmiş hikâyeleridir. Gorki daha sonra serserilere, toplumdan dışlanmış kişilere ve 'uçurumun kıyısında' oturan insanlara el atmıştır. Halkçı ekolün sıkıcı, ağır aksak, natüralist yazıları yüzünden az çok iştahını kaybeden, hatta Çehov'un incelikli, kılı kırk yaran nüanslarından bile artık bıkkınlık getiren okur yığınları, işte onun bu hikâyelerini sevinçle karşılamışlardı. Endüstrinin güçlenişiyle birlikte yazarlar artık köydeki bitkisel hayat yerine, şehir hayatını anlatmaya başlamışlardı. Gorki de kendisine konu olarak ayaktakımını, serserileri, fabrika işçilerini ve bunların için-

de yaşadığı o korkunç, pis, yoksul ortamı seçti. Gorki bellibaşlı uğraşı alanı olarak kendine sıradan insanı, şehirli zanaatkârı seçince, onun artık, önemi artan sanayi proletaryasının büyük bir sözcüsü haline; yaşamının büyükbölümündedevrimci hareketin içinde yer alarak, bu davanın önde gelen ve aşırılıklara karşı da sesini fazla yükseltince başı sık sık derde giren kişilerinden biri haline gelmiş olması da doğaldır.

Onunki kadar geniş bir yaşam deneyimi pek az yazara nasip olabilmiştir; üstelik, Gorki'nin deneyimlerini kazandığı yaşam, en ilkel, en işlenmemiş, en ham haliyle, insana acı veren bir yaşamdı. Yazarın yaşamının ilk sekiz yılını tasvir eden *Çocukluğum*, Gorki'nin, yaşamını duvar kâğıdı kaplamacısı, mobilyacı olarak kazanan ve Astrahan'da yakalandığı koleradan ölen babasının cenazesiyle başlar. Babası, gözlerini para hırsı bürümüş, kavgacı ve ahlaksız Kaşirinlerin (karısının ailesi) yanındaki yaşama katlanamamış, karısıyla küçük oğlu Maksim'i de alarak onların Nijniy'deki o korkunç evlerinden ayrılmıştı. Babasının ölümünden sonra Gorki, annesi ve anneannesiyle birlikte, çoğu zaman gerçek bir cehenneme benzeyen ve Gorki'nin deyimiyle 'içinde yaşayan herkesin karşılıklı bir düşmanlık sisinde boğulduğu', dedesinin evine döndü. Dedesi vaktiyle mavna işletmeciliğinden, nakliyecilikten epeyce yükünü tutmuş, sonradan Nijniy'de bir boyahane kurmuştu. Ne var ki, sağa sola düşüncesizce borç vermiş, paralar geri dönmeyince de iflas etmişti. Zalimliğin, açgözlülüğün ve hayvanca davranışların kol gezdiği işte bu dünyaya Gorki, izlenimlere en açık, körpecik bir çocuk olduğu çağda, henüz beş yaşındayken adım attı. İnsanların birbirine neden hayvanlar gibi davrandığını bir türlü anlayamayan Gorki bize *Çocukluğum*'da, başkalarının talihsizliklerine ve çektiği acılara karşı hiç bitmeyecek ilgi ve duygudaşlığın daha o çağlarda, yüreğinde kök saldığını anlatır.

Çocukluğum'un sonunda, annesinin ölümünden sonra dedesi Gorki'ye lafını hiç esirgemeksizin, artık kendisine o evde yer olmadığını, 'hayata atılması gerektiği'ni söyler. Böylece, bir başına

ve başının çaresine bakmak zorunda kalan Gorki, Volga Irmağında işleyen vapurlarda, mavnalarda, bir fırında, bir ikon yapımcısının dükkânında çalışarak türlü türlü yoksunluk ve yoksulluklara katlanmış, ama bu arada en aşağılık işleri görerek kıt kanaat geçinmeye çalışan umutsuzluk içindeki insanlarla haşır neşir olmuştur. "Yirmi Altı Erkek ve Bir Kız" adlı ünlü öyküsünde, bir fırında günde on dört saat çalışmanın ne demek olduğunu anlatır Gorki. *Ekmeğimi Kazanırken* adlı eserinde ise, bütün bir gün korkunç denecek kadar ağır ve bezdirici bir işte ter döktükten sonra, geceleri de nasıl ders çalıştığını tasvir eder. Yaşama olan inancını yitirerek umutsuzluğa sürüklenen Gorki, kendini öldürmek istemiş, ama başaramamış ve akciğerleri delinerek dört hafta hastanede yatmıştır.

İlk edebî çalışmaları sırasında Gorki'ye, Nikola Lapin adında bir avukatla, tanınmış yazar Korolenko cesaret ve öğüt vermişti. Gorki, güney yörelerinde üç yıl başıboş sürttükten sonra Gürcistan'ın başkenti Tiflis'e gitti ve orada ilk hikâyesi *Makar Çudra*'yı yazdı. Eser, Tiflis'in günlük gazetelerinden *Kafkas*'ta çıktı. Gorki kuzeye, Nijniy'e döndükten sonra Lapin'le Korolenko ona bir başka gazetede iş buldular. Bu ilk hikâyelerinin birçoğu günlük basında yer almaya başladı ve ün kazanmakta gecikmedi. Çok geçmeden, *Ayaktakımı Arasında* adlı oyunu Moskova Sanat Tiyatrosu'nda görülmemiş bir başarı kazandı ve Avrupa'nın bütün ülkelerinde sahneye kondu.

Genç Marksist sosyalistlerle Kazan'da bulunuşu sırasında ilk kez tanışmış olan Gorki, şimdi artık devrimci harekette eylemli olarak rol almaya başladı ve 1905 yılında Çarlık Hükümeti tarafından tutuklandı, ama birçok ünlü devlet adamıyla yazarın imzaladığı bir dilekçenin yayımlanması üzerine salıverildi. Ertesi yıl New York'a gitti ve başlangıcında büyük bir heves ve heyecanla kabul gören bu ziyareti, yanındaki kadının yasal eşi olmadığı gerçeğinin düşmanları tarafından kamuoyuna duyuruluşu üzerine, oldukça tatsız sonuçlandı. Gorki, "Sarı Şeytanın Şehri" adını verdiği New York'tan kaçarak ülkenin içerilerine saklandı,

hemen ardından da, Amerikan kapitalizmine şiddetle saldıran yazılar kaleme aldı. Amerika Birleşik Devletleri'nde bulunduğu sırada *Ana* romanını yazdı. Belli başlı karakterlerinin ana çizgilerini, 1902 yılında Sormovo'daki grev ve gösterilerde önemli roller oynamış olan iki devrimciden, Zalomov ile annesinden alan ve yayımlanır yayımlanmaz liste başı haline gelen bu roman gerçekten de Rus sosyalist hareketinin ilk geniş ve ayrıntılı tasvirini oluşturur.

Gorki daha sonra Avrupa'ya dönerek, Capri'ye yerleşti; burada, oturduğu villa, yazarlar topluluğunun merkezi oldu. Daha sonraki yıllarda ziyaretçileri arasına Troçki ile Lenin'in de katıldığı bu villa, sosyalist düşünceli yazarlarla politikacıların eğitim gördükleri bir okul haline geldi.

Birinci Dünya Savaşı sırasında Marksist Enternasyonalistler Grubuyla yakın ilişki kurmuş bulunan Gorki, 1917 yılı başlarında, sosyalizm sol kanadının çıkarlarını savunmakla birlikte, Kerenski'ye ve Lenin'in 'Komünist histerisi' diye adlandırılan davranışlarına şiddetle çatan, *Yeni Hayat* adlı gündelik bir yayın organı kurdu. Devrimin kan dökücülüğünden müthiş sarsılan Gorki'nin, çoğu gaddar olan Komünist liderlere olan inancı gittikçe zayıflıyor, ideolojilerin iktidar sahipleri üzerindeki bozucu etkisine ilişkin kuşkuları gittikçe artıyordu. İşte bu düşünce ve ruh durumu içine giren Gorki, gazete makalelerinden birinde, Lenin ile Troçki'nin, bireysel özgürlük ve konuşma özgürlüğü kavramını terk etmiş olduklarından söz etti. Pek tabii Bolşevik basın yanıtını vermekte hiç gecikmedi ve *Pravda* gazetesi, onu, 'burjuvaziye yaltaklanmak'la suçladı.

Önüne çıkan her şeyi silip süpüren Komünizm selinden, sadece kültürel değerleri değil, aynı zamanda düşüncelerinden ötürü ölüm veya sürgün cezasına çarptırılmış yazarların, bilim adamlarının ve sanatçıların yaşamlarını da kurtarmak için durup dinlenmeksizin uğraş verdiği halde, sırf proleterleri desteklediği için, Gorki'den ılımlı liberaller de nefret ediyorlardı.

Gorki bu arada, genç yazarlara yardım ediyor ve Uluslararası Edebiyat diye bilinen, dev gibi bir yayımcılık girişimini de örgütlüyordu. Stalin'in yakın arkadaşlarından biri olarak, Sovyet Rusya'da sanat ve edebiyatın ilerleyişi üzerindeki etkisi büyük bir yaygınlık kazanan Gorki'nin, modern Sovyet edebiyatının yaratılışının arkasındaki itici gücü oluşturduğuna hiç kuşku yoktur.

Kendini öldürme girişiminin sonunda akciğerleri bir daha düzelmeyecek biçimde hastalanmış olan Gorki'yi, Lenin, yurt dışına gitmesi gerektiğine inandırdı. Bunun üzerine 1921'de İtalya'ya giden Gorki, orada, otobiyografik üçlüsünün son bölümünü oluşturan *Benim Üniversitelerim* ile bir cinayet romanı olan *Artamanov'lar*'ı yazdı.

Gorki, yedi yıl sonra Moskova'ya döndü ve ondan sonra gerek konuşmaları, söylevleri, gerek gazetelerdeki yazılarıyla hep Sovyet rejimini savundu. Onu Sovyet edebiyatının babası ilan ettiler. 1936 yılında öldü ve ölüm nedeni önceleri bir giz perdesi altında kaldı, ama daha sonra, ölümünden, en başta eski gizli polis şefi Yagoda olmak üzere, düşmanlarının sorumlu olduğu kanıtlandı. Gorki'nin doktoru Levin'i, yazara kâfuru içirmekle suçladılar, daha sonra da, Moskova'da mahkemeye çıkardılar ve idam ettiler.

Gorki'ye Kızıl Meydan'da, kahramanlara yaraşır bir cenaze töreni yaptılar, başta Stalin ve günün öbür önemli kişileri olmak üzere büyük bir kalabalık ona saygılarını sundular.

1913 yılında yayımlanan *Çocukluğum* –Mark Donskoy tarafından son derece başarılı bir filmi yapılmıştır– Gorki'nin otobiyografik üçlüsünün birinci bölümü, aynı zamanda da yazarın en başarılı eserlerinden biridir. Geri kalan iki bölümü oluşturan *Ekmeğimi Kazanırken* ve *Benim Üniversitelerim*'de yazar, delikanlılık çağını anlatır.

Kitabın daha başlarında Gorki bize, gerçekler her ne kadar ona çok acı vermiş de olsa, olguların üzerine parlak bir cila çekmeye ya da tatsız episodları atlamaya bir türlü elinin varmadığını söyler. O ünlü haykırışlarından birinde şöyle der:

"Rusya'daki o barbarca yaşayışın iğrenç kötülüklerini belleğimde canlandırmaya çalışırken, zaman zaman kendi kendime şu soruyu sorduğum olmuştur: Bütün bunları kayda geçirmeye değer mi? Her seferinde de ve gittikçe daha büyük bir inançla 'evet' yanıtını bulmuşumdur, zira, iğrenç de olsa, bütün bunlar gerçeğin ta kendisiydi, bugün de öyledir.

Ta köklerinin dibine kadar bilinmesi gereken gerçektir bu, zira ancak bu sayede bunların kökünü kazıyarak belleklerimizden, insanoğlunun vicdanından, insan ruhunu baskı altında tutan bizim o iğrenç yaşantımızdan tamamıyla silip atabiliriz."

Gorki için acı çekme, Dostoyevski'de olduğu gibi soyut birtakım sorunların ortaya çıkardığı tinsel bir ikilem değildir: Acı çekme onun için, insanların sokaklarında dilendiği, nafakalarını çöp yığınlarını karıştırarak çıkardığı endüstri şehirlerindeki, hayvanlara yakışır, aşağılık yaşamın hemen el altında bulunan somut gerçeğidir. (Serserilerin, toplumdan dışlanmış olanların ve dilencilerin portrelerini çizmekte gösterdiği başarıdan ötürü Gorki'ye yağdırılan övgüler üzerine Tolstoy şöyle demek zorunluluğunu duymuştur: "Serserilerin de canı olduğunu ben Gorki'den çok daha önce biliyordum.")

İnsanların en kolay etkilendiği çağda, daha küçücükken, Gorki, kendi deyimiyle, içinde yaşanılan yaşamın birbirini izleyen karabasanlardan farksız olduğu, dedesinin evine tıkılmıştır. İki dayısı, Mihail ile Yakov, babalarından kalacak miras için herkesin gözü önünde âdeta birbirlerinin gözünü oyar, hayvanlar gibi kıyasıya dövüşür ve gidip dışarıda içer içer, rezil olur, sonra da eve dönünce eşyayı kırıp dökerler. Öte yandan, 'kokarca suratlı', sinirli, sert ve kötü yürekli dedesi, Gorki'yi en önemsenmeyecek, küçücük kabahatleri için bile bayıltıncaya kadar döver, bu yüzden çok kez haftalarca yatmak zorunda kalan çocuk, bacalarda uğuldayan rüzgârı, uzak tarlalardan gelen kurt ulumalarını dinler. "Benim ruhum," diyor bize Gorki, "işte bu tür musikiyle olgunlaştı."

Gorki'yi bu ortam içinde avutabilen biricik kişi, azizeler kadar iyi bir insan olan anneannesidir. Tanrıya olan sarsılmaz inancın-

dan aldığı güçle, yaşamın bütün sıkıntılarına metanetle göğüs geren büyükanne, yaradanı, hiç solmayan çiçeklerle bezenmiş bir çayırın ortasında, azizlerin çevrelediği pırlantadan tahtta oturan bir kişi olarak görmektedir. Bu anneanne, yürekten gelen o safça dinsel inancıyla bir yandan her şeyin iyiye varacağı, dünyanın iyi ve güzel olduğu konusunda sarsılmaz bir güven beslerken, öte yandan da 'ocak cinleri'ne, gulyabanilere, kısaca tüm o geleneksel cinlere, perilere ve ruhlara ilkel bir biçimde inanır. İşte bu yüzden de, Ortodoks dininin bütün kurallarına bağnazca bağlı olan dede, ona kâfir damgasını vurmuştur. Anneannenin dağarcığı, hiç bıkmadan anlattığı peri masalları, destanlar yönünden de oldukça zengindir. Gorki ilk romantik öyküleri için, çocukken dinlediği bu masal ve destanlardan epeyce malzeme edinmiş olmalıdır.

İnanılmayacak kadar uzun saçlı, iriyarı bu anneanneyle, ufacık tefecik bir adam olan, öfkesi burnundaki dede tam bir zıtlık oluşturmaktadır. Karısını gözünü kırpmadan kıyasıya döven, Gorki'ye ömrünün sonuna kadar unutamadığı kırbaç cezaları veren bu dede, her şeye rağmen, zaman zaman iyilikçi ve güleryüzlü de olabilmektedir. Öfkelenmediği bazı zamanlar torununa eski günlerden, Volga'da yedekçilik yaptığı o zorlu günlerden söz eder:

"Güneş enseni kavurur, başının içi ergimiş çelik gibi kaynar sanki. Ve sen bitkin, perişan halinle iki büklüm, kemiklerin çatırdayarak habire abanırsın da abanırsın. Sonunda öyle bir an gelir ki, artık önünü bile görmez hale gelirsin, çünkü gözlerine ter dolmuştur ve içinden ağlamak gelir; terle dolu gözlerinden yanaklarına bir de gözyaşı süzülür."

Çocukluğum'un sayfaları, hepsi de son derece ilginç bir gözlem gücüyle çizilmiş capcanlı insan tipleriyle doludur: Zavallı çırak Çiganok; bakır talaşları ve asitle deneyler yapan kaçıkça kiracı; ölüm ve çürüme üzerinde felsefe yürüten, insanın saçlarını diken diken eden korku hikâyeleri anlatan mezarlık bekçisi ve sonradan Gorki'nin üvey babası olan o zayıf karakterli subay.

İşte bütün bunları biz bir çocuğun gözlerinden görüyor ve anlıyoruz. Gerçekten de, Gorki'nin, henüz çocukken algıladığı

duyumlarla, dış dünyaya gösterdiği tepkileri olduğu gibi hatırlayabilmesi çok dikkat çekicidir. Bir çocuğun duygularını son derece duru bir biçimde dile getiren, kitabın ilk pasajlarından biri, yağmurlu bir günde gömülen babasının cenaze töreniyle ilgilidir. Gorki'nin kafası (koleradan daha yeni ölen) babasına değil, mezar tekrar doldurulurken çamur parçalarıyla birlikte mezara yuvarlanan kurbağalara takılmıştır. Kurbağalar adına dehşete düşmüştür: Asıl trajediyi anlayamayacak kadar küçüktür henüz. Gerçekten de, o yaştaki bir çocuk aynen böyle düşünür ve bütün kitaba da işte bu psikolojik gerçeklik egemendir. Tatma, dokunma, koku alma; bütün bu duyumlar öylesine canlı ayrıntılarla anlatılmaktadır ki, âdeta bunları biz kendimiz yaşıyor gibi oluruz. Bedenin algıladığı bu duyumlardan daha da önemlisi, Gorki bize, çatı arası odasında ateşle yatmakta olan yapayalnız bir çocuğun, ya da korkunç bir dayağı yemeye hazırlanan bir çocuğun duyabileceği korkuları tasvir eder.

Bu kitapta insanı asıl hayrete düşüren şey, Gorki'nin, en aşağı düzeylerde sürünen insanoğluna karşı gösterdiği acıma ve anlayıştır. Bunları okurken aldığımız izlenim, acı bir burukluk veya kötümserlik değil, çocukluğunda çok çekmiş olmasına rağmen yazarın, insanlığın en sonunda bütün kötülüklerinden arınacağı konusunda hâlâ güçlü umutlar beslediğine duyulan güvendir.

Bu bakımdan, Tolstoy'un aynı adlı eserini bununla karşılaştırmak çok ilginç olsa gerektir. Tolstoy bir aristokrattı; mürebbiyeler, yabancı öğretmenlerle büyümüş, ömründe yoksulluk ve açlık nedir bilmemişti. O, Gorki'nin öylesine canlı tasvir ettiği zulüm ve acıları tatmamıştı. "Gençliğimin bir daha geri gelmeyecek o mutlu, mutlu günleri!" der Tolstoy. "Bu anıları sevmemek, o günlerin anılarını aziz tutmamak benim için olanaksızdır. Ve benim ruhumu yıkayan, yücelten bu anılar, aynı zamanda benim için en mükemmel haz kaynağıdır."

Tolstoy'un kendi trilogyası, yazarın ilgi çeken ilk kitaplarından biridir ve 1852-55 yıllarında *Çağdaş* adlı dergide ilk yayımlandığında Rus okurları tarafından hayretle karşılanmıştır.

Tolstoy'un *Çocukluğum* adlı kitabı çokça Avrupa etkisi taşır ve biz Batılıların, 'hah işte, tam Rus' diyebileceğimiz öğeleri pek azdır. Bu yüzden de, Tolstoy'un, Gorki'den, 'Rus değil' diye söz edebilmiş olmasını; onun düşünüşünün 'Rus gibi olmadığını', yazılarındaki her şeyin 'hayal ürünü, yapay ve sahte kahramanlık duygularından ibaret' olduğunu ileri sürebilmiş bulunmasını anlamak mümkün değildir.

Gorki'nin *Çocukluğum*'u kusursuz değildir. Tasvirlerin yer aldığı bölümlerin, özellikle de doğa tasvirlerinin fazlaca tumturaklı ve klişeleşmiş oluşları yanısıra, Gorki, zaman zaman bir vaaz halini alan ahlaksal mesajlarını –emekçilerin ve ezilen insanların onuru, hakları üzerine– vermekten de hiç geri kalmaz. Ne var ki, bütün bunlar, tasvir ettiği onca zalimliğe, onca dehşet verici sahneye rağmen yine de okurda, insanlık için hâlâ bir kurtuluş umudu bulunduğu duygusunu uyandıran bir kitap için ufak tefek kusurlar sayılır.

"Yaşam bizi her an şaşırtmaktadır," diyor Gorki, "ama hayvansal artıklardan oluşmuş fokur fokur kaynayarak pis kokular saçan kalın çöplük katmanıyla değil de, bu çöplük katmanının altından yukarıya doğru çıkmak için zorlayan, insanoğlunun iyiye yönelik, parlak, sağlıklı ve yaratıcı güçleriyle şaşırtmaktadır. Daha iyi, daha insanca bir yaşamın yeniden doğacağı konusunda bizde sarsılmaz bir umut uyandıran da, işte bu güçlerdir."

Gorki'nin, bu kitabını oğluna adamış olması da anlamlıdır. Ruhbilimsel çözümlemelerindeki derinliğiyle, karakterleri verişindeki güçle, Gorki'nin *Çocukluğum*'u, kendi türünün başeserlerinden biridir. Bu kitap, ruhun canlı bir otobiyografisi, bir bakıma, bir itiraftır; bu kitapta, başından sonuna dek Gorki, içinde adaletten eser olmayan, gözünü para hırsı bürümüş insanların o paraya ulaşmak için her şeye kıyabildiği miskin, zalim ve bozuk ahlaklı bir dünyayla hesaplaşır. Bu kitabı okurken, yüzyılın başındaki Rus yaşamının, gerçekteki haliyle Rus yaşamının içine giriyoruz ve bu bizim için unutulmaz bir deneyim oluyor.

BİRİNCİ BÖLÜM

KARARTILMIŞ küçük bir odada, pencerenin dibinde, baştan aşağı beyazlara bürünmüş olarak yerde yatıyordu babam; boyu da korkunç denecek kadar uzun görünüyordu. Çıplak ayaklarının parmakları tuhaf bir biçimde birbirinden ayrılmış duruyordu. Şimdi huzur içinde göğsünde kavuşturulmuş ellerinin ince yapılı parmakları da çarpılmıştı ve bir vakitler pırıl pırıl parlayan gözlerini birer bakır sikke sımsıkı kapatmıştı. Sevimli yüzü kararmıştı, iğrenç bir biçimde sırıtan dişleri ise yüreğime korku salıyordu.

Kırmızı bir eteklik giymiş olan annem onun yanı başına yarı çıplak diz çökmüş, benim karpuz kabuklarını kesmek için testere yerine kullanmaya bayıldığım kara tarakla, babamın yumuşacık, uzun saçlarını alnından ensesine doğru tarıyordu. Derinden gelen, boğuk bir sesle bir şeyler mırıldanıp duruyordu. Uçuk mavi gözleri şişmiş, bir gözyaşı seli içinde eriyip gitmişti sanki.

Anneannem elimden tutuyordu. Koskocaman bir kafası, kocaman kocaman gözleri, puf böreği gibi tuhaf burnu olan şişman, yusyuvarlak bir kadındı. Baştan aşağı karalara bürünmüş bu yumuşacık kadının büyüleyici bir görünüşü vardı. O da ağlıyordu ve sesinin perdesi anneminkinden değişik olmakla birlikte, yine de annemin sesiyle mükemmel bir uyum sağlıyordu. Anneannem, tüm bedeni sarsıla sarsıla beni babama doğru iteledi. İnatla direnerek anneannemin arkasına saklanmaya çalıştım, çünkü korkuyor ve canımı dışarı atmak istiyordum.

Büyüklerin ağladığını daha önce hiç görmediğim gibi, anneannemin hiç durmadan tekrarladığı sözlerden de bir anlam çıkaramıyordum:

"Babana güle güle de. Onu bir daha hiç göremeyeceksin yavrum. Çok genç öldü, çok genç yaşta..."

Ağır bir hastalıktan henüz kalkmış, yeni yeni yürümeye başlamıştım. Hastalığım sırasında –burasını çok iyi hatırlarım– babam şen şakraktı; hep benimle oynamış, beni eğlendirmişti. Derken, birdenbire ortadan kayboluvermiş ve onun yerini yeni bir insan, anneannem almıştı.

"Sen nereden yürüdün buraya kadar?" diye sormuştum ona.

O da yanıt vermişti: "Ta ırmağın yukarısından, Nijniy'den. Ama yürümedim, vapurla geldim! Suda yürünmez ki! Hadi bakalım, bu kadar soru sorduğun yeter!"

Doğrusu çok tuhafıma gitti bu, işin içinden çıkamadım. Evimizin üst katında sakallı iki Acem, bodrum katında ise koyun postu satan, soluk benizli bir Kalmuk otururdu. Ben tırabzanlardan kayabilir ya da düşecek olursam takla atabilirdim; bilinen bir olguydu bu. İyi ama, suyun bununla ne ilişkisi vardı?

Bu işte bir terslik var gibi geliyordu bana; gülünç denecek kadar karışıktı bu iş.

"Peki ama niye susacakmışım?"

"Çünkü hep kendinden söz ediyorsun, hem de çok fazla ediyorsun," demişti anneannem gülerek.

Sıcacık, neşeli, ritmik bir konuşması vardı. Onunla daha ilk günden çok iyi dost olmuştuk, şimdi de işte, ikimiz birden bu odadan bir an önce kurtulalım istiyorduk.

Annemin orada bulunuşu üzerimde boğucu bir etki yapıyor, gözyaşlarıyla iniltileri ise içimde, yabancısı olduğum bir duygu uyandırıyordu. Onu daha önce hiç böyle görmemiştim. Bana öteden beri sert davranır, bir iki kelimeden fazla da konuşmazdı. Her zaman tertemiz, derli toplu olan, iriyarı, at gibi bir kadındı. Gövdesi dimdik dururdu hep, elleri de son derece güçlüydü. Şimdi ise yüzü gözü şişmiş, sevimsiz, perişan bir haldeydi. Bütün giysileri yırtılmıştı. Her zaman güzelce taranıp, kocaman, şık bir şapka gibi başının üzerinde toplanan saçları, şimdi çıplak omuzlarından ve yüzünün üstünden önüne karmakarışık iniyor,

kalın örgü halindeki bir bölümü ise sallanıp duruyor, babamın uyuyan yüzüne değiyordu. Odada, ayakta dikili durduğum sürece bir kerecik bile başını çevirip bana bakmamış, gözyaşlarına boğulmuş bir halde, uluyarak, babamın saçlarını tarayıp durmuştu aralıksız.

Esmer tenli birkaç köylü ile mahallenin polisi kapı aralığından içeriye baktılar. "Çabuk çıkarın onu buradan!" diye öfkeyle bağırdı polis.

Pencereye perde yerine asılmış olan kapkara şal, yelken gibi şişiyordu. Bir seferinde babam beni yelkenliyle gezintiye çıkarmıştı da, birden bir şimşek çakmış, kırbaç gibi şaklamıştı. Babam gülmüş, beni sımsıkı dizlerinin arasına alarak bağırmıştı: "Bir şey olmaz, korkma sen, Aleks!"

Annem, birdenbire ağır gövdesini yerden kaldırdı ve sırtüstü yere devrildi, saçları yerlere yayıldı. Gözleri görmeden, donuk donuk bakıyordu, yüzü de mosmor olmuştu. Gerilmiş dudakları arasından dişleri tıpkı babamınkiler gibi sırıtarak, dehşet verici bir sesle konuştu: "Kapıyı kapatın. Aleksey'i çıkarın buradan!"

Anneannem beni bir kenara iterek, kapıya doğru hamle etti. "Korkmayın, dostlar," diye bağırdı. "Sakın ilişmeyin kadıncağıza. Çekilip gidin, Tanrı rızası için! Kolera filan değil. Doğum sancısı tuttu, ne olur, gidin başımızdan!"

Karanlık bir köşede, bir sandığın arkasına saklanıp oradan baktım; annem yerde kıvranıyor, inliyor, dişlerini gıcırdatıyor, öbür yandan anneannem dört ayak üstüne düşmüş, onun çevresinde dolanırken üzüntüsüz, yumuşak bir sesle söyleniyordu:

"Oğul ve Ruhülkudüs adına! Sık dişini, dayan acıya, Varyuşa! Bizlerden dualarını esirgemeyen, Tanrımızın Kutsal Anası..."

Korkudan aklımı kaçıracaktım neredeyse! Gözümün önünde, yerlerde yuvarlanıyor, inleyip bağrışarak babamın ölüsüne çarpıp duruyorlardı; babam ise kımıldamadan yatıyor, sanki gülüyordu. Uzun bir süre bu böyle devam etti gitti, bu arada annem birkaç sefer ayağa kalktı, ama her seferinde yeniden yuvarlandı yere.

Anneannem kocaman, yumuşak bir top gibi yuvarlanırcasına habire odaya girip çıkıyordu. Birden, karanlığın içinde bir bebek ağlaması duyuldu.

"Çok şükür Tanrıma," dedi anneannem. "Oğlan!" Ve hemen bir mum yaktı. Herhalde bir köşede uyuyakalmış olacağım ki, başka bir şey hatırlamıyorum.

Yaşadığım olaylardan belleğimde capcanlı duran bir başkası da, yağmurlu bir gün, bir mezarlığın ıssız bir köşesinde geçti. Kaygan ve yapışkan bir çamur yığınının üstünde durmuş, babamın tabutunu indirdikleri çukurun içine bakıyordum. Çukurun içine epeyce su dolmuştu, birkaç tane de kurbağa vardı. Kurbağalardan ikisi tabut kapağının üstüne tırmanmayı başarabilmişti. Anneannem, ben, iliklerine kadar ıslanmış bir polis ile hallerinden hiç hoşnut olmadıkları besbelli olan elleri kürekli iki adam mezarın çevresinde toplanmıştık. Ilık, mini boncuklar gibi incecikten bir yağmur usul usul üstümüze yağmaya başladı.

Polis memuru, "Doldurun," diyerek çekti gitti.

Anneannem birden hüngür hüngür ağlamaya başlayarak, yüzünü eşarbının altına sakladı. Mezar kazıcıları iki büklüm, büyük bir hızla çukura toprak atmaya başladılar. Topraklar düştükçe çukurun içindeki sular şapırdıyordu. Kurbağalar tabutun üstünden zıplayıp aşağı atladılar ve çukurdan kaçıp kurtulmak için çabalamaya başladılar, ama her seferinde, atılan toprakla birlikte yeniden çukurun içine düşüyorlardı.

Anneannem elini omzuma koyarak, "Hadi artık, gidelim, Lenya," dedi. Gitmek istemediğim için, avucundan sıyrılıp kurtuldum.

"Tanrı yardımcımız olsun," diye söylendi anneannem ama bu ne benim yüzümden bir söylenmeydi ne de Tanrıya bir seslenişti. Hiç sesini çıkarmadan uzun süre bekledi. Mezarın toprağı basılıp düzeltildikten sonra bile dikiliyordu orada.

Mezar kazıcıları küreklerinin tersiyle vurdukça, çamurdan boğuk tınlamalar geliyordu. Aniden çıkan bir yel, yağmuru önüne katıp götürdü.

Anneannem beni elimden tutup, kara suratlı bir yığın haçla çevrili, uzaklardaki bir kiliseye götürdü.

"Neden ağlamıyorsun sen?" diye sordu, mezarlıktan ayrıldığımız sırada. "Ağlaman gerekir."

"Canım istemiyor," diye yanıt verdim.

"Eh, madem canın istemiyor, ağlama öyleyse," dedi anneannem yumuşak bir sesle.

Bu durum çok tuhafıma gitti. Pek seyrek de olsa, ne zaman ağlasam –ki fiziksel bir acıdan ötürü değil, genellikle uğradığım aşağılanmalar yüzünden ağlardım– babam hep bana güler, annem ise bağırırdı:

"Sakın ağlayayım deme!"

Sonra, anneannemle bindiğimiz bir drojkide, her iki yanında koyu kırmızıya boyalı evlerin sıralandığı geniş ve çok çamurlu bir caddeden geçerken, anneanneme sordum:

"Kurbağalar kurtulabilecek mi?"

"Hayır, onlar için hiç umut yok. Tanrı yardımcıları olsun!"

Annem de babam da Tanrının adını hiçbir zaman bu kadar sık ve böylesine senlibenli bir ifadeyle anmazdı.

Birkaç gün sonra hep birlikte, vapurla yolculuğa çıktık; küçük bir kamarada kalıyorduk. Yeni doğan kardeşim Maksim ölmüştü; ölüsü de şimdi, kırmızı kurdeleyle bağlı bembeyaz bir çarşafa sarılı olarak, kamaranın bir köşesinde, masanın üstünde yatıyordu.

Denklerle sandıkların üzerine tırmanmış, yuvarlak ve at gözü gibi fırlak lombozdan dışarısını seyrediyordum. Islak camın dışında kaynaşan köpüklü sular sonsuzluğa dek uzanıyordu. Zaman zaman sular âdeta şahlanarak lombozun camını yalıyor, ben de ürkerek gerisin geriye yere atlıyordum.

Anneannem yumuşacık kollarıyla beni yerden usulca kaldırıp, tekrar denklerin üstüne koyarken, "Sakın korkma," dedi.

Suyun üstünü, kurşuni, ıslak bir duman kaplamıştı. Uzaklarda bir yerde, zaman zaman karanlık bir yığın halinde bir toprak parçası hayal meyal beliriyor, sonra kayboluveriyordu. Çevrem-

deki her şey sarsılmaktaydı. Bir tek annem vardı; ellerini başının arkasına koymuş, duvara sırtını yaslamış, kıpırdamadan, kımıldamadan duran.

Sımsıkı kapalı gözleriyle, hafiften çatılmış kaşları ve ciddi ifadesiyle yüzü tıpkı körlerinkine benziyordu. Bir kerecik olsun ağzını açıp konuşmamıştı. Sanki değişim geçirerek başka bir insanın kimliğine bürünmüş, yabancı, yeni bir kişilik almıştı. Giysileri bile değişikti.

Anneannem o yumuşacık sesiyle, kim bilir kaç kez anneme yalvarmıştı:

"Varya, canımın içi, hadi ne olur, iki lokmacık ye..."

Annem hiç yanıt vermemiş, yerinden de kımıldamamıştı.

Anneannem benimle konuşurken, fısıltıyla konuşur, annemle konuşurkense sesini yükseltirdi, ama hem annemle pek az konuşurdu hem de ona karşı davranışlarında azıcık ürkeklik, çekingenlik vardı. Bana öyle geliyordu ki, sanki annemden korkuyordu. Bunu anlayışla karşılıyordum ve bu durum beni anneanneme daha da yaklaştırıyordu.

Annem birdenbire öfkeyle ve yüksek sesle, "Saratov!" dedi kendi kendine. "Şu denizci de nerede kaldı?"

'Saratov' ve 'denizci' sözcükleri kulağıma çok yabancı ve tuhaf geldi.

Mavi giysili, kır saçlı, geniş omuzlu bir adam girdi kamaraya. Bir de kutu getirmişti. Anneannem kutuyu onun elinden alıp, kardeşimi kutunun içine yerleştirmeye koyuldu. İşini bitirince, kutuyu ileriye doğru uzattığı kollarında taşıyarak kapıya götürdü. Ne var ki, kapı aralığından sığamayacak kadar –olsa olsa yanlamasına geçebilirdi– şişmandı anneannem; ne yapacağını şaşırdı, sıkıldı, ben de güldüm onun bu haline.

Annem, "Öff, anne!" diye bağırarak, tabutu onun elinden kaptı. İkisi birden kayboldular, bense bir başıma, mavi giysili adama bakakaldım.

Adam bana doğru eğilerek, "Ne oldu, kardeşin gitti mi?" dedi.

"Sen kimsin?"

"Bir denizci."

"Peki, Saratov kim?"

"Saratov bir kent. Pencereden baksana... Orası işte!"

Kıyının karanlık ve dik bir yamaç halinde kayıp gittiğini, karadan duman halkaları gibi sisin yükseldiğini görebiliyordum pencereden; bu bana, taze bir somundan kesilmiş kocaman bir ekmek dilimini hatırlattı.

"Anneannem nereye gitti peki?"

"Torununu gömmeye."

"Onu toprağın içine mi koyacaklar?"

"Tabii ya. Başka nasıl gömebilirler?"

Denizciye, babamla birlikte diri diri gömülen kurbağaları anlattım. Denizci beni kucaklayıp kaldırdı, sıkı sıkı sarıldı ve öptü.

"Sen daha çok küçüksün, anlamazsın!" dedi. "Kurbağalar için üzülmene değmez, canları cehenneme! Senin asıl annene acıman gerekir... Bak, yaşamda onun başına neler geldi!"

Birden yukarıda bir düdük öttü, bir kükreme duyuldu. Bunun vapurdan geldiğini çok iyi bildiğimden, hiç korkmamıştım. Ama denizci beni hemencecik yere bırakıp, "Koşmam gerek," diyerek kapıdan fırladı, gitti.

Benim canım da koşmak istedi. Kamaradan çıktım. Loş ve dapdaracık koridor bomboştu. Kapının yanındaki merdiven basamaklarında bakır kaplamalar ışıldıyordu. Başımı kaldırıp yukarı bakınca, sırtlarında çantalar, denkler taşıyan insanlar gördüm. Besbelli herkes gemiden ayrılıyordu, dolayısıyla benim de gitmem gerekirdi. Kendimi küpeştenin yanında, gemiyi rıhtıma bağlayan köprünün başında, bir insan kalabalağının tam ortasında bulduğum vakit herkes bana bağırmaya başladı:

"Sen kimlerdensin?"

"Bilmem."

Uzun bir süre beni itip kaktılar, sarsalayıp dürtüklediler. En sonunda, kır saçlı denizci sahnede göründü ve beni kaptı.

"Astrahan'dan binen yolcuların kamaralarından birindendir bu çocuk," diye açıklamada bulundu. Beni koşa koşa kamaraya

götürüp, yığın halindeki denklerin üzerine attıktan sonra, çıkarken de parmağını tehdit edercesine bana doğru uzattı.

"Sakın kımıldayayım demeyesin!"

Yukarıdaki gürültü yavaş yavaş azalıp kesildi. Gemi şimdi düzenli ve ritmik bir biçimde sarsılıyor, ama suda giderkenki gibi öne arkaya ve sağa sola sallanmıyordu. Islak duvara benzer bir şey, lombozdan giren ışığı kesiyordu. Kamaranın içi karanlık olmuş, boğucu bir hal almıştı, ayrıca denk yığınları da gözüme sanki kabarıp şişiyormuş da, beni sıkıştıra sıkıştıra dışarı atacakmış gibi görünüyordu; bu yüzden içime sıkıntı basıyor, fena oluyordum. Yoksa, bu bomboş gemide beni sonsuza dek yapayalnız mı bırakmışlardı?

Kapıya gittim, ama pirinç kapı kolunu kımıldatamadım. Elime geçen bir süt şişesini var gücümle kapı koluna çarptım. Üstüme dökülen süt, bacaklarımdan süzülüp ayakkabılarımın içine kadar girdi.

Bu başarısızlığımdan ötürü, hırsımdan, denklerin üstüne oturup usul usul ağlamaya başladım, daha sonra da, gözyaşlarım yanaklarımdan hâlâ yuvarlanırken, uyuyakaldım.

Uyandığımda gemi yine baştan başa sallanıyor, gümbür gümbür suları dövüyordu. Lomboz da güneş gibi, alev alevdi sanki. Anneannem yanı başıma oturmuş, kaşları çatık, bir yandan saçlarını tarıyor, bir yandan da kendi kendine mırıldanıyordu. Saçları inanılmayacak kadar uzundu; aralarında mavimtırak teller de bulunan bu kapkara saçlar, omuzlarının üzerinden göğüslerine, göğüslerinin üzerinden dizlerine, dizlerinin üzerinden de yerlere kadar iniyordu. Upuzun saç örgülerini bir eliyle kaldırıyor, öbür eliyle de, birkaç dişi kalmış şimşir tarağı zorlaya zorlaya saçlarının arasından güçlükle geçiriyordu. Dudakları bükülmüş, koyu renk gözleri öfkeyle parlıyordu. O muazzam saç yığınının çevrelediği yüzü küçülmüş, komik bir hal almıştı.

Bugün çok öfkeli görünüyordu, ama ona neden saçlarının bu kadar uzun olduğunu sorduğum zaman, bana yine dünkü gibi o yumuşacık, sıcacık sesiyle yanıt verdi:

"Tanrı beni cezalandırmak için vermiş bu saçları bana. Bu taraması zor, açması zor Tanrının cezasıyla ancak şeytan başa çıkabilir! Daha kızlığımdan beri aslan yelesine benzeyen saçlarımla övünüp dururdum, ama şimdi başıma bela oldu işte! Senin uyuyor olman gerekirdi! Daha çok erken, güneş henüz doğdu."

"Ama uykum yok ki!"

"Öyleyse uyuma," diye hemen razı oldu ve annemin bir keman teli gibi gergin, sırtüstü yatmakta olduğu kanepeye doğru bakarak saçlarını örerken, "Hadi bana o şişeyi dün nasıl kırdığını anlat," dedi. "Ama usulcacık!"

Konuştuğu zaman sözcükler ağzından şarkı gibi dökülüyor, bu yüzden de bu sözcükler belleğimde tıpkı çiçekler gibi –yumuşak, parlak, mis kokulu çiçekler gibi– kök salıyordu. Gülümsediği zaman ise, koyu vişne rengi gözlerinin bebekleri, sözcüklerle anlatılamayacak kadar tatlı bir ışıkla aydınlanarak büyür, o güçlü, bembeyaz dişleri meydana çıkardı. Yanaklarının esmer tenindeki kırışıklıklara rağmen, tüm yüzü birden gençleşiverir, ışırdı. Bu güzel görünümü bozan biricik şey, o puf böreğine benzeyen, delikleri kocaman kocaman açılan, ucu kırmızı burnuydu. Enfiye çekerdi anneannem; enfiyesini de, gümüş kakmalı kara bir kutuda saklardı. Esmer tenli olmasına rağmen, gülümsediği zaman için için ışıyarak, insanın yüreğini ferahlatan, sıcacık bir ışık yayardı. Sırtı iyiden iyiye bükülmüş, neredeyse kambur sayılacak kadar eğilmiş, üstelik şişman da olmasına rağmen, kocaman bir kedi gibi şaşılacak bir rahatlık ve çeviklikle –ve yine o insan dostu hayvan kadar sessiz– hareket ederdi.

Anneannem yaşamıma girene kadar ben karanlık bir köşede uyuyormuşum meğer; o gelip şimdi beni uyandırmış, ışığa çıkarmış, çevremdeki her şeyi, kesintisiz ve kopuksuz bir tireyle sarmıştı; beni sarmaladığı bu tireden de rengârenk bir dantela örmekteydi. Bir anda, yaşamımın sonuna dek yüreğimden çıkmayacak, herkesten daha çok anladığım ve sevdiğim dostum oluvermişti benim. Yaşamımı zenginleştiren, ileride beni bekleyen

yaşamın çetin yollarında ihtiyaç duyacağım güçle beni besleyen şey ise, onun bencillikten uzak dünya sevgisiydi.

Kırk yıl önceki vapurlar çok yavaştı. Nijniy'e varmamız yüzyıllar sürdü, bu süre içinde de, ilk kez doğanın güzelliğini doya doya tattığımı duru bir biçimde hatırlıyorum.

Hava açık gidiyordu. Sabahtan akşama kadar, anneannemle güvertede dolaşıyorduk. Bulutsuz gökyüzünün altında Volga'nın iki yakası, güzün altuni renkleriyle bezenmiş ipek bir örtü gibi uzanıyor. Parlak kırmızı renkli bir istimbot, yedeğinde ağaçbiti gibi gri renkli bir mavnayı çekerek ve uğuldayan çarklarıyla gri mavi suları hiç acele etmeksizin, ağır ağır döverek, ırmağın üst-başından bir kıvrımı dönüveriyor. Güneş, Volga'nın üstünde belli belirsiz yol almaktadır. Her an, bakılacak yeni bir şey çıkıyor, manzara sürekli değişmektedir. Yemyeşil tepeler, yeryüzünün parlak renkli entarisinin kıvrımları gibi görünüyor göze. Her iki yakada sıralanmış kasaba ve köyler, uzaktan zencefilli çörek gibi görünüyor. Suyun üstünde altın renkli güz yaprakları sürükleniyor.

Anneannem vapurun bir yanından öbür yanına gidip gelirken, "Bak! Bak, ne kadar güzel!" diyor, heyecanla. Gözleri sevinçten büyümüş, yüzü ışıldıyor. Kıyıları seyretmeye kendini öylesine kaptırmış ki, benim varlığımı unutmuş sanki. Ellerini göğsünün üstünde kavuşturarak küpeşteye yaslanmış, öylece duruyor. Derken, tek kelime bile etmeden gülümsüyor; gözlerinde yaşlar var. Koyu renk çiçek desenli eteğini çekiştiriyorum.

"Ha?" diyor, irkilerek, "Dalmış olacağım. Her şey bir düş gibi!"

"Niye ağlıyorsun?"

"Çok mutluyum da ondan yavrum; çok da yaşlandım," diyor gülümseyerek. "İhtiyarladım. Altmış yıldan çok yaşadım, bölük pörçük geçti bu yıllarım." Bir tutam enfiye çektikten sonra iyi yürekli haydutlar üstüne, evliyalar, türlü türlü yabani hayvanlar ve kötü ruhlar üstüne o olağanüstü masallarını anlatmaya başlıyor.

Anneannem bu masalları, yüzü bana dönük olarak, alçacık, gizemli bir sesle anlatırdı. Testekerlek açılmış gözlerini, gözlerimin içine diker, bu gözlerden âdeta yüreğimin içine akıttığı bir güçle beni ferahlatırdı.

Şarkı mırıldanır gibi anlattığı masal ilerledikçe, sözcükler daha da akıcı, daha uyumlu bir nitelik kazanırdı. Onun masallarını dinlemekten daha zevkli bir şey yoktu benim için. Oturduğum yerde yalvarırdım ona: "Daha!"

"Bir varmış, bir yokmuş... Çirkin ve kocamış bir cin, ateşin başında otururken, eline incecik bir tel şehriye parçası batmış. Canının acısından öne arkaya sallanarak, 'Ah, mini mini farecikler, bu acıya dayanamıyorum!' diye inlemiş." Anneannem bu sırada bir bacağını havaya kaldırır, iki eliyle bacağını tutup sarsarken, sanki kendi canı yanıyormuş gibi de yüzünü buruştururdu.

Çevremizi sakallı gemiciler alırdı. Hepsi de iyi yürekli olan bu adamlar, anneannemin anlattığı masalları dinlerken, güler ve alkışlarlardı.

"Hadi nineciğim, biraz daha anlat," diye yalvarırlardı.

Daha sonra da onu davet ederlerdi: "Gel de, bizimle bir iki lokma ye."

Anneanneme votka verirler, bana da kavun karpuz ikram ederlerdi. Bunları gizli gizli yememiz gerekirdi, zira gemide meyve yemeyi herkese yasaklayan sakallı bir adam vardı; eğer meyve yendiğini görürse, aldığı gibi ırmağa atardı sonra. Pirinç düğmeleri olan üniformasıyla, tıpkı polisler gibi giyinen bu adam hep sarhoş gezerdi. Onun geldiğini gören herkes, hemen kaçıp saklanırdı.

Annem güverteye pek seyrek çıkar, yanımıza da hiç uğramazdı. Vapur yolculuğumuz boyunca bizimle hiç konuşmadı. O iriyarı, biçimli gövdesini, o esmer duygusuz yüzünü, ağır bir taç gibi tepesine oturtulmuş parlak, örgülü saçlarını, ciddiyetini ve gücünü, bütün bunları şimdi, sanki o, anneanneminkiler kadar iri uçuk mavi gözleriyle bir sisin ya da saydam bir bulutun için-

den soğuk soğuk ve dalgın dalgın bakıyormuşcasına resmedebiliyorum.

Bir seferinde, sert bir ifadeyle anneanneme çıkıştı:

"Herkesi kendine güldürüyorsun, anne!"

Anneannem, umursamaz bir edayla, "Varsın, gülsünler!" diye yanıt verdi. "Gülmek yarar insanlara!"

Nijniy'i ilk gördüğünde, anneannemin bir çocuk gibi nasıl sevindiğini hatırlarım. Beni elimden yakaladığı gibi, küpeşteye doğru götürerek bağırmıştı:

"Şuraya bak! Ne kadar güzel! Nijniy! Aman, ne şehir! Şuradaki kiliseleri görüyor musun, bak, sanki havada yüzüyorlar gibi!"

Anneme yalvarırken, neredeyse gözyaşlarını tutamayacak haldeydi:

"Varyuşa, niye gelip bir kerecik olsun bakmıyorsun? Bir dakikacık. Neşen gelsin artık, canım!"

Annemin yüzünde hüzünlü, zoraki bir gülümseme belirdi.

Vapurumuz, diken diken olmuş kıllar gibi, sivri sivri gemi direklerinin doldurduğu teknelerin kaynaştığı ırmağın ortasında, güzelim şehrin tam karşısında demir atınca, kürekle yürütülen, tıka basa insanla dolu kocaman bir kayık gelip yanaştı ve bordadan sarkıtılan ip merdivene bağlandı. Kayıktakiler birer birer ip merdiveni tırmanmaya başladılar. En önden de, ufak tefek, kara kuru, kararmış altın rengi sakallı, etekleri upuzun kara giysili, yaşlı bir adam geliyordu. Burnu da kuş gagasına benzeyen bu adam, ip merdiveni çabucak tırmanıp tepeye çıkıverdi.

Annem boğuk bir sesle, "Baba!" diye haykırarak, kendini bu adamın kollarına attı. Adam, annemin başını avuçlarının arasına aldı ve yanaklarını kızarmış ufacık elleriyle hızlı hızlı okşadı, gırtlağından çığlık gibi bir ses koptu:

"Nasılmış bakayım benim yaramaz kızım, ha? Hadi, hadi! Kavuştuk artık, işte!"

Herkesi bir anda kucaklayıp, herkesi bir anda öpmeyi beceren anneannem, pervane olmuştu âdeta. Beni de öne iterek, bir solukta sıraladı lafları:

"Kımılda bakayım hadi. Bu, Mihail Dayın, bu da Yakov Dayın... Natalya Yengen, bunlar da kuzenlerin, ikisinin de adı Saşa, bu ise kuzinin Katerina... Ailemiz kalabalık!"

Dedem, "Nasılsın, iyi misin?" dedi anneanneme. Üç kez öpüştüler.

Dedem beni kalabalığın içinden ayırıp, başımı ellerinin arasına alarak sordu:

"Eveet, sen kimsin bakalım?"

"Ben Astrahan'dan geliyorum, o kamarada..."

"Ne diyor bu, allasen?" dedi dedem, anneme.

Yanıt vermeme fırsat bırakmadan, beni bir yana iterek, "Babasının elmacık kemiklerini almış... Binin kayığa!" dedi.

Kıyıya çıktıktan sonra hep birlikte, koca koca taşlarla döşeli bir yoldan yokuşu tırmanmaya başladık; yolun iki yanı boyunca uzanan yüksek şarampolleri, çiğnenmiş kaba otlar bürümüştü.

Dedemle annem önden gidiyorlardı. Annemin ancak omzuna kadar gelen dedem, ufacık adımlarla kırıta kırıta yürüyor, ona tepesinden bakan annem ise âdeta havada kayarcasına gidiyordu. Dayılarım, onların arkasından konuşmadan yürüyorlardı: Mihail Dayım düz, parlak, simsiyah saçları ve kara kuru yapısıyla dedemi andırıyordu; Yakov Dayımın saçları ise parlak ve kıvırcıktı. Daha arkadan da, hepsi de yaşça benden büyük, hepsi de pek uslu altı çocukla birlikte, rengârenk giysiler içinde şişko bir kadın geliyordu. Ben anneannemle, ufak tefek Natalya Yengemin yanında yürüyordum. Soluk yüzlü, mavi gözlü, kocaman karınlı Natalya Yenge soluk soluğa kalarak ikide birde duruyordu: "Bir adım daha atamayacağım," diye yakınıyordu.

"Seni ne diye getirdiler sanki?" diye öfkeyle söyleniyordu anneannem. "Bunlarda düşünce yok ki!"

Ne büyüklerden hoşlanmıştım ne de çocuklardan; onların arasında yadırgandığımı hissediyordum. Anneannem bile sanki uzaklaşmış gibi yabancılaşmış geliyordu bana. Bir düşman olduğunu hemen hissettiğim dedemi ise, hiç mi hiç sevmemiştim. Bu

yüzden, merakım başıma bela açar korkusuyla, bütün dikkatimi vererek onu yakından kolluyordum.

Yolun sonuna geldik. Bayırın tam tepesinde, şeve yaslanmış, kafaya sımsıkı geçirilen bir şapka gibi cumbalı pencerelerinin üstüne sarkan çatı saçaklarıyla, kirli pembe boyasıyla, enine vermiş tek katlı bir ev duruyordu. Sokaktaki ilk evdi bu aynı zamanda. Sokaktan bakıldığında göze büyük gibi görünen evin içi, ufacık ufacık loş odalarıyla çok sıkışıktı. Evin içinde bir sürü çatık kaşlı insan, vapurdan inen yolcular gibi dört bir yana seğirtiyor, hırsızlık yapan serçeler gibi küme küme çocuklar ortalıkta dolaşıyordu ve evin her yanına, genzi yakan tuhaf bir koku sinmişti.

Dışarıda, en az ev kadar sevimsiz avluda duruyordum: Dört bir yanında kocaman kocaman, ıslak paçavralar asılı avluda, hepsi de ayrı ayrı renklerde ve yağlı gibi görünen suyla dolu bir sürü kazan vardı. Kazanların içine kumaş parçaları daldırılmıştı. Bir köşede, derme çatma bir sundurmanın altındaki ocakta gürül gürül odun yanmaktaydı. Kulağıma kaynayan su sesi, fokurtular geliyor ve göremediğim birisi bağıra bağıra, şu acayip sözcükleri söylüyordu: "Sandal odunu, ımagenta, vitriyol..."

İKİNCİ BÖLÜM

İŞTE orada tamamıyla yabancısı olduğum bir hayat başladı; türlü görünümlerle dolu bu hayatın içinde günler korkunç bir hızla geçiyordu. Ben şimdi bu hayatı, gerçek zalim de olsa, o gerçeğe tutkuyla bağlı riyasız bir sanatçının eseri gibi, insanın yüreğini burkan bir öykü gibi görüyorum. Geçmişi yeniden canlandırmaya çalışırken, bütün bunların gerçekten de olup bittiğine inanmak bana bile zor geliyor. Öylesine canavarlıklarla doluydu ki o hayat, bunların büyük bölümünü hiç olmamış varsaymak ya da üstüne bir perde çekmek isterdim.

Ne var ki gerçek, insanın kendine acıma duygusundan daha yücedir. Hem ben aslında sadece kendimden değil, vaktiyle sıradan Rus insanının yaşadığı, bugün de yaşamakta olduğu o çilelerle dolu, o acılı, insanın soluk alıp veremediği o dapdaracık, küçücük dünyadan da söz ediyorum.

Dedemin evi, karşılıklı düşmanlıklardan oluşan boğucu bir sisle kaplıydı. Bu nefret sisi büyükleri zehirlediği gibi, zehrini çocuklara bile bulaştırıyordu. Daha sonraları anneannem bana, annemin gelişinin tam da kardeşlerinin, mirası paylaştırması için sürekli olarak babalarının başının etini yemeye başladıkları sıraya rastladığını anlattı. Annemin beklenmedik dönüşü, onların kendi hakları saydıkları payı almak için duydukları hırsı daha da bilemişti. Resmen annemin hakkı olan, ama dedemin, kendi deyimiyle, 'kız, burnunun dikine giderek', onun istemediği bir adamla evlendiği için o güne dek vermediği drahomayı, annem şimdi isteyecek diye dayılarımın ödü kopuyordu. Dayılarıma göre, drahomanın kendilerine kalması gerekirdi. Şehirde veya

Oka Irmağının karşı yakasındaki Kunavino ilçesinde açaçakları boyahaneyi hangisinin açacağı konusunda, uzun zamandan beri bitmek tükenmek bilmeyen kavgalarla birbirlerine girmekteymiş dayılarım.

Gelişimizden kısa bir zaman sonra, bir gün mutfakta müthiş bir kavga çıktı. Dayılarım durup dururken ayağa fırladılar, masanın öbür yanına doğru eğilip ellerini kollarını sallayarak ve köpekler gibi dişlerini göstererek, ulurcasına dedeme bağırmaya başladılar. Dedem de çorba kaşığını masaya vurarak onlara karşılık veriyordu. Derken, dedem yüzü mosmor kesilerek, cırtlak sesiyle horoz gibi ötmeye başladı: "Hiçbirinize bir kuruş bile vermeyeceğim işte!"

Üzüntüyle yüzünü buruşturan anneannem araya girdi:

"Bırak, alsınlar paylarını da, seni rahat bıraksınlar!"

Dedem, gözleri çakmak çakmak, "Kes sesini sen!" diye kükredi. "Onları tuttuğunu biliyorum senin!"

Onun gibi ufacık tefecik birinin, kulakları sağır eden böyle bir gürültü çıkarabilmesi çok tuhafıma gitmişti. Annem ağır ağır sofradan kalktı, pencereye giderek herkese arkasını döndü. Birdenbire, Mihail Dayım kardeşinin suratına elinin tersiyle bir tane patlattı. O da, can acısından uluyarak Mihail Dayımın üstüne atıldı, birbirlerine sövüp sayarak, ikisi birden yerlerde yuvarlanmaya başladılar.

Çocuklar ağlamaya başladı. O sıra gebe olan Natalya Yengem yürek paralayıcı bir inilti koyverdi. Annem onu kollarının arkasından kavrayarak, sürükleye sürükleye bir yere götürdü. Çopur suratlı, neşeli bir kadın olan dadımız Yevgeniya, çocukları mutfaktan kovaladı. Masalar havada uçuşuyordu. Boyahanede çalışan geniş omuzlu, genç çırak Çiganok, ata biner gibi Mihail Dayımın sırtına oturdu, beri yandan da, kara gözlük takan, sakallı ve dazlak kafalı ustabaşımız Grigori İvanoviç büyük bir sükûnetle, dayımın kollarını bir havluyla bağlamaya koyuldu.

Boynunu ileri uzatmış, kara sakallarıyla yerleri süpüren Mihail Dayım, korkunç homurtular koyveriyordu. Dedem, yemek

masasının çevresinde fır dönüyor, bir yandan da o içler acısı, cırtlak sesiyle haykırıyordu:

"Bir de kardeş olacaksınız! Aynı etten, aynı kandan kardeşine hiç..."

Daha dövüş başlar başlamaz ödüm koptuğu için ben hemen fırlayıp ocağın üstüne çıkmıştım. Burada tehlikeden uzak, aşağıya bakıyor, bakır bir leğenden aldığı suyla Yakov Dayımın yarılan yüzündeki kanları yıkayan anneannemi hayretler içinde seyrediyordum. Dayım bağırarak ayağını yere vuruyor, anneannem ise bıkkın, söyleniyordu: "Yabaniler, siz de! İki kardeş birbirine kıyıyor!"

Yırtılan gömleğini omuzlarının üstüne çeken dedem ise, böğürürcesine bağırıyordu anneanneme: "Kart orospu! Sen bana yabani hayvanlar vermişsin, oğul değil!"

Yakov Dayım gittikten sonra, anneannem sürüne sürüne bir köşeye çekildi. Bir yandan yaprak gibi titriyor, bir yandan da bağıra bağıra ağlıyordu: "Ulu Tanrım, sen benim çocuklarıma akıl fikir ihsan eyle!"

Dedem gelip, onun yanı başında dikildi, kırılıp dökülmüş bardak çanakla ve ters dönmüş tabaklarla çöplüğe dönen sofraya göz gezdirdikten sonra sakin sakin konuştu: "Sen gözünü aç da, bu herifler Varvara'yı gebertene kadar çalıştırmasınlar. Dokundukları her şeyi pisletir bunlar, bu..."

"Tanrı aşkına bırak böyle konuşmayı... Hadi gel de, şu gömleğini alıp yamayayım."

Anneannem, dedemin başını avuçları arasına alarak alnından öptü. Dedem onun yanında ufacık kalıyordu, nitekim yüzünü anneannemin omzuna çarptı.

"Şu anda elimden başka hiçbir şey gelmiyor... Bölüştürürüm aralarında..."

"Evet, iyisi mi öyle yap."

Uzun uzun konuştular. Başlangıçta güzel güzel konuşuyorlardı, derken, dedem, dövüşe hazırlanan bir horoz gibi ayağıyla

yeri eşeleyerek parmağını tehdit eder yollu anneanneme uzatıp fısıldadı, ama ben yine de duymuştum:

"Ben seni öyle bir tanırım ki, bunca yıl! Hep onları tutarsın sen; senin o Cizvit bozuntusu Mişkacığın, Yaşkacığına gelince, o da zaten Farmason! Göreceksin bak, hepsini içkiye verecekler..."

Ocağın üstündeki tüneğimde döneyim derken, dikkatsizlik edip, demirden yapılmış bir şeyi devirdim. Devirdiğim şey, ufak merdivenden tangur tungur yuvarlanarak büyük bir gürültüyle bulaşık teknesinin içine düştü. Dedem merdiveni yıldırım gibi tırmanarak, tuttuğu gibi aşağı aldı beni. Daha önce sanki beni hiç görmemiş gibi, gözlerini gözlerimin içine dikti.

"Kim çıkardı seni oraya? Annen mi?"

"Ben kendim çıktım."

"Yalan söylüyorsun."

"Hayır, söylemiyorum. Korkmuştum."

Alnıma hafif bir şaplak atarak beni kenara itti.

"Tıpkı babası! Çek arabanı bakalım..."

Mutfaktan kurtulmak canıma minnetti zaten.

Dedemin o yeşil, zeki ve keskin gözleriyle beni izlemeyi alışkanlık haline getirdiğini apaçık görüyor, bu yüzden de ondan korkuyordum. Hiçbir şeyi kaçırmayan, insanı yutuverecekmiş gibi bakan bu gözlerden hep saklanacak bir delik arama çabası içinde olduğumu çok iyi hatırlıyorum. Bana göre dedem kötü yürekli bir insandı. Kiminle konuşursa konuşsun hep alaycı, saldırgan bir tutum takınır, her zaman birilerini kışkırtmaya çalışırdı.

"Oooo, maşallaaah!" derdi ikide birde. Uzatarak söylediği bu 'ooo' sözcüğü beni ürpertir, üzerimde bir soğuk duş etkisi yapardı her seferinde.

Öğleden sonra verilen çay molasında, elleri sandal odunuyla kırmızıya boyanmış, vitriyolle yanmış, saçları kurdelelerle bağlı ve bu halleriyle mutfağın köşesinde duran o uğursuz görünüşlü ikonlara benzeyen dedemle dayılarım mutfağa geldiklerinde, tehlike saati çaldığında, dedem gelir tam benim karşıma oturur, çoğunlukla ilgisini bana vererek bütün öbür çocukları kıskandı-

rırdı. Keskin ve köşeli çizgileriyle biçimli, orantılı, ince bir siması vardı. İşlemeli saten yeleği eskimiş, lif lif olmuştu; pazen gömleğiyse bumburuşuktu. Pantolonunun dizlerini koca koca yamalar süslerdi, ama bu haliyle bile, ceketlerinin içine plastron giyen, ipek kravat takan oğullarından yine de daha şık, daha temiz görünürdü.

Gelişimizden kısa bir süre sonra, dedem, bilmem gereken duaları ezberlemekle görevlendirdi beni. Öbür çocuklar benden büyük oldukları için, altın kubbesi bizim evin pencerelerinden görünen Meryem Ana Kilisesinin diyakozundan okuyup yazma öğrenmeye çoktan başlamışlardı bile. Bana da duaları evde, Natalya Yengem öğretiyordu. Utangaç, çekingen, sessiz, çocuk yüzlü bir kadındı; öylesine duru gözleri vardı ki, içine bakınca başının arkasını görebileceğimi düşlerdim hep. Gözlerimi, hiç oynatmadan, hatta kırpmadan uzun süre onun gözlerine dikmeye bayılırdım. O zaman yengem gözlerini kısar, başını yana çevirir, fısıltı kadar yumuşak bir sesle rica ederdi: "Lütfen benim arkamdan tekrarla: 'Cennet mekân Babamız...'"

Ben, "Peki, 'mekân' ne demek?" diye soracak oldum mu, korkuyla etrafına bakınıp, sert bir tavır takınarak, "Soru sormayı bırak şimdi," derdi. "Soru sorunca iş daha beter karışır. Sen sadece benim arkamdan tekrarla: 'Cennet.' Ee, nerede tekrar?" Soru sormamın işleri daha karıştıracak oluşu canımı sıkıyordu. Benim için gizemli bir anlam kazanmış olan 'mekân' sözcüğünü, her fırsatta mahsus yanlış tekrarlardım: 'yakan', 'kokan' vb. Ama, biraz daha solacak olsa, neredeyse havaya karışacakmış gibi görünen uçuk benizli yengem, sabırla düzeltirdi beni. "Şimdi sen, sadece 'mekân' de bakayım." Yengemi anlamak da, bana ezberletmeye çalıştığı kelimeleri anlamak kadar zordu. Bu duruma kızdığım için, ezber işi daha da zor geliyordu bana.

Bir gün dedem sordu: "Eveeet, bugün neler yaptın bakalım? Bahse girerim, sokakta oynamışsındır. Alnındaki şişlikten belli zaten. Sokak kavgalarına karışmak akıllı işi değil! Rabbin duasını ezbere okuyabiliyor musun?"

Yengem o yumuşacık sesiyle, "Ezberi hiç iyi değil," dedi.

Dedem bir kahkaha atıp, kızıla çalan kaşlarını neşeyle kaldırdı.

"Öyleyse iyi bir köteği hak ediyor demektir."

Tekrar bana dönüp, sordu: "Baban seni döver miydi?"

Ne demek istediğini anlamadığımdan, yanıt vermedim, bunun üzerine annem lafa karıştı: "Hayır, Maksim onu asla dövmezdi, bana da dövdürtmezdi."

"Nedenmiş?"

"Dayağın hiçbir yararı olmadığını söylerdi."

"Ölünün arkasından kötü konuştuğum için Tanrı günah yazmasın, ama şu Maksim de budalanın tekiydi hani!" Bu sözleri öfkeli bir edayla ve tane tane söylemişti. Ben çok fena olmuştum, anneannem de bunu fark etmişti.

Dedem, "Hadi, hadi, surat asma öyle. Hem, bunu senin de bilmen gerekir..." dedi.

Kızıla çalan kırlaşmış saçlarını sıvazlayarak, ekledi:

"Cumartesi sopaya yatıracağım Saşka'yı. O yüksük işi yüzünden."

"Sopaya yatırmak nedir?" diye sordum.

Herkes kahkahayı bastı. Dedem, "Hele bekle de, görürsün..." dedi.

Her zamanki köşemde saklanmış, düşünüyordum. 'Sopaya yatırmak' herhalde, boyaya batırmadan önce kumaşların ilmiklerini gevşetmek gibi bir şey olsa gerekti. Kırbaçlamak, dövmek de aynı anlama geliyor. Atları, kedileri, köpekleri hep döverler, Astrahan'da da polisler Acemleri döverdi. Kendi gözlerimle görmüştüm. Ama şimdiye dek, bunu küçük çocuklara da yaptıklarını hiç görmemiştim. Gerçi, öbür çocukların kafalarına, enselerine dedemin ara sıra bir şaplak attığı olurdu, ama çocuklara vız gelirdi; sonradan şaplağı yedikleri yeri birazcık kaşırlardı, o kadar. Kaç kez sormuştum onlara: "Acıdı mı?" Her seferinde de kahramanca yanıt vermişlerdi bana: "Yo, hissetmedim bile!"

Büyük bir gürültü koparan şu yüksük hikâyesini en ince ayrıntısına kadar duymuştum. Bir akşam, yemekten bir saat kadar önce, dayılarımla bizim ustabaşı oturmuşlar, boyanmış kumaşları bir top boyu olacak biçimde dikerek birbirlerine ekliyor, sonra da bunlara kartondan etiketler iliştiriyorlarmış. Gözleri yarı kör denecek kadar az gören Grigori'ye bir oyun etmek isteyen Mihail Dayım, dokuz yaşındaki kuzenime, Grigori'nin yüksüğünü mum ateşine tutarak ısıtmasını söylemiş. Saşa, yanmış mum fitillerini düzeltmekte kullanılan bir kıskaçla yüksüğü alıp, mumun üstünde kıpkırmızı olana kadar tuttuktan sonra, hiç farkettirmeden Grigori'nin elinin yanına koymuş, sonra da kaçıp, ocağın arkasına saklanmış. Dedem bula bula, tam o sırayı bularak içeri girip, oturur oturmaz da parmağını yüksüğe sokmaz mı!

İşte o anda kopan gürültüden korkup, şaşkınlıkla mutfağa kaçtığımı hatırlıyorum. İçeri girdiğimde, dedem, yanan parmaklarını sallayarak komik bir biçimde sıçrıyor, avaz avaz haykırıyordu: "Hangi kâfir yaptı bunu?"

Mihail Dayım masanın üstüne eğilmiş, parmağıyla yüksüğü ite ite üflüyordu. Grigori ise, hiçbir şey olmamış gibi, dikişini sürdürüyordu. Ocakta yanan ateşin alevlerinden vuran gölgeler kocaman, dazlak başında oynaşıyordu. Önce yardım etmek amacıyla yerinden fırlayan Yakov Dayım, daha sonra ocağın arkasına saklanarak kıkır kıkır gülmeye başladı. Eline bir patates geçiren dedem, bunu çiğ çiğ kemirmeye başladı.

Mihail Dayım, birden, "Bütün bunlar Saşa'nın başının altından çıktı," dedi.

Yakov Dayım, saklandığı yerden fırlayarak, "Yalan işte," diye karşılık verdi.

Bir köşeden de Yakov Dayımın oğlunun ağlamaklı itirazları duyuluyordu:

"Babacığım, ne olursun inanma ona. Yapmamı o söyledi bana!"

Dayılarım küfürleşmeye başladılar. Dedem o anda sakinleşiverdi, çiğnediği patatesi parmağının üstüne bastırdı ve ense

kökümden kavrayıp beni de beraberinde götürerek, tek kelime etmeden odadan çıktı.

Herkes Mihail Dayımı ayıplıyordu. Bu koşullar altında, çay içilirken sorduğum soru son derece doğaldı: "Şimdi sopaya yatırılacak mı o?"

Dedem bana gözünün kuyruğuyla bakarak, "Hak etti," dedi, hırlar gibi.

Mihail Dayım masaya bir yumruk indirerek, anneme bağırdı:

"Al şu veledini de götür buradan, yoksa suratını yamyassı edeceğim!"

"Hele parmağının ucuyla bir dokunayım de!" diye yanıt verdi annem.

Kimse tek kelime edemedi.

Savunma silahı olarak kullandığı kısacık sözcüklerle insanların gözünü korkutmak, onları geriletip, püskürtmek, güçsüz bırakmak gibi bir hüneri vardı annemin. Ondan herkesin korktuğunu açıkça görüyordum. Dedem bile onunla bir başka türlü konuşur, sesini yükseltmezdi. Bu durum çok hoşuma giderdi benim doğrusu, kuzenlerime de böbürlenirdim:

"Annemden güçlüsü yok!"

Onlarsa hiç itiraz etmezlerdi.

Ne var ki, ertesi cumartesi geçen bir olay, annem hakkındaki düşüncelerimin tümüyle değişmesine neden oldu.

Bu arada ben, yine başımı fena halde belaya sokmuştum. Büyüklerin, kumaşların rengini değiştirmekte nasıl böyle usta olduklarını öteden beri merak eder dururdum. Sarı bir kumaş parçasını alır, kapkara bir suyun içine sokarlar, kumaş sudan mavi, ya da onların deyimiyle 'indigo' olarak çıkardı. Sonra yeşil bir kumaş parçasını alıp, pas rengi bir suya daldırırlar, bu sefer de kumaş 'bordo kırmızısı' olarak çıkardı. Hem çok kolay hem de çok gizemli bir işti bu.

Bu boyacılık sanatını ben de denemeyi çok istediğim için, Yakov Dayımın Saşa'sına bundan söz etmiştim. Her zaman büyükleri hoşnut etmeye çalışan, terbiyeli, kendisinden istenileni

hemen yapmaya hazır, ciddi bir çocuktu bu Saşa. Büyükler onu akıllı ve itaatli diye överlerdi, ama bir tek dedem onu hep tersler, "Seni gidi küçük dalkavuk!" derdi.

Cılız, esmer ve yengeç gibi patlak gözlü olan Saşa, hep alçak sesle, ama boğulurcasına hızlı konuşurdu. Her an fırlayıp kaçarak bir yerlere saklanmaya hazırmış gibi, hep ürkek ürkek dört bir yanını kollardı. Ela göz bebekleri sadece heyecanlandığı zaman oynar, oynadığı zaman da göz akları büyürdü. Hiç sevmezdim onu. Tembel Saşa'yı, Mihail Dayımın oğlunu bin kere tercih ederdim ona. Tembel Saşa tatlı bir gülümsemesi, hüzünlü gözleri olan uslu bir çocuktu. İyi yürekli ve sevecen annesinin bir kopyası olan bu Saşa'yı ortalıkta pek göremezdim. Üst çenesinde çift sıra halinde çıkmış olan dişlerinin çok çirkin bir görünüşü vardı. Bu yüzden çok üzülür, dişlerini kurcalayarak, arka sıradakileri çıkarmaya uğraşırdı. Dişlerine kim dokunmak istese, dokundurturdu. Bu çocuğun biricik ilginç yanı da buydu. Dipten doruğa kadar insanla dolu bir evde, yapayalnız yaşıyordu o. Gündüzleri karanlık bir köşeye çekilip oturmayı sever, akşamları ise kalkar, pencerenin kenarına giderdi. Pencerenin önünde onunla yanyana oturmayı severdim; bir saat boyunca tek kelime konuşmadan, akşam vakti kızıllaşan gökyüzünde, Meryem Ana Kilisesinin altın kubbeleri etrafında daireler çizerek uçuşan ve solmakta olan gökyüzünü kara bir örtü gibi kaplayan kargaları seyrederdik. Kargalar bir süre uçtuktan sonra çekilir gider, boşluğu ıpıssız bırakırlardı. Böyle bir sahne insanın yüreğini tatlı bir hüzünle doldurur, bu doymuşlukla da insan söyleyecek söz bulamazdı.

Buna karşılık, Yakov Dayımın Saşa'sı uzun uzadıya, hem de büyükler gibi, bilerek konuşurdu. İşte bu Saşa, benim de boyacı olmak istediğimi anlayınca, yalnız önemli konuklar geldiği zaman kullanılan beyaz masa örtüsünü almamı ve maviye boyamamı söylemişti.

Son derece ciddi bir tavırla, "En kolay boya tutanlar, her zaman için beyazlardır, ben bilirim," demişti.

Masa örtüsünü çekip aldığım gibi, doğru avluya koşmuştum, ama daha örtüyü 'indigo' kazanına batırır batırmaz, Çiganok üstüme çullanmış, örtüyü çıkararak iri elleriyle sıkmış, sonra da yaptığım işe nezaret etmek için ardımdan avluya çıkan yeğenime seslenmişti:

"Çabuk koş, nineyi çağır hemen!"

Daha sonra, darmadağınık kara saçlı başını uğursuz uğursuz sallayarak bana dönmüş, "Gününü gösterecekler şimdi sana!" demişti.

Anneannem koşarak gelmiş, bir inilti koyvermiş, hatta gözyaşlarını da tutamayarak, beni azarlamaya başlamıştı; azarlarken yüzü, tuhaf, komik ifadeler alarak şekilden şekile giriyordu.

"Seni gidi Permli yaramaz seni! Seni gidi mankafa seni! Seni şu kazanlardan birine daldırayım da gör gününü!"

Ardından da Çiganok'a tembih etmeye koyulmuştu:

"Vanya, ne yaparsan yap, ne edersen et, ama sakın ola dedeye ağzından bir laf kaçırayım deme. Bak, ben kimseye bir şey söylemeyeceğim, bakarsın, farkına varılmaz böylelikle."

Vanya, ıslak ellerini rengârenk önlüğüne kurularken, tedirgin bir tavırla, "Beni hiç ilgilendirmez, ama bir şey söylemem," demişti.

Cumartesi günü biri beni alıp mutfağa götürdü. Karanlık mutfakta çıt çıkmıyordu. Birtakım kapıların kuvvetle çekilerek kapatıldığını, pencerelerin dışında güz akşamının buğulu buğulu yayılan kurşuni rengini, tıpır tıpır yağan yağmuru duru bir biçimde hatırlıyorum. Ocağın kapkara ağzı önündeki bir sırada, dostum Çiganok, yüzü allak bullak, oturuyordu. Dedem köşede, bulaşık teknesinin yanında durmuş, su dolu bir kovadan uzun değnekler çıkarıyordu. Değneklerin boylarını ölçerek, demet halinde sıkıca bağladıktan sonra, ıslık çaldırarak havada şöyle bir salladı.

Karanlığın içinde bir yerlerde, anneannem gürültülü bir biçimde enfiyesini çektikten sonra homurdandı: "Bırak çocuğun yakasını be, kasap sen de!"

Mutfağın tam ortasında, bir sandalyede oturmakta olan Saşa Yakovov, yumruklarıyla gözlerini ovuşturarak, kendininkinden çok dilencilerinkine benzeyen bir sesle mızırdandı:

"İsa aşkına, affediverin onu..."

Mihail Dayımın çocukları –kızlı oğlanlı– masanın öbür başına ağaç kütükleri gibi omuz omuza dizilmiş, ayakta dikiliyorlardı.

Dedem, ıslak uzun değnekleri avucuna yatırarak, "İşimi bitirdiğim zaman affederim," dedi. "Hadi bakalım, sen sıyır pantolonunu."

Ne dedemin bunu söylerken büyük bir sükûnetle çıkan sesi, ne çocukların yaslanmasıyla sallanan masanın çıkardığı gıcırtı ne de hatta anneannemin yere sürünen ayaklarının çıkardığı hışırtı, isten kararmış tavanın altındaki o kasvetli mutfağa çöken unutulmaz sessizliği bozamadı.

Saşa sandalyeden kalktı, pantolonunun düğmelerini çözdü, dizlerine kadar düşen pantolonu elleriyle tutarak, öne doğru eğilmiş vaziyette, sendeleye sendeleye sedirin karşısına kadar geldi. Bu tatsız manzara karşısında ve Saşa için duyduğum üzüntüden bacaklarım titriyordu. Meğer buraya kadarı bir şey değilmiş; işin asıl kötü faslı, Saşa kurbanlık bir kuzu gibi yüzükoyun sedirin üstüne yattıktan sonra başladı. Vanya upuzun bir çarşafı, koltuk altlarından ve ensesinden geçirerek onu sedire bir güzel bağladı, çocuğun üzerine abanarak, kapkara elleriyle ayak bileklerinden sımsıkı yakaladı.

"Aleksey, biraz daha yaklaş buraya," diye beni çağırdı dedem. "Duydun mu, dediğimi? Sopaya yatırmakla ne demek istediğimi göreceksin şimdi. Bir..."

Elini fazla yükseltmeden kaldırdı ve değnekleri çıplak ete hızla indirdi. Saşa yürek paralayıcı bir çığlık attı.

"Yalancıı," dedi dedem. "O acıtmadı ki! Asıl sen şimdi bu gelene bak!"

Öylesine hızlı vurdu ki, deri, kıpkırmızı bir şerit halinde kabarıverdi bir anda. Kuzenim artık hiç aralık vermeden uluyordu.

Dedem kolunu düzenli aralıklarla kaldırıp indirirken bir yandan da, "Nasıl, güzel mi?" diye soruyordu. "Hoşuna gitti mi? Yüksüğün cezasını böyle ödetirler işte!"

Dedemin kolunun her kalkış ya da inişiyle kesinkes aynı anda, benim de yüreğim kalkıp kalkıp iniyordu.

Saşa ipincecik, körpecik sesiyle isyan ediyordu:

"Bir daha yapmayacağımı söylemiştim ama size, söylemedim mi? İtiraf etmiştim..."

Dedem, Mezmur okur gibi, büyük bir sükûnetle yanıt verdi:

"Gammazlama mazeret değildir! Önce gammazların cezalandırılmaları gerekir. Sıra şimdi geldi, masa örtüsüne..."

Anneannem yerinden fırladığı gibi beni kapıp kollarına alarak haykırdı:

"Aleksey'i vermem sana! Vermem diyorum, canavar!"

Kapıyı tekmeleye tekmeleye açarak, dışarıya seslendi:

"Varvara, Varvara!"

Dedem, anneannemin üstüne çullanıp, kadıncağızı yere yıktı, beni onun kollarından koparırcasına çekip aldıktan sonra koltuğunun altına sıkıştırdığı gibi önüne getirdi. Debelendim, onun kızıl sakalını çektim, parmağını ısırdım. Dedem kükredi, beni bir sıktı, sonra da kaldırıp sedirin üstüne attı. Çarpmanın şiddetinden yanağım yarıldı. Dedemin kopardığı yabansı çığlığı hâlâ hatırlarım:

"Bağla şunu. Geberteceğim onu!"

Gözleri alabildiğine açılmış, yüzünün rengi uçmuş bir halde annemi de hatırlıyorum. Sıranın öbür başından soluk soluğa koşarak geldi:

"Babacığım! Bırakın onu. Lütfen yapmayın..."

Dedem beni bayıltıncaya kadar dövdü, günlerce hasta yattım. Tek pencereli küçük bir odada, küf kokulu geniş bir karyolada yüzükoyun yatıyordum. Bir köşede, ikonlarla tıka basa dolu bir kutunun önünde, hiç söndürülmeyen bir gaz lambası yanıyordu.

Bu hastalık günlerimin, geleceğim üzerindeki etkisi büyük olmuştur ve ben yine bu hastalık günlerimde, epeyce olgunlaşmış

olmalıyım. İşte o günlerde, o güne dek hiç tatmadığım, yepyeni bir duyguyu tatmaya başladım. O günden sonra, başkalarına acıma duygusu beni bir daha hiç bırakmadı ve kurban ister ben olayım, ister başkası olsun, herhangi bir aşağılama ya da fiziksel acı karşısında âdeta yüreği parçalanan, aşırı derecede duyarlı bir insan olup çıktım.

Yine bu sırada, anneannemle annem arasında geçen bir tartışmanın üzerimdeki etkisi, başka hiçbir şeyle ölçülemeyecek kadar büyük olmuştur. O küçücük, sıkışık odada olduğundan da iri ve kapkara görünen anneannem, öfkeli öfkeli, annemi ikonların bulunduğu köşeye doğru iteliyordu.

Anneannem, tıslar gibi bir sesle, "Neden kurtarmadın onu?" dedi.

"Korktum."

"Senin gibi, her yanından sağlık fışkıran bir kadın! Kendinden utanmalısın! Ben bu ihtiyar halimle bile korkmadım. Ayıp sana, ayıp!"

"Anne, çekil başımdan. Zaten midem bulanıyor."

"Sen zaten sevmiyorsun ki oğlunu. Hiç acıdığın yok ki yetime!"

Annem sesini yükselterek, ama bezgin bir tavırla yanıt verdi: "Ya bana kim acısın? Ömrümün sonuna kadar yetim kalacağım!"

Köşedeki sandığın üstüne oturup, uzun uzun birlikte ağladılar. Sonra annem konuştu:

"Aleksey olmasaydı, giderdim buradan! Bu cehennemde yaşayamıyorum, gücüm kalmadı."

"Yavrum benim, canım benim, meleğim..." diye fısıldadı anneannem.

Demek, annem güçlü değilmiş ve herkes gibi, dedemden korkuyormuş. Buradaki hayatı çekilmez bulduğu halde, sırf benim yüzümden bu evden ayrılamıyormuş. Bütün bu olguların üzüntüsü yüreğime çeki taşı gibi oturdu. Ne var ki arası çok geçmeden annem sahiden de ortadan kayboldu, gidip bir tanıdığının evine yerleşti.

Derken, birdenbire, sanki tavandan atlamış gibi, dedem ortaya çıkıverdi; geldi, karyolama oturdu, buz gibi soğuk eliyle alnımı yokladı.

"Günaydın, beyefendi... Şimdi bana yanıt veriniz, ama sakın öfkelenmeyiniz. Nasılsınız, bakalım?"

İçimden ona tekme atmak geliyordu, ama en ufak bir kıpırdamada müthiş canım yanıyordu. Dedemin saçları sanki daha da kızıllaşmış gibi geldi bana. Başını hiç durmadan sallıyor, parlak gözleri âdeta duvarda bir şeyler arıyordu. Cebinden bir parça zencefilli çörek, iki tane tatlı kurabiye, bir elma, bir salkım mor kuru üzüm çıkarıp hepsini yastığın üstüne, burnumun dibine bıraktı.

"Bak, sana biraz hediye getirdim!"

Eğildi ve beni alnımdan öptü. Çarpılıp bükülmüş tırnaklarıyla kuş pençesini andıran, her yanı sarı bir renge boyanmış ufacık, nasırlı eliyle bir yandan başımı okşayarak, benimle konuşmaya başladı.

"Sana çok sert davrandım. Ama senin de gözün kararmıştı, canım. Isırıp tırmaladın beni, bu sefer de benim gözüm karardı! Hak ettiğinden birazcık daha fazla sopa yedin; ama bunun sana zararı dokunmaz. İleride yiyeceğin sopalardan düşerim! Şurasını unutmamalısın ki senin kanından, senin canından birisi seni döverse, 'bu senin iyiliğin içindir'. O yüzden de asla haksızlık sayılmamalıdır. Ben hayatımda hiç sopa yemedim mi sanıyorsun sen? Hem de öyle dayaklar yedim ki, böylesini karabasanlarda bile görmemişsindir. Bana öyle kötü davranırlardı ki, hani, Allah baba görse gözyaşlarını tutamazdı! Peki bunun bana yararı nasıl dokundu? Ben de babasız büyüdüm, anam olacak dilenci kadının yanında büyüdüm, ama ona rağmen şimdi bulunduğum yere gelebildim. Toprak kölesi değilim, loncanın üyesiyim, insanlara önderlik ediyorum."

İnce yapılı, sıska gövdesiyle üzerime doğru eğilip, büyük bir ustalık ve kolaylıkla bir araya getirdiği kanlı canlı, özlü sözcüklerle bana çocukluğunu anlatmaya koyuldu.

Yeşil gözlerinde parlak alevler tutuşuyor, kızıl altın rengi saçları ışıldıyor, şimdi daha pes perdeden çıkan boru gibi sesiyle, soluğunu suratımın tam ortasına üflüyordu:

"Bak, sen buraya buharla işleyen bir vapurla geldin. Bense, senin yaşındayken yalınayak, keskin kayaların, taşların üstüne basa basa, ırmaktaki mavnayı karadan çekmek için kendi gücümü kullanarak, sabah karanlığından akşam karanlığına kadar Volga'yla cebelleşip dururdum. Güneş enseni kavurur, başının içi ergimiş çelik gibi kaynar sanki. Ve sen bitkin, perişan halinle iki büklüm, kemiklerin çatırdayarak habire abanırsın da abanırsın. Sonunda öyle bir an gelir ki, artık önünü bile göremez hale gelirsin, çünkü gözlerine ter dolmuştur ve içinden ağlamak gelir; terle dolu gözlerinden yanaklarına bir de gözyaşı süzülür. Öyle bir hayattı ki hani! Çabalar, ileriye doğru abanır da abanır, sonra birden halattan kurtulur, teker meker gidip yüzükoyun yere yuvarlanırsın, yuvarlandığına da şükredersin. Böylesine zorlu çalışma senin bütün gücünü tüketir, dinlenmekten başka bir şey düşünemezsin! Bizim hayatımız böyle geçerdi işte. Hazreti İsa da yukarıdan bize gülümserdi!.. Volga'yı boydan boya tam üç kez arşınladım. Simbirsk'ten, Ribinsk'e, Saratov'dan buraya, Astrahan'dan Makaryev'e, ta panayır yerine kadar... Kilometrelerce. Dört yıl sonra bir su tulumbasında çalışmaya başladım, kısa zaman içinde de ustamın gözüne giriverdim!"

Hızlı hızlı konuşuyor, gözümün önündeki bir bulutun içinde o kara kuru adam gidiyor, onun yerine olağanüstü güçlü bir adam halini alan dedem, içindeki kurşuni renkli mavnasıyla ırmak fonunun önünde devleşerek beliriyordu...

Dedem ikide birde karyoladan yere hoplayıp ellerini, kollarını sallayarak yedekçilerin halata nasıl koşulduklarını, mavnanın içindeki suyu tulumbalarla nasıl boşalttıklarını tarif ediyordu. Başlaştırdığı sesiyle Volga yedekçilerinin şarkısını okuyor, sonra bir delikanlı çevikliğiyle tekrar karyolaya zıplayıp, su gibi akan canlı hikâyeleriyle yeniden beni büyülüyordu.

"Sonracığıma, Olyeşa, bir yaz akşamı Jiguli'de, yeşil bir tepenin eteğindeki mola yerlerinden birine vardık... Lahana çorbasını ısıtmak için hemen bir ateş yakıp, çorbayı vurduk ateşe. Derken içimizden biri, belki de aşk acısı çeken biri, yürek yakan, öyle dokunaklı bir türküye başladı ki, hani dinleyenlerin kanı dondu, Volga başı bulutlara değen şaha kalkmış bir at gibi, daha hızlı akmaya başladı sanki. Acılarımız, rüzgârın önünde dağılan toz gibi savruldu gitti. Biz öyle bir kendimizden geçmişiz ki, çorba kaynaya kaynaya bütün suyunu çekmiş; tabii, aşçı şaplağı yedi ense köküne! Ben her zaman derim zaten, insanın aklı hep işinde olmalı diye..."

Birisi, bir kaç sefer kapı aralığından başını uzatıp dedemi çağırdı, ama ben hep yalvardım:

"Ne olur gitme!"

O da her seferinde gülüp, çağıranı eliyle uzaklaştırdı:

"Az sonra gelirim..."

Akşam saatlerine kadar hikâyelerini anlatmayı sürdürdü dedem; sevgi dolu bir öpücükle bana veda edip gittikten sonra, onun hiç de kötü yürekli ya da korkunç bir adam olmadığını, bana attığı o gaddarca dayağı düşünmek bile istemeyeceğimi anladım; ama buna rağmen, o dayağı hiçbir zaman unutamayacaktım.

Dedemin ziyareti bütün ev halkına yolu açmış oldu; artık her gün, karyolamın yanında sabahtan akşama kadar biri oturuyor, beni eğlendirmek için elinden ne gelirse yapıyordu. Ne var ki bu çabalarında o kadar da başarılı olamıyorlardı. Beni en sık ziyaret eden ise anneannemdi. Benimle aynı yatakta yatıyordu. Ama belleğimde en canlı izlenimi bırakan, Çiganok oldu. O dörtköşe dev gibi omuzları, gepgeniş göğsü, kıvırcık saçlı koca kafasıyla bir akşam beni ziyarete geldi. Altın rengi ipek gömleği, kadife pantolonu, gıcırdayan körüklü çizmeleriyle misafirliğe gider gibi şık giyinmişti. Saçları pırıl pırıl parlıyor, kalın kaşlarının altından çekik gözleri neşeyle ışıldıyor, yeni terlemiş bıyıklarının altından bembeyaz dişleri parıldıyordu. İkon lambasının kızıl alevini hafiften yansıtan gömleği tutuşmuş gibi görünüyordu.

"Bak da, gör," diyerek, gömleğinin kolunu yukarıya kadar sıvayıp bana çıplak kolunu gösterdi; kolunun üstü, kırmızı kırmızı, kapanmakta olan yara izleriyle kaplıydı. "Bak, nasıl şişmiş! Şimdi artık iyileşti sayılır, sen daha önce görecektin! Nasıl olduğunu öğrenmek ister miydin? Şu senin deden, öfkeden gözü dönmüş halde sana girişti ya hani, işte ben bunu görünce, kolumu değneğin altına soktum; belki değnek kırılır da, deden başka bir değnek almak için seni bırakır, o arada da anneannen veya annen seni kurtarıp kaçırır diye umuyordum. Ama ne gezer, suya yatırıldığı için iyice esneklik kazanmış değnekler kırılmak bilmedi. Neyse, hiç değilse seni bir sürü darbeden kurtarmış oldum ya yine de, zaten kolumdaki yara izlerinden de belli, kaç darbeden kurtardığım. Bu gibi işlerde çok kurnazımdır ben ha!"

Anlamsız bir biçimde kahkahayla gülmeye başladı, şişmiş koluna tekrar bakarak, kahkahaları arasından, "Sana ne kadar üzüldüm, bilemezsin!" dedi. "Bu üzüntü boğuyordu beni neredeyse. Ama nasıl da kırbaçladı seni, yahu!"

Bir at gibi homurtu koyverdi, başını öne arkaya silkeledi ve dedemle ilgili bir şeyler anlatmaya koyuldu; bir çocuk saflığıyla anlattıkları hemen yüreğimi ısıtıvermişti.

Ona, dedemi çok sevdiğimi söylediğim vakit bana verdiği yanıtı asla unutmayacağım:

"Ama asıl ben seni çok seviyorum; sevmesem hiç o kadar dayağa katlanır mıydım? Bunu başkaları için yapar mıydım sanıyorsun? Başkalarının canı cehenneme!"

Sesini alçalttı, ikide birde kapıdan yana bakarak, bana şu dersi verdi:

"Bir dahaki sefere dayak yerken dikkat et de, sakın sıkma kendini, anladın mı? Eğer kendini sıkarsan, iki misli canın yanar. Kaslarını gevşet, bırak kendini ki, her yanın iyice yumuşasın, pelte gibi olsun! Sonra, soluğunu da tutma; hızlı hızlı soluk al ver, al ver, avazın çıktığı kadar da bağır. Bu dediklerimi aklında tut ama."

"Beni yine sopaya yatırırlar mı?" diye sordum.

"Ne demezsin?" dedi Çiganok, büyük bir sükûnetle. "Tabi yatırırlar. Daha yüzlerce sefer..."

"Neden ama?"

"Deden bir neden bulur."

Sonra, gözlerinde yine ürkek bir ifade belirerek, dersini sürdürdü:

"Seni döverken değneği dosdoğru yukarıdan aşağıya indirdiği zamanlar, kendini sıkmadan, gevşek yatarsın. Ama derini yırtmak için değneği yanlamasına vuruyorsa, o zaman ona iyice sokul, sonra da değnek gelirken, değneğin yönünde açılmaya çalış. O zaman katlanması daha kolay olur!"

Kara çekik gözünü kırparak ekledi: "Bu çeşit işleri polislerden iyi bilirim ben! Yüzülen derilerimden bir çift eldiven çıkar!"

Onun güleç yüzüne büyük bir dikkatle bakarken, gözlerimin önünde anneannemden dinlediğim Prens İvan masalıyla, Budala İvanuşka masalı canlandı.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İYİLEŞİP tekrar ayağa kalktıktan sonra, Çiganok'un ev halkı arasında çok özel bir yeri olduğunu iyice anladım. Dedem ona, oğullarına bağırdığı kadar sık bağırmadığı, oğullarına davrandığı kadar sert davranmadığı gibi, Çiganok eğer oralarda değilse, gözlerini şöyle hafiften kısıp, başını sallayarak, "Benim İvanka'nın elleri altından," derdi. "Sözlerime kulak verin: Bu çocuğun mayası iyi maya!"

Dayılarım da Çiganok'a çok dostça ve iyi davranır, Grigori'ye yaptıkları şakaları ona yapmazlardı; halbuki her akşam ille de bir kötülük icat edip, Grigori'ye pis bir oyun oynarlardı. Ya makasın sapını kızdırırlar, ya iskemlesine çivi koyarlar, ya da gözlerinin iyi görmemesinden yararlanarak, hepsi de başka başka renklerdeki kumaşları adamcağızın önüne yığarlar, o da bilmeden bunları birbirine ekleyip, rengârek bir boy kumaş haline getirince dedem küplere biner, Grigori'ye sövüp sayardı.

Bir seferinde, akşam yemeğinden sonra ocağın üstündeki sete çıkıp şekerleme yaptığı sırada, Grigori'nin yüzünü kırmızıya boyadılar da, uzun bir süre adamcağız ortalıkta şebek gibi dolaştı. Grigori'nin kara gözlük camları kır sakalının üstünde daha da bir kara durur, kocaman morumsu burnu kırmızı bir dil gibi sarkardı. Dayılarımın yeni yeni işkenceler icat etmekteki yaratıcılıkları bitip tükenmek bilmediği halde Grigori bütün bunlara sessizce katlanır, nadiren, hafif bir çığlık atmak suretiyle canının yandığını belli ederdi ancak. Makas gibi, yüksük gibi demirden yapılmış şeyleri ellemeden önce parmaklarını bolca tükürüklerdi. Bu onda öylesine bir alışkanlık halini almıştı ki, akşam yemeği için sofraya oturulduğunda, çatalıyla bıçağını eline almadan

önce de, bütün parmaklarını şapur şupur yalar, çocukları gülmekten kırıp geçirirdi. Parmağı yandığı zaman Grigori'nin yüzü buruşur, tüm yüzünü kaplayan kırışıklıklar yukarıya doğru yayılarak, kaşlarının üstünde alnına kadar çıkar, dazlak kafasına gelince de gizemli bir biçimde kayboluverirdi.

Oğullarının kendilerine buldukları bu eğlenme yolunu dedemin nasıl karşıladığını hatırlamıyorum, ama anneannem, başını sallayıp yumruğunu onlara göstererek bağırırdı: "Boyunuzdan utanın, canavar ruhlu hayvanlar!"

Dayılarım kendi aralarında Çiganok'u arkasından çekiştirirler, onu hor görürler, yaptığı işi beğenmezler, yine arkasından onun için hırsız, aylak derlerdi.

Neden böyle davrandıklarını anneanneme sorduğumda, her şeyi her zaman açık açık anlamamı isteyen anneannem, hemencecik açıklamaya girişti:

"Ayrı ayrı boyahanelerini açtıkları zaman, ikisi de İvan'ın kendi yanında çalışmasını istiyor da, o yüzden adama mahsus kusur bulup, bu kusuru birbirlerine göstermeye çalışıyorlar. Onun işçiliğini kötülüyorlar, ama dedikleri hep yalan, bu da kurnazlıklarından. İvan, ya dedenin yanında kalır da ellerinden giderse diye ödleri patlıyor. Deden ise İvanka'yla birlikte ayrı bir boyahane açmayı kafasına iyice koymuş; aklına koyduğu şeyi de yapar. Bu ise dayılarının hiç işine gelmiyor. Anladın mı?"

Anneannem kıs kıs güldü.

"İşleri güçleri birilerine oyun etmek. Ellerinden gelse Tanrıya bile oyun oynar bunlar! Ama deden onların kafalarında hangi tilkilerin dolaştığını çok iyi bildiğinden, mahsus Mişa'nın önünde, Yaşa'yla dalga geçiyor. 'Bedelini ödeyip, İvan'ı askerlik yapmaktan kurtaracağım,' diyor. 'Askere gitmeyecek. Ona ihtiyacım var benim!' Tabii, bu dayılarının hiç mi hiç işine gelmediği için, hırslarından kuduruyorlar! Üstelik paralar gidecek diye de karalar bağlıyorlar; askerlik bedeli çok para tutar!"

Şimdi, vapurda olduğu gibi, yaşamım yine anneannemle geçiyordu. Anneannem her akşam geliyor, uyumadan önce bana peri

masalları, ya da –tıpkı peri masallarına benzeyen– kendi yaşamını anlatıyordu.

Konu, mirasın paylaştırılması gibi, ya da dedemin kendisine yeni bir ev alma sevdası gibi aile sorunlarından açıldığı zaman anneannem, sanki ailenin ikinci büyüğü değilmiş de, konu komşuymuş gibi, kendisini şahsen ilgilendirmiyormuş gibi, hiç umursamadan, azıcık da alayla karışık söz ederdi bunlardan.

Anneannemden Çiganok'un bulunmuş bir çocuk olduğunu öğrendim. Bahar başlarında, yağmurlu bir gece, onu evin cümle kapısı önündeki sıranın üstünde bulmuşlar.

Anneannem dalgın, gizemli bir sesle, "Onu bir önlüğün içine tıkmışlar, öylece bırakmışlar oraya," dedi. "Soğuktan uyuşup kalmış, gıkı bile çıkmıyordu."

"Onu niye kapının önüne bırakmışlar?"

"Annesinin sütü gelmediği için bebeğini besleyemiyormuş. Hem, daha önce de komşulardan birinin bebeğinin aynı nedenle öldüğünü biliyormuş, işte o yüzden almış bebeğini, getirip en uygun yere bırakmış."

Konuşmasını kesti, başını kaşıdı, tavana doğru bakarak bir iç geçirdi ve yeniden konuşmasını sürdürdü:

"Yoksulluktan kötüsü yok, Aleksey. Ben neler gördüm neler, ama bunların birçoğunu sana anlatmaya bile dilim varmaz! Evlenmemiş bir kızın bebek sahibi olması ayıplanır. Deden, İvan'ı karakola teslim etmek istemişti, ama onunla konuşup vazgeçirdim. 'Bizimle kalsın varsın,' dedim. Tanrı bize onu kaybettiğimiz evlatlarımızın yerine yolladı. On sekiz çocuğum oldu benim. Hepsi yaşasaydı, bir mahalleyi doldururlardı; düşünsene, on sekiz tane ev! On dört yaşımda evlendim, on beşimde de ilk çocuğumu doğurdum. Ama Tanrı çocuklarımı öyle sevdi ki, birer birer yanına aldı onları, kendine melek yaptı. Ah, bunu düşündükçe hem seviniyorum hem de bir yandan üzülüyorum!"

Kar beyazı göğsünün üstünde bir istavroz çıkardıktan sonra, bir ürperti geçirdi, sonra kıs kıs gülerek ekledi:

"Tanrı, en iyilerini hep kendine ayırdı. İvanka yaşamıma neşe kattı benim. Küçük çocukları öyle severim ki! İşte böylece, Çiganok'u evimize aldık, vaftiz edip ona bir ad koyduk; bebeğin de her şeyi yerli yerindeydi, hiçbir eksiği yoktu. Önce, ona Böcek adını verdik, çünkü yerlerde emeklerken öyle bir vızıldıyordu ki, evin her yanından işitilebiliyordu. Sevgini ondan eksik etmeyesin sakın; çok candan insandır!"

Onu sevmem için başkasının söylemesine gerek yoktu zaten; körü körüne bağlandığım Çiganok'un her yaptığı şey hayranlık uyandırırdı bende.

Her cumartesi günü dedem, hafta içinde işledikleri kabahatlere göre çocukların kırbaç cezalarını birer birer verdikten sonra akşam duasına gidince, yepyeni bir yaşam, tarifsiz bir eğlence başlardı mutfakta. Çiganok, ocağın arkasında hamamböcekleri tutar, pamuk ipliklerinden çarçabuk bir koşum hazırlayıp, kâğıttan kızak ayakları yapar ve bir de bakmışız ki, tertemiz edilmiş masanın sarı tahtası üstünde dört atlı bir kızak dörtnala yol almakta, kara atları incecik bir çöp parçasıyla yönetmekte olan İvan, heyecanla bağırmaktadır:

"Başpiskoposu getirmeye gidiyoruz!"

İvan başka bir hamamböceğinin sırtına ufacık bir kâğıt parçası yapıştırıp, bunu da kızağın ardından salarak, açıklamada bulunur:

"Posta çantasını unutmuşlar da, keşişlerden biri çantayı kızağa yetiştirmeye çalışıyor."

Derken, bir başka hamamböceğinin bacaklarının bir bölümünü iplikle bağlayıp masanın üstüne bırakır, böcek başını sağa sola çevirerek düşe kalka ilerlemeye çalışır. Vanya, el çırparak bağırır:

"Diyakoz hazretleri meyhaneden çıkmış, akşam duasını yapmaya gidiyor!"

Eğiterek, ard ayakları üstünde yürümesini öğrettiği fındık farelerini de gösterirdi bize Çiganok. Fareler, uzun kuyruklarını peşi sıra sürükleyerek, mini mini boncuklara benzeyen kapkara, parlak gözlerini komik bir biçimde kırpıştırarak yürürlerdi.

Çiganok, farelerine büyük bir özenle bakar, onları paltosunun içinde taşır, kendi ağzından şekerle beslerdi. Onları öper ve inandırıcı bir dille bize anlatırdı:

"Fare deyip geçmeyeceksin, çok zeki yaratıktır, hem de sevimli ve insancıldır. Ayrıca şakacı periler de fareleri çok sever. Farelere iyi davranırsan, sana uğur getirirler..."

Oyun kâğıtlarıyla, paralarla birtakım numaralar yapar, bağırma yarışında bütün çocuklardan daha hızlı bağırırdı; kısaca, her haliyle bizlerden biriydi. Bir seferinde çocuklarla, kaybedenin 'eşek' olduğu bir kâğıt oyunu oynuyorlardı. Peş peşe birçok sefer 'eşek' olan Çiganok müthiş üzülmüş ve hepsine küstüğünü göstermek için kâğıtları elinden atıp, suratını asmıştı. Sonradan bana, burnu öfkeyle seğirerek, onları şikâyet etmişti:

"Hile yaptıklarını bal gibi biliyorum! Birbirlerine kaş göz işareti yapıp, masanın altından kâğıt veriyorlardı. Hiç böyle oyun olur mu? Hilenin bu kadarını ben bile yapamam yani..."

Ondokuz yaşındaydı, ama öyle iriydi ki, biz çocukların dördümüzü bir araya toplasalar onun kadar etmezdik.

Çiganok'u özellikle bayram akşamlarından hatırlarım. Dedemle Mihail Dayım bayram ziyaretlerine çıkar, Yakov Dayım o karmakarışık saçlarıyla, elinde bir gitar, mutfağa damlardı. Anneannem tuzlu çerezler hazırlar ve dibi hünerli ellerin işlediği kırmızı çiçek desenleriyle süslü yemyeşil bir şişe içindeki votkayı ortaya çıkarırdı. Bayramlıklarını kuşanan Çiganok, fırıldak gibi dönerdi ortalıkta. Grigori, kara gözlüğünün camları ışıltılar saçarak, yan yan sokulur, derken, boru gibi sesli, tilki bakışlı, kırmızı tenli, küp gibi şişman ve çopur suratlı yaşlı bir kız olan dadımız, Yevgeniya girerdi içeri. Bazen, Meryem Ana Kilisesinin kıllı diyakozu da bize katılır, turna balığı ya da yılanbalığı gibi kaypak görünüşlü başka birtakım kişiler de gelirdi.

Aşırı yeme içmeden hepsi de soluk alamayacak hale gelirlerdi. Çocuklara da kırmızı renkli, tatlı şuruptan birer bardak verilir, eğlentiye katılan herkesi yavaş yavaş, önlenemeyen, ama tuhaf bir neşe sarardı.

Yakov Dayım, gitarını büyük bir sevgiyle eline alarak, dikkatle akort eder, bu işi bitirdikten sonra, her seferinde şöyle derdi:

"Haydi bakalım, işte başlıyor!"

Kıvırcık saçlı başını şöyle bir yukarıya attıktan sonra, gitarının üstüne yumulup, boynunu kaz gibi uzatırdı. Durgun yüzü mahmur bir görünüş alır, hareketli gözleri ışığını yitirerek yağlı bir buğuyla örtülürdü. Tellere usulca vurarak insanı öylesine saran bir hava çalmaya başlardı ki, elinizde olmadan ayağa kalkardınız. O çalmaya başladı mı, tam bir sessizlik isterdi; müzik bir sel gibi duvarlardan, döşemelerden sızarak ta uzaklara kadar yayılır, insanın yüreğine işler ve nedenini bir türlü anlayamadığım, huzursuzluk veren melankolik, tuhaf bir duyguyla doldururdu içimi. Bu müzik insanın hem kendisi hem de başkaları için acı duymasına neden olurdu. Bu müziğin etkisi altında büyükler âdeta çocuklaşır, herkes put kesilir, düşünceli bir sessizliğe gömülürdü.

İçimizde en çok kendini vererek dinleyen, Saşa Mihailov olurdu. Hep, amcasına doğru eğilerek oturur, ağzı bir karış açık, gözlerini gitara diker dudaklarından salyalar süzülürdü. Çoğu zaman, kendini öylesine kaptırırdı ki, iskemlesinden kayıp yuvarlanır, öne doğru uzattığı ellerinin üstüne düşerdi. Düştüğü yerde de, öylece, fersiz patlak gözleri karşıya dikili vaziyette kalakalırdı.

Sanki bir büyü yapılmış gibi, herkes taş kesilirdi. Sadece, hafiften, semaverin mırıltısı duyulur, ama gitarın ağlamaklı sesini bozmazdı bu. Mutfağın iki penceresinin dörtköşe boşluğu, dışarıdaki güz gecesinin hüzünlü karanlığını seyreder, ara sıra, bu pencerelerin camlarını birileri usulca tıklatırdı. İki tane don yağı mumunun sivri dilli, sarı alevleri masanın üstünde oynaşırdı.

Yakov Dayım, gitgide daha derin bir dalgınlığa kaptırırdı kendini. Sıkılı dişleriyle, derin bir uykuya dalmış gibi; sadece elleri uyanık kalırdı. Sağ elinin kıvrık parmakları tellerin üzerinde çırpınan bir kuş gibi tezeneyle birlikte zıplar, sol elinin parmaklarıysa, perdeler üzerinde, neredeyse gözle izlenemeyecek kadar hızlı gidip gelirdi.

Birkaç kadeh de attıktan sonra, hemen her seferinde, sonu gelmez bir türküye başlardı mutlaka; dişlerinin arasından, ıslık gibi çıkan çirkin bir sesle söylerdi:

Yakov köpek olsaydı eğer,
Ulurdu sabahtan akşama kadar.
Çok kederliyim, ah!
Ah, ciğerim yanar!
Sokaktan geçiyor genç rahibeler,
Çitlerin dibinde kuzular meler.
Ciğerimi deliyor, benim bu keder!
Ocağımın ardında ötmekte çekirgeler,
Hamamböcekleri de eker tuz biber.
Ciğerimi deliyor, benim bu keder!
Dilenci tek donunu yıkamış, asmış
Bunu da bir başka dilenci kapmış.
Çok kederliyim, ah!
Ah, ciğerim yanar!

Bu kadarına dayanamazdım artık, hele dayım serserilerden söz eden bölüme gelince, kendimi tutamayarak hıçkıra hıçkıra ağlamaya başlardım.

Gözlerini bir köşeye diken Çiganok da, herkes gibi kendinden geçmişcesine, kara saçlarını karıştırarak, burnunu çeke çeke dinlerdi. Arada bir, yakındığı duyulurdu:

"Ah, benim de böyle sesim olacaktı ki... Ne türkü çığırırdım ama!"

Anneannem içini çeker, dayıma seslenirdi:

"Günün birinde yüreğin yarılacak senin, Yaşa! Hadi, Vanya, senden dans istiyoruz..."

Gerçi onun bu isteğini her vakit hemen yerine getirmezlerdi, ama yine de, genellikle; gitarist aniden avucunu bir saniye kadar tellerin üstüne bastırır, yumruğunu sıkar ve yere bir şey çalıyormuş gibi kolunu hızla savurarak, haykırırdı:

"Üzüntüye, kedere paydos! Kalk bakalım, Vanya!"

Çiganok derlenip toparlanır, gömleğine şöyle bir çekidüzen verir ve sanki parmaklarının ucunda yürüyormuşçasına dikkatli

adımlarla, mutfağın ortasında yerini alırdı. Güneşin esmerleştirdiği yanakları kızarır, beceriksiz bir gülümsemeyle rica ederdi:

"Azıcık daha hızlı, Yakov!"

Sesler gitardan çılgın bir sel gibi dökülür, topuklar yerleri döver, masanın üstünde ve büfede duran bardak çanak zangır zangır titrerdi. Mutfağın ortasında Çiganok, kollarını kanatlar gibi iki yana açmış, ayaklarını gözle izlenemeyecek kadar hızlı atarak, âdeta kuş olur uçardı. 'Hoppa!' diyerek yere çöker ve ateşten bir ırmak gibi dökülen ipek gömleğinin dört bir yana saçtığı parıltılar arasında, fırıl fırıl dönerdi.

Çiganok dans ederken kendinden geçer, gözü hiçbir şey görmez, yorulmak nedir bilmezdi. Tam o anda biri kalkıp da sokak kapısını açacak olsa, eminim Çiganok dans ede ede sokağa çıkar, tüm kenti böyle dolaşırdı...

Yakov Dayım, ayaklarını yere vurarak, "Yer aç bana!" diye haykırır, keskin bir ıslık öttürür, sinirleri törpüleyen bir sesle başlardı:

Ah, eğer acımasaydım papuçlarıma,
Çoktan elveda derdim, karıma, çocuklarıma.

Sofrada oturanlar yerlerinde duramaz hale gelir, kıpır kıpır kıpırdanır, zaman zaman da sanki bir yerleri yanmış gibi, keskin çığlıklar koparırlardı. Sakallı Grigori ise dazlak kafasını sıvazlayarak hep bir şeyler mırıldanır dururdu. Bir seferinde, yumuşak sakallarıyla omuzlarımı örtecek biçimde üzerime doğru eğilerek, sanki kendi akranlarına bir şey söyler gibi tam kulağımın içine konuştu:

"Baban şimdi burada olsaydı, Aleksey, buraya bambaşka bir hava verirdi! O çok iyi yürekli, yaşam dolu bir adamdı. Hatırlıyor musun onu?"

"Hayır."

"Hayır mı? Bak, bir seferinde o, anneannenle... Dur bir dakika hele!"

Ayağa kalktı, ikonlardaki azizlere benzeyen upuzun, incecik endamıyla, gidip anneannemin önünde reverans yaparak ondan duymaya alışık olmadığımız pes bir sesle ricada bulundu:

"Akulina İvanovna, bizler için dans etmek lütfunda bulunursanız; hani, Maksim'le dans ederdiniz ya, öyle, lütfen!"

Anneannem bir kahkaha atıp, geri çekti kendini:

"İlahi, Grigori! Hem de bu yaşımda! Herkes güler bana ayol!"

Ama herkes bir ağızdan yalvarmaya başlayınca, anneannem genç kızlar gibi ayağa fırladı, eteğini düzeltti, gövdesini dikleştirdi ve mutfakta bir tur atarken bağırdı:

"Canı isteyen gülsün, gülende güller açar! Haydi, Yaşa, çal bir hava bakalım!"

Dayım şöyle bir gerildi, gözlerini kapadı ve ağır ağır çalmaya başladı. Çiganok bir an durdu, bir sıçrayışta anneannemin yanına gelerek çömeldi ve onun çevresinde dans etmeye başladı. Anneannem ise kara gözlerini boşluğa dikmiş, kaşlarını kaldırmış, yere en ufak bir ses çıkarmadan uçarcasına basan ayaklarıyla havada süzülüyordu. Nedense bana gülünç geldi anneannemin bu hali, makaraları koyverdim.

Grigori fena halde kaşlarını çatarak, parmağını tehdit yollu salladı, büyüklerin hepsi, hiç onaylamayan bakışlarını bana çevirdi.

Grigori, Çiganok'a doğru gülerek seslendi:

"İvan, hanımefendiye yer aç!" Hemen itaat eden Çiganok yana doğru sıçrayarak, kapının dibine oturdu. Yevgeniya, âdemelmasını oynata oynata, tatlı pes bir sesle türkü okumaya başladı:

Cumartesiye dek, bütün hafta boyunca,
Gelinlik kız dantelasından kaldırmadı başını.
Kendini bunca tüketip, böylesi yorulunca,
İster istemez bıraktı uğraşını.

Anneannem dans etmiyor, sanki masal anlatıyordu. Ayakları yere usulcacık basarken, o koskoca gövdesi bir an için duraklar gibi oluyor, derin düşüncelere dalmış gözleriyle, kuş gibi hafif

yana yatarak, kâh bir kolunun, kâh öteki kolunun altından bakıyordu. Bir şeyden ürkmüş gibi, aniden duruveriyor, yanakları titriyor, yüzü bulutlanıyor, sonra yine aniden, dostça bir gülümsemeyle tatlı tatlı aydınlanıveriyordu bu yüz. Birine yol verir gibi sendeleyerek duraklıyor, aynı zamanda bir koluyla da sanki birilerini kenara çekiyordu. Derken, başını öne eğdi, bir yere kulak verir gibi, kımıldamadan durdu. Yüzündeki gülümseme gittikçe şen bir ifade alarak genişledi, genişledi ve anneannem coşkunca bir hızla dönmeye başladı; boyu sanki daha da uzamış, o güne dek görmediğim bir zarafet gelmişti üzerine. Mucizeli bir yoldan tekrar gençliğine kavuştuğu bu kısa dakikalar içinde öylesine vahşi, öylesine büyüleyici bir güzellik kazanmıştı ki, insan gözlerini alamıyordu ondan.

Dadımız Yevgeniya ise, boru gibi çıkan pes sesiyle sürdürüyordu türküsünü:

Ve dans edip durdu, olunca pazar,
Sabah duasından, akşama kadar.
Sokaktan en geç o döndü eve,
Böylece girdi pazartesiye.

Anneannem dansını bitirince gidip, semaverin yanındaki yerine oturdu. Herkes alkışlarken, o bir yandan saçlarını düzelterek, alkışlayanlara döndü:

"Yeter artık canım! Siz, esas nasıl dans edilir, hiç görmemişsiniz! Balahana'da oturduğumuz sıralar, bir genç kız vardı -adını unuttum şimdi- o dans ettiği zaman milletin gözleri yaşarırdı. İnsan bakmaya kıyamazdı! Öyle kıskanırdım ki onu!"

Yevgeniya, "Dansçılarla şarkıcılar dünyanın tadı, tuzudur!" diyerek, Hazreti Davud üstüne bir şarkıya başladı. Yakov Dayım, Çiganok'u kucaklayarak, "Sen meyhanelerde dans etmelisin," dedi. "Çok, ama çok başarılı olurdun!"

"Ama ben aslında şarkıcı olmak istiyorum," diye yakındı Çiganok. "Tanrı bana güzel bir ses verseydi, on yıl durmadan şarkı söyler, sonra da manastıra kapanırdım."

Herkes votka içiyordu, özellikle de Grigori. Anneannem onun kadehi boşaldıkça dolduruyordu, bir aralık da uyardı onu:

"Bunca içkiden sonra artık hepten görmez olacak gözlerin!"

Grigori, oralı olmaksızın yanıt verdi:

"Umurumda mı sanki? Göz möz lazım değil bana artık. Ben göreceğim kadarını gördüm..." İçki Grigori'yi fazla etkilemiyor, sadece, gitgide çenesi açılıyordu adamın; çenesi açılınca da, mutlaka bana babamdan söz ediyordu.

"Hey gidi dostum Maksim, hey... Kocaman bir yüreği vardı onun."

Anneannem de bir iç geçirerek onu onaylıyordu:

"Evet, Tanrının öz evladıydı o..."

Babamdan söz ederken ortaya atılan bu gibi olgular bana çok ilginç geliyor, beni sürekli olarak duygusal bir ortamda tutuyordu. Bu ortamda içimi kaplayan hafifçe hüzünlü bir duygudan hiç kurtulamıyordum. Hüzün ve neşe insanın içinde, hemen hemen ayrılmaz bir biçimde birlikte yaşıyor ve korkunç bir hızla, gizemli bir biçimde yer değiştiriyordu bu ortamda.

Bir gün, her zamankinden daha içkili olduğu bir sırada, Yakov Dayım sırtındaki gömleği yırtıp, parçalamaya, saçını başını yolmaya, yüzünü gözünü tırmalamaya başladı.

Yanaklarından gözyaşları süzülürken, "Ne yararı var sanki? Ne için bütün bunlar?" diye de uluyordu bir yandan.

Bir yandan yanağını, alnını, göğsünü yumrukluyor, bir yandan da hıçkırıyordu:

"Tembelin, işe yaramazın biriyim ben; ben bitmişim!"

Grigori lafı hemen gediğine oturttu:

"Çok şükür, bir kerecik doğru konuştun!"

Kendisi de votkanın etkisi altında olan anneannem, oğlunun ellerinden tutarak onu azarladı:

"Kes bakayım, bırak böyle konuşmayı, Yaşa. Tanrıya karşı gelinmez!"

Anneannem içkiliyken daha da sevimli olur, gülümseyen göz-

lerinden çevresindekilerin üzerine yürekleri ısıtan bir ışık yayılırdı. Yine işte bu haliyle, bir yandan al al olmuş yüzünü mendiliyle yelpazeleyerek, bir yandan da tekdüze, makamlı bir sesle konuşmasını sürdürdü:

"Yarabbim, her şey ne kadar güzel! Bu güzellikleri sen de görsen ya! Gözlerini şöyle etrafa çevirmen yeter!"

Yüreğinden gelerek söylediği bu sözler, tüm yaşamı boyunca onun davranış biçimini belirleyen özelliği simgeliyordu aynı zamanda.

Olur olmaz şeylerden genellikle pek etkilenmeyen dayımın bu hali, koskoca adamın bağıra bağıra ağlayarak gözyaşları dökmesi bana çok dokunmuştu

Onun neden öyle ağlayıp, küfrettiğini, neden kendini yumrukladığını anneanneme sordum.

Hiç adeti olmadığı halde isteksizlik göstererek, "Sen de her şeyi öğrenmek istersin," dedi. "Sen çok küçüksün, her şeye burnunu sokma bakayım öyle..."

Bu durumda, merakım daha da kabardı. Doğru atölyeye gidip, İvan'ı sorguya çektim, ama ondan da bir şey öğrenemedim. İvan, bir yandan gözünün ucuyla Grigori'ye bakarak, kıs kıs gülmekle yetindi. Daha sonra da bağırarak beni oradan dehledi:

"Çekil, git bakayım buradan, sakın yine geleyim deme, yoksa seni tuttuğum gibi kazana batırıp, rengini değiştiririm ha!"

Betondan yataklara oturtulmuş üç tane kazanın altında yanan alçak ve geniş ocağın önünde dikilip, kararmış uzun bir çomakla boyaları karıştırmakta olan Grigori, arada bir çomağı çıkararak, ucundan akan boyaların renginden, boyaların kıvamını kontrol ediyordu. Ocak güldür güldür yanıyor, ateşin ışığı papazların dinsel tören giysileri kadar parlak renkler taşıyan deri önlüğünden yansıyordu Grigori'nin.

Kazanlardaki renkli su tıslıyor, buram buram çıkan ekşimsi kokulu buhar bulutları ta kapıya kadar gidiyordu. Dışarıda, avluda kuru bir yel esiyordu.

Grigori, gözlük camlarının altından bulanık görünen, kan çanağına dönmüş gözleriyle bana şöyle bir bakarak, İvan'a döndü, boğuk bir sesle, "Git, biraz odun getir," dedi. "Görmüyor musun, odunumuz azalmış!"

Çiganok koşarak avluya çıkınca, Grigori bir sandal odunu torbasının üstüne oturup, eliyle beni yanına çağırdı:

"Gel, otur bakayım şuraya."

Beni dizlerine oturttu, ılık, yumuşacık sakallarını yüzüme sürerek, yaşamımın sonuna dek unutamayacağım şeyler anlattı:

"Karısını döve döve, işkenceyle öldürdü dayın, şimdi de vicdan azabı çekiyor! Anlıyor musun? Her şeyi iyice anlamaya çalışmalısın, yoksa bu dünyada hiçbir yere varamazsın!"

Grigori çok basit sözcüklerle konuşuyordu, ama kara gözlüğünün ardından her şeyi delip geçecekmiş gibi bakan gözleriyle onda, beni ürküten bir yan vardı. "Karısını döverek nasıl mı öldürdü?" dedi, alçak sesle. "Şöyle: Karısıyla birlikte yatakta yatarken, almış battaniyeyi, kadını başından ayağına kadar örtmüş, ondan sonra da başlamış yumruklamaya. Neden mi, bunu kendisi de bilmiyor."

Grigori, bir kucak dolusu odunla dönmüş olan İvan'a aldırmaksızın, gitti ateşin önüne çömeldi, ellerini ısıtarak sürdürdü konuşmasını:

"Belki de, karısı kendisinden çok daha iyi bir insan olduğu için, onu kıskandığından öldürmüş olabilir. Kaşirinler, evladım, iyi olan hiçbir şeyi sevmezler, kıskanırlar, bir türlü katlanamazlar iyi olana ve sonunda onu mahvederler! Anneannene sor da bak, babanı nasıl yorgunluktan öldürdüler. Anneannen sana her şeyi olduğu gibi anlatır. O hiç doğruluktan ayrılmayan bir kadındır; hani ara sıra birkaç yudum içiyor ya da enfiye çekiyorsa da varsın olsun. Yine de melek gibi kadındır. Sakın ola onun yanından ayrılayım demeyesin..."

Beni eliyle iterek uzaklaştırdı; üzüntülü, korkmuş bir halde avluya çıktım. Tam eve gireceğim sırada, Vanuşka beni yakaladı, elimi tutarak kulağıma fısıldadı:

"Sakın korkma ondan, kötülük gelmez. Gözlerinin içine bak, bundan hoşlanır."

Bütün olup bitenler son derece tuhafıma gidiyor, içime huzursuzluk veriyordu. Buradaki yaşamdan başkasını bilmiyor, sadece, annemle babamın daha değişik bir yaşayışları olduğunu hayal meyal hatırlayabiliyordum. Onların konuşma tarzları başka türlüydü, eğlenceleri buradakine benzemiyordu, sonra, hep birarada, yanyana olurlardı. Akşamları pencerenin kenarına oturur, ikisi birden avazları çıktığı kadar yüksek sesle şarkı söyler, uzun uzun kahkahayla gülerlerdi; sokaktan geçenler durup, başlarını kaldırır, onları seyrederdi. Seyredenlerin yukarı dönük suratlarını, her nedense, yemek sonrası yıkanmadan kalmış tabaklara benzetirdim. Buradaki insanlarsa pek öyle kahkahayla gülmüyorlardı, güldükleri zaman da, neye güldüklerini ben anlamıyordum. Buradakiler çoğunlukla ya birbirlerini tehdit eder, ya birbirlerine bağırır, ya da bir köşeye çekilir, gizli gizli fısıldaşırlardı. Burada çocuklar, sağanaktan sonra yere yapışan tozlar gibi silik ve suskundular. Burada bir yabancı gibiydim ve yaşantımın her anında, her şey beni uyanık olmaya, çevremde olan biteni kollamaya ve her şeyden kuşku duymaya zorluyordu.

İvan'la dostluğum her geçen gün biraz daha güçleniyordu. Anneannem sabah karanlığından, akşam karanlığına kadar ev işleriyle uğraştığı için, bütün gün Çiganok'un ardı sıra dolaşmak olanağını bulabiliyordum. Dedem bana sopa çektiği zamanlar, Çiganok yine kolunu sopanın altına koymayı sürdürüyordu. Her dayaktan sonra, ertesi gün bana gelir, pufla gibi şişmiş elini göstererek yakınırdı:

"Deliyim ben herhalde! Sen akıllanmayacaksın, ama bak, olan sonunda bana oluyor! Bir daha sefere ben yokum işte, canın cehenneme, ne halin varsa gör!"

Ama bir sonraki dayakta, suçsuz yere, yine canı yanardı.

"Ama bir daha sefere ben yokum, demiştin ya!"

"Doğru, demiştim demesine, ama işte, elim girivermiş araya, ben farkında olmadan."

Çok geçmeden, Çiganok'a duyduğum ilgiyi derinleştiren, sevgimi pekiştiren bir şey öğrendim onun hakkında.

Çiganok her cuma, Şarap adındaki doru iğdişi büyük kızağa koşardı. Fırlak dişli bu zeki yaramaz, anneannemin en sevdiği atıydı. Çiganok dizlerine kadar ancak gelen kısa gocuğunu giyer, başına kocaman bir şapka oturtur, yeşil kemerini sıkar ve alışveriş yapmak üzere pazar yerine sürerdi kızağı. Dönüşü bazen uzun sürer, gecikirdi Çiganok. O zaman bütün ev halkını bir telaş alır, herkes ikide bir pencereye koşar, camlardaki buzları eritmek için hohlaya hohlaya sokağı gözlerlerdi.

"Göründü mü?"

"Hayır."

En çok da anneannem tasalanırdı.

"Hey yarabbi," derdi, oğullarıyla dedeme, "onun mahvına sebep olacaksınız siz; hem iyi bir insandan hem de iyi bir attan olacağız. Boyunuzdan, posunuzdan utanın, e mi! İnsafınız mı kurudu? Yoksa beş parasız mı kaldınız? Uğrular sürüsü, siz de! Tanrı bir gün hepinizin cezasını verecek!"

Dedem, kaşlarını çatar, homurdanırdı:

"Peki, peki, anladık, bu son işte!"

Bazen Çiganok'un öğleye kadar dönmediği olurdu. O gün de böyle geç dönmüştü. Dayılarımla dedem, hemen dışarı fırladılar, onları acele acele ve sık aralıklarla habire enfiye çekerek, dişi bir ayı gibi sallana sallana anneannem izledi. Günün bu saatlerinde her nedense çok hantallaşırdı o. Çocuklar da kendilerini dışarıya attılar ve bir curcuna havası içinde kızaktan süt domuzları, canlı canlı kuşlar, balıklar, çeşit çeşit etler boşaltıldı.

Dedem o keskin gözleriyle, şöyle yan yan bakarak kızağın yükünü ölçmeye çalışırken, "Sana söylenenlerin hepsini aldın mı?" diye sordu.

İvan ısınmak için avlunun ortasında bir yandan zıp zıp zıplayıp, bir yandan da eldivenli ellerini hızlı hızlı birbirine vurarak neşeyle yanıt verdi: "İstediklerinizin hepsini."

Dedem sertçe bağırdı: "Çarpma öyle eldivenlerini, parayla alınıyor onlar. Paranın üstü?"

"Yok."

Dedem homurdana homurdana kızağın çevresinde dolanıyordu:

"Görünüşe bakılırsa epeyce yüklü dönmüşsün. Bunların hepsinin parasını ödediğinden emin misin? Bak, bu evde namussuzluk istemem ben ha!"

Sonra da, yüzünü buruşturarak, çekildi gitti.

Dayılarım neşe içinde kızağa eğilip eğilip kuşları, balıkları, kaz ciğerlerini, koca koca et parçalarını, dana butlarını elleriyle tartıyor, beğendiklerini belli edercesine ıslıklar çalıp, bağırıyorlardı:

"Amma da yüklü dönmüş ha!"

Bu gibi durumlarda en çok keyiflenen de Mihail Dayım olurdu. Kurulu zemberek gibi kızağın çevresinde zıp zıp zıplıyor, velfecri okuyan gözleri zevkten kısılmış, keyifle dudaklarını yalayarak, ağaçkakan gagasını andıran burnuyla tek tek her şeyi kokluyordu. O da babası gibi ince yapılıydı, ama ondan daha uzun, daha da esmerdi. Üşüyen ellerini kol yenlerinin içine sokarak Çiganok'u sorguya çekmeye başladı:

"Babam sana kaç para vermişti?"

"Beş kapik."

"İyi ama, burada neredeyse on beş kapiklik mal var! Sen ne kadar harcadın?"

"Dört buçuk kapik."

"Demek ki, yarım kapik artmış. Görüyor musun Yakov, gele gele sonunda nereye dayanıyor iş?"

O dondurucu ayazda sırtında sadece gömleğiyle orada dikilen Yakov Dayım başını soğuk, masmavi gökyüzüne kaldırmış, bir gözünü kapayarak kıs kıs gülüyordu. Tembel tembel çıkan bir sesle Çiganok'a sordu:

"Eh, bize de yarımşar şişe votka düşer artık, değil mi İvan?"

Anneannem atının koşumlarını çözüyordu.

"Ne oluyor bakayım? Canın oyun mu istiyor? Oyna öyleyse. Günah değil ya!"

Dev yapılı at yelesini silkeledi, beyaz dişlerini göstererek, dudaklarıyla anneannemin omzunu tutmaya çalıştı ve kadının başından eşarbını çekip aldıktan sonra, buz tutmuş kirpiklerini kırpıştıra kırpıştıra içi gülen gözlerini onun gözlerine dikti, hafifçe kişnedi.

"Biraz ekmek ister misin?"

Anneannem onun dişlerinin arasına kocaman bir tuzlu ekmek parçası tıkıştırıp, önlüğünü atın ağzının altına torba gibi tutarak, dalgın dalgın, yiyişini seyre koyuldu.

Kendisi de bir tay gibi oyuncu olan Çiganok, hoplaya zıplaya anneannemin yanına sokularak sırnaştı:

"Senin bu iğdiş kadar zekisini görmedim, çok iyi bir at."

Anneannem ayağını yere vurarak, bağırdı ona: "Hadi oradan, kuyruk sallama şimdi bana! Seni kara defterime geçirdim bugün!"

Anneannem daha sonra bana, onun pazardan satın aldığından çok fazlasını çaldığını açıkladı.

"Deden ona beş ruble verecek olsa, üç rublesini harcar, on rublelik de çalar. Çalmaktan zevk alıyor. Bir kere çalmış, yakalanmamıştı, herkes de bu işi gülerek karşılayıp, başarısından ötürü ona övgüler yağdırınca, artık o da bunu bir alışkanlık haline getirdi. Deden ta çocukluğundan beri yoksulluğun acısını tattığı için, yaşlılığında şimdi gözünü para hırsı bürüdü, para dedin mi, gözü çocuklarını bile görmez. Bedava olsun da, ne olursa olsun, bayılır. Mihail ile Yakov'a gelince..."

Kısa bir an durakladıktan sonra, yumuşak bir sesle ekledi:

"Ee, böyle işte! Bir sürü kurallar konmuş, ama bu kurallar gerçeğe uymuyor ki..."

Ertesi gün gidip, bir daha çalmaması için Çiganok'a yalvardım.

"Eğer çalarsan, seni dayaktan öldürürler..."

"Kimse yakalayamaz beni! Onların hepsinden daha akıllıyım ben, üstelik atım da çok hızlı!" dedi, gülerek. Sonra birden kaşla-

rı çatıldı, yüzüne üzüntülü bir ifade geldi. "Çalmak günah tabii, üstelik çok da tehlikeli iş. Ben can sıkıntısından yapıyorum. O senin dayıların başımda oldukça, para mara da biriktiremiyorum. Bir haftada allem edip, kallem edip bütün paramı alıyorlar. Ama aldırdığım yok, varsın alsınlar, helal olsun. Aç kalmadım ya..."

Ansızın beni tutup havaya kaldırdı, bir sarsaladı.

"Hiç de ağır değilmişsin, ama zayıf olmana rağmen kemiklerin iyi. Büyüyünce güçlü kuvvetli bir adam olacaksın. Sen neden gitar öğrenmiyorsun bakalım? Gidip Yakov Dayından rica etsene! Ama o gitar da büyük gelir sana, daha çok ufaksın; ufaksın mufaksın, ama daha bu yaşında, öfkelendin mi gözün bir şeyi görmüyor. Dedeni sevmiyor musun?"

"Bilmem ki."

"Anneannen bir yana, Kaşirinlerin hiçbirini sevmem ben. Şeytan sevsin onların topunu!"

"Ya beni?"

"Sen bir Peşkov'sun, Kaşirin değil. Kanın değişik senin, başka soydan geliyorsun."

Birden, beni kollarının arasına alarak kuvvetle sıktı, âdeta inler gibi, "Ah, bir şarkı söyleyebilseydim!" dedi. "Bütün şehri ayağa kaldırırdım... Neyse, ben işime bakayım artık..."

Beni yere bıraktı, ağzına bir avuç iri başlı çivi attı ve dörtköşe büyük bir tahtanın üstüne ıslak bir şeyi gere gere çivilemeye başladı.

Bu olaydan kısa bir zaman sonra öldü Çiganok.

Ölümü de şöyle oldu: Avluda, çite dayalı, meşe ağacından yapılma koskocaman bir haç duruyordu uzun zamandan beri. Haçın diklemesine duran ağacının üst başında da, esmer renkli, iri, fırlak bir budak vardı.

Eve yeni geldiğimde gözüme çarpmıştı bu haç. O zamanlar daha yeniydi, rengi sapsarıydı, ama güz yağmurlarından enikonu kararı sonraları. İs gibi ekşi ekşi kokan bu haç, zaten adım atacak yer kalmamış olan kirli avluda bir işe yaramadan dururdu.

Onu oraya Yakov Dayım getirmiş, karısının ölümünün her yıldönümünde haçı karısının mezarına kadar sırtında taşıyacağına and içmişti.

Bu yıl, karısının ölüm yıldönümü, kış başlarında bir cumartesiye denk geldi. Hava dona çekmişti, rüzgâr çatıdan karları uçuruyordu. Anneannem, dedem, o sabah herkesten önce kalkan üç torun, anma töreni için mezarlığa gitmişler, ben evde kalmıştım. Yaptığım bir yaramazlıktan ötürü ceza olarak evde bırakmışlardı beni. İkisi de bir örnek siyah, kısa gocuklarını giymiş olan dayılarım, haçı dikine kaldırarak, herbiri bir kolunun altına girdi. Grigori ile daha önce hiç görmediğim birkaç adam, o ağır nesneyi epeyce uğraşarak kaldırdıktan sonra, Çiganok'un geniş omuzlarına yerleştirdiler. Çiganok bir sendeledi, sonra bacaklarını iki yana açarak dengesini sağladı.

"Nasıl, becerebilecek misin?" diye sordu Grigori.

"Bilmem ki. Zor olacak gibi..."

Mihail Dayım öfkeyle bağırdı:

"Aç şu avlunun kapısını be, kör şeytan!"

Yakov Dayım da ona katıldı:

"Ayıp sana Vanya, ayıp! İkimizi toplasan senin kadar çekmeyiz!"

Ama Grigori, avlunun kapılarını ardına kadar açarken, ciddi bir ifadeyle İvan'a öğüt vermekten geri kalmadı yine de: "Dikkat et de, bir yerini kırma. Tanrı yardımcın olsun!"

Mihail Dayım, sokaktan, "Ulan, kuş beyinli dazlak!" diye bağırdı ona.

Avluda bulunanların hepsi de, birisinin haçı oradan alıp götürüyor olmasından dolayı sevinçliydi ve herkes gülerek, bağıra bağıra birbirine sevincini belli ediyordu.

Grigori beni atölyeye götürerek, "Şansın varsa, deden bugün seni dövmez," dedi. "Bugün keyfi yerinde görünüyor."

Atölyede beni boyanmayı bekleyen bir yün yığınının üstüne oturtup, omuz başlarıma kadar her yanımı bu yünlerle iyice sarmaladıktan sonra, kazanlardan yükselen buğuları koklaya kok-

laya, düşünceli bir edayla anlatmaya koyuldu: "Senin dedeni otuz yıldan beri tanırım. Bu işe ilk başladığında onun yanındaydım, şimdi de onu bırakacak değilim. Onunla dosttuk eskiden, bu işi birlikte kurduk, her şeyi birlikte tasarladık. Ama senin şu deden cin gibidir! Hemen patronluğu eline geçirdi. Ben öyle cin fikirli filan biri değildim. Gerçi, yine en iyisini Tanrı bilir ya... Dünyanın en akıllı adımını getirseler, bir gülücükle hemen kafesleyiverir onu deden. Senin aklın henüz bazı şeylere ermiyor, ama ister istemez erecek yakında. Yetimlik zordur. Senin baban, Maksim, çok iyi bir insandı – bak, onun aklı her şeye ererdi. Deden de işte bu yüzden onu sevmez, bir türlü damatlığa kabul etmezdi."

Grigori'nin anlattıklarını tatlı tatlı dinliyor, bir yandan da, ocakta oynaşan kızıl-sarı alevleri, kazanlardan yükselen süt beyazı buhar bulutlarını seyrediyordum. Meyilli kirişlerinin üstündeki girintili çıkıntılı yarıklardan parça parça masmavi gökyüzünün göründüğü tavana doğru yükselen buhar bulutları, orada, kumru rengi bir katman oluşturuyordu. Rüzgâr dinmiş, güneş çıkmıştı; avlu, cam tozu serpilmişcesine ışıldıyordu. Bacalardan burula burula mavi dumanlar tütüyordu. Sanki onların da anlatacağı hikâyeler varmışcasına, karların üzerinden yumuşak gölgeler kayarak gelip geçiyor, sokaktan kızakların gıcırtıları duyuluyordu.

Upuzun boyu, çıplak kafası, kocaman sakalı ve kepçe kulaklarıyla iyi yürekli bir büyücüye benzeyen Grigori ayakta, bir yandan fokurdayan boya kazanını karıştırıyor, bir yandan da dersini sürdürüyordu.

"İnsanların ta gözlerinin içine bakmaktan korkma sakın. Gözünün içine baktın mı, saldıran köpek bile kaçar senden..."

Ağır gözlüğü burnunun kemerini sıktığı için, Grigori'nin burnunun ucu da anneanneminki gibi morarmıştı.

Birdenbire irkilip, dikkatle kulak kabartarak, "Bu da ne?" dedi. Ocağın kapağını bir tekmede kapatarak, koşa koşa avluya geçti. Ben de ardından fırladım.

Mutfağın ortasında, Çiganok sırtüstü yerde yatıyordu. Pencerelerden giren iki geniş ışın demetinden biri Çiganok'un göğsü-

ne, öbürü de bacaklarına vurmuştu. Kaşları alabildiğine yukarı kalkmış, alnı tuhaf bir ışıkla aydınlanmıştı. Çekik gözleri kararmış tavandaki bir yere dikiliydi. Morarmış, titrek dudaklarının arasında pembe hava kabarcıkları oluşuyordu. Ağzının iki yanından sızan kanlar, yanaklarından süzülerek boynuna, oradan da yere kadar iniyordu. Başının altından, ensesinden ise oluk gibi kan geliyordu. İvan'ın bacakları zavallı bir yığın halinde yere seriliydi; kana bulandıkları anlaşılan terlikleri, oldukları yerde döşemeye yapışıp kalmıştı. Kısa zaman önce kumla ovulup tertemiz edilen döşeme pırıl pırıl parlıyordu. Minik dereler gibi kapıya doğru ilerleyen kanlar, orada, pencereden vuran ışınları geçerken dehşet verici bir pırıltı saçıyordu.

Çiganok hareketsiz yatıyor, sadece, iki yanından uzanan kollarının ucunda, kirli tırnakları güneş ışınlarının altında donuk donuk parlayan parmakları kımıldıyor, yeri tırmalıyordu.

Dadımız Yevgeniya, yanına çömelerek, İvan'ın eline incecik bir mum tutuşturmaya çalıştı, ama İvan tutamadığı için bir kan gölünün içine düşen mum söndü. Dadım mumu aldı, önlüğünün ucuyla temizledi, İvan'ın hareketsiz parmaklarının arasına tutuşturmayı bir kez daha denedi. Mutfakta, dalga dalga yükselip alçalan, fısıltılı konuşmalar duyuluyordu. Bu fısıltılar, beni kapının eşiğinden söküp atmak istercesine üstüme çullanıyordu, ama ben kapının demir pervazını sımsıkı yakalamıştım.

Yakov Dayım, başını öte yana çevirmiş, ürpertiler geçirerek renksiz bir sesle anlatıyordu: "Ayağı bir şeye takıldı." Yüzünün bütün kanı çekilen dayımın saçı başı darmadağındı, çökmüş görünüyordu. Feri kaçan gözlerini hiç durmadan kırpıştırıyordu. "Yere düştü, haçın altında ezildi, tam ensesine geldi. Az daha biz de altında kalacaktık, ama bırakıp kurtulduk: kıl payı."

"Onu sen öldürdün," dedi Grigori, kuru bir sesle.

"Ne diyorsun sen be?"

"Sen yaptın!"

Kan hâlâ akıyor ve kapının dibinde koyu bir gölcük oluşturarak sanki git gide yükseliyordu. Ağzı pembe pembe köpüren

Çiganok, korkulu bir düş görüyormuş gibi inilti koyverdi, göğsü çöktü, çöktü, çöktü... Tüm gövdesi, sanki gittikçe döşemeye gömülürcesine, yassıldı, yere yapıştı.

Yakov Dayım fısıltı halinde, "Mihail kızağa atlayıp, babamı almaya, kiliseye gitti," diye anlatıyordu. "Onu bir paytona atıp, elden geldiğince çabuk buraya getirdim. O koca kütüğü iyi ki ben taşımamışım, yoksa aynı şey benim başıma gelecekti..."

Dadım bir kez daha, mumu Çiganok'un avucuna sokuşturmaya çalıştı, ama mum, dadımın gözyaşlarıyla birlikte avucun içine yuvarlandı.

Grigori yüksek sesle, boğuk boğuk, söylendi:

"Mumu başının yanına koy, yere koy, budala!"

"Peki."

"Şapkasını da al başından!"

Dadım, Çiganok'un şapkasını başından çekip alınca, başın arkası sağır bir gürültüyle yere çarptı, baş yana döndü ve bu sefer ağzının yalnız bir kenarından, ama daha bolca kan geldi. Korkunç denecek kadar uzun bir süre aktı durdu kan. İlk başlarda bana öyle gelmişti ki, sanki Çiganok dinlenmek için azıcık uzanmıştı da, az sonra doğrulacak, ağzından bir şey tükürecek ve şöyle diyecekti:

"Öf be! Amma sıcak olmuş burası!"

Pazar günleri, akşam yemeği üzerine yaptığı şekerlemelerden uyanınca hep böyle derdi. Ama bu sefer, yattığı yerden bir türlü kalkmıyor, canı azar azar uçup gidiyordu.

Güneş daha şimdiden çekilmiş, artık kısalarak İvan'ın üstüne düşmeyen ışınları, pencere pervazını aydınlatmaktaydı. Çiganok'un yüzü kararmış, parmakları artık kımıldamaz olmuş, dudaklarındaki köpük kurumuştu. Başının çevresine dikili üç mumun, oynaşan, sivri dilli altın alevleri onun darmadağınık, maviye çalan kara saçlarını aydınlatıyor, esmer yanaklarına titrek yamalar vuruyordu.

Onun yanı başına diz çökmüş, sel gibi gözyaşı akıtan Yevgeniya dadı, fısıl fısıl konuşuyordu:

"Meleğim benim, gözümün nuru..."

Odanın içi buz gibiydi, ben de korkudan masanın altında saklanmıştım. Derken, kürklü paltosuyla dedem, ardında, yakasından küçük küçük tüylü kuyruklar sarkan mantosuyla anneannem, Mihail Dayım ve bir sürü yabancı içeri doluştular.

Dedem paltosunu çıkarıp yere atarak kükredi:

"Piç kuruları! İşte kanına girdiniz onun, içiniz rahat etti mi bari? Beş yıla kalmadan, ağırlığınca altın edecekti o!"

Sırtlarından çıkarıp yere attıkları paltolar, gocuklar vb. bir yığın oluşturduğu için önümü kapıyor, İvan'ı göremiyordum. Masanın altından emekleyerek çıkarken, dedemin bacaklarına çarptım. Beni bir tekmeyle öteye fırlatıp, kızarmış yumruğunu dayılarıma doğru büyük bir hınçla salladı.

"Kurtlar!"

Gitti sedire oturdu, iki kolundan destek alarak gövdesini dikleştirdi, hıçkırıklar arasında, hışır hışır bir sesle söylenmeye başladı:

"Ben biliyordum zaten, sizin arabanızın tekerine sokulmuş bir çomaktı çocukcağız! Ah İvancık, ah, aklını kullanamadın. Ne yapacağız biz şimdi... Duyuyor musunuz beni?.. Biz ne günah işledik de, Tanrı bu cezayı verdi? Söyler misin, bana, anne?"

Anneannem yüzükoyun yere kapanmış, İvan'ın yüzünü gözünü, başını, göğsünü mıncıklıyor, gözlerine hohluyor, ellerini ovuşturuyordu. Mumların üçü de devrilmişti. Daha sonra anneannem, o parlak, kapkara entarisi içinde ağır ağır doğrulup ayağa kalktı, gözlerini testekerlek açarak, alçak sesle şöyle dedi:

"Yıkılın gözümün önünden, piç kuruları!"

Dedem dışında herkes mutfaktan çıktı.

Çiganok'a gösterişsiz bir cenaze töreni yaptılar. Bu törenden hatırımda kalan fazla bir şey yok.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

DÖRT kat sarındığım ağır battaniyenin içinde karyolaya uzanmış, anneannemin dua edişini dinliyordum. O diz çökmüş, bir elini göğsüne bastırıyor, öbür eliyle arada bir ağır ağır istavroz çıkarıyordu.

Dışarıda buzların çatırdadığını duyuyordum. Yol yol buz tutmuş camdan vuran yeşilimsi bir ayışığı, onun sevecen yüzünü, kocaman burnunu aydınlatıyor, kara gözlerinin içinde fosforlu bir ateş tutuşturuyordu. Saçlarını örten ipekli şal, dövme demir gibi parlıyordu. Koyu renk geceliği omuzlarından dökülerek iniyor, yerde bir yelpaze gibi açılıyordu.

Duasını bitirince sessizce soyunmaya başladı, geceliğini büyük bir özenle katlayıp, odanın köşesinde duran sandığın üstüne koydu ve yatmakta olduğum karyolaya yaklaştı. Ben hâlâ, uyur gibi yapıyordum.

Duyulur duyulmaz bir sesle, "Uyanık olduğunu biliyorum," dedi. "Numarayı bırak da şimdi, şu battaniyenin birazını ver bana."

Bunun ardından nelerin geleceğini düşünerek, keyifle gülümsemekten kendimi alamadım. Anneannem patladı:

"Bir de utanmadan, zavallı ihtiyar ninesine oyun oynuyor!"

Battaniyenin kenarından tutup, öyle bir hızla çekiverdi ki, kendimi bir anda havalarda buldum, eksenimin çevresinde bir kaç kez dönerek, yumuşacık kuştüyü yatağa düştüm. Anneannem kahkahayı koyverdi:

"Ne o, şalgam kafalı? Sivrisinek olmaya mı özendin?"

Bununla birlikte, bazen duaları o kadar uzun sürerdi ki, gerçekten de uykuya dalar, onun yatağa girdiğini duymazdım.

Gün eğer kavgalı gürültülü geçmişse, anneannemin duaları mutlaka uzardı. Onun dualarını büyülenmiş gibi dinlerdim. Anneannem, Tanrıya, evin içinde ne olup bitmişse, hepsini en ufak ayrıntısına kadar anlatırdı. O koskoca gövdesiyle, bir dağ gibi dizlerinin üzerine çöker, çöker çökmez de hemen anlatmaya girişirdi; önce, anlaşılmaz bir şeyler fısıldar, sonra bu fısıltı, duyulur bir mırıltıya dönüşürdü.

"Senin de çok iyi bildiğin gibi Ulu Tanrım, herkes her şeyin en iyisini kendine istiyor. Büyük oğlum Mihail, ille de şehirde kalmak istiyor, ırmağın öbür yanına adım atmak bile istemiyor; halbuki orası için her şey yepyeni, henüz denenmemiş. Böyle giderse ne olacak, hiç bilmiyorum. Babamız, Yakov'u daha çok seviyor. İnsanın bir oğlunu öbüründen çok sevmesi doğru mu sence? Kocamış babamız çok inatçı. Ne olursun Tanrım, sen ona aklın yolunu göster, e mi?"

Işıl ışıl yanan iri gözleriyle, donuk donuk parlayan ikona bakarak, Tanrıya akıl da verirdi:

"Sen ona bir düş göster, o düşte, her iki oğlunu birden nasıl sevmesi gerektiğini anlasın!"

Bir istavroz çıkarır, secdeye varır, alnını küt diye döşemeye vururdu. Sonra tekrar doğrulur, bu kez sitemli sitemli konuşurdu:

"Benim Varvara'nın yüzünü niye güldürmezsin bir kerecik? Senin gücüne gidecek ne yaptı ki? Ötekilerden çok mu günah işledi? O sapasağlam, o sağlıklı kadının bütün hayatı perişan oldu işte! Grigori'yi de unutmayasın; adamcağızın gözleri her geçen gün kötüye gidiyor. Kör olursa, dilencilik etmek zorunda kalır. Bütün ömrünce dedeye çalıştı, kendini tüketti, ama dedenin ona ne hayrı dokundu sanki? Ey, Ulu Tanrım!"

Başını önüne, kollarını iki yana öylece sarkıtır, uyuyakalmış, ya da aniden taş kesilmiş gibi uzun süre konuşmadan dururdu.

"Başka ne kaldı?" der ve birden hatırlayarak, yüzünü buruştururdu: "Tüm inanç sahiplerinin günahlarını bağışla. Bu budala kulunu da bağışla. Sen bilirsin yarabbi, bilerek günah işlemem ben, işlersem budalalığıma ver."

Derin bir iç geçirdikten sonra, hoşnut bir sesle eklerdi:

"Ey Ulu Tanrım, sen her şeyi bilirsin."

Anneanneme bu derece yakın olduğu için, onun Tanrısını çok severdim, sık sık da yalvarırdım:

"Ne olursun, hadi bana Tanrıyı anlat!"

Onun, Tanrıdan söz ederken takındığı, kendine özgü, belirli bir tavrı vardı: Gözlerini kapar, makamla dua eder gibi tekdüze, ağır ağır ve alçacık bir sesle konuşurdu. Anlatmaya başlamadan önce yerine ille de bir kez otururdu. Sonra yerinden kalkar, tekrar oturur, başını şalıyla örter, artık, ben uyuyuncaya kadar durmadan anlatırdı.

"Tanrı bir tepenin üstündeki cennet çayırının ortasında, pırlantadan bir tahtta oturur. Tahtı, bütün yıl çiçek açan, gümüşten yapılmış ıhlamur ağaçlarının gölgesi altındadır. Cennette güz ve kış yoktur; onun azizlerini hoşnut etmek için çiçekler de hiç solmaz, hep açarlar. Tanrının çevresinde ise arı oğulu gibi, ya da kar taneleri gibi yüzlerce melek uçuşur; bunlar, beyaz kumru kılığında yeryüzüne inerler, sonra yine cennete dönüp, olanı biteni Tanrıya haber verirler.

Benim bir meleğim, senin bir meleğin, dedenin bir meleği; herkesin bir meleği vardır: Tanrı hepimizi bir tutar. Örneğin, diyelim ki senin meleğin gitti, Tanrıya haber verdi: 'Aleksey, dedesine dil çıkardı!' O zaman Tanrı emir verir: 'Dedesi, Aleksey'e sopa çeksin.' İster ödül olsun, ister ceza olsun, Tanrı herkese hak ettiğini verir. Cennette her şey tam bir uyum içindedir ve melekler neşeli neşeli kanatlarını çırparak hep bir ağızdan, 'Ulu Tanrı Görkemlidir,' şarkısını söylerler. Tanrı ise, yavrucuğum, onlara sadece şöyle bir gülümsemekle yetinir!" Bunu söylerken kendisi de, başını hafiften yana çevirerek, gülümserdi.

"Sen bütün bunları gözlerinle gördün mü?"

Anneannem, dalgın dalgın, "Görmedim, ama aynen böyle olduğunu biliyorum," derdi.

Tanrıdan, cennetten ya da meleklerden söz ederken anneannem sanki ufalır, arada bir narinleşir, yüzü gençleşir, ıslak göz-

lerinden, kendine özgü sıcacık bir ışık yayılırdı. O zaman ben de anneannemin o ağır saç örgülerini alır, boynuma dolardım. Dinlemekten hiç usanmadığım o bitmez tükenmez masallarını, kulak kesilerek, çıt çıkarmadan dinlerdim.

"İnsan Tanrıyı göremez; bir görse, kör olur. Yalnız azizler doğrudan doğruya onun yüzüne bakabilir. Hem ben, melekleri de gördüm. Melekleri ancak, vicdanın tertemiz ise görebilirsin. Bir seferinde kilisede, ilk sabah duasında bulunuyordum, meleklerden ikisini mihrabın üstünde gördüm; iki buğu parçası gibi havada yüzüyorlardı ve bir yanlarından bakınca arka tarafı görebiliyordum. Işıl ışıl parlıyorlardı, kanatları da dantelli muslin gibi ta yerlere kadar iniyordu. Aşai Rabbani sofrasının üstünde dolanıp, Peder İlya'ya yardım ediyorlardı. Zavallıcık dua etmek için zayıf kollarını yukarı kaldıracağı zaman, hemen dirseklerinin altından ona destek veriyorlardı. Çok yaşlıydı adamcağız, üstelik de kördü, hep burnunu bir yerlere vururdu. Çok geçmeden öldü. Melekleri görünce, sevincimden az daha ölecektim. Yüreğime bir sancı saplandı, yanaklarımdan gözyaşları akmaya başladı. Ah, ne kadar güzeldi! Ah, Lenkacığım benim, cennette her şey o kadar güzeldir ki... Dünyada da öyle..."

"Bizim burası da öyle güzel mi?"

Anneannem bir istavroz çıkararak yanıtlamıştı bu sorumu:

"Meryem Anamıza şükürler olsun. Her şey güzeldir!"

Buna pek aklım yatmamıştı doğrusu: O evde her şeyin güzel olabileceğini kabul etmek çok zordu. Bana kalırsa, her şey günden güne daha da kötüye gidiyordu. Bir seferinde, Mihail Dayımın odasının önünden geçerken, Natalya Yengemi görmüştüm de ödüm kopmuştu. Baştan aşağı beyazlar giymiş, bir elini göğsüne bastırmış, hafif çığlıklar koparark odanın içinde kendini oradan oraya atıyordu:

"Yarabbi sen bana yardımcı ol, canımı al benim..."

Yengemin bu duayla ne demek istediğini çok iyi anlamıştım; tıpkı bir seferinde, Grigori'nin ne demek istediğini de anladığım gibi:

"Sonunda kör olup, dilenciliğe başlayacağım; bu bile, burada kalmaktan iyidir."

Ah, bir an önce kör olsa bari, diye geçirmiştim içimden, o zaman ben onun kılavuzu olurdum, dilenmeye ikimiz beraber çıkardık.

Bu düşüncemi Grigori'ye açtığım zaman, sakalının arasından gülmüş ve şöyle yanıt vermişti:

"Öyle olsun bakalım, seninle birlikte çıkarız. Kentte dolaşırken herkese, senin boyacı ustası Vasili Kaşirin'in torunu olduğunu söylerim. Pek eğlenceli olur."

Sık sık, Natalya Yengemin gözlerinin boş boş baktığına, gözlerinin altında mor şişlikler belirdiğine, yüzünün sararıp solduğuna, dudaklarının pufla gibi şiştiğine tanık olurdum. Anneanneme sorardım:

"Dayım onu dövüyor mu?"

"Evet, ama gizli gizli dövüyor domuz! Deden karşı çıktığı için geceleri, gizli gizli yapıyor bu işi. Ne kötü yürekli şeytandır o, pelteye çevirdi kadıncağızı."

Sonra da, ağır ağır başlayıp, gittikçe açılarak anlatmaya koyulurdu:

"Ne de olsa, bugünkü dayaklar, vaktiyle bizim yediğimiz dayaklarla ölçüştürülemez. Bugün en kötüsünü alsan, kulak tozuna veya ağzına bir yumruk yersin, ya da saçını çekerler; halbuki benim zamanımda saatlerce işkence ederlerdi bize! Bir seferinde deden beni paskalyanın ilk günü, sabah duasında dövmeye başlamış, akşam karanlığına kadar bırakmamıştı. Bir başlamıştı kırbaçlamaya, artık, yorulana kadar sürdürmüş, dinlenip dinlenip yeniden başlamıştı. Kayışla, mayışla, eline ne geçerse onunla vurmuştu."

"Ama neden?"

"Hatırlamıyorum. Bir başka seferinde ise az kalsın döve döve öldürüyordu; dövdükten sonra da beş gün aç bıraktıydı beni. Talihim varmış ki, o vartayı da atlattım..."

Bu açıklamalar karşısında hayretten donakalmıştım: Anneannemin cüssesi dedemin iki misliydi, dedemin ondan güçlü olabileceğini aklım kesmiyordu.

"Sahiden de, senden güçlü müydü dedem?"

"Güçlü değil, ama benden yaşça büyük. Üstelik de erkek o!"

Anneannemi, ikonların tozunu alırken, ya da dinsel tören giysilerini temizlerken seyretmek hem çok hoşuma gider hem de çok ilgimi çekerdi. İkonlar çok gösterişliydi. Kenarları hep incilerle, gümüş kakmalarla ya da renk renk taşlarla bezenmişti. Anneannem, bunlardan birini atik bir hareketle yerinden alır, gülümseyerek, duygu dolu bir sesle konuşurdu: "O minicik, güzel yüzünü seveyim senin!"

Sonra bir istavroz çıkarır, ikonu öperdi.

"Nasıl da tozlanmışlar, simsiyah olmuşlar! Ah, Hazreti Meryem, ah, hayatımın güneşi! Bak Lenya, yazılar incecik, resimler de mini minicik, ama her şey nasıl da belirgin. Bunun adı, 'On İki Kutsal Gün'dür. Bak, şu ortadaki de, Azize Fiyodorovna. Bu ikonun adı ise, 'Beni kabir azabından kurtar, Meryem Ana'."

Tıpkı yatalak kuzinim Katerina'nın taş bebekleriyle oynadığı gibi, ciddi ciddi, aynı zamanda büyük bir sevgiyle, anneannem de bu ikonlarla oynuyordu sanki; çoğu kez, bana öyle gelirdi.

Anneannem sık sık da, şeytanları, cinleri gördüğünü ileri sürerdi. Bazen sürüyle, bazen de tek tek görürmüş:

"Büyük perhizde idik, bir gece Rudolf'ların evinin önünden geçiyordum. Pırıl pırıl bir ayışığı vardı. Birden, tam karşıdaki evin damında, çatının üstüne hemen bacanın yanında ata biner gibi oturmuş, kapkara bir şey gördüm. Boynuzlu kafasını eğmiş, homur homur homurdanarak bacanın içini kokluyordu. Koskocaman, kıllı bir yaratıktı; ayaklarını kiremitlere sürtüyor, kuyruğu çatıyı süpürüyordu. Hemen istavroz çıkarıp bir dua okudum: 'İsa dirilecek, düşmanları darmadağın olacak.' Bunun üzerine o yaratık, hafif bir ciyaklama koyverip, teker meker yuvarlanarak avluya düştü. İşte o okuduğum dua defetmişti onu! Rudolf'lar

herhalde et pişiriyor olmalıydılar ki, o da tabii rüzgârdan kokusunu alıp, Büyük Perhizde et pişiriyorlar diye sevine sevine koklamaya gelmiş."

Şeytanın teker meker damdan yuvarlanışını gözümün önüne getirerek, makaraları koyverirdim. Anneannem de kahkahalarını tutamayarak, sürdürürdü:

"Yaramazlığı çok sever onlar, tıpkı küçük çocuklar gibi! Bir seferinde, hatırlarım, banyoda çamaşır yıkıyordum, vakit de gece yarısına yaklaşmıştı. Ocağın kapağı birdenbire ardına kadar açıldı, bunlardan bir sürüsü, ama hamamböcekleri gibi tıpkı, ufak mı ufak, kırmızısı, yeşili, karası, 'gürrr' diye ortalığa dökülüverdi. Kapıya doğru atılayım dedim, ama ulaşamadım.

Binlerce şeytanın ortasında kısılıp, kalmıştım. Banyoyu tıka basa öyle bir doldurmuşlar ki, kımıldayabilirsen, kımılda! Bir yandan ayaklarımın altında sürünüyor, bir yandan eteklerimi çekiştiriyor, üstüme öyle bir yükleniyorlardı ki, istavroz bile çıkaramıyordum! Tıpkı kedi yavrularına benziyorlardı; tüylü tüylü, yumuşacık, sıcak sıcak yaratıklar; ama bunlar hep arka ayaklarının üstünde dikiliyordu. Fare gibi incecik dişlerini göstererek, koşuşuyor, fır dönüyorlardı. Mini mini, yeşil yeşil gözleri vardı, boynuzları da yeni yeni çıkmaya başlamış, yumru gibi duruyordu. Kuyrukları, domuz yavrularının kuyruğuna benziyordu. Aman yarabbi! Kendimden geçip, oracıkta bayılmışım. Kendime geldiğimde, mum yana yana neredeyse bitmiş, teknedeki su soğumuş, çamaşırlar yerlere saçılmıştı. 'Sizi gidi şeytanlar' diye içimden geçirdim, 'geldiğiniz gibi, dönersiniz işte cehenneme!'"

Gözlerimi kapadığım zaman, renk renk, tüylü tüylü yaratıkların, ocağın ağzından ve ocağın ağzını çevreleyen küçük çakılların arasından oluk gibi banyoya boşaldığını, mumu üfleyip söndürdüklerini, arsız arsız, pembemsi dillerini çıkardıklarını görür gibi olurdum.

Hem komik hem de korkunç gelirdi bu bana. Anneannem başını iki yana sallar, bir an susardı. Sonra hevesle bir başka hikâyeye geçer, yeniden döktürmeye başlardı:

"Sonra, cehennemlik ruhlar da gördüm ben. Hem de bir kış gecesi, fırtınalı bir havada. Diyukov deresindeki gölet var ya hani; hatırladın mı? Mihail'le Yakov bir seferinde babanı oradaki buz çukurlarından birine atıp boğmak istemişlerdi, işte orada. Neyse, dere yatağının kuytusuna ulaşmak için, patikadan aşağı ayaklarım kaya kaya, zorlukla iniyordum. Birden, kulağıma ıslık sesleri, bağrışmalar çalındı! Dosdoğru üstüme yönelmiş bir troyka ile burun buruna gelmez miyim! Troykayı kapkara atlar çekiyor, arabacı yerinde de, başında kırmızı külahıyla dev yapılı bir iblis kazık gibi dikilmiş, ileriye doğru uzattığı ellerinde zincirden dizginler, atları dehliyor. Oralarda da ne bir yol var, ne yolak; troyka bir kar bulutunun içinde, göletin üzerinden geçip gidiyor! İçindeki yolcuların hepsi de iblis; ıslık öttürüyor, bağrışıp çağrışıyor, şapkalarını sallıyorlar. İtfaiye arabası gibi uçarcasına geçip giden tam yedi troyka saydım. Atların hepsi de kuzguni kara; bu atlar, eskiden insanmış, ama, ana babaları tarafından lanetlenmişler bir vakit. O yüzden, şimdi iblislerin maskarası olmuşlar. İblisler geceleri bunlara biner, ya da arabalarına koşar, canlarının çektiği yere eğlenmeye giderlermiş. O benim gördüğümde de, bir iblisin düğününe gidiyorlardı herhalde..."

Anneanneme inanmamak olacak şey değildi; öylesine doğal, öylesine inandırıcı bir anlatışı vardı ki...

Ama onun bana ezberden okuduğu, koşuk biçimindeki masalların üstüne yoktu. Neler anlatılmazdı bu masallarda neler: Kutsal Bakire'nin bu acılı dünyayı yürüye yürüye nasıl dolaştığı, Soyguncu Prenses Yengaliçeva'yı bulup, Rus halkını soymaması, ya da dövdürmemesi için ona nasıl yalvardığı; kendini Tanrıya adamış bir insan olan Aleksey'in neler yaptığı; savaşçı İvan'ın serüvenleri; Akıllı Vasilisa, Keçi Papa ve Tanrının Vaftiz oğlu arasında geçenler; Kadın Belediye Reisi Marta ile haydutların başı,

Baba Usta; Mısırlı Günahkâr Maria; haydudun annesinin çektikleri... Anneannemin bildiği masalların, söylencelerin, koşuk öykülerin haddi hesabı yoktu.

Ne hortlaklardan, ne cinlerden, ne perilerden; hiç kimseden, hatta dedemden bile korkusu olmayan anneannemin, hamamböceklerinden ödü patlardı, hem de ortalıkta tek bir hamamböceği yokken bile. Gece yarısı beni uyandırır, fısıldardı:

"Alyoşa, yavrucuğum, yerde bir hamamböceği geziniyor. Öldürüver şunu, Hazreti İsa aşkına!"

Ben yarı uykuda, mumu yakar, yerlerde sürüne sürüne düşmanı arardım. Hamamböceğini genellikle, uzun süre aradıktan sonra bulurdum, ama çoğu kez de hiçbir şey bulamazdım.

"Ben bir şey göremedim, yok," derdim. Ama yatakta kımıldamadan yatan anneannem, battaniyenin altından zor duyulan bir fısıltıyla yanıt verirdi:

"Var, var! Ne olursun, buluver şunu, kuzum! Orada olduğunu biliyorum..." Hiç de yanıldığı olmazdı; her seferinde de, karyolanın yakınlarında bir yerde, bir hamamböceği bulurdum.

"Öldürdün mü? Hay Allah senden razı olsun! Ellerin dert görmesin..." Rahat bir soluk alır, battaniyeyi başından çeker ve gülümserdi.

Eğer böceği bulamazsam, gözünü uyku tutmazdı. Gecenin derin sessizliği içinde bir çıt çıksa, anneannemin tir tir titremeye başladığını farkeder, soluğunu tutarak fısıldadığını duyardım:

"Bak, kapının yanında... Hah, şimdi sandığın altına girdi..."

"Hamamböceklerinden niye bu kadar korkuyorsun?" diye soracak olursam, sert sert yanıt verirdi:

"Bu yaratıkların ne işe yaradığını bütün ömrümce anlayamadım gitti... Ortalıkta gezinmekten başka bir şey yapmazlar. Üstelik de kapkaradırlar. Tanrının en aşağılık yaratıklarında bile bir hikmet vardır; ağaçbiti gördün mü, evde rutubet olduğunu anlarsın. Tahtakurusu varsa, duvarlar pis demektir. Bit gördün mü, birisinin hastalanacağı anlaşılır. Bunların hepsinin de bir anlamı

vardır! Ama bunlar... Ne işleri var yeryüzünde, kim bilir hangi şeytanın hizmetindeler?"

Bir gün, anneannem yine diz çökmüş, Tanrı ile senlibenli sohbetlerinden birine dalmışken, dedem kapıyı hızla ardına kadar açarak, boğuk boğuk bağırdı:

"Tanrı gerçekten de bizi görmeye geldi bu kez; yanıyoruz!"

"Aman, ne diyorsun?" diye bir çığlık atarak, ayağa fırladı anneannem. İkisi birden paldır küldür koşarak, sofanın karanlığında kayboldular.

"Yevgeniya, ikonları çıkar dışarıya! Natalya, çabuk çocukları giydir!" Anneannem pürüzsüz, sert bir sesle bu komutları verirken, dedem usul usul çeniliyordu:

"Uuu-uuu-uu!"

Koşa koşa çıkıp, mutfağa gittim; mutfağın avluya bakan penceresi altın suyuna batmış gibi parlıyordu. İçeriye vuran sarı ışıklar, döşemenin üstünde gidip gelerek oynaşıyordu. Oraya yalın ayak gelen Yakov Dayım, sanki ayakkabıları da tutuşmuş gibi zıplaya zıplaya onları giymeye uğraşıyor, bir yandan da avaz avaz bağırıyordu:

"Mişka'nın işi bu! Bizi kundakladı, kendi çekip gitti!"

Anneannem, "Kes sesini, köpek," diyerek, onu kapıya doğru öyle bir itti ki, dayım az daha yere yuvarlanıyordu.

Buz tutmuş camlardan, atölyenin yanmakta olan çatısı görülebiliyordu. Kapısı ardına kadar açık duran atölyenin içi ise, burula burula yükselen alevlerle cehenneme benziyordu. Gecenin sessizliği içinde alevler, hiç duman çıkarmadan, patlayan kızıl çiçekler gibi açıyordu. Havada sadece, Samanyolu'nun gümüşten deresini gözlerden gizleyemeyen esmerimsi bir bulut vardı. Karların üstünden morumsu parıltılar yansıyor, atölyenin duvarlarında açılan koca koca yarıklardan kızgın çiviler gibi dışarıya uzattıkları kızıl dilleriyle alevler, avlunun o köşesini güle oynaya aydınlatıyor ve karşıdaki müştemilatın duvarlarını; bu duvarlar sanki yerlerinde duramayıp o köşeye doğru atılmak için kıvranıyorlarmış gibi, baştan başa ürpertiler sarıyordu. Sarılı kırmızılı,

ateşten kurdeleler çatının kuru kaplamaları boyunca hızla ilerleyerek, bu kaplamaları kavrayıveriyordu. Kilden yapılma incecik baca, orta yerde direk gibi kalmış, tütüyordu. Pencereden, hafif hafif çatırtılarla, ipek hışırtısı gibi bir ses duyuluyordu. Yangın, hızını gittikçe arttırıyor ve alevlerin arasında görkemli bir görünüş kazanan atölye şimdi, bir kilisenin içindeki, ikonaların durduğu duvarı andıran güzelliği ve karşı konulmaz bir güçle, insanı kendine çekiyordu.

Ben sırtıma kalın bir gocuk, ayaklarıma da başkasının çizmelerini geçirip, o hantallaşmış halimle zor bela koridora, oradan da ön merdivene çıkabilmiştim. Çıkar çıkmaz da, danseden alevlerin parlaklığından gözlerim kamaşmış, yangının çıkardığı korkunç çatırtılarla dedemin, Grigori'nin ve dayılarımın bağırış çağırışlarından sağır olmuş bir vaziyette donup kalmıştım. Anneannemin halini görünce, bu kez büsbütün ödüm koptu: Başına boş bir çuval geçirmiş, tüm gövdesini at çuluyla sarıp sarmalamış, dosdoğru alevlerin üzerine koşuyor, bir yandan da bağırıyordu: "Vitriyol, budalalar! Vitriyol patlayacak..."

"Grigori, durdur onu!" diye uluyordu dedem. "Oradan sağ çıkamaz, çıkamaz..."

Ne var ki, anneannem, ileri doğru uzattığı titreyen elleri arasında taşıdığı zaç yağı testisinin ağırlığından iki büklüm, her yanından dumanlar tüterek dışarı çıkmıştı bile. Hırıltılı hırıltılı öksürerek, "Baba, atı dışarı çıkarın," diye bağırdı. "Şu lanet olası şeyi de omuzlarımdan alın, görmüyor musunuz, yanıyorum!"

Grigori, için için yanmakta olan çulu anneannemin omuzlarından çekip aldıktan sonra, atölyenin kapısına doğru, çılgınlar gibi, kürek kürek kar atmaya başladı. Dayım ise, eline bir satır almış, onun yanı başında zıplayıp duruyordu. Dedem, anneannemin çevresinde fır dönerek, üstüne avuç avuç kar serpiyordu. Zaç yağı şişesini bir kar yığınının üstüne atan anneannem koşa koşa gidip, avlu kapılarını ardına kadar açarken, bir yandan da, akın akın içeri girmeye başlayan komşulara bağırıyordu:

"Samanlığı kurtarın! Alevler samanlığı sarar da balyalar alev alırsa, her şey elden gider; sizin evleriniz de! Samanları bahçeye atın, direkleri kesip çatıyı indirin aşağıya! Grigori, karları yukarıya doğru at. Bütün karları yerlere serpmenin hiç bir yararı yok! Yakov, salak salak durma da baltaları, kürekleri dağıt millete! Sevgili komşular, el birliğiyle çalışırsak, Tanrı da bize yardımcı olur!"

En az yangın kadar büyülemişti beni anneannem. Bir anda her yere yetişiyor, herkese emirler yağdırıyor, alevlerle sarmalanmış gibi görünen silueti avluda dört dönüyordu. Avluya fırlayan Şarap şaha kalkarak, dedemi yere yuvarladı. Yangının aydınlığı, hayvanın parlak, kırmızı gözlerinde yansıyordu. At, homurtular koyuvererek, direniyordu. Yuların ucunu bırakan dedem, kendini yana fırlattı.

"Sen tut şunu, Anne!" diye bağırdı.

Anneannem kendini şahlanan atın ayakları dibine atarak, yana açtığı kollarıyla bir haç gibi dikildi önünde hayvanın. At acı acı kişnedi, şiddetli ışığa karşı gözlerini kısarak kuğu gibi boynunu uzattı.

Anneannem, onun boynunu tapışlayıp yularını yakalarken, pes perdeden konuştu onunla: "Hadi bakayım, hadi korkma. Seni hiç bırakır mıyım ben buralarda? Seni gidi fındık faresi!.."

Anneannemden en az üç kat iri olan fındık faresi, onun kızıllık vurmuş yüzüne doğru bir homurtu koyverdikten sonra, ardı sıra kuzu kuzu avlu kapısına doğru yürüdü.

Yevgeniya çocukları battaniyelere sarıp dışarı çıkarmıştı; bir ağızdan ağlaşıyordu çocuklar. Yevgeniya, "Vasili, Aleksey'i bulamıyorum," diye seslendi.

Dedem elini sallayarak, "Hadi, hadi. Çekilin buradan," diye yanıt verdi. Yevgeniya beni de götürmesin diye, sundurmanın merdiveni altına saklandım.

Atölyenin çatısı çökmüştü. Tüten direkler, kor halinde gökyüzüne doğru uzanıyordu. İçeriden patlamalarla, yeşil, mavi, turuncu alevler burgaçlanarak, kükreyerek yükseliyordu. Alevler

geniş şeritler halinde avluya doğru taşıyor, yanmakta olan yerin önünde durarak kar atan insanların üzerine saldırıyordu. Yangının içinde kalan kazanlar deli gibi kaynıyor, bunlardan gökyüzüne doğru kalın bir buhar ve duman bulutu yükseliyordu. Avluya tuhaf kokular yayılıyor, insanın gözlerini yaşartıyordu. Merdivenin altından çıkmaya çalışırken tökezledim, anneannemin tam bacaklarının arasına yuvarlandım.

"Defol buradan!" diye bağırdı. "Ayak altında kalıp ezileceksin! Defol bakayım!.."

Avluya, pirinç miğferli bir atlı girdi. Pas rengi atının ağzı köpük içindeydi. Atlı, elindeki kırbacı havaya kaldırdı, tehdit eder yollu haykırdı:

"Açılın!"

Neşeli neşeli ve hızlı hızlı çanlar çalıyor, gözüme her şey bayramyeri gibi eğlenceli görünüyordu.

Anneannem beni merdivenlere doğru itti:

"Kulağın duymuyor mu? Çekil git buradan!"

Bu kez ona boyun eğmek zorunda kaldım. Mutfağa girip yüzümü cama dayadım, ama avluyu dolduran insan kalabalığından yangını göremiyordum. Yalnız, kürk başlıklar ve sivri külahlar arasında pirinç miğferler gözüme çarpıyordu.

Yanmakta olan ne varsa, çarçabuk yere indirilip çiğnenmiş ve suyla söndürülmüştü. Polis, kalabalığı dağıttıktan sonra anneannem mutfağa geldi.

"Kimdir o? Ha, senmişsin! Korkudan uykun mu kaçtı? Korkma, geçti artık..."

Yanıma oturdu, sessizce iki yana sallanmaya başladı. Gecenin sessizliği ve karanlığı geri gelmiş, huzura kavuşmuştum. Sadece yangından dolayı üzülüyordum. Dedem geldi, kapının dibinde durup sordu:

"Anne?"

"Ne var?"

"Bir yerin yandı mı?"

"Hayır."

Dedem kükürtlü bir kibrit çakınca, kibritin mavi alevi isten kapkara olmuş kokarca suratını aydınlattı. Masanın üstünde muma bir yer buldu, sonra gelip sessiz sedasız anneannemin yanına oturdu.

Kendi yüzü de isten kararmış, ekşi ekşi duman kokmakta olan anneannem, "Yıkansan iyi edersin," dedi.

Dedem içini çekti:

"Tanrının sevgili kulusun sen. Sana sağduyu ihsan etmiş!" Anneannemin omzunu tapışladı ve yayvan bir gülümsemeyle dişlerini göstererek ekledi: "Ama yine de, bu sağduyuyu sana kısa bir süre için verip, sonra geri alıyor. Her seferinde, bir saatçik!"

Anneannem de gülümseyip, bir şey diyecek oldu, ama dedem kaşlarını çattı.

"Grigori'yi sepetlememiz gerek, bütün kabahat onda! İş de çıkaramıyor, bitmiş. Senin budala Yaşka da merdivenlerde oturmuş, ağlıyor. Yanına gitsen, iyi edersin..."

Anneannem kalktı, elini ağzına yaklaştırdı, parmaklarını üfleye üfleye yürüdü gitti. Dedem, yüzüme bakmadan sordu:

"Başından sonuna kadar hepsini gördün mü? Anneannen için ne diyorsun şimdi bakalım? İhtiyarlamış... Yıpranmış... Çökmüş bir kadın. Ama neler yapabildiğini kendi gözlerinle gördün! Geri kalanlar ise!.."

Öne doğru eğildi ve uzun süre konuşmadı. Sonra ayağa kalktı, mumun alevini parmaklarının arasında söndürdü ve yine sordu bana:

"Korktun mu?"

"Hayır."

"Tabii, aslında korkacak bir şey yoktu zaten..."

Öfkeli öfkeli gömleğini çıkarıp, köşedeki küvete doğru gitti. Oraya varınca, ayağını öfkeyle yere vurarak, karanlığın içinde bağırdı:

"Bir de başımıza yangın çıktı! Varını yoğunu yangında kaybedene, bütün milletin gözü önünde meydan dayağı çekmek gerekir. Böyle birisi ya aptaldır, ya da hırsız! Eğer benim öğütlerime

kulak vermiş olsalardı, yangın mangın çıkmazdı. Hadi, yatağına bakalım, sen. Ne oturuyorsun orada öyle?"

Doğru odama gittim, ama o gece uyku bana haram oldu. Tam yatağıma uzanmıştım ki, tüyler ürpertici bir feryat, beni zemberek gibi yerimden fırlattı. Doğru yine mutfağa koştum. Dedem, sırtı çıplak bir halde, elinde titrek bir mumla mutfağın ortasında durmuş, bir adım ilerlemeden, ayaklarını sadece yere sürüp duruyordu. Hırıltılı bir sesle sordu:

"Anne, Yakov, nedir bu yahu?"

Hemen ocağın üstüne fırlayıp, bir kenara saklandım. Ortalık bir anda, tıpkı yangın çıktığında olduğu gibi curcunaya dönmüştü. Yürek paralayıcı feryat gitgide daha keskinleşiyor, düzenli aralıklarla dalga dalga yükselip, kesiliyordu. Dedemle dayım akıllarını kaçırmışlar gibi ortalıkta fır dönüyor, anneannem ise onlara çekilip gitmeleri için bağırıyordu. Grigori ocağa gürültüyle bir kucak odun attı, dökme demirden kazanlara su doldurdu, sonra da başını önüne eğip, Astrahan devesi gibi dolaşmaya başladı mutfakta.

"Önce ocağı yakın!" diye emir verdi anneannem.

Hemen çıra aramaya koyulan Grigori, ocak setinin üstünü acele acele eliyle yoklarken ayağıma değince ürkerek bağırdı:

"Kimdir o? Hay Allah, ödümü kopardın... Hep de en olmadık yerlerde çıkarsın ortaya!.."

"Neler oluyor?"

Grigori ocak setinin üstünden yere atlarken, umursamaz bir tavırla, "Natalya Yengenin doğum sancısı tuttu," dedi.

Bebeğini doğururken, annemin hiç de böyle bağırmadığını hatırladım.

Grigori demir kazanları bir köşeye koyduktan sonra, ocak setinin üstüne, benim yanıma oturdu. Cebinden bir pipo çıkarıp bana gösterdi; kilden yapılmış bir pipoydu bu.

"Tütün içmeye başladım. Gözlerime yarar diye! Anneannen enfiye çekmemi söyledi, ama tütün bana daha iyi geliyor..."

Setin bir kıyısından, oturduğu yerden bacaklarını sallandırdı, gözlerini aşağıdaki mumun zayıf alevlerine dikti. Bir yanağı ile kulağı isten kapkara olmuş, gömleğinin bir yanı yırtılmıştı; yırtıktan kaburgaları görünüyordu. Enli enli, fıçı çemberlerine benziyordu kaburgaları. Koyu renk gözlüğünün camlarından biri kırılmış, yarısı çerçeveden sarkıyor, kırık camın bıraktığı boşluktan irinli bir yara gibi, kızarmış gözü görünüyordu. Piposuna yaprak tütün doldurup, hamile kadının iniltilerine kulak vererek sarhoş gibi mırıldamaya başladı:

"Ne de olsa, elleri yandı ninenin; bakalım bu halde bebeği nasıl doğurtacak? Bak, bak, şu inlemesine bak kadıncağızın! Telaştan onu unuttular oracıkta. Tam yangın başladığı sırada tuttu sancıları; korkudan olsa gerek. Doğum yapmanın ne demek olduğunu, kadınların ne acılar çektiğini bilmez erkek milleti, kadına hiç saygı duymazlar. Sakın unutma: Sen saygılı olacaksın zayıf cinse; annelere diyorum yani..."

Bir ara içim geçmiş, ama şiddetle çarpılan kapıların gürültüsü ile, Mihail Dayımın sarhoş naralarına uyandım. Kulağıma tuhaf sözcükler çalındı:

"Mihrabın kapılarını açın..."

"Biraz gazyağıyla romu, kurumla karıştırıp verin, kadıncağıza. Yarım bardak gazyağı, yarım bardak rom, bir kaşık da kurum."

Mihail Dayım başlarının etini yiyordu.

"Durun, bir kerecik bakayım ona."

Yere oturmuş, bacaklarını iki yana açmıştı dayım. Bir yandan önüne tükürüp duruyor, bir yandan da avuçlarıyla yeri dövüyordu.

Ocağın üstü dayanılmayacak kadar ısındığından, yere indim. Ama tam dayımın yanından geçerken ayağımdan yakalayıp çekti, yere düşürdü beni; başımın arkasını çarptım.

"Aptal," dedim ona.

Ayağa fırlamasıyla beni kaptı, "Seni ocağa vura vura parçalarım," diye azgın bir hayvan gibi böğürerek savurdu.

Ön odada, ikonların durduğu köşede kendime geldim. Dedem beni dizlerinin üstüne yatırmış, sallıyor, bir yandan da mırıldanıyordu:

"Hiçbirimizi bağışlamayacak Tanrı, hiçbirimizi..."

Tam başının üstünde bir ikon mumu parlak bir ışık veriyor, bir mum da odanın ortasındaki masanın üstünde yanıyordu. Kış sabahının donuk aydınlığı pencereden içeriye bakmaya başlamıştı.

Dedem üstüme doğru eğilerek sordu:

"Neren acıyor?"

Her yanım acıyordu. Başım ıslak gibi geliyordu bana, bütün vücudum da taş gibi ağırlaşmıştı, ama çevremde bulunan herkes yabancı olduğundan, bunları dedeme hiç söylemedim: Odadaki hemen tüm sandalyelerde daha önce hiç görmediğim insanlar; mor giysili bir papaz, askerî üniformalı ve gözlüklü, kır saçlı yaşlı bir adam oturuyordu. Yakınlarda bir yerden gelen su şapırtılarına kulak vererek, bir şeyler olmasını bekleyen halleriyle kazık gibi, kımıldamadan oturuyordu hepsi de. Yakov Dayım, elleri arkasında kapının pervazına yaslanmış, put gibi, dimdik duruyordu. Dedem ona seslendi:

"Al bunu, yatağına götür."

Dayım beni işaretle yanına çağırdı, ikimiz tıpış tıpış anneannemin odasına gittik. Ben karyolaya tırmanıp, yatağa yatınca, dayım fısıldadı:

"Natalya Yengen öldü..."

Buna hiç şaşırmadım. Uzun bir süreden beri evde herkesle ilişkisini kesmişti yengem, ne mutfağa geliyor ne de bizlerle sofrada oturuyordu.

"Peki, anneannem nerede?"

Dayım eliyle işaret ederek, "Orada," deyip, çıplak ayaklarının ucuna basa basa odadan çıktı.

Yattığım yerden, çevreme göz gezdirdim. Pencerelerin camlarına külrengi, gözleri olmayan, kıllı suratlar dayanmıştı. Bir köşedeki sandığın üstünden anneannemin entarisi sarkıyordu;

bunun entari olduğunu çok iyi bildiğim halde, şimdi gözüme, beni bekleyen canlı bir yaratık gibi görünüyordu. Başımı yastığın altına sokarak, bir kıyısından kapıyı gözetlemeye başladım... O kuştüyü yataktan atlayıp, koşa koşa kaçmak geliyordu içimden. Yatak çok sıcaktı, odayı ise, Çiganok öldüğü ve kanları yerde dereler gibi aktığı zaman duyduğum kokuyu bana hatırlatan boğucu, ağır, ekşimsi bir koku doldurmuştu.

Kafatasımın içinde bir şey git gide büyüyor, büyüyordu; yoksa yüreğim miydi büyüyen? O evin içindeki her şey, kış günü karlarla örtülü sokaktan geçerken beni altına alan bir kızak gibi üzerimden geçiyor, soluğumu kesiyordu sanki.

Kapı açıldı, anneannem usulcacık süzüldü içeri. Omzuyla dokunarak kapattığı kapıya sırtını yasladı, ellerini küçük ikonu aydınlatan mumun mavi ışığına doğru uzatarak yumuşak, yakınmalı, çocuksu bir sesle mırıldandı:

"Elceğizlerim, ne kadar acıyor..."

BEŞİNCİ BÖLÜM

BAHARA doğru dayılarım işlerini ayırdılar. Yakov Dayım kentte kaldı, Mihail Dayım ise ırmağın öbür yakasına gitti. Dedem, Polyevoy Caddesinde kocaman bir ev satın aldı. Altında –taştan yapılmış– meyhanesi, ufak, insanın içini ısıtan çatı odası ve çıplak, ışıl ışıl söğüt sürgünleriyle kaplı dere yatağına dik bir yamaçla inen bahçesiyle ilginç bir evdi bu.

Üzerindeki karlar yumuşamış, buzları çözülmüş patikalardan inerek, dedemle birlikte bahçeyi tanımak için gezerken, dedem neşeli neşeli bana göz kırparak, "Bu söğüt sürgünlerinden çok güzel kamçı olur!" dedi. "Bu kez de sana alfabeyi söktürelim, bakalım. Bunun da zamanı geldi."

Ev baştan aşağı kiracılarla doluydu. Yalnız en üst katı dedem kendine, bir de, konuklarına ayırmıştı. Anneannemle ben, çatı arasındaki odada kalıyorduk. Odanın sokağa bakan penceresinden eğildiniz mi, akşamları sarhoşları görebilirdiniz. Tatil günlerinde sarhoşlar meyhaneden yalpa vura vura çıkar, düşe kalka giderken küfürler savururlardı. Bazen de bunları meyhaneden çuval gibi dışarı atarlardı, ama onlar yine geri döner, zorla girmeye çalışırlardı. Kapı çarparak kapatılır, menteşeler gacır gucur, korkunç bir sesle öter, çoğu kez de kavga çıkardı. Bütün bunları çatı odasındaki penceremden seyretmeye bayılıyordum. Dedem her sabah arabasına atlayıp, işlerini yoluna sokmak için oğullarının atölyelerini dolaşmaya giderdi. Her akşam da yorgun argın, sinirli ve asık suratlı dönerdi evine.

Anneannem sabahtan akşama dek dikiş dikmekle, yemek pişirmekle, sebze ve yeşillik ektiği bahçedeki ufak tefek işlerle uğraşır, göze görünmeyen bir kırbacın çevirdiği dev bir topaç gibi

ortalıkta dönenir, enfiyesini çeker, büyük bir keyifle hapşırır ve yüzündeki terleri silerken şöyle derdi:

"Tanrıya şükürler olsun, her zamankinden çok şükürler olsun, sonunda rahata, huzura kavuştuk Aleksey! Meryem Anamıza şükürler olsun, artık başımız dinç!"

Ne var ki, oradaki yaşantımız bana pek de huzurlu görünmüyordu. Sabahtan akşamın geç saatlerine kadar kiracıların karıları avluda telaşlı telaşlı koşuşur, arada bir de komşular çıkagelirdi. Bunların hepsi de, her vakit bir telaş içindeydi, hep aceleleri vardı; hep geç kaldıklarından yakınan bu insanlar, hep bir şeylere hazırlanmak derdinde idiler ve hep seslenirlerdi:

"Akulina İvanovna!"

Hepsini de aynı dostça gülümseme ve aynı ilgiyle karşılayan Akulina ise, enfiyesini başparmağıyla burnuna tıkar, burnuyla parmağını kırmızı damalı bir mendille özene bezene siler, onların dertlerine derman olurdu:

"Eğer bitten kurtulmak istiyorsanız daha sık yıkanın, bir de, nane kaynatıp buğusuna tutun kendinizi. Bitler derinin altına işlemişse, o zaman en halisinden bir kaşık kaz yağı alıp, üç damla cıva katarak çanağın içinde bir porselen parçasıyla iyice eze eze karıştırın, sonra bunu bitin girdiği yere sürün. Eğer porselen parçası yerine tahta ya da kemik kaşık kullanacak olursanız, cıvayı yitirirsiniz. Sonra, sakın ola bakır veya gümüş kullanayım demeyin, çok zararlıdır!"

Bazen de zorlanır, kafa yorar, sonunda düşünceli bir tavırla şöyle derdi:

"Kadıncağızım, sen iyisi mi, git, Peçori Manastırı'nda bir Peder Asaf var, onu gör. Senin derdine ben çare bulamadım."

Ebelik yapar, aile sorunlarını çözümler, kavga edenleri barıştırır, hastalanan çocukları iyileştirir, kadınlar öğrensinler de bahtları açılsın diye onlara "Meryem'in Düşü" adlı duayı ezberden okuyarak belletir, ev işi konusunda hepsine öğütler verirdi.

"Hıyarın turşuluk hale gelip gelmediğini görünüşünden anlarsın. Hani öyle toprak toprak kokarlar önce, işte o koku gidip

de, kendi doğal kokuları gelir gelmez, hemen tuza yatırın. Kvas yaparken, iyi olmasını istiyorsan eğer, küfredeceksin, kızdıracaksın kvası. Sonra, kvasın tatlıya hiç yüzü yoktur, onun için birkaç tane kuru üzüm, ya da biraz şeker katacaksın, bir kovaya ancak bir çay kaşığı dolusu yeter... Krema yapmak için sütü kestirmenin türlü türlü usulü vardır. Tuna usulü vardır, İspanyol usulü vardır, hatta Kafkas usulü bile vardır..."

İster bahçede olsun, ister avluda, ister saatlerce oturup çay içerek o bitmez tükenmez öykülerini anlattığı bir misafirlikte olsun, bütün gün hiç peşinden ayrılmazdım onun. Onun bir parçası gibi olmuştum sanki; nitekim, yaşamımın o dönemine ait, sevgisini vermekten bir an geri kalmayan bu yorulmak bilmez yaşlı kadından başka bir şey hatırlayamıyorum.

Ara sıra da o gururlu, o çatık kaşlı ve bir kış güneşi gibi soğuk uçuk mavi gözlerinin her şeye tepeden bakan haliyle, annem şöyle bir görünür, sonra, hatırlanacak hiçbir iz bırakmaksızın, çabucak kayboluverirdi. Bir seferinde anneanneme sormuştum:

"Yoksa, sen cadı mısın?"

"Daha da neler!" diyerek kahkahayı koyvermiş, sonra birden durup, ciddi bir sesle eklemişti:

"Hiç benden cadı olur mu? Cadılık öyle beş dakikada öğrenilecek şey değil. Hem, okumam yazmam bile yok benim a'yı b'den ayıramam ki!.. Bak mesela, deden kitap okumasını iyi bilir, ama Kutsal Meryem bana o kafayı vermemiş."

Daha sonra, bana yaşamının bir başka bölümünü açıkladı.

"Ben de yetim büyüdüm. Annem beş parasızdı, üstelik sakattı. Genç kızlığında efendisi onu çok korkutmuş. Bir gece, korkusundan pencereden atlamış, sağ koluyla, sağ yanını incitmiş, o günden sonra da sağ kolu, en çok kullandığı kolu, kurumuş. Güzelim dantelalar yapan kızın başına gelene bak sen... Böylece, artık efendilerinin işine yaramaz olunca, ona yol vermişler. Annem kendi başının çaresine bakmak zorunda kalmış. Ama sağ kolu olmadan ne yapabilir ki insan? O da işte, diyar diyar dolaşıp, sadakayla geçinmekte bulmuş çareyi. Eskiden insanların daha

bir halleri vakitleri yerindeydi, daha da merhametliydiler. Ah o, Balahna'nın iyiliksever marangozlarıyla dantelacıları, insanın göğsü kabarırdı yani! Ana kız, ikimiz güz ve kış mevsimlerinde kentlerde dolaşırdık, ama baş melek Cebrail kılıcını sallayıp da kışı kovalayınca, yeryüzüne bahar gelince, işte o zaman başımızı alır, daha uzaklara, gönlümüzün çektiği yere giderdik. Murom'a, Yurivets'e, Volga'nın bir ucuna kadar çıkar, insana huzur veren Oka boyunda dolaşırdık. Bahar ve yaz mevsiminde açık havada yaşamak anlatılamayacak kadar güzeldir. Toprak sıcacık, yumuşacıktır, çimenler kadife gibidir! Kutsal Meryem çayırları çiçeklerle donatır. İnsanın içi neşeyle dolup taşar, yeniden doğmuş gibi olur. Annemin adetiydi, şarkı söylerken o mavi gözlerini hafifçe kapatırdı. Öyle bir söylerdi ki, yedi kat gökten duyulurdu. Sesi o kadar güçlü değildi, ama çan sesi gibi öylesine duru, öylesine pırıl pırıldı ki, çevrede kim varsa durup dinler, kendinden geçerdi. Ey Ulu Tanrım, yaşamak ne güzelmiş! Dokuz yaşıma geldiğim zaman, annem beni yanında dolaştırmaya, dilencilik etmeye utanır oldu, tuttu, Balahna'ya yerleşti. Artık bir evden çıkıp, başka bir eve koşuyor, dur durak bilmiyordu, ama pazarları hariç; pazar günleri kilise kapılarında dilenciliğe çıkardı. O evde yokken, ben oturur, bir an önce şu işi öğreneyim diye, hep dantela örerdim, anneme yardımcı olmak istiyordum. Beceremedim mi, gözlerimden yaşlar boşanırdı. İki yılı devirende, bak buraya dikkat et, sanatı öğrendiğim gibi, bütün kente ün saldım. Çok özel bir iş isteyen oldu mu, doğru bize gelir, şöyle derlerdi: 'Haydi, Akulya, gel de şu makaraları bir çalıştır hele!' Öylesine severdim ki işimi, gözüme iş gibi görünmezdi. Tabii, sırf benim yeteneğimden değil, annemin dediklerini aynen yapardım da ondan. Annem gerçi tek eliyle fazla bir iş çıkaramazdı, ama üstün öğretme yeteneğiyle bunu kapatırdı; nitekim, iyi bir öğretmen on işçiye bedeldir. Anneme, gururla, 'Artık dilencilik etmene gerek yok, ben sana bakarım!' derdim. Annem de, 'Bırak bu lafları, yeter; o paraların hepsi senin çeyizin için biriktiriliyor,' derdi. Derken, deden çıktı sahneye. Hiç de azımsanmayacak bir gençti o zamanlar: Daha

yirmi ikisinde, ama o yaşta mavnacı ustası olmuş. Annesi benim çalışkanlığımı görmüş; dilenci kızı olduğum için hep boynu eğik kalacağımı da düşündüğünden, bir sürü kız arasından oğluna eş diye beni seçti. Eh, o da ekmek yapıp satardı. Tanrı günahlarını bağışlasın, çok kötü yürekli bir kadındı! Ama şimdi kötüleri aklımıza getirmenin ne anlamı var? Nasıl olsa Tanrının gözü onların üstünde, biz karışsak da, karışmasak da... Şeytanın sevgili kulları olan kötülerin ne yaptığını pekâlâ bilir Ulu Tanrı."

Anneannem o sıcacık gülüşüyle güler, burnu seyirir, bu da bana komik gelirdi. Ama o pırıl pırıl, o düşünceli gözleri beni hep okşar, sözcüklerin anlatabileceğinden çok daha fazlasını anlatırdı bana.

Hatırlarım, dingin bir akşamüstü dedemin odasında oturmuş, anneannemle çay içiyorduk. Dedem gömleğini çıkarıp omuzlarına uzun bir havlu almış, karyolasında oturuyordu; keyifsizliği vardı. Sık sık ve hırıltılı soluk alıp veriyor, ikide birde alnından şırıl şırıl akan terleri siliyordu. Yeşil gözleri parlaklığını yitirmiş, pufla gibi şişen yüzü, özellikle de sivri uçlu küçük kulakları al al olmuştu. Çay bardağına uzanan elinin titremesi insana hüzün veriyordu. Süngüsü düşmüş, sanki o adam gitmiş, yerine başka biri gelmişti.

Şımarık bir çocuğun kaprisli sesiyle, anneanneme sordu: "Niye şeker yiyemiyormuşum ben?"

Anneannem yumuşak, ama kesin bir dille yanıt verdi:

"Bal sana daha iyi gelir."

Hırıltılı hırıltılı içini çeken dedem, sıcak çayını çabucak yuvarlayıp, "'Dikkat et ki, ölüp de başına kalmayayım senin!" dedi.

"Meraklanma, iyi bakarım sana!"

"İyi edersin. Şimdi ölecek olursam, bütün yaşamım boşa gitmiş sayılır, her şey heba olur."

"Bırak şimdi gevezeliği de, yat bakayım yatağına sen."

Dedem bir dakika kadar, gözleri kapalı bir vaziyette, kararmış dudaklarını yalayarak, hiç kıpırdamadan yattı. Sonra, sanki bir

yerine iğne batırılmış gibi, birdenbire silkinerek tekrar doğruldu ve yüksek sesle, aklından geçenleri söylemeye başladı:

"Yaşka ile Mişka'yı elden geldiğince çabuk evermek gerek. Evlenip çoluk çocuğa karışınca belki uslanırlar, ha?"

Kentte, evlenme çağına gelmiş kızı olan kim varsa, hepsinin adlarını bir bir saymaya başladı. Anneannem onun sözünü kesmeksizin, bardak bardak çay içmeyi sürdürüyordu. Ben ise pencerenin yanına oturmuş, batan günün, evlerin pencerelerini kızıla boyayışını seyrediyordum. Yaptığım bir yaramazlıktan ötürü dedem, avluyu da, bahçeyi de bana yasaklamıştı.

Bahçeden, uçuşan böceklerin vızıltıları duyuluyordu. Bitişik avludan, harıl harıl çalışan fıçıcının çekiç sesleri, daha ötelerden de birisinin bilemekte olduğu bıçakların çıkardığı sesler geliyordu. Bahçenin alt başındaki dere yatağını örten sık fundalıklardan, oynayan çocukların gürültüleri yükseliyordu. Bir yandan, dışarıda olsam diye içim gidiyor, bir yandan da yüreğime akşamın hüznü çöküyordu.

Dedem, bir yerden bulup buluşturduğu yenice görünüşlü bir kitabı aniden, büyük bir gürültüyle avucuna vurarak bana seslendi; sesine de bir canlılık gelmişti:

"Hadi bakalım, kepçe kulak, buraya gel! Otur bakayım Kalmuk suratlı şuraya! Bu harfi görüyor musun? Bu a'dır. Tekrarla bakayım: a, b, c. Neymiş bu?'

"B."

"Doğru! Ya bu?"

"C."

"Yanlış. O, a. Bak, bu d, sonraki e. Peki bu nedir?"

"G."

"Aferin! Ya bu?"

"D."

"Doğru! Ya bu?"

"A."

Anneannem onun sözünü kesti:

"Senin yatıp da..."

"Sus bakayım! İyi geliyor bu bana, böylelikle dertlerimi unutuyorum. Sen devam et, Aleksey!"

Dedem sıcak, nemli kolunu boynuma dolamış, kitabı da burnumun dibinde tutarak, omzumun üzerinden uzattığı parmağıyla harfleri gösteriyordu. Gövdesinden sıcak sıcak sirke, ter ve közlenmiş soğan kokusu yayılıyor, boğulacak gibi oluyordum. Birden öfkelenerek, hırıltılı bir ıslık gibi çıkan sesiyle kulağımın dibinde bağırmaya başladı:

"Halk, yeryüzü!.."

Bu sözcükleri çok iyi biliyordum, ama eski Slav alfabesinin harflerinden bu sözcükleri sökemiyordum: 'e' harfi kurtçuğa benziyordu, 'g' harfi bana Grigori'nin kambur sırtını hatırlatıyordu, 'ya' harfi anneannemle beni yanyana bir vaziyette aklıma getiriyordu. Dedemin ise bütün harflerle bir yerinden bir benzerliği vardı. Uzun bir süre, alfabeyi ezberlettirmek için beni sıkıştırdı, yerli yersiz sözcükleri tekrarlattı durdu. O sıcak tutkusu bana da bulaştı, ben de bir yandan şırıl şırıl terlerken, onun gibi, avazım çıktığı kadar bağırmaya başladım. Bunun üzerine dedem göğsünü tutarak, öksüre öksüre gülmeye başladı ve kitabı kapatarak, anneanneme döndü; göğsü hırıl hırıl öterek, "Anne be, bu çocuğun kafası çalışıyor, ne dersin?" dedi. Sonra bana dönerek ekledi: "Seni gidi Astrahan'lı baş belası seni, ne bağırıyorsun öyle?"

"Deminden beri asıl bağıran sensin..."

İkisini seyretmeye bayılıyordum: Anneannem dirseklerini masaya dayamış, yanaklarını yumruklarının arasına almış, bir yandan bizi seyrediyor, bir yandan da kıs kıs gülerek söyleniyordu:

"Böyle bağıra bağıra, bir yerinize bir şey olacak!.."

Dedem de yumuşak bir sesle açıklamada bulunuyordu:

"Hadi ben, hasta olduğum için bağırıyorum. Ya sana ne oluyor, sen niye bağırıyorsun öyle?"

Sonra da ıslak başını sarsarak, anneanneme dönüyordu:

"Natalya haksızlık etmiş, bunun ezberi zayıf derken. At gibi belleği var! Hadi biraz daha çalışalım koca burun!"

En sonunda, şakacıktan beni karyoladan aşağı itti.

"Bu kadar yeter. Kitap sende kalsın. Yarına tüm alfabeyi yanlışsız duymak istiyorum. Eğer başarırsan, sana beş kapik var..."

Kitabı almak için uzandığımda, yine beni kendisine doğru çekerek, üzüntülü bir sesle, "Annen de niye bırakıp gitti seni sanki?" dedi.

Anneannem irkildi.

"Öyle şeyler söyleme!"

"Söylemek istemezdim, ama öyle üzülüyorum ki, bazen kendimi tutamayıp, ağzımdan kaçırıyorum işte. Ah şu kızın kendine ettikleri aklıma geliyor da..."

Beni yine kabaca itti.

"Hadi, git oyna! Ama sokağa çıkmak yok; yalnız avluda, ya da bahçede."

Ben de zaten bahçeye çıkmak için can atıyordum. Ne zaman bahçedeki toprak yığınının üstünde görünecek olsam, sokak çocukları aşağıdaki dere yatağının oradan bana taş atmaya başlar, ben de onlara karşılık vermeye bayılırdım.

Beni görür görmez, "Hanım evladı çıktı!" diye bağrışmaya başlayarak, hemen yerden avuç avuç cephane toplamaya girişirlerdi. "Yapıştırın ona!"

Ben 'hanım evladı'nın ne anlama geldiğini bilmediğimden, aşağılamaları boşa giderdi. Bir sürü çocuğa karşı tek başıma çıkıp, yerini bulan bir taşımın onları çalılar arasına saklanmak zorunda bıraktığını görmek çok hoşuma gidiyordu. Bu savaşlar zararsız oluyor, pek ciddiye binmiyor, genellikle de düşmanlık çıkmadan bitiyordu.

Okuma yazma öğrenmek bana çok kolay geliyor, ben ilerledikçe dedemin bana olan ilgisi de artıyor ve kendi kanımca her zamankinden çok dayağı hak ettiğim halde, git gide daha az dövüyordu. Boyum büyüdükçe cesaretim de artıyor, dedemin koyduğu kuralları, düzenlemeleri daha sık bozuyordum, ama o sadece ağız dolusu küfür yağdırıp, yumruğunu sallamakla yetiniyordu.

Vaktiyle yediğim onca sopayı hiç de hak etmemiş olduğumu düşünmeye başlamış, bir seferinde de bunu ona açmıştım.

Dedem, çenemin ucundan usulca tutup başımı kaldırmış, bir gözünü kısarak upuzun bir "Neeee?" çekmişti.

Sonra da gök gürültüsü gibi bir kahkaha koyvererek eklemişti:

"Seni gidi kâfir! Sen kim oluyorsun da, seni kaç kez dövmem gerektiğini söylüyorsun bana? Benden başka kim karar verebilirmiş buna bakayım? Çabuk, yıkıl karşımdan!"

Ama hemen ardından, beni omzumdan yakalayıp, gözlerimin içine bakarak sormuştu:

"Bir türlü kestiremiyorum, sen kurnaz mısın, yoksa saf mısın?"

"Bilmem ki..."

"Bilmez misin? Bak, ben sana söyleyeyim: Kurnaz olmak daha iyidir. Ha saf olmuşsun, ha budala, hepsi bir, anlıyor musun? Koyun saftır. Bunu sakın unutma. Hadi şimdi git, oyna..."

Çok geçmeden Zebur'un yazılarını söktüm. Bu işe genellikle akşam çayından sonra otururduk ve ben her seferinde bir mezmuru başından sonuna okumak zorundaydım.

Parmağımla satırı izleyerek, "Ne mut-lu-ki o a-dam," diye heceleye heceleye okur ve sırf can sıkıntısı yüzünden sorardım:

"'Ne mutlu ki o adam...' Şimdi Yakov Dayımın mı sözünü ediyorlar burada?"

"Ben şimdi senin kulak tozuna bir tokat aşkederim, o zaman görürsün kimin mutlu olduğunu!" diyerek öfkeyle homurdanırdı dedem. Ama bana öyle geliyordu ki, onun bu öfkesi sırf alışkanlıktan ve yüz göz olmamak kaygısındandı.

Yanlışımı da hemen hemen hiç çıkaramıyordu. Bir dakika geçmeden, benim orada olduğumu tamamıyla unutan dedem, kendi kendine söylenmeye başlardı:

"İş şarkı söylemeye, dans etmeye geldi mi, Kral Davud gibidir. Ama iş çalışmaya geldi mi, Davud'un oğlu Abşalom gibi zehirli yılan kesilir. Şarkı yazar, kafiye düzer; maskaralık işte! Hıh! Bir

yandan çal, bir yandan söyle bakalım sen... Bunlar seni bir yere ulaştırmaz. Hadi bakalım, ulaştırır mıymış acaba?"

Okumayı keser, gözlerimi onun çatık kaşlı, tasalı yüzüne diker, kendi kendine söylenmesini dinlerdim. Kısık gözlerinin beni âdeta delip geçen bakışları arkamdaki bir nesneye takılır kalır ve onun o alışageldiğimiz sertliğinin yumuşamak üzere olduğunu bana anlatan hüzünlü bir ışıkla parlardı. Altın rengi kaşlarıyla, masanın üstünde trampet çalmakta olan incecik parmaklarının boya lekeleri taşıyan tırnakları da parlardı.

"Dede!"

"Ne var?"

"Bana bir hikâye anlatsana."

Yeni uykudan uyanmış gibi gözlerini oğuşturarak, "Hadi bakayım, okumana bak sen, haylaz," diye homurdanırdı. "Aklın fikrin masalda, Zebur okumaya gelince..."

Gerçi, dedem Zebur'u baştan aşağı ezbere bilirdi; tıpkı kilise baş şarkıcısının dua kitabından okuduğu gibi o da her akşam yatmadan önce yüksek sesle bir mezmur okumaya yeminliydi, ama yine de, onun peri masallarını Zebur'a yeğ tuttuğuna ilişkin bir kuşku vardı içimde. İlle de bir hikâye anlatsın diye başının etini yediğim ihtiyar, git gide yumuşar, sonunda pes ederdi.

"Hadi, öyle olsun bakalım! Zebur'u öğrenmen için senin önünde koskoca bir yaşam var, ama benim Tanrının mahkemesi önüne çıkacağım günler yakın."

Eski moda koltuğun yün işlemeli arkalığına iyice yaslanır, başını kaldırıp gözlerini tavana diker, dalgın dalgın, yumuşak bir sesle bana babasını, eski günleri anlatırdı. Vaktiyle, bir haydut çetesi Balahna'da, tüccar Zaev'in dükkânını soymaya gelmiş. Dedemin babası imdat çanını çalmak için seğirtip çan kulesine çıkmış, ama haydutlar onu orada yakalayarak kılıçlarıyla doğradıktan sonra kuleden aşağı atmışlar.

"Ben o vakit küçücük bir çocuktum, olanları görmediğim gibi, bu konuda hatırımda da bir şey kalmamış. Ancak 1812'de Fransızların gelişinden sonrasını hatırlarım; 12 yaşındaydım o

zaman. Balahna'ya otuz kadar tutsak getirmişlerdi. Sıskaları çıkmış, ufak tefek adamlardı; ne bulmuşlarsa onu geçirmişlerdi sırtlarına. Dilenciden beterdi halleri, tir tir titriyorlardı, bazılarının ise ayakta duracak halleri yoktu, ayakları donmuştu. Köylüler bunları döve döve öldürmek istiyorlardı, ama yanlarındaki nöbetçiler izin vermedi. Garnizondan gelen askerî birlikler köylüleri evlerine kovaladı. O günden sonra da bir daha olay çıkmadı, herkes birbirine alıştı. Bu Fransızlar meğer pek zeki, pek uyanık adamlarmış, üstelik neşeli insanlarmış. Şarkılar söylerlerdi. Nijniy'den toprak ağaları troykalarıyla gelir, bu tutsakları seyrederdi. Bazıları bu tutsaklara küfreder, yumruk sallardı, hatta onları döven bile olurdu. Bazıları da onlarla, onların dilinden tatlı tatlı konuşur, para ve çeşit çeşit sıcak tutacak giysiler verirdi. Bir seferinde, yaşlı bir beyefendi, yüzünü elleriyle kapayarak hüngür hüngür ağlamıştı. Bu beyefendi ağlarken, bir yandan da, 'Tanrı bu Bonapart'ın cezasını versin,' diyordu, 'Fransızların mahvına sebep oldu.' İşte sana, kıssadan bir hisse: Bir Rus, kibar takımından da olsa, iyi yürekli yine de. Yabancıya acıyor..."

Dedem bir an susar, gözlerini kapar, avuçlarıyla saçlarını sıvazlardı. Sonra, geçmişi gözlerinin önünde canlandırırken hiçbir ayrıntıyı atlamamaya özen göstererek, yeniden hikâyesini anlatmaya koyulurdu.

"Kışın sokaklarda kar fırtınasından göz gözü görmez, evlerin kapıları pencereleri donar, ama bu Fransızlar o havada bizim evin penceresi altına gelirlerdi; annemin orada ekmek pişirdiğini görmüşler meğer. Bağrışıp çığrışarak, zıp zıp zıplayarak pencereye vurur, ekmek dilenirlerdi. Annem onları evin içine asla sokmaz, pencereyi aralayarak ekmeği dışarı sürerdi. Üstündeki unuyla, daha dumanı tüten bu ekmeği Fransızlar alır hemen gömleklerinin içine, tam karınlarının üstüne koyarlardı. Böyle bir yaşama nasıl dayanabiliyorlardı, akıl alır şey değildir. Birçoğu da sıcak iklime alışık olup da, ömründe don görmemiş olanlar, soğuktan kırıldı zaten. Bunlardan ikisi bizim bahçedeki hamamda yaşıyordu; birisi subaydı, öteki de onun emir eri Miron. Subay, sıskası

çıkmış, ince, uzun bir adamdı, ancak dizlerine kadar gelen bir kadın mantosuyla dolaşırdı. İyi huylu biriydi, ama çok içiyordu. Annem gizliden gizliye evde bira çeker, götürüp satardı. Bu subay da gider, annemin sattığı biradan satın alır, sarhoş olup şarkı söylerdi. Biraz Rusça kapmış, ikide bir maymun gibi tekrarlardı: 'Sizin ülke yok beyaz; kara, kötü!' Rusçayı çok kötü konuşurdu ya, yine de ne dediğini anlardın, o da meramını anlatırdı. Hep, Rusya'nın kuzeyinde iklimin çok sert olduğunu, ama aşağılara indikçe, Volga boyunda, Hazar'ın ötesinde hiç kar görülmediğini anlatır dururdu. Bana göre de adamın dedikleri akla yakın gibi. Ne İncil'de, ne Eski Ahit'te, ne Yeni Ahit'te, ne Zebur'da ne de Resullerin İşleri'nde hiç kardan, kıştan söz edilmez, halbuki İsa Mesih de hep oralarda, güneyde yaşamış. Zebur'u bitirince İncil'e başlayacağız seninle."

Dedem yeniden sessizliğe gömüldü, uyuyakalmış gibi. O keskin bakışlı gözleri dalgın dalgın pencereden dışarıya dikildiğinde şaşılaşır gibi olur, dedem küçülürdü âdeta.

Onu tekrar hikâyeye döndürmek için, "Ne olursun, birazcık daha anlat," diye üstelerdim.

Dedem irkilerek, "Ha," derdi, "sana Fransızları anlatıyordum ben, değil mi? Eh, işte onlar da insan, biz günahkârlardan daha kötü değiller. Anneme 'Madame, madame,' diye seslenirlerdi, bu da 'hanım' demek oluyormuş. Bu 'madame' da, elli altmış kiloluk un çuvalını sallasırt eder, zahireciden eve kadar taşırdı. Erkek gibi bir gücü vardı, nitekim, yirmi yaşıma gelene dek beni saçlarımdan kavradığı gibi savurur, bana mısın demezdi. Ben de hani, pek hafif sıklet sayılmazdım. O emir eri Miron da atlara vurgundu. O avlu senin, bu avlu benim dolaşır, atlarını ona tımar ettirsinler diye yalvarırdı. Tabii, bizim dilimizi konuşamadığı için, eliyle işaretler yaparak anlatırdı derdini. Ne de olsa düşmanlarımızdan biridir, bakarsın bir kötülük eder diye, önceleri herkes çekiniyor, atını ellettirmiyordu adama, gel zaman, git zaman ahır uşakları kendiliklerinden onu çağırmaya başladılar: 'Miron, hadi gel de bize yardım et!' Bu, çağrılınca güler, başını önüne bir eğer, boğa

gibi atılırdı. Neredeyse havuç gibi kırmızı saçları, kocaman burnu, kalın kalın dudakları vardı. Atlardan müthiş anlardı, hastalanan atlara da iyi gelen ilaçlar yapardı. Sonraları burada, Nijniy'de at doktoru oldu, ama en sonunda aklını kaçırdı da, itfaiye erleri onu döve döve öldürdüler. Bahara doğru subay veremden yatağa düştü, Aziz Nikola günü sessiz sedasız göçtü gitti. Hamamın penceresi önünde düşünceli düşünceli otururken gidivermiş, başı pencereden dışarı sarkmış. Ona çok acımış, hatta azıcık da ağlamıştım. İyi yürekli bir adamdı, beni ikide bir kulaklarımdan yakalar, kendi dilinde, anlamadığım bir şeyler fısıldardı, ama ben onun iyi şeyler söylediğini bilirdim. İyilik parayla değildir bu dünyada. Bir seferinde de bana Fransızca öğretmeye kalkışacak oldu, ama annem izin vermedi adama, beni alıp papaza götürdü, papaz da hem beni sopaya yatırdı hem de subaydan şikâyetçi oldu. O zamanlar insanlar çok zalimdi, bak şimdi senin bunca acı çekmen gerekmiyor, senin yerine başkaları çekti acıyı çünkü; sakın bunu unutayım deme. Benim çektiklerime bir bak..."

Artık hava kararmıştır. Alacakaranlıkta dedem, gizemli bir biçimde olduğundan iri görünmekte, gözleri kedi gözü gibi parlamaktadır. Dedem, kendinden söz etmediği zamanlar alçak sesle hep dikkatli, düşünceli, ölçe biçe konuşurdu, ama konu kendisinden açıldı mı heyecanlanır, ateşli ateşli, hızlı hızlı konuşarak övünmeye başlardı. Kendinden söz etmeye başladı mı hiç hoşuma gitmezdi, hele o durmadan emir verişini hiç mi hiç sevmezdim: "Bunu aklından çıkarma. Sakın bunu unutayım deme!"

Bana kalsa söylediklerinin çoğunu aklımda bile tutmak istemezdim, ama pek çok şey var ki, dedemin tembihi olmaksızın, acı veren kıymıklar gibi saplanıp kalmıştır belleğimde. Dedem bana hiç peri masalı söylemez, sadece, gerçekten olmuş şeyleri anlatırdı. Anlatırken de, soru sorulmasından hiç hoşlanmadığını fark etmiştim. Bu yüzden, habire şuna benzer sorular sorardım ona:

"Kim daha iyi, Fransızlar mı, Ruslar mı?"

"Nereden bileyim ben? Fransızların kendi memleketlerinde neye benzediklerini hiç görmedim ki," diye öfkeyle homurdanır, sonra eklerdi dedem:

"Her horoz kendi çöplüğünde öter."

"Peki, Ruslar iyi midir?"

"Karınca kararınca. Toprak ağaları zamanında daha iyiydiler ya... Dövme demir gibi sağlamdılar. Şimdi hepsi özgür, ama kursaklarına bir lokma girmiyor. Kibarlar takımı, tabii, çok elisıkıdır, ama öbür yandan da akıllıdırlar hani. Hepsi için aynı şey söylenemez gerçi, yine de şöyle esaslı bir beyefendiye rastladın mı, hayran olmamak elde değildir! Bazıları da aptal mı aptal olur, boş çuval gibi, sen ne doldurursan içine, kabullenir. Zamanımızda içi boşalmış midye kabuklarından çok var ortalıkta. İlk bakışta insana benzerlerse de, azıcık yaklaşınca görürsün ki, aslında bunlar insan değil, içi boşalmış midye kabuklarıdır. Bu zamanda insanın elden geldiğince çok şey öğrenmesi, zekâsını bilemesi gerekiyor ya, zekâyı bileyecek esaslı biley taşı yok işte..."

"Ruslar güçlü müdür?"

"Bazıları, ama asıl önemli olan güç değil, marifettir. Bir at bizim en güçlümüzden bile daha güçlüdür."

"Peki, Fransızlar bizimle niye dövüştüler?"

"Savaş açmak çarların işidir, bizim buna aklımız ermez!"

Ne var ki, Napolyon'un kim olduğunu sorduğum zaman dedemin bana verdiği yanıtı hiç unutmayacağım:

"Tüm dünyayı fethetmek isteyen cesur bir adamdı, herkesin de eşit olmasını istiyordu aynı zamanda: Ağalar olmasın, memurlar olmasın, sadece sınıfsız bir dünya olsun diyordu. Adlar değişik olabilir, ama herkes aynı hakka sahip olacaktır. İnanç da bir olacaktır, diyordu. Bunun ne saçma bir şey olduğunu benim sana söylememe gerek yok artık. Yalnız yengeçler aynıdır, balıklar bile değişiktir. Mersin balığı, kedi balığıyla geçinemez, çoka balığı da ringa balığıyla çiftleşemez. Bizim kendi Bonapartlarımız vardı vaktiyle –Razin, Pugaçev– bunları sana bir başka sefer anlatırım..."

Bazen, sanki beni ilk kez görüyormuş gibi, testekerlek açılmış gözlerini bana diker, uzun bir süre hiç konuşmadan bakar dururdu. Onun bu halinden hiç hoşlanmazdım. Babamın ya da annemin adlarını da ağzına hiç almazdı...

Dedemle aramızda geçen bu konuşmalara anneannem de sık sık katılırdı. Bir köşeye çekilir, gözden ırak, sesini çıkarmadan uzun süre oturur, sonra aniden, o okşayıcı ses tonuyla dedeme sorar: "Hani seninle kutsal yerleri ziyaret etmek için Murom'a kadar gittiğimiz o güzel günleri hatırlar mısın? Hangi yıldı o?"

Dedem, olayları bir sıraya koymak için bir süre belleğini toparlamaya çalıştıktan sonra yanıt verirdi: "Tam bilemiyorum, ama kolera salgınından önceydi, Olonkan'ları ormanlarda kovaladıkları sıra."

"Doğru! O sıralar ne kadar korktuğumuz hâlâ hatırımda!.."

"Hımın, evet..."

Olonkan'ların kim olduğunu, onları neden ormanlarda kovaladıklarını sorardım. Dedem, isteksizce yanıt verirdi:

"Olonkan'lar, ipten kazıktan kurtulmuş, ya da fabrikalardan kaçmış basit köylülerdi."

"Nasıl yakaladılar onları?"

"Nasıl olacak? Tıpkı çocukların oynadığı kovalamaca oyunu gibi: Bir bölüğü kaçar, bir bölüğü de kovalar. Yakalandıkları zaman da sopa çektiler, kamçıladılar. Hatta bunların cezalı oldukları anlaşılsın diye, burun deliklerini yırtıp, alınlarına damga vurdular."

"Kabahatleri neymiş?"

"Kabahatin kimde olduğunu söylemek zor: Kaçanlar mı kabahatli, yoksa kovalayanlar mı..."

Anneannem yine sorardı: "Büyük yangının sonrasını hatırlar mısın?"

Her şeyin açık seçik, belli olmasını isteyen ve bu konuda her zaman titiz davranan dedem, sertçe sorardı: "Hangi büyük yangın?"

Anılarını canlandırırlarken beni hepten unuturlardı. Dingin sesleri öylesine uyumla birbirine karışırdı ki, insan onların şarkı söylediklerini sanabilirdi. Aslında, hüzünlü bir şarkıydı bu: Hastalıkları, yangınları, kırbaç dayaklarını, ani ölümleri, dolandırıcılıkları, kutsal budalaları, zalim efendileri anlatan...

Dedem, yumuşak bir sesle, "Neler çektik biz ah, neler!" diye mırıldanırdı.

"Sence kötü mü geçti yaşamımız?" derdi anneannem. "Varya'yı dünyaya getirdiğim o güzelim ilkbaharı hatırlasana!"

"Kırk sekizdeydi, Macaristan seferine çıkıldığı yıl: Varya'ya isim konduğunun ertesi günü, vaftiz babası Tihon'u askere almışlardı..."

"Bir daha da hiç dönmedi," diye içini çekerdi anneannem.

"Evet dönmedi! O günden beri de Tanrının rahmeti evimizden hiç eksik olmadı, bir bolluk, bir dirlik ki, sorma gitsin! Ah, Varvara, ah..."

"Yeter artık, baba."

Dedem ters ters bakar, kaşlarını çatardı.

"Yeter olan neymiş? Ne yanından bakarsan bak, çocuklarımız hep başarısız oldular. Gücümüzü, kuvvetimizi, bütün gençliğimizi nereye harcadık biz? Her işimizi sağlam tuttuğumuzu sanıyorduk, ama Tanrının hikmeti, ipimiz çürük çıktı..." Dedem, bir yeri yanmış gibi çığlığı basar, acı acı yakınarak odayı arşınlamaya başlar, çocuklarına lanetler yağdırır, anneanneme yumruğunu gösterirdi.

"Sen de hep onların yanını tuttun, o soyguncuların! Cadaloz!"

Acı anılarının etkisiyle heyecanlanıp, iyiden iyiye yüksek sesle ağlayarak, ikonların durduğu köşeye büzülür, çılgınca hareketlerle, güm güm öttürerek kuru göğsünü yumruklardı:

"Yarabbi, en günahkâr kulun ben miyim senin?"

Gövdesi zangır zangır titrer, ıslak gözleri kinle ve kudurgan bir öfkeyle parlardı.

Karanlıkta oturmakta olan anneannem sessizce istavroz çıkarır, sonra dedeme ihtiyatla yaklaşarak vaazına başlardı:

"Neden kendini böyle yiyip bitiriyorsun? Tanrı ne yaptığını bilir. Hem, başkalarının çocukları bizimkilerden iyi mi sanki? Aynısı her yerde var: çekişmeler, kavgalar, anlaşmazlıklar, kargaşa. Bütün ana babalar günahlarını gözyaşlarıyla yıkar, bir tek sen değilsin ki..."

Bazen anneannemin bu konuşmalarıyla dedem yatışır, bir kelime bile etmeden, yorgun argın kendini karyolasına atar, biz de anneannemle çatı arasındaki odamıza çekilirdik.

Ama bir seferinde, anneannem ona yine böyle tatlı tatlı yanaştığında, dedem olduğu yerde dönerek, suratına bir yumruk savurdu, küt diye bir ses çıktı. Anneannem sendeleyerek geriledi, ellerini dudaklarına bastırdı, sonra doğrulup, sakin sakin, alçak bir sesle, "Sersem, sen de!.." diyerek, dedemin ayakları dibine kanlı bir tükürük attı.

Dedem ise buna karşılık iki keskin çığlık kopardıktan sonra kollarını havaya kaldırarak haykırdı:

"Buradan defolup gitmezsen, şimdi öldürürüm seni!"

Anneannem kapıya doğru giderken, "Sersem, sen de!" diye tekrarladı. Dedem onun üstüne atıldı, ama anneannem, hiç acele etmeksizin dışarı çıkıp, kapıyı dedemin suratına çarparak kapadı.

Suratı kor gibi mosmor kesilen dedem, "Kocamış inek," diyerek kapının pervazını tırmalamaya başladı.

Sekinin üstünde, oturduğum yerde gözlerime inanamayarak ölü gibi kalakalmıştım. Dedem, anneanneme benim önümde ilk kez vuruyordu; onun hiçbir zaman beğenmediğim karakterinin bir başka yüzünü ortaya koyan bu davranışı bana son derece aşağılayıcı gelmiş, beni tarif edilemeyecek derecede küçük düşürmüştü. Dedem hâlâ kapının pervazını tırmalıyor, gitgide küçülüyor ve üstüne kül serpilmiş gibi külrengi bir görünüş alıyordu. Aniden, iri bir iki adım atarak odanın ortasına geldi, diz çöktü ve gövdesini dik tutamayarak, koluyla yeri süpüre süpüre ileri doğru uzandı. Sonra, ansızın dikilip, göğsünü yumruklayarak haykırdı:

"Yarabbi!"

Ocağın yanındaki çini sekinin üstünden, kanım donmuş vaziyette kayarcasına inip oradan savuştum.

Yukarıdaki odada anneannem bir aşağı bir yukarı dolaşıyor, bir yandan da ağzını çalkalıyordu.

"Acıyor mu?"

Anneannem odanın bir köşesine gidip leğene tükürdükten sonra, sükûnetle yanıt verdi:

"Yok bir şey, dişim kırılmamış, yalnız dudağım patlamış."

"Niye öyle yaptı?"

Anneannem pencereden bakarak yanıt verdi:

"Çok öfkelendi. Onun gibi bir ihtiyar için çok zor, başına gelen onca şeyden sonra... Hadi bakayım, sen doğru yatağa, olanları da unut gitsin..."

Başka şeyler soracak oldum, ama anneannem, çok ender karşılaştığım en sert tavrıyla tersledi beni:

"Duvara mı söylüyorum? Yatsana sen. Hiç laf dinlemiyorsun!"

Pencerenin kenarına oturdu; dudağını emerek, ikide birde mendiline tükürüyordu. Soyunurken, bir yandan da onu gözlüyordum. Anneannemin başı üstündeki pencerenin mavi dikdörtgeni içinde yıldızlar parıldıyordu. Sokak sessiz, odanın içi karanlıktı.

Ben yatağa girince, anneannem yanıma geldi, usulca başımı okşayarak, "Güzel güzel uyu," dedi. "Ben dedenin yanına iniyorum şimdi. Benim için üzme canını, meleğim, aslında bende de kabahat var. Hadi uyu!"

Beni öpüp yanımdan ayrılınca, dayanılamayacak kadar kötü oldum. Geniş, yumuşak, sıcak yataktan atlayıp indim, pencereye gittim. Ipıssız sokağa bakarken, birdenbire, içimi bir çaresizlik duygusu, kopkoyu bir umutsuzluk kapladı, elim ayağım kesildi.

ALTINCI BÖLÜM

BÖYLE karabasan gibi bir başka olay daha geçti. Bir akşam çaylarımızı içtikten sonra dedemle ben oturmuş Zebur okuyorduk, anneannem de çamaşır yıkıyordu. Yakov Dayım –o her zamanki– saçı başı dağınık, eskimiş bir süpürge gibi pejmürde haliyle, telaş içinde çıkageldi. İyi akşamlar bile demeden kasketini bir köşeye fırlatıp, abartılı el kol hareketleriyle soluk almadan anlatmaya koyuldu:

"Mişka kudurdu, baba! Bende yemeğe kalmıştı, içti içti sarhoş oldu, sonra da iyiden iyiye oynattı. Çanağı çömleği kırdı, bir müşteri için hazır bekleyen yün elbiseyi parçaladı, pencerelerin camlarını indirdi, Grigori ile bana etmediği küfür kalmadı. Gözü dönmüş bir halde buraya doğru geliyor. 'Babamın sakallarını yolacağım, geberteceğim onu!' diye bağırıyordu gelirken. Tedbirli olsan iyi edersin..."

Ellerini masanın üstüne koymuş, oturmakta olan dedem, ağır ağır ayağa kalktı, kaşları çatıldı, burnunun çevresinde yoğunlaşan kırışıklarla yüzü buruştu buruştu, sonunda korkunç bir savaş baltası görünümü aldı.

"Duydun mu, Anne?" diye, çığlık gibi çıkan bir sesle haykırdı. "Babasını öldürmeye geliyormuş. Öz oğlum benim! Eee, zamanıdır..."

Omuzlarını geri alıp, odada bir aşağı bir yukarı dolaşmaya başladı. Sonra gitti, kapının ağır sürgüsünü vurdu ve Yakov'a döndü.

"Varvara'nın çeyizini almak istiyor musun hâlâ? Nah işte, ikiniz de bunu alacaksınız!"

Parmaklarını dayımın burnunun altına aşağılayıcı bir tavırla öyle bir soktu ki, dayım ancak geriye sıçrayarak kurtarabildi kendini.

"Baba, ben ne yapayım çeyizi yahu?"

"Sen mi? İyi bilirim ben seni, hem de çok iyi!"

Anneannem hiç lafa karışmadan, çay takımlarını acele acele toplayıp, dolaba kaldırdı.

"Ben seni korumaya gelmiştim..."

"Aferin sana," diye alay etti dedem. "Sağ olasın, evladım! Anne, şu tilkinin eline bir şey tutuşturuver, ocak süngüsü de olur, ya da demirden bir şey. Sen de, Yakov Vasilyev, ağabeyin kapıyı kırıp içeri girer girmez, indirirsin elindekini, BENİM kafama, tabii!"

Dayım ellerini ceplerine soktu, sinsi sinsi bir köşeye çekildi.

"Sen bana güvenmedikten sonra..."

"Güvenmek mi?" diye gürledi dedem, ayağını yere vurarak. "Yabani bir hayvan olsa güvenirim, köpek olsa güvenirim, kirpiye bile güvenirim, ama sana! Onu içirip içirip, kafasına bu fiti senin soktuğunu bal gibi biliyorum ben. Hadi bakalım, indir küsküyü. Kime istersen: Ona, bana..."

Anneannem kulağıma usulca fısıldadı:

"Hadi sen koş, yukarıya çık da, Mihail Dayını gözle. Yolun başından görünür görünmez, hemen bize haber ver, ama son hızla! Hadi, koş şimdi, çabuk ol."

Yukarıya çıkarken, dayımın sarhoş bir halde az sonra burada olacağını düşünerek müthiş korkuyordum, ama öte yandan, böylesine önemli bir görevi bana verdikleri, bana güvendikleri için de gurur duyuyordum. Başımı pencereden uzatıp, sokağın alt başına baktım. Kalın bir toz tabakasıyla örtülü geniş sokakta kaldırım taşları fırlak fırlak duruyordu. Sokak sol yana doğru gidiyor, bir dere çukurluğunu kesiyor, Ostrojnaya Alanına çıkıyordu; alanın killi toprağı üstünde, dört kuleli eski cezaevinin kurşuni renkli kunt yapıları görünüyordu. Bu heybetli yapının hüzünlü bir güzelliği varmış gibi gelirdi bana. Sağ yanımızda ise bizden üç ev sonra, gepgeniş Sennaya Alanı bulunuyordu; kurşuni bir de

yangın kulesi olan, sarıya boyalı, kışladan bozma hapishane tek parça halinde bu alanı çepeçevre kuşatıyordu. Geniş mazgalları olan kulenin tepesinde, zincire bağlı köpek gibi, bir nöbetçi gidip geliyordu. Tüm alanı kaplayan ve birbirini kesen hendeklerden birinin dibi yeşilimsi çamurla kaplıydı. Alanın öte yanında ise pis kokulu Dyukov göleti bulunuyordu; anneannemden dinlediğim hikâyeye göre, bir kış günü dayılarım, göletin yüzeyini kaplayan buzda açılmış deliklerden birine babamı atmışlar. Benim durduğum pencerenin tam karşısına rastlayan, iki yanında parlak boyalı evlerin yer aldığı çıkmaz sokak, bodur yapılı Üç Azizler Kilisesi ile son buluyordu. Dosdoğru ileri bakıldığında, bahçelerin dalga dalga yeşillikleri içinde yüzen, alabora olmuş tekneleri andıran damlar görünüyordu.

Bizim sokaktaki evlerin, upuzun kışların fırtınalarına göğüs gere gere yıpranmış, ardı arkası kesilmeyen güz yağmurlarını yiye yiye boyaları dökülmüş, rengi solmuş, tümü toza toprağa belenmişti. Kilise kapısındaki dilencilere benzeyen, iç içe birbirine sokulmuş bu evler de, tıpkı benim gibi, yerlerinden uğrayan kuşkulu gözleriyle birisini bekliyorlardı sanki. Sokakta topu topu üç beş kişi vardı, bunlar da, ateşin önündeki hamamböcekleri gibi ağır ağır, dalgın dalgın yürüyorlardı. Yerden bana doğru boğucu bir sıcaklık yükseliyor, havayı yoğun bir biçimde dolduran soğanlı ve havuçlu börek kokusu içimi bulandırıyordu.

Tuhaf, dayanılmaz bir bitkinlik duyuyordum. Sanki içimi kızgın, erimiş kurşunla doldurmuşlar da, içeriden dışarıya doğru yaptığı basınçla bu erimiş kurşun ciğerlerimi patlatarak kaburgalarımın arasından fışkıracakmış gibi geliyordu bana. Yanan deri nasıl kabarırsa, ben de öyle şişiyor, tavanı bir tabut kapağı gibi üzerime üzerime basan bu küçücük odada sıkışıp kalmış, kapana kısılmış gibi oluyordum.

Derken, Mihail Dayım da göründü. Bir yan sokağın başındaki boz renkli evin köşesinden bakıyordu. Kasketini başına iyice geçirmiş, kepçe kulakları daha belirgin meydana çıkmıştı. Sırtında pas rengi bir yelek, ayaklarında dizlerine kadar gelen çizmeler var-

dı; bir elini damalı pantolonunun cebine sokmuş, öteki eliyle sakalını kavramıştı. Bulunduğum yerden yüzünü göremiyordum, ama duruşuna bakılırsa, sokağın beri yanına atlayıp o kara kıllı elleriyle dedemin kapısını dövmeye hazırlanıyor gibiydi. Hemen aşağı inip onun geldiğini haber vermem gerekirdi, ama dayımın, âdeta çizmelerinin tozlanmasından korkar gibi sakına sakına sokağın bu yanına geçmekte olduğunu görünce, pencereden koparıp alamadım kendimi. Şimdi, dayımın açtığı kapının gıcırtısını duyuyordum, biraz sonra da bir cam şangırtısı geldi kulağıma. Olanca hızımla alt kata inip, dedemin kapısını yumruklamaya başladım.

Dedem kapıyı açmadan, boğuk bir sesle, "Kim o?" diye sordu. "Sen misin? Ne o? Meyhaneden mi geliyorsun? Hadi bakayım, doğru yukarıya sen yine."

"Korkuyorum orada."

"İster istemez biraz daha katlanacaksın."

Tekrar yukarıya, penceremin yanına döndüm. Hava kararmaya başlamıştı. Sokağı örten toz katmanı kalınlaşıyor, rengi gitgide koyulaşıyordu. Evlerin pencerelerinde yağlı, sarı lekeler beliriyordu. Tam karşımızdaki evden müzik sesi geliyordu: bir gitarın tatlı, hüzünlü ezgileri. Altımızdaki meyhaneden de şarkılar duyuluyordu. Meyhanenin kapısı açılınca, sağ gözü gözden çok kor parçasına benzeyen, sol gözü ise hep sımsıkı örtülü duran ihtiyar dilenci Nikituşkin'in yorgun, kırık dökük sesi çalındı kulağıma. Kapı çarpılarak kapanınca, ses bıçakla kesilir gibi kesildi.

Anneannem bu dilenciye imrenir, adam ne zaman şarkı söylese, içini çekerek, "Ah ne şanslı adam, bunca güzel şarkı biliyor," derdi. Bazen de onu avluya alırdı. Dilenci sopasına dayanarak basamaklara oturur, şarkılar söyler, hikâyeler anlatır, onun yanı başına oturan anneannem de hem dinler, hem sorardı:

"O da nesi, Bakire Meryem Ryazan'a da mı gitmiş?" Dilenci de o pes sesiyle, inandırıcı bir tavırla yanıt verirdi:

"O her yere gitmiş, bütün eyaletleri dolaşmıştır."

Sokağı belli belirsiz, ağır bir uyuşukluk dalga dalga kaplıyor, yüreğimin üstüne, göz kapaklarıma çöküyordu sanki. Annean-

nem şimdi çıkagelse, ah ne iyi olurdu! Dedeme bile razıydım. Babam nasıl biri olmalıydı ki, hem dedem hem de dayılarım ondan böylesine nefret ediyorlardı? Üstelik de, anneannem, Grigori ve Yevgeniya Yenge babam için bunca iyi şeyler söyledikleri halde. Ya annem neredeydi?

Son zamanlarda annemi gittikçe daha çok düşünür olmuş, onu, anneannemin anlattığı peri masallarıyla söylencelerin baş kahramanı yapmıştım. Annemin kendi ailesinin yanında oturmak istememesi gerçeği, düşlerimde onun gitgide devleşerek yer almasına neden oluyordu. Düşlerimde annemi bir yerlerde, yol kenarındaki bir handa yaşatıyordum; orada, zengin yolcuları soyup yoksullara dağıtan bir haydut çetesiyle yaşıyordu. Belki de ormandaki bir mağarada hırsızlarla –tabii, iyi yürekli hırsızlarla– yaşıyor, hırsızların çaldığı altınlara bekçilik ederek, onlara yemek pişiriyordu. Ya da belki Kutsal Bakire'yle birlikte, tıpkı Haydut Prenses Yevgaliçeva gibi hazinelerini sayarak yeryüzünü dolaşıyordu da, Kutsal Bakire nasıl Haydut Prenses'e vaaz ettiyse, anneme de durmadan vaaz ediyordu:

Sana nasip olmayacak, ey Tanrının açgözlü kulu,
Dünyanın bunca gümüşü, bunca altını.
Sana nasip olmayacak, ey Tanrının açgözlü kulu,
Dünya malıyla örtebilmek çıplak ruhunu.

Annem de ona Haydut Prenses'in ağzından yanıt veriyordu:

Ey yücelerin yücesi, ey Kutsal Bakire,
Bağışla bu günahkâr ruhu, acı bu hakire.
Bu kulun, kendisi için bir tek kuruş çalmadı,
Biricik oğlu uğruna tüm yaptıkları, başka kimsesi kalmadı!

Anneannem gibi iyi yürekli olan Bakire de onu bağışlayarak şöyle diyordu:

Ey Varyuşka, ey damarlarında Tatar kanı taşıyan,
Ey Tanrı yolundan çıkıp, günahkârca yaşayan!
Haydi var git yine sen, kendi bildiğin yola,

Ancak sakın masumlara ilişme ki, günahların affola.
Mordvinya'lıları ormandan sürüp atmak dururken,
Sakın ola dindarların hakkını bile bile yemeyesin.
Bozkırda kovalayıp Kalmuk'ları, önüne katmak dururken,
Sakın ola Rus halkına dokunayım demeyesin.

Bu masalları hatırlayınca, düşler dünyasına dalıp gitmiştim, ama aşağıda, kapının önünde kopan gürültü patırtıyla kendime geldim. Pencereden eğilip bakınca, dedemle Yakov Dayımın, komik bir adam olan Çeremis Melyan ile meyhanecinin yardımıyla, Mihail Dayımı ite kaka avlu kapısından dışarı atmakta olduklarını gördüm. Mihail Dayım karşı koymaya çalıştıysa da, kollarına, sırtına, ense köküne vura vura dışarı çıkarıp, tekme tokat sokağın ortasına, tozların üstüne serdiler sonunda. Avlu kapısı çarparak kapandı, şakır şukur kilitlendi, sürgüsü vuruldu. Ayaklar altında çiğnenmiş bir kasket, avlu kapısının üstünden sokağa fırlatıldı ve yine eskisi gibi sessizlik çöktü.

Dayım birkaç dakika hareketsiz yattıktan sonra kalktı; üstü başı perişandı, giysilerinin yırtılmadık yeri kalmamıştı. Dayım yerden bir taş alıp, kapıya fırlattı. Boş bir fıçının dibinden nasıl boğuk bir ses gelirse, ona benzer bir gürültü çıkardı taş. Sefil kılıklı birtakım insanlar, bağıra çağıra, ellerini kollarını sallayarak meyhaneden dışarı uğradılar. Pencerelerden başlar uzandı ve sokak bir anda kahkahalarla, naralarla çın çın ötmeye başladı. Bütün bu olanlar bana masal gibi geliyordu: heyecanlı ve büyüleyici, ama aynı zamanda tüyler ürpertici ve korkunç.

Bu satırları yazmakta olduğum sırada, ondan sonrası aniden belleğimden siliniveriyor ve yerini sessizlik, boşluk alıyor.

Kapının yanındaki sandığa oturmuş olan anneannem soluk soluğadır ve kıpırdamadan, iki büklüm durmaktadır. Ben onun önünde durmuş, sıcak, yumuşak ve ıslak yanaklarını okşuyorum. O bunun farkında bile olmaksızın kederli kederli mırıldanıyor: "Ey ulu Tanrım, şu oğullarıma neden bir nebze akıl fikir ihsan etmedin? Yarabbim, sen bize yardım et."

Polyevoy Caddesindeki o evde dedem bir bahardan öbür bahara dek, bir yıl bile yaşamadı sanıyorum, ama bu süre, evin yeni kimliğiyle herkesin diline düşmesine yetti.

Hemen her pazar, sokak çocukları bizim kapının önünde toplanır, sokaktan gelip geçenlere neşeyle duyururlardı:

"Kaşirin'lerde yine kavga var!"

Mihail Dayım genellikle akşama doğru gelip kapıya dayanır, kimseyi kapı dışarı bırakmayarak bütün ev halkını sabahlara dek korku içinde bırakırdı. Bazen yanında, Kunovina Mahallesinden, kılıksız, ayı gibi birkaç yardımcı getirdiği de olurdu. Bunlar, bahçenin alt başındaki hendeği aşıp bahçeden içeri dalar, sarhoş kafayla, zincirden boşanmış deliler gibi, ne kadar ahududu, ne kadar frenküzümü varsa, hepsini yolarlardı. Bir seferinde, hamamı yıkıp, kırılabilecek ne varsa kırıp döktüler: rafları, sıraları, çamaşır teknelerini, hepsini. Hatta ocağı bile yerinden söküp, döşeme tahtalarını parçaladılar, kapıyı indirdiler.

Dedem, tehdit eden bir suskunluk içinde pencerenin önünde dikilmiş, evini yıkarlarken çıkardıkları sesleri dinliyordu. Anneannem avlunun karanlığında göze görünmeden oradan oraya seğirtirken, yalvaracak oldu:

"Mişa, ne olursun yapma evladım!"

Ona bir alay küfürle yanıt verdiler. Öylesine iğrenç, öylesine budalacaydı ki bunlar, Rusça olduğu halde, bu küfürleri kusan hayvanların kendilerinin bile bunların anlamını bildiklerini sanmam.

Böyle bir anda anneannemin yanına bile yaklaşmam söz konusu değildi, öbür yandan da, o yanımda olmadığı için korkudan aklımı oynatacak haldeydim. Alt kata inip dedemin odasına girdim, ama girer girmez de terslendim:

"Çekil be, Tanrı cezanı versin!"

Çatı katı odasına kaçıp, pencereden karanlık bahçeyle avluyu gözetlemeye başladım. Anneannemi gözden kaybetmemek için gözlerimi dört açmıştım: Onu öldürürler diye ödüm patlıyordu. Anneanneme seslendim, bağırdım, gelmedi, ama sarhoş dayım sesimi duyup, anneanneme ağız dolusu küfürler savurmaya başladı.

Birçok bakımdan buna benzeyen bir başka akşam, dedem hasta yatıyordu. Havlu sarılı başını bir o yana, bir bu yana çevirerek homurdanıyordu:

"Ben bütün yaşamımca bunun için mi çalıştım, bunun için mi didindim, bunun için mi günaha girdim? Utanmasam polise gider, yarın sabah valinin karşısına çıkarırdım onları... Ne utanç verici şey! Ama insan baba olur da, nasıl öz oğullarını polise teslim eder? Yetti bunca konuştuğun ihtiyar, onun için kes sesini de yatmana bak." Dedem lafını bitirir bitirmez, birden yatağından fırlayıp, sarsak adımlarla pencerenin yanına gitti. Anneannem onu koltuk altlarından tutarak sordu:

"Sen nereye gittiğini sanıyorsun kuzum?"

Dedem soluk alabilmek için hırıltıyla yutkunarak emretti:

"Bir mum yak."

Anneannemin yaktığı mumu eline alan dedem, onu tüfek gibi ileri uzatarak, pencereden alaycı bir sesle var gücüyle bağırdı:

"Hey Mişka, uyuz köpek gibi gece karanlığında hırsızlığa çıkarsın sen!"

O daha sözünü bitirir bitirmez, pencerenin en üst camı şangırtıyla kırıldı ve anneannemin yanındaki masanın üstüne bir yarım tuğla düştü.

Dedem, "Tutturamadın!" diye haykırdı, ama gülüyor muydu, yoksa ağlıyor muydu, emin değildim. Anneannem tıpkı bana yaptığı gibi, onu kucaklayıp götürdü, karyolasına yatırdı. Tir tir titreyerek, korku dolu bir sesle mırıldanıyordu: "Sen ne yapmak istiyorsun ha? Polise gidecek olsan, onu dosdoğru Sibirya'ya sürerler. Deli meli, ama o da bunun farkındadır!"

Dedem, bacakları sarsıla sarsıla, hırıltılı hıçkırıklar arasında, "İnşallah öldürürler onu!" dedi.

Dışarıdan çarpma, vurma sesleri, naralar duyuluyordu. Tuğlayı aldığım gibi, doğru pencereye koştum; anneannem beni yarı yolda yakalayıp, bir köşeye fırlattı. Büyük bir öfkeyle, "Seni gidi sersem!" dedi.

Bir başka sefer de dayım elinde kalın bir sırıkla avlu tarafından kapıyı zorlayıp evin içine girerek, oda kapısına kadar dayandı. O dışarıda, karanlık merdiven başında dururken, odanın içinde dedem elinde değnekle, iki kiracı ellerinde matraklarla, meyhanecinin uzun boylu karısı da merdaneyle hemen kapının arkasında bekliyorlardı. Anneannem odanın içinde telaşla dolaşarak yalvarıyordu:

"İzin ver de, çıkıp onunla konuşayım. Bir kelimecik!"

Dedem, *Ayı Avı* adlı yağlıboya tablodaki mızraklı köylü gibi bacaklarını iki yana açmış, dikiliyordu; anneannem yanına yaklaşınca, onu hiçbir şey söylemeden, dirseği ve bacağıyla kenara itti. Dördü de orada durmuş, başlarına gelecekleri bekliyorlardı. Duvara asılı gaz lambasının titrek alevi onların tepesini zayıf, solgun bir ışıkla aydınlatıyordu. Bütün bunları, çatı odasına çıkan merdivenden seyrediyor, keşke anneannemle birlikte yukarı kaçıversek diye içimden geçiriyordum.

Dayımın kırmak için deliler gibi yüklendiği kapının alt menteşesi çoktan kopmuştu, üst menteşe ise ha yıkıldı ha yıkılacak gibi tehlikeli biçimde sallanan kapının ağırlığı altında iğrenç gıcırtılar çıkarıyordu. Dedem, menteşenin gıcırtısından aşağı kalmayan sesiyle, yardımcılarına talimat veriyordu:

"Kollarıyla bacaklarına vurursunuz, sakın başına vurayım demeyin ha!" Tam kapının yanında, ancak bir baş sığabilecek kadar küçük bir pencere vardı. Dayım bu pencerenin camını kırdığı için şimdi gözü çıkmış bir göz çukuru gibi karanlık duruyordu ve çerçevesinin dört bir yanı sivri sivri kırık cam parçalarıyla doluydu.

Anneannem koşa koşa bu pencerenin önüne giti, kolunu boşluktan sokarak havayı yoklarcasına çevirirken seslendi:

"Mişa, Tanrı aşkına git buradan! Ömrünün sonuna kadar sakat kalacaksın yoksa. Çekil git buradan!"

Dayım elindeki sırığı anneannemin koluna indirdi. Karanlıkta gepgeniş görünen bir şeyin pencerenin arkasında yukarıdan aşağıya şimşek gibi indiğini gördüm, aynı anda da, anneannem sırtüstü yere devrilirken haykırdı:

"Mişa, git buradan... Kaç..."

Dedemin, "Anne, ne oldu sana?" diye attığı çığlık az daha aklımı başımdan alıyordu.

Kapının devrilmesiyle birlikte, karanlık boşluktan dayım da içeri daldı, ama dalar dalmaz da bir kürek toprak gibi sahanlıktan aşağı savurup attılar onu.

Meyhanecinin karısı anneannemi dedemin odasına götürdü. Az sonra dedem de peşlerinden gidip, anneanneme yaklaşarak kaygılı bir sesle sordu:

"Kırık filan var mı?"

Anneannem gözlerini açmadan, "Evet, sanırım," dedi. "Mişa'ya ne yaptınız?"

"Bırak, Allasen!" diye tersledi dedem. "Sen beni yabani hayvan filan mı sandın? Samanlıkta bağlı yatıyor. Bir parçacık ıslattım onu... Domuz... Hangimize çekmiş acaba?"

Anneannem bir inilti koyverdi.

"Kırıkçıyı çağırttım... Azıcık daha sık dişini," diyen dedem, onun yattığı karyolaya biraz daha sokuldu. "Bunlar ikimizi de öldürecek, vaktinden önce mezara gönderecekler bizi."

"Bütün parayı onlara ver, gitsin."

"Ya Varvara?"

Uzun uzun konuştular; anneannem yumuşak ve yakınmalı bir sesle, dedem ise öfkeli öfkeli, yüksek sesle.

Daha sonra, ufak tefek, kambur bir kocakarı girdi içeriye. Sarkık alt çenesi titriyor, üst dudağının üstünden kanca gibi kıvrılan burnu, balık ağzını andıran, bir karış açık ağzından içeri giriyordu. Gözleri olup olmadığını göremiyordum, ama koltuk değneklerini yere sürterek zorlukla yürüyebiliyordu. Elinde, o adım attıkça şıngırdayan bir çıkın vardı.

Bu kocakarı, anneannemi almaya gelen insan kılığına girmiş ölüm gibi göründü gözüme. Üstüne doğru atılıp, avazım çıktığı kadar haykırdım:

"Defol!"

Dedem, tek kelime bile etmek gereğini duymaksızın, beni hoyratça yakalayıp, doğru çatı odasına taşıdı.

YEDİNCİ BÖLÜM

DEDEMLE anneannemin ayrı ayrı tanrılara taptıklarını anlamam uzun sürmedi.

Anneannem uyandıktan sonra karyolasının kenarına oturur, o güzelim saçlarını uzun uzun tarardı. Dişlerini sıkıp, başını kaykıltarak o upuzun, kara ve parlak saç örgülerini yolarcasına açmaya uğraşır, bir yandan da beni uyandırmasın diye çok alçak bir sesle ilenirdi:

"Böyle saçın canı cehenneme, keçeleşip düğüm olmuş! Başa çıkamıyorum ki bununla!"

Uğraşa didine sonunda saçlarını çözer, hemen ardından onları yine kalın kalın örer, çarçabuk elini yüzünü yıkar ve uykudan kırış kırış iri yüzünden, saçlarına sinirlenmesinin yarattığı öfkeli ifadeyi henüz atamamış bir halde ikonların karşısında yerini alırdı. İşte o andan itibaren, onu bir anda tazeliğine yeniden kavuşturuveren gerçek ruh yıkanması, anneannemin sabah duası başlardı. Kamburumsu sırtını düzletir, başını geriye atar, sevgi dolu bakışlarını Kazan Bakiresi'nin ablak yüzüne diker, hızlı hızlı istavroz çıkardıktan sonra kollarını iki yana açarak, sıcacık bir sesle mırıldanırdı:

"Ey Kutsal Bakire, zor günlerimizde unutma bizleri!"

Secdeye varır, ağır ağır doğrulur, sonra yine büyük bir hevesle mırıldanmaya koyulurdu:

"Tüm sevinçlerimizin kaynağı, en arı güzelliğin, çiçeğe durmuş elma ağacının..."

Hemen her sabah yepyeni övgü sözcükleri bulurdu, ben de bu yüzden onun dualarını hep artan bir dikkatle dinlerdim.

"Cennetinin en sevgilisi... Benim sığınağım, koruyanım, Altın Güneş, Tanrının Anası, bizi bütün kötülüklerden koru, kimseyi incitmememiz için bize güç ver ki, sebepsiz yere bizi de incitmesinler!"

İri elinin ağır hareketleriyle tekrar istavroz çıkarırken gözlerinin içi güler, yüzüne bir tazelik gelirdi.

"Ey Hazreti İsa, Tanrının Oğlu, öz ananın hatırı için bu günahkâr kulundan merhametini esirgeme."

Anneannemin dualarını hep, yüreğinin ta içinden kopup gelen, içten övgüler oluştururdu.

Semaveri hazırlaması gerektiğinden, sabah dualarını fazla uzatamazdı. Dedem evde hizmetçi bulundurmaz ve tam zamanında hazır olması gereken sabah çayı biraz gecikirse, anneanneme öfkeyle küfürler yağdırır, susmak bilmezdi.

Bazen de dedem anneannemden erken uyanır, yukarıya, çatı odasına çıkar, onun mırıldandığı duaları küçümseyici bir tavırla esmer ince dudaklarını kıvırarak dinler, daha sonra da çay içerlerken anneanneme çıkışırdı:

"Sana kaç kez söyledim, mankafa, nasıl dua edileceğini öğrettim sana, ama sen hâlâ bildiğini okuyorsun, kâfirler gibi sırnaşarak dua ediyorsun. Günün birinde Tanrının sabrını taşıracaksın!"

Anneannem inandırıcı bir dille, "Sen merak etme," derdi. "O anlar. Sen ne söylersen söyle, O hepsini anlar."

"Allahın belası Çuvaş!"

Anneannem bütün gün Tanrısıyla beraber olur, hayvanlara bile Tanrısından söz ederdi. Aklına gelen her şeyi bu Tanrıya havale etmekte hiç güçlük çekmediği belliydi: İnsanları, köpekleri, kuşları, arıları, hatta otları bile. Onun Tanrısı yeryüzünün tüm yaratıklarına hiç ayrıcalık göstermeden sevgisini dağıtır, her şeye yakınlık gösterirdi. Bir gün meyhanecinin karısına ait olan kedi –külrengi tüyleri, altın sarısı gözleri olan ve tatlı yiyeceklere bayılan bu kurnaz, şımarık, sırnaşık hayvan avluda herkesin göz-

desiydi- bahçede tuttuğu bir sığırcığı taşıdı içeriye. Anneannem, çırpınan kuşu kurtarıp, kediyi azarlamaya başladı:

"Hiç Tanrı korkusu yok sende, sefil yaratık!"

Meyhanecinin karısıyla, avlu bakıcısı anneannemin bu sözüne kahkahayla gülmeye başlayınca, anneannem onlara adamakıllı çıkıştı:

"Hayvanların Tanrıdan haberi yok mu sanıyorsunuz siz? Her canlı varlığın haberi vardır Tanrıdan, hem de en az sizler kadar; hiç merhamet yok mu sizde?"

Yağlanmış, süngüsü düşmüş Şarap'ın koşumlarını vururken onunla çene çalardı:

"Tanrının güzel hizmetkârı, canım, neden bugün böyle keyifsizsin? Yaşlanıyorsun artık, değil mi?"

At bir homurtu koyverir, başını silkelerdi.

Yine de, anneannem Tanrının adını dedem kadar sık ağzına almazdı. Anneannemin Tanrısını anlayabiliyordum, üstelik bu Tanrı bana dehşet vermiyordu, bununla birlikte Onun huzurunda yalan söylenmezdi, çok ayıp olurdu bu. Bu Tanrının üzerimde yarattığı biricik baskı, bende uyandırdığı ezici suçluluk duygusundan ibaretti, bu yüzden de anneanneme hiç yalan söylemezdim. Bu iyiliksever Tanrıdan hiçbir şeyi gizlemenin mümkünü yoktu vesselam, eh, benim böyle bir niyetim de yoktu zaten. Bir gün, meyhanecinin karısı dedemle atıştıktan sonra -anneannemin hiç ilişkisi olmamasına rağmen- tuttu, anneanneme ağzına geleni söyledi, hatta ona bir de havuç fırlattı.

Anneannem, öfkelenmeksizin, "Budala, sen de!" demekle yetindi. Ne var ki, ben fena halde incindim ve bu kötü yürekli kadından öç almayı kafama koydum. Bu kızıl saçlı, çift çeneli, kör gibi bakan şişko kadının canını en çok nasıl yakabilirim diye uzun zaman kafa yordum. Komşular arasında çıkan savaşlarla ilgili gözlemlerimden edindiğim bilgiye göre, bunlar öç almak için birbirlerinin kedisinin kuyruğunu kesiyor, köpeğini zehirliyor, horuzunu, tavuğunu öldürüyor, ya da gece yarıları gizlice birbirlerinin kilerine girip, lahana ve hıyar turşularının durduğu

fıçılara gazyağı döküyor, kvas damacanalarını boşaltıyorlardı. Ne var ki, bunların hiçbiri benim işime yaramazdı, çok daha etkileyici, çok daha müthiş bir şey gerekliydi bana.

Bu yüzden, ben de şöyle bir şey tasarladım:

Meyhanecinin karısının kilere inmesini bekledim, sonra da mandalı indirip, kapıyı üstüne bir güzel kilitledim, öcümü almanın sevinciyle hopladım zıpladım, anahtarı da dama fırlattıktan sonra var hızımla doğru mutfağa, çamaşır yıkamakta olan anneannemin yanına koştum. Neden bu kadar keyifli olduğumu anlaması epeyce sürdü, anlayınca da uygun yerime şaplağı indirip, sürüye sürüye beni dışarı çıkardı, damdan anahtarı almaya yolladı. Yaptığım işe anneannemden gördüğüm karşılık beni hayretler içinde bırakmıştı; sessiz sedasız anahtarı getirdim, sonra da avlunun bir köşesine sıvışıp, oradan, anneannemin tutsağı kurtarışını gözledim. Az sonra, ikisi de kahkahalar atarak, bulunduğum yere doğru geldiler.

Meyhanecinin karısı şişman yumruğunu bana doğru sallayarak, ama yüzünde hâlâ tatlı bir gülümsemeyle, "Eh, ben de sana gösteririm gününü!" dedi. Anneannem ensemden yakalayıp, önüne katarak beni mutfağa götürdü, orada sordu: "Neden öyle yaptın?"

"Sana havuç attı ya..."

"Demek benim için yaptın bu işi? Hele hele! Şu cürete bak sen! Seni ocağın altına kapatayım da, görürsün, sıçanlarla arkadaşlık edersin orada. O zaman belki bir parça aklın başına gelir! Koruyucuya bak sen hele! Dedene bir söylesem, diri diri derini yüzer senin alimallah. Hadi, doğru çatı odasına bakayım, yarınki derslerini çalış..."

O gün akşama kadar benimle hiç konuşmadı, ama akşam duasını etmeden önce gelip yatağıma oturdu ve anlatmaya başladı; o sözleri aklımdan hiç çıkmaz:

"Dinle, meleğim, dinle aklına yerleştir: Bir daha sakın ha üstüne vazife olmayan işlere burnunu sokma. Büyükler yaşadıkları sürece kirlenmiştir; Tanrı onları birçok sınamadan geçirmiştir.

Ama sen henüz kirlenmediğin için, her şeyi kendi çocuk gözünle görüyorsun. Hele bekle! Günü geldiğinde Tanrı seni de sınamadan geçirecek, yüreğine dokunacak, görevinin ne olduğunu, gideceğin yolun hangisi olduğunu sana gösterecek. Anlıyor musun? Hem, kimin cezalandırılacağına karar vermek sana düşmez. Yargılarsa, Tanrı yargılar, gerekiyorsa cezasını da O verir. Bu Onun işidir, bizim değil."

Bir an sustu, enfiyesini çekti, sağ gözünü kırparak ekledi:

"Kabahatin kimde olduğunu bazen Tanrı bile kestiremez."

"Ama Tanrı her şeyi bilmez mi?" diye hayretle sordum. Sakin, kederli bir sesle yanıt verdi:

"Eğer bilmiş olsaydı, insanlar yaptıklarının pek çoğunu yapmazlardı. Tanrı yukarıdan, cennetten bize bakar bakar da, bazen, hıçkıra hıçkıra ağlamaktan kendini alamaz: 'Ah benim insanlarım, ah benim insancıklarım, sizler için ne kadar üzülüyorum!' diye diye ağlar."

Anneannem kendi de ağlamaya başladı ve ıslak yanaklarını kurulamadan, dua köşesine gitti. O andan sonra da anneannemin taptığı Tanrıyı hem kendime daha yakın buldum, hem de Onu eskisinden iyi anlamaya başladım. Dedem bana Tanrının her şeyi gördüğünü, her şeyi bildiğini, her yerde hazır ve nazır olduğunu, insanların günlük yaşamlarında ondan güç aldıklarını öğretirdi. Ne var ki, anneannem gibi dua etmezdi o.

Dedem, sabahları ikonların önüne geçmeden önce, uzun uzadıya yıkanırdı. Tertemiz giyinip kuşanır, kızıl saçlarını tarar, sakalını düzeltir, aynada kendini şöyle bir gözden geçirir, gömleğini pantolonunun içine iyice yerleştirir, yeleğinin üstünden beline kara bir şal sarar ve büyük bir dikkatle, âdeta korka korka ikonlara yaklaşırdı. Her seferinde de gidip, tahtalardan birinin üstündeki, at gözüne benzeyen aynı budak deliğinin üstünde dikilir, başı önünde, kolları esas vaziyetindeki askerlerinki gibi kaskatı iki yanına yapışık, bir dakika kadar dururdu. Sonra, ince bedenini dikleştirir ve kendininkine benzemeyen bir sesle duasını okurdu: "Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına!"

Bu sözcüklerden sonra oda sanki eskisinden de sessizleşmiş, sinekler bile daha az vızıltı çıkararak uçuyormuş gibi gelirdi bana.

Yukarıya kalkık kaşları pırıl pırıl parlayarak, yüzüyle bir dik açı oluşturan altın rengi sakalını iyice meydana çıkararak, başını geriye atmış bir duruşu vardı. Sesinde, ders okuttuğu zamanki aynı kesin ifadeyle ve o belirgin, o önemli tınıyla okurdu dualarını.

"Çünkü mahşerde, herkesin yaptıkları önüne konulacaktır."

Yumruğuyla göğsünü usul usul döverek yakarırdı:

"Sana karşı, Ey Ulu Tanrım, günah işledim... Sen Ey Ulu Tanrım, günahlarımı görmezlikten gel."

Duayı okurken, heceler ağzından açık seçik, tek tek dökülürdü. Okuduğu duaya tempo tutar gibi, sağ bacağı seğirirdi. Tüm bedeniyle, gepgergin, ikonlara doğru uzanır, âdeta boyu uzar, o tertemiz, tiril tiril ve insanda küçüklük duygusu uyandıran görünüşüyle, sanki gövdesi daha da incelir, daha da zayıflardı.

"Sen Ey, Yüce Kurtarıcıyı karnında taşımış olan, kurtar yüreğimi korkularından. Yüreğimden kopan iniltiyi sunuyorum sana: Merhametini esirgeme, Ey Tanrının Anası."

Duanın burasında sesi yakarışla yükselir, yeşil gözleri yaşlarla dolardı.

"İmanım hep sayılsın, Ey Ulu Tanrım ve senin gözünde makbul olmayan ameller bana günah yazılmasın."

Bu andan sonra, çırpınmalı bir biçimde durmadan istavroz çıkarır, başını tokmak gibi sallardı. Hıçkırıklarla yüklü sesi incele incele en tiz perdeye ulaşırdı. Çok sonraları, sinagogları gezip gördüğüm zaman dedemin dua ediş biçiminin tıpkı Yahudilerinkine benzediğini farkettim.

Semaver masanın üstünde çoktan kaynamış olur, çavdarlı sıcacık çöreklerle çökeleğin odayı dolduran mis kokusu iştahımı kabartırdı. Eşikte, kapının pervazına yaslanmış, gözleri yere eğik dikilmekte olan anneannem, sıkıntılı sıkıntılı iç geçirirdi. Bahçeye bakan pencereden güneşin iç açıcı ışıkları içeri dolar, ağaç-

larda şebnemler inci taneleri gibi ışıldar, sabah yeli rezenelerden, kuş üzümlerinden, olgun elmalardan burcu burcu kokular getirir, ama dedem hiç oralı olmaksızın, sallana sallana, cırtlak sesiyle duasını sürdürürdü.

"Şehvet ateşimi söndür benim, ben adi bir lanetliğim!"

Onun sabah dualarını da, akşam dualarını da baştan sonuna kadar ezbere bildiğimden, acaba bir yanlış yapacak mı, ya da bir yerini atlayacak mı diye kelimesi kelimesine izlerdim. Pek ender, bir yanlış yaptığı olurdu, o vakit hınzırca bir sevinç duyardım. Dedem duasını bitirince, anneannem her ikimize birden, "Günaydın!" derdi.

Eğilerek selamlaşır, sonunda sofraya otururduk. O zaman dedeme döner, "Bu sabah 'yeterli'yi atladın," derdim.

Sinirli bir tonla, aynı zamanda da korkuyla, "Sahi mi söylüyorsun?" derdi.

"Tabii ya, atladın. 'Yaptıklarıma karşılık imanım yeter sayılsın,' demen gerekirdi."

Dedem suçlu suçlu gözlerini kırpıştırır, "Çok şaştım yahu!" derdi.

Dedem daha sonra nasıl olsa bunun acısını çıkarırdı benden, ama o zamana kadar da ben onu düşürdüğüm sıkıntılı durumun keyfini sürer, zaferimin tadını çıkarırdım.

Bir seferinde anneannem şaka yollu şöyle dedi:

"İlahi; hep aynı duaları tekrarlaya tekrarlaya Tanrıyı mutlaka bıktırmışsındır."

Dedem, tehdit eden bir sesle, "Ne?" dedi. "Ne saçmalıyorsun be?"

"Seni o kadar dikkatle dinliyorum, ama bugüne dek, Tanrıya seslenirken yüreğinden gelerek bir şey söylediğini duymadım."

Dedem mosmor kesildi, hoplayıp bir sandalyenin üstüne çıktı, anneannemin kafasına bir tabak fırlattı ve tüm bedeni zangır zangır titreyerek, budağa rastlamış bıçkı gibi iç gıcıklayıcı sesiyle haykırdı: "Defol buradan, ihtiyar cadı!"

Dedem, Tanrının yenilmez gücünden örnekler getiren hikâyelerinde, Onun gaddarlığını gösteren noktaları özellikle

vurgulardı: Birileri günah işler, denizde boğulurdu; birileri günah işler, ateşlerde yanardı, yurtları yerle bir olurdu. Tanrı ya kıtlık, ya salgın hastalık vererek cezalandırır, yeryüzünün üstünde kılıç gibi dolaşır, günahkârların tepesine afetler yağdırırdı.

Dedem bir gün, parmaklarıyla masada trampet çalarak, makamla okuduğu ayetleri ezberletiyordu bana: "Tanrının emirlerine karşı gelerek onun yasalarını çiğneyenler türlü dertlerle cezalandırılacak, mahvolacaklardır."

Tanrının bu derece zalim olabileceğini aklım kesmedi. Dedemin bütün bunları, sırf ondan korkayım, Tanrıdan değil de, kendisinden korkayım diye mahsus uydurduğuna dair bir kuşku uyandı içimde, yüzüne karşı da söyledim bunu:

"Bunları sırf sana itaat edeyim diye mi söylüyorsun?"

"Tabii ya! Hele bir itaat etme de!"

"Ya anneannem?"

"Sen o budala kocakarının dediklerine bakma!" dedi dedem, sert sert. "Genç kızlığından beri hep öyledir o; budala, cahil, deli dolu. Sana yine öyle önemli şeyler anlatmaya kalkarsa, bunu ancak hayatı pahasına yapabilir. Sen şimdi söyle bakayım bana: Meleklerin kaç tane aşaması vardır?"

Ona yanıtı verdikten sonra sordum:

"Peki, memurlar kim oluyor?"

"İlle de her şeyi öğreneceksin değil mi?" diye pis pis sırıttı. Gözlerini indirip, dudaklarını ısıra ısıra isteksizce açıklamaya koyuldu:

"Onların Tanrı ile bir ilgisi yok, insandır memurlar! Memur dediğin mevzuatla beslenir, bütün ömrünce mevzuatla yatar, mevzuatla kalkar."

"Mevzuat nedir?"

"Mevzuat mı?" diyen dedem, o zeki, delici gözlerinde pırıltılar tutuşarak, çok daha rahat, çok daha istekli yanıt verdi: "Aynen görenek gibidir. İnsanlar bir arada yaşar, aralarında birtakım anlaşmalar yaparlar. Mesela şöyle derler: 'Böylesi hepsinden iyi, öyleyse biz bunu görenek haline getirelim, bunun kuralları, ya-

sası olsun!' Hani, çocuklar sokakta bir oyuna başlamadan önce ilk iş kurallarını konuşurlar, oyunun nasıl oynanacağını kararlaştırırlar ya, aynen öyle. İşte, çocukların üzerinde fikir birliğine vardıkları şey yasa olur!"

"Peki memurlar?"

"Onlar da, kalkıp bütün yasaları çiğneyen baş belalarıdır."

"Neden?"

"Sen o kadarını anlayamazsın," dedi ciddi bir tavırla. Sonra vaazını sürdürdü:

"Tanrı, yeryüzüne ilişkin her şeyin üstündedir! İnsanoğlunun isteği başkadır, Tanrının istediği başka. İnsani olan her şey yok olmaya mahkûmdur. Tanrı bir soluğuyla her şeyi küle, toza çevirebilir."

Haklı bir nedene dayanarak, şu memurlar üzerine ne varsa öğrenmek istediğimden, inatla direndim.

"Yakov Dayımın hep söylediği bir türkü var:

Tanrı, işini gördürmeye eder melekleri memur,
Memurlar ise, şeytanların kuludur."

Dedem sakalını avucuyla sıvazlayıp kaldırarak ağzına soktu, gözlerini kapadı. Yanakları titriyordu. Onun, içinden güldüğünü biliyordum.

"Yaşka ile seni bacaklarınızdan bağlayıp, ikinizi birden ırmağa atmalıyım. Ne o bu gibi türküleri ağzına almalı ne de sen bunları dinlemelisin. Bunlar kâfirlerin uydurduğu şakalar, münafıkların, imansızların işi hep." Gözlerini gözlerimin içine dikerek bir an düşünceli durduktan sonra, yumuşak bir sesle ekledi: "Ah, ne maldır onlar!"

Dedem, Tanrıyı bir yandan, her türlü insani işlerin üstündeki, yüreklere korku salan bir konuma yükseltirken, öbür yandan da, anneannem gibi onu bütün işlerine karıştırırdı; yalnız Tanrıyı değil, bir sürü azizi de karıştırırdı işlerine. Anlaşıldığı kadarıyla, dedemin tanıdığı bütün azizler, Nikola, Uri, Frol ve Lavr'dan ibaretti. Bunların tümü de iyilikçi, insanlara yakın azizlerdi ve

genellikle davranışları tıpkı insanlarınkine benzeyen bu azizler köyleri, kasabaları dolaşarak, insanların yaşayışlarını etkilerlerdi. Ayrıca, dedemin azizlerinin tümü de putları kıran, Roma imparatorlarına karşı gelen, bu yüzden de, işkence gören, kırbaçlanan, yakılan azizlerdi. Bazen dedem, gözleri dalarak şöyle derdi:

"Ah, Tanrı bana yardım etse de şu evi beş yüz ruble kârla bir satabilsem. O zaman Aziz Nikola için kilisede ayin yaptırırdım!"

Anneannem de gülerek bana dönerdi:

"Budala ihtiyar!.. Aziz Nikola'nın başka işi kalmadı sanki!"

Dedemin dinsel günler ve olaylara ilişkin takvimini uzun bir süre ben tuttum. Bu takvimin kenarlarına çeşit çeşit notlar düşülmüştü. Örneğin, Aziz Yovakim ile Azize Ana günlerinin karşısına kırmızı mürekkeple, dik bir yazıyla şöyle yazılmıştı: "Onların inayetiyle başım dertten kurtuldu."

Bu 'dert' sözcüğüyle neyi anlattığını hatırlıyorum: Her tuttukları işi batıran oğullarını destekleme kaygısına düşen dedem, gizli gizli tefeciliğe başlamış ve borç verdiği paralara karşılık teminat olarak çeşitli eşyalar toplamıştı. Birisi şikâyet etmiş olacak ki, bir gece eve polis gelip arama yaptı. Büyük bir curcuna koptu, ama sonunda işler tatlıya bağlandı. Dedem şafak sökünceye kadar dua etti, sabahleyin de, ben seyrederken takvime o sözleri yazdı.

Akşam yemeklerinden önce benimle birlikte ya Zebur'dan, ya dua kitabından, ya da Efrema Sirin'in *Dualar ve İlahiler* adlı koca cildinden parçalar okurdu. Yemeğimizi bitirdikten sonra dedem yine dualarına döner ve akşamın hüzünlü sessizliği içinde onun tövbekâr sözcükleri çınlardı:

"Ben Sana ne verebilir, Sana ne sunabilirim, her şeyin en iyisine sahip Ey Ölümsüz Kral?.. Ve Sen, bizim aklımızı doğru yoldan ayırma... Yarabbim, beni düşmanlarımdan koru... Öleceğim günü hatırlayarak ağlamam için bana gözyaşları ihsan et..."

Dedem sık sık da şöyle derdi:

"Hiç bu kadar yorulduğumu bilmiyorum! Yatmadan önce dua edecek kadar bile halim yok."

Dedem beni kiliseye de götürürdü. Cumartesi günleri akşam ayinine, bayramlarda gece ayinine katılırdık. Kilisede bile kimin, hangi Tanrıya dua ettiğini ayırt edebiliyordum: Okumaları papazla diyakozunkine benzeyenler, dedemin Tanrısına dua ederlerken, korodakilerin ilahileri hep anneannemin Tanrısını överdi.

İkiye böldükleri benliğimin derin bir huzursuzluk ve kafa karışıklığı içinde kıvranmasına yol açtıklarını çok iyi hatırladığım bu iki Tanrı arasında, bir çocuk gözüyle yapılan karşılaştırmayı pek kabataslak verebildiğimi biliyorum tabii. Ne var ki dedemin Tanrısı bende, gerçekten de bir korku ve düşmanlık uyandırıyordu. Bu Tanrı kimseyi sevmediği, her şeye öfkeli gözlerle baktığı gibi, hepsinden önemlisi, insanların kötülüklerinden, pisliklerinden ve günahlarından başka bir yanlarını da görmüyordu. Bu Tanrı, besbelli, insanlara güvenmiyor, hep onların nedamet getirmelerini bekliyor ve onları cezalandırmaktan zevk alıyordu.

O günlerde ruhum, sadece Tanrıya ilişkin düşünce ve duygularla besleniyor, hayatta bundan daha güzel bir şey yokmuş gibi geliyordu bana; bunun dışında kalan tüm izlenimler zalimlik ve iğrençlikleriyle beni itiyor, iğrendiriyor, üzüyordu. Beni çevreleyen her şeyin en iyisi, en parlağı Tanrıydı. Bu, tabii, anneannemin Tanrısıydı – tüm canlıların dostu olan Tanrı. Doğallıkla da şu soruyu sorarken hiç sıkıntı çekmiyordum: Neden dedem Tanrının iyi olduğunu anlayamıyor?

Sokakta oynarken kendimi unuttuğum için, sokağa çıkmama izin verilmiyordu. Sokağın benim üzerimde öylesine baş döndürücü bir etkisi vardı ki, ne zaman oynamaya çıksam, her muzırlığın, her yaramazlığın kabahati benim üzerime kalıyordu.

Pek arkadaşım olmadığı gibi, komşu çocukları da bana düşmandılar. Kaşirin diye çağrılmaktan hoşlanmadığımı bildiklerinden bu adı aralarında inadına daha sık kullanırlardı: "Bakın, ihtiyar cimri Kaşirin'in torunu geliyor. Yapıştırın yumruğu!"

Tabii, kavga çıkardı.

Yaşıma göre oldukça güçlü ve çevik bir dövüşçüydüm. Düşmanlarım da bunu bildiklerinden, üstüme hep tüm çete birlik-

te çullanırdı. Gücüme ve çevikliğime rağmen, sokaktakiler yine de her seferinde yenerlerdi beni. Eve genellikle üstüm başım toz içinde, yırtık elbiselerle, patlamış dudaklar, morarmış göz, kanayan bir burunla dönerdim. Anneannem beni korkuyla karşılar, hem halime acır hem de şöyle derdi:

"Yine mi kavga ettin, şalgam kafalı? Bu sefer ne mazeret bulacaksın bakayım? Nerenden başlayayım, bilmem ki..."

Yüzümü yıkar, çürüklerimin üstüne ıslak beze sarılmış bakır mangır basar, ya da domuz yağıyla ovar ve azarlardı:

"Niye bu kadar kavgacısın sen? Evdeyken aklı başında, uslusun, ama sokağa çıktın mı, bambaşka bir çocuk oluyorsun! Ne kadar ayıp! Dedene söyleyeyim de, bir daha bırakmasın seni sokağa!"

Dedem ise, eziklerimi çürüklerimi inceler, hiçbir zaman bağırmaz, sadece içini çekerek mırıldanırdı:

"Yine mi madalyalar kazandın? Eveeet, benim gözü pek savaşçım, bir daha sokağa adımını atayım demeyesin, duydun mu?"

Sokak sessizken benim için hiçbir çekiciliği olmuyordu, ama ne zaman çocukların kahkahalarını, gürültülerini duysam, dedemin tembihine karşı geliyordum. Üç beş sıyrık ya da bere bana vız geliyordu, ama asıl sokak çocuklarının eğlencelerindeki zalimlik, beni her seferinde derinden sarsıyordu; hemen her seferinde karşılaştığım bu gaddarlıklar beni umutsuzluğa düşürüyordu. Çocukların horozları, köpekleri birbirleriyle dövüştürmelerini, kedilere işkence etmelerini, Yahudilerin keçilerini kovalamalarını ya da sarhoş dilencilerle, hele 'Ölüsü Cebinde' adını taktıkları dinsel fanatik İgoşa ile alay etmelerini seyretmeye katlanamıyordum.

İgoşa, sırtından hiç çıkarmadığı kalın gocuğuyla dolaşan, gür sakalları, pas rengi kemikli bir suratı olan, her yanı isten kararmış, upuzun boylu, sıska bir adamdı. Gözlerini yere dikerek, iki büklüm, öne arkaya sallanarak, hiç konuşmadan dolaşırdı sokaklarda. Dökme demirden suratındaki kederli mini mini gözleriyle bende saygılı bir çekingenlik uyandıran bu adamın çok önemli

bir görevi varmış da, hep bir şey arıyormuş, dolayısıyla rahatsız edilmemesi gerekirmiş gibi gelirdi bana.

Çocuklar onun ardı sıra koşup, kambur sırtına taş atarlardı. O ise, uzun bir süre, hiçbir şey olmamış, canı yanmamış gibi katlanırdı bunlara. Sonra birdenbire yerinde çakılır, başını dikleştirir, çırpınmalı bir hareketle papağını düzeltir ve sanki yeni uykudan uyanmış gibi dönüp arkasına bakardı.

"İgoşa, Ölüsü Cebinde! İgoşa, nereye böyle? Baksana, cebinde ölü var!"

İgoşa bir eliyle cebini kavrar, sonra hızla eğilerek yerden bir taş, ufak bir tahta parçası ya da bir kesek alarak, uzun kolunu beceriksizce sallaya sallaya mırıltı halinde küfürler yağdırırdı. Ne var ki, İgoşa'nın küfürleri hep o aynı üç pis sözcükten ibaret ve iğrenç küfür dağarcığı çocuklarınki yanında pek yoksul kalırdı. Bazen de çocukları boş yere kovalamaya kalkışırdı. Kalın gocuğu bacaklarına dolanır, dizlerinin üstüne düşer, iki kuru dalı andıran kapkara kollarına dayanarak doğrulurdu. Çocuklar, iki yanından ve arkasından onu taş yağmuruna tutar, içlerinde en gözü pek olanlar ise yanına kadar sokularak başından aşağı bir avuç toz döküp, koşa koşa kaçarlardı.

Sokaklarda seyrettiğim acıklı görüntüler içinde bundan da acıklısı, bizim ustabaşı Grigori İvanoviç'in haliydi. Gözleri artık iyiden iyiye görmez olan o sessiz, uzun boylu, arslan gibi adam, şimdi sokaklarda dileniyordu. Ufak tefek, ak saçlı, yaşlı bir kadın ona kılavuzluk ediyordu. Hep fıldır fıldır dönen gözleriyle verilecek bir lokma ekmeği kollayan bu kadıncağız her pencerenin önünde durur, hışırtılı sesiyle dilenirdi:

"Hazreti İsa aşkına, kör dilenciye bir sadaka..."

Grigori ise hiç konuşmazdı. Gözlüğünün ufak, kara camları ardından gözlerini evlerin duvarlarına, camlarına, ya da gelip geçenlere diker, boya lekeleri taşıyan elleriyle, usul usul sakalını sıvazlardı. Dudakları hep sımsıkı kapalı dururdu. Onu sık sık gözlediğim halde, bu sımsıkı kapalı dudaklardan bir ses çıktığını hiç duymazdım ve onun bu sessizliği bana çok dokunur, hepsinden

acı gelirdi. Nedense bir türlü yanına yaklaşamaz, onu ne zaman görecek olsam doğru eve koşar, anneanneme haber verirdim:

"Grigori geliyor!"

Sinirli, acı dolu bir sesle, "Ne dedin? Koş arkasından, yetiş de şunu veriver!" derdi anneannem.

Ben kızar, gitmemekte direnirdim. O zaman anneannem kendisi gider, ayaküstü onunla uzun uzun konuşurdu. Grigori, sakalını titrete titrete güler, ama pek seyrek olarak, o da tek hecelik, bir iki laf ederdi.

Anneannem ara sıra da onu mutfağa alır, çay içirir, yemek verirdi. Bir seferinde Grigori beni sordu. Anneannem çağırdı, ama ben kaçıp odunların arkasına saklandım. Grigori'nin yanındayken müthiş bir utanç duyuyor, bu yüzden de bir türlü ona yaklaşamıyordum. Ayrıca, anneannemin de utandığını biliyordum. Bir gün onunla Grigori'den söz etmiştik, oradan biliyordum. Anneannem onu avlu kapısından uğurladıktan sonra başını önüne eğmiş, sessiz sessiz ağlayarak geziniyordu avluda. Yanına giderek elini tuttum.

"Ne oluyor sana, neden ondan kaçıyorsun?" diye yumuşak bir sesle sordu. "Seni seviyor... İyi bir insan o..."

"Dedem niye ona hiç yiyecek vermiyor?" diye sordum.

"Deden mi?"

Anneannem durdu, beni kendine doğru çekip sıktı ve âdeta kehanet denebilecek şu sözleri fısıldadı kulağıma: "Bak bu sözlerimi unutma; bu adamcağıza yaptıklarımızdan ötürü Tanrı bizi ağır cezalandıracak. Evet, ağır cezalandıracak."

Anneannem yanılmamıştı. Aradan on yıl geçip, anneannem sonsuzluğa göçtükten sonra beş parasız kalarak cinnet getiren dedem acınacak hallere düştü, kendisi de sokaklarda dilenmeye, pencerelerin altında yalvarmaya başladı: "Ne olursunuz, bir lokmacık çörek verin bana... Başka bir şey istemem! Ah şu insanlar!" Eski dedemden kala kala sadece bu yakınmalı, bu acıklı, insanın içine işleyen söz kalmıştı: "Ah, şu insanlar!"

İgoşa ile Grigori İvanoviç'ten başka bir de Veroniha adında düşkün bir kocakarı vardı; onu da sokakta gördüm mü, hemen

oradan kaçardım. Bu perişan kılıklı, sarhoş, iriyarı kadın pazar günleri ortaya çıkardı. Avazı çıktığı kadar bağırarak açık saçık türküler söyleyen bu kadının kendine özgü bir yürüyüşü vardı; ayaklarını kımıldatmadan, hatta yere bile basmadan, bir fırtına bulutu gibi süzülerek geçerdi âdeta. Onunla karşılaşan herkes hemen kaçar, ya bir kapı arkasına, ya bir evin köşesine saklanır, ya da bir dükkâna sığınırdı. O bir yürümeye başladı mı, önünde hiçbir şey tutunamazdı alimallah. Mosmor suratı, sidik torbasını andırırdı ve iri, gri gözlerinin delici bakışlarında insana dehşet veren alaycı bir ifade vardı. Bazen ulurcasına haykırırdı: "Yavrucuklarım, neredesiniz?"

Onun böyle bağırarak ne demek istediğini anneanneme sorduğumda, önce, sıkıntılı bir tavırla, "Orası seni ilgilendirmez," diye yanıt vermiş, ama yine de anlatmadan edememişti: "Bu kadının Voronov adında bir kocası varmış; bu adam devlet memuruymuş ve ille de terfi etmek istermiş. Bu yüzden karısını amirine peşkeş çekmiş, o da kadını alıp bir yerlere götürmüş, iki yıl ortalıkta görünmemiş kadın. Geri döndüğünde çocuklarının –biri kız, biri oğlanmış– ikisinin de öldüğünü, kocasının ise, devlet parasını kumarda yediği için hapse atıldığını öğrenmiş. Kadın, kederini boğmak için kendini içkiye vermiş, sarhoş olup çıkmış, sokaklara düşmüş. Her pazar akşamı polis onu sokaktan alır, götürür..."

Aman, sokak yerinde kalsın; ben evimden hoşnuttum. Hele akşam yemeklerinden sonra dedem çekip, Yakov Dayımın atölyesine gidince biz anneannemle baş başa kalırdık ki, bu saatlerin keyfine doyum olmazdı. Anneannem pencerenin yanında oturur, bana ilginç masallar söyler, babamı anlatırdı.

Anneannem, kedinin ağzından kurtardığı sığırcığın kırık kanadını kesmiş, onun yerine ustaca bir tahta parçası bağlamıştı. Yarası kapanıp iyileştikten sonra da kuşa konuşma öğretmeye girişmişti. Pencerenin yanında asılı duran kafesin önüne geçer, bu akıllı –gerçekten de son derece güzel– kömür karası yaratığa, bir saat, durmadan pes sesiyle aynı şeyi tekrarlardı:

"Hadi bakayım. 'Ötücünün canı lapa istiyor!' de."

Sığırcık o yusyuvarlak, pırıl pırıl, komik gözünü yan yan anneanneme diker, kanadındaki tahtayı kafesin tabanına vurur, gagasını aralar, boynunu kabartır ve sarıasma gibi öter, alakarga ya da guguk kuşu sesini taklit eder, köpek gibi havlar, kedi gibi miyavlamaya çalışırdı. Ama insan sesini hiç taklit edemezdi.

Anneannem büyük bir ciddiyetle, "Bırak şimdi bu saçmaları!" derdi. "Sen şimdi bana, 'Ötücünün canı lapa istiyor,' de bakayım."

O kara tüylü 'maymun', kulakları sağır eden tizlikteki sesiyle, uzaktan uzağa anneannemin sözcüklerini andıran birtakım çığlıklar koparır, anneannem de sevincinden kahkahalar atarak, eliyle onun ağzına darı verdikten sonra şöyle derdi:

"Seni gidi kurnaz şeytan, ben biliyorum seni! Mahsus öyle, beceremezmiş gibi yapıyorsun, ama istediğin zaman bal gibi becerdiğini biliyorum!"

Anneannem en sonunda konuşmayı öğretti ona. Bir süre sonra kuş, oldukça net bir biçimde lapa istemeye, dedemi gördüğü zaman da 'Merhaba'ya benzer bir şey söylemeye başladı.

Kuş önceleri dedemin odasında duruyordu, ama kısa zamanda dedemin taklidini yapmaya başlayınca, bizim çatı odasına alındı. Dedem dualarında her sözcüğü çok net bir biçimde, tane tane söylediğinden, kuş da balmumu sarısı gagasını kafesin telleri arasından uzatıp, ıslık gibi tekrarlamaya başlamıştı:

"Ey, Sen, Sana Ey, Ey Seni..."

Bu dedemi müthiş kızdırıyordu. Bir seferinde, duasını yarıda kesip ayağını yere vurarak, deliler gibi bağırdı: "Ya bu şeytanı alır buradan götürürsünüz, ya da ben gebertirim onu."

Evimizde yaşam çoğunlukla ilginç ve eğlenceli geçiyordu, ama bazen de bir türlü üzerimden atamadığım bir sıkıntı basıyordu içimi. Sanki içimi ağır bir şeyle doldurup beni derin ve karanlık bir kuyuya atmışlar da, orada yarı kör, yarı ölü olarak hiçbir şey görmeden, hiçbir şey duymadan, hiçbir şey hissetmeden uzun süre kalmışım gibi geliyordu...

SEKİZİNCİ BÖLÜM

DEDEM durup dururken tuttu, evi meyhaneciye sattı, Kanatny Sokağı'nda başka bir ev aldı. Kaldırım döşeli olmayan, otlar bürümüş bu temiz ve sessiz sokak, ufak, pırıl pırıl boyalı evlerden oluşuyor ve doğrudan doğruya kırlara açılıyordu.

Yeni evimiz eskisinden daha hoş, daha güzeldi. Ön cephesi, insana huzur veren sıcak bir ahududu kırmızısına boyalıydı; zemin kattaki üç pencerenin açık mavi panjurlarıyla çatı katı penceresinin kafesli panjuru pırıl pırıl göze çarpıyordu. Çatının sol yanını kaplayan karaağaç ve ıhlamur yaprakları çekici bir görünüm oluşturuyordu. Avluda da, bahçede de, gözden ırak, sanki sırf saklambaç oynamak için yapılmış, bir sürü köşe bucak vardı. Bahçe pek büyük olmamakla birlikte, el değmemiş yabanıl haliyle gerçekten de çok güzeldi. Bir köşesinde yer alan ufacık hamam, oyuncağa benziyordu. Bahçenin bir başka köşesinde ise, kenarlarını otlar bürümüş, geniş ve oldukça derin bir çukur vardı. Bu çukurun içinde, yanıp yerle bir olmuş eski hamamın kömürleşmiş kalıntıları yer yer çıkıntılar meydana getiriyordu. Bahçenin sol yanı, Albay Ovsyannikov'un tavlalarıyla, sağ yanı ise Betlengler'in müştemilatıyla sınırlanıyordu. Tam alt ucunda ise, bahçe, mandıra sahibi Petrovna'nın mülküne bitişikti. Bayan Petrovna, gövdesi çana benzeyen, tombulca, gürültücü, güzelce bir kadındı. Kadının iyice toprağa gömülmüş küçücük, karanlık, köhne evini yosunlar kaplamıştı. Evin, derin hendeklerle kesilmiş kırlara dostça bakan iki penceresi de ufacıktı. Ta uzaklardaki ormanın sık ağaçları mavimtırak bir yığın gibi görünüyordu. Kırlarda, sabahtan akşama dek askerler dolaşır, koşuşurlardı.

Süngülerinin namluları güz güneşinin eğik ışıkları altında ak şimşekler gibi ışıldardı.

Yeni evimiz pek kalabalıktı ve bunların hepsi de, benim o güne dek hiç görmediğim tipte insanlardı. Evin ön bölümünde bir Tatar subayla ufak tefek tostoparlak karısı oturuyordu. Bu kadın sabahtan akşama kadar bağırır çağırır, güler ve gitar çalardı; son derece süslü gitarıyla en çok çalıp söylediği şarkı da şuydu:

İnsan bir kişiye bağlanmamalı,
Bir başka sevgili aramalı.
Sen vazgeçme ki aramaktan,
O sevgili görünecektir uzaktan.
Kavuşacaksın ödülüne biricik gerçek yoldan!
Ey sevgili, ey tatlı ödül...

Karısı gibi kendi de tostoparlak olan subay, pencerenin önüne oturur, mavimtırak yanaklarını şişirir, pırıltılı kahverengi gözlerini belertir ve 'Hork, hork' diye havlar gibi tuhaf tuhaf öksürerek durmadan piposunu tüttürürdü.

Tavlalarla deponun üzerine kurulduğu için hep sıcak olan eklentide iki arabacı kalıyordu. Bunlardan biri, Peter Dayı denen saçı kırlaşmış, ufak tefek bir adam, öbürü de onun Stepa adındaki gençten, iriyarı, sini suratlı, dilsiz yeğeniydi. Bir de Valei adında, uzun boylu, asık suratlı bir emir eri vardı. Bunların hepsi de benim için her bakımdan yepyeni, hiç alışık olmadığım insanlardı.

Ama tüm kiracılar içinde bana en çekici geleni 'İyi İş'ti. Evin arka tarafında, mutfağa bitişik, avluyla bahçeyi gören pencereleri olan uzun bir odada kalıyordu.

Bembeyaz yüzü, kapkara ve çatallı bir sakalı olan, kamburumsu, uzun boylu, gözlüklü bir adamdı; gözleri iyilikle bakardı. Pek konuşkan olmayan bu içine kapalı adamı yemeğe ya da çaya çağırdıkları zaman, hep "İyi iş!" diye yanıt verirdi.

Bu yüzden, gerek bize uğradığında yüzüne karşı, gerek arkasından ona İyi İş demeye başladı anneannem. "Lenka, git İyi İş'e söyle de, çaya gelsin bize!" Ya da, "İyi İş, sen hiç yemek yemiyorsun!"

Odası üst üste duran kutularla ve hepten yabancısı olduğum yeni yazıyla yazılmış kalın kalın kitaplarla tıka basa doluydu; dört bir yanda, çeşit çeşit renkleri olan sıvılarla dolu şişeler, bakır parçaları, demir külçeleri, kurşun çubuklar vardı. Sırtında bir taba deri ceket, altında pis pis kokan, baştan aşağı boya lekeleriyle dolu damalı bir gri pantolon, o perişan kılığıyla İyi İş, orada sabahtan akşama kadar ayakta kurşunları ergitir, bakırları lehimler, ufacık terazisinde bir şeyler tartar, eli yanınca canının acısından bağıra bağıra hızlı hızlı eline üfler, ayakları bir şeylere takılıp tökezleyerek duvarın önüne gider, bir yandan gözlüğünü silerken, o tuhaf denecek kadar beyaz ve sivri burnunu neredeyse duvara değdirecek kadar sokulur, sonra da duvar kâğıdındaki resimleri küçümseyerek seyrederdi. Bazen de odanın ortasında, ya da pencerenin önünde aniden durur, yüzünü yukarıya çevirir, gözlerini kapar, büyülenmiş de taş kesilmiş gibi uzun bir süre hiç kımıldamadan kalırdı.

Avlunun öbür yanındaki, onun odasının tam karşısına düşen samanlığın damına tırmanır, açık pencerelerden birinden onu gözetlerdim. Uzaktan, masanın üstünde duran ispirto lambasının mavi aleviyle onun siluetini görebiliyordum. Genellikle, lime lime bir deftere bir şeyler yazarken görürdüm onu; gözlüğünün camları buz parçaları gibi soğuk soğuk parlardı. Bu adamın yarattığı büyüleyici etki beni saatler boyu damda tutar, bende uyandırdığı merak gittikçe kabararak artık dayanılmaz bir hal alırdı.

Bazen tam pencerenin önünde dikilir, ellerini arkasında bağlar, gözlerini dosdoğru dama, tam benim bulunduğum yere çevirir, ama beni gördüğünü belli etmezdi; bu da beni müthiş kızdırırdı. Sonra birden gerisin geri sıçrayarak masasının başına döner ve neredeyse iki büklüm olarak bir şeyler arar, masanın üstünü karıştırır dururdu.

Giyim kuşamı daha düzgün, zengin biri olsaydı, sanırım ondan korkardım, ama o yoksuldu. Pantolonu yamalı ve lekeliydi, gömleğinin buruşuk yakası hep deri ceketinden dışarı çıkardı ve hep, çıplak ayaklarına geçirdiği eski püskü terlikleriyle dolaşırdı.

Yoksullar insanı ürkütmez, onlardan insana zarar gelmez: İşte bu düşünce, anneannemin yoksullara sevecenlikle yaklaşması, dedemin ise onları küçümsemesi yüzünden bende daha da güçlenmişti.

İyi İş'i evde kimse sevmiyordu. Ondan hep alaylı bir tarzda söz ederlerdi: Subayın neşeli karısı onun arkasından, "Tebeşir burun" der, Peter Dayı, "Eczacı" ve "Sihirbaz" der, dedem ise "Kara büyüyle uğraşan" ve "Farmason" derdi.

"Neyle uğraşıyor o?" diye anneanneme sorduğumda beni terslemişti:

"Bu seni hiç ilgilendirmez. O çeneni kapat bakayım sen..."

Bir gün bütün cesaretimi toplayarak İyi İş'in penceresinin dibine gittim ve heyecanımı zar zor gizleyerek sordum ona:

"Sen ne yapıyorsun?"

İyi İş bir ürperti geçirdi, gözlüklerinin üzerinden beni uzun uzun süzdü ve yara bere izleriyle dolu elini ileri uzatarak beni çağırdı:

"Tırmansana buraya."

Beni kapı yerine pencereden çağırması, gözümdeki değerini bir kat arttırdı onun. İyi İş bir kutunun üstüne oturdu, beni de önüne oturttu, sonra geriye doğru uzaklaştırdı, tekrar yaklaştırdı, en sonunda alçak sesle sordu:

"Nerelisin sen?"

Bu çok tuhafıma gitti: Onunla günde dört kez mutfaktaki aynı sofraya oturduğumuz halde beni tanımıyor gibiydi. Yanıt verdim:

"Ben torunuyum..."

Parmaklarından birini inceleyerek, "Ha, sahi," dedi ve sustu.

Ona her şeyi açıklamam gerektiğine karar verdim:

"Ben Kaşirin değilim, Peşkov'um."

Yanlış heceyi vurgulayarak "Peşkov?" diye tekrarladı İyi İş. Beni yana doğru çekti, ayağa kalktı, masasının yanına gitti, bana doğru döndü:

"Sen orada otur, yerinden kımıldama."

Mengeneye sıkıştırılmış bir bakır parçasını eğeleyişini seyrederek orada ne kadar oturduğumu hatırlamıyorum. Eğelenen bakırın altın sarısı tozları, mengenenin altındaki bir mukavva parçasının üstüne dökülüyordu. Sonra, İyi İş bu tozları avucunun içine sıyırdı, kalın bir çanağın içine boşalttı, bir kavanozdan aldığı tuza benzer beyaz tozdan ekledi ve kara bir şişeden bunların üstüne bir sıvı döktü; sıvı dökülür dökülmez de çanağın içindekiler tıslayarak duman çıkarmaya başladı ve ortalığa yayılarak burnuma dolan keskin, ekşi koku, sarsıla sarsıla öksürmeme neden oldu. Büyücü, gururla sordu:

"Berbat kokuyor, değil mi?"

"Evet."

"İyi, bu çok iyi işte!"

Bu ne diye böyle böbürleniyor diye aklımdan geçirerek sert bir sesle karşılık verdim:

"Berbat kokuyorsa, hiç de iyi olamaz."

"Eee," dedi göz kırparak, "o senin dediğin her zaman öyle değildir! Aşık oyununu sever misin?"

"Yani, beş taş mı?"

"Hadi beş taş olsun!"

"Evet, severim."

"Aşık için sana bir atış kabı yapmamı ister miydin?"

"Evet."

"Öyleyse aşığını bana ver."

Dumanı tüten çanağı kaldırıp tek gözüyle içine baktıktan sonra yine yanıma geldi.

"Atma çanağını yapacağım sana, ama sen de bir daha buraya ayağını basmayacaksın."

Bu lafının üzerine fena halde gücendim.

"Merak etme, bir daha yüzümü bile görmeyeceksin..."

Oradan öfkeyle uzaklaşıp, bahçeye çıktım. O sırada dedem bir elma ağacının dibini gübrelemekle uğraşıyordu. Güz mevsimine girmiştik, ağaçlar birkaç haftadan beri yapraklarını döküyordu.

Dedem makası elime tutuşturarak, "Hazır buraya gelmişken, şu ahududunu budayıver bari," dedi.

"İyi İş neyle uğraşıyor?" diye ona sordum.

Dedem öfkeli öfkeli, "Ne yapacak, odayı berbat ediyor," diye yanıt verdi. "Döşemeyi yaktı, duvar kâğıdını pisletip yırttı. İşe yaramaz herifi defetmek gerek."

Ahududunun kurumuş dallarını elimden geldiği kadar hızlı hızlı budarken, "Tabii ya," diye dedemin görüşüne katıldım.

Yağmurlu günlerde -dedem şayet dışarıdaysa- anneannem mutfakta son derece ilginç toplantılar düzenler, arabacılarla emir eri de dahil olmak üzere bütün kiracıları, ayrıca, ayağı bize iyice alışmış olan civelek Petrovna'yı da çağırırdı; çok hoppa bir kiracı kadın vardı, ara sıra o da katılırdı. Bu toplantılarda İyi İş hep ocağın bir köşesinde sessiz sedasız, kımıldamadan otururdu. Dilsiz Stepa, Tatar Valei ile kâğıt oynardı. Valei kâğıt destesini yayvan burnunun dibine kadar kaldırarak şaklatır, "Şeytanın gözü kör olsun!" derdi.

Peter Dayı koskocaman bir beyaz somunla, kocaman bir kâse dolusu ev reçeli getirirdi. Ekmeği dilimler, her dilimin üstüne bol bol reçel döker, lezzetli dilimleri avuçlarının içinde götürüp konuklara uzatır, yerlere kadar eğilerek ikram ederdi.

"Ne olur bir tanecik alın," diye rica eder, birisi bir dilim alınca da avucunu yakından inceleyip, bir damlacık bile reçel dökülmüşse hemen yalardı.

Petrovna bir şişe içinde vişne likörü getirir, o hoppa genç hanım da herkese kuruyemiş ve şekerleme dağıtırdı. Bütün bunları, anneannemin en sevdiği eğlenti biçimi olan, mükellef bir ziyafet izlerdi.

İyi İş'in beni odasından uzak tutmak için rüşvet vermesinden kısa bir zaman sonra, anneannem, az önce anlattığım gibi bir eğlenti düzenledi.

İnsanın içini kapayan güz yağmuru şakır şakır yağıyor, rüzgâr inliyor, ağaç dalları hışırtılarla mutfağın duvarlarına sürünüyordu. Sıcacık mutfağın insanın içini okşayan bir görünüşü vardı.

Dostça yan yana oturan konukların sesleri çıkmıyor, anneannem birbirinden güzel hikâyelerini hiç ara vermeden döktürüyordu. Bu kez anneannem, inanılmayacak kadar zengin hikâye dağarcığında ne var, ne yoksa hepsini ortaya koyuyor, herkesin gönlünü hoş ediyordu ki, bu da onun pek ender yaptığı bir şeydi. Ocağın setine oturmuş, ayaklarını basamağa koymuş, yüzleri idare lambasının ışığıyla aydınlanan dinleyicilerine doğru eğilmişti. Keyfi yerinde olduğu zamanlar hep böyle ocağın setine otururdu.

Bunu da şöyle açıklardı:

"Hikâye anlatırken yüksekte olmalıyım, böylesi daha iyi oluyor."

Bense onun ayakları dibindeki geniş basamakta, İyi İş'in başının tam yukarısında oturuyordum. Anneannem, Savaşçı İvan ile Münzevi Miron masalını anlatmaya koyuldu; koşuk biçimindeki masalın tınılı sözcükleri aksaksız bir ritmik düzen içinde akmaya başladı:

Evvel zaman içinde, Gordion adlı, hainlerin haini bir savaşçı vardı;
Kararmış ruhu, taş yüreği ve doğruluktan kaçar haliyle,
Bu gaddar, hep insanlara zulmetmek hayaliyle,
Baykuşlar gibi, bir meşenin kovuğunda yaşardı.
Dünyada en çok nefret ettiği bir şey varsa bunun,
Kendi halinde bir tariki dünya olarak yaşayan,
Barışı ve iyiliği yüreğinde taşıyan,
İhtiyar Miron'du: Sessiz savunucusu doğrunun.
Gordion bir gün, çağırıp sadık cengâverini,
Korkusuz İvanuşka adındaki sadık yaverini,
Ona şöylece bildirdi emirlerini:
"O bunak ihtiyar daha yememiş Gordion'un sillesini,
Hadi git, İvanko, düşür onun o mağrur kellesini!
Ve kestiğin kelleyi sakalından tutarak buraya getir,
Getir de benim sevgili köpeklerime yedir."
Emre uymaktan başka çaresi bulunmayan,
İtaatkâr, sadık, korkusuz cengâver İvan,
Hazırlanıp çıktı yola, ama acı acı da düşünüyordu:
"Kendi isteğimle gitmiyorum, ama elden ne gelir?

Efendim böyle istedi, eh, emir emirdir," diyordu.
Böylece ihtiyarın yanına varıp, kılıcını saklayarak,
Korkusuz cengâver İvanuşka yerlere kadar eğilir:
"Nasılsınız bakalım, pek saygıdeğer ihtiyar?
İyisinizdir inşallah?"
İhtiyar bu gelişi hemen bir kötü niyete yordu.
Uzağı gören aklıyla, bilgece bir soru sordu:
"Benimle eğleniyor musun, yok mudur senin bir başka işin
Çok iyi biliyorum ben sebebi nedir bu gelişin!
Yüce Tanrı her şeyi görür, o her şeyi bilir;
İsterse yerden yere vurur, isterse sevindirir."
Az önce yanına bile varılamazken kurumundan,
Tariki dünyanın önünde düştüğü bu aptal durumundan
Utandı İvan ve aradı girecek bir fare deliği,
Ama hatırlayınca efendisinin ondan çıkaracağı hıncı,
Kınından sıyırarak daha önce sakladığı kılıcı,
Başının üstüne kadar kaldırdı o soğuk, parlak çeliği.
"Bitirivermek isterdim ihtiyar senin hemen işini,
Sen daha görmeden kılıcın çekilişini.
Eh, ne yapalım, alnının yazısı bu, böyleymiş kısmet,
Hadi, şimdi son duanı bütün insanlar için et.
Kendin için de ağla, benim için de akıt gözyaşını,
Çünkü ey ihtiyar, az sonra vuracağım başını!"
Yerlere kadar eğilerek onu selamlayan meşe filizlerinin
Önünde çöküverdi ihtiyarcık üstüne dizlerinin.
Buruşuk dudaklarında kıvrılan bir gülümşeyişle,
Şunları söyledi Miron, bilgece bir deyişle:
"Bak cengâver, bak İvan; burada daha çok beklemen gerekecek!
Bütün insanlar için dua etmem fazla uzun sürecek. Tüm insanları erdirebilmek zordur Tanrının rahmetine,
İyisi mi beni hemen öldür; değer mi beklemek zahmetine?"
Yüzü öfkeyle kararan İvan, kaşları çatılarak,
Ve budalaca bir gururla ileri atılarak,

"Bak!" diye haykırdı: "Bizi duyan Tanrının, bizi izleyen gözü
Önünde diyorum ki, ihtiyar, ağzımdan çıkan söz, bir erin sözü,

Ve ben sözümden dönmem, Gordion benim defterimi dürse de;
Sen başla dualarına, ben beklerim, yüzyıl bile sürse de!"
Bunun üzerine başladı dualarına ve sürdürdü hep ihtiyar,
Sabahtan ta akşama, akşamdan sabaha kadar.
Hiç belli etmeksizin, dualarında korkusunu gizledi,
Gündüzler geceleri, gecelerse gündüzleri izledi.
İlkbahar, yaz demeden, gelip geçti sonbahar,
Hiç aralık vermeden sürüyordu dualar.
Mevsimler mevsimleri kovaladı, yıllar yılları,
Küçük meşe fidanı öyle büyüdü ki, durdurur akılları.
Bulutları delen meşenin başı artık göklerdeyse,
Dibindeki pelitlerden bir orman oluyordu neredeyse.
Ve bitmek bilmiyordu uzayıp giden duası ihtiyarın,
Tüm yüreğiyle kurtulmasını dilerken bütün insanların,
Ve Kutsal Meryemin bir tebessümüne nail olsunlar diye,
İçten gelen gözyaşlarını döküyordu biteviye.
Onun tam yanı başında dikiliyordu cengâver İvan,
Bunca yıldır yerinden hiç mi hiç kıpırdamadan.
Süsü püsü yok olmuş, kılıcı yitmiş, toza dönüşmüş,
Üstüne binlerce börtü böcek üşüşmüş,
Yazın kavuran güneşine, güzün donduran rüzgârına,
Fırtınasına kışın, yağmuruna, dolusuna, karına,
Yerinden kımıldamadan, çırılçıplak dayanmış,
Kışları tüm buz kesilip, yazın kavrulup yanmış,
Ve böylece geçirirken yılları, bir kavrulup, bir dona,
Kurdu, kuşu, ayısı, hatta yılanı bile dokunmamışlar ona.
Ne bir ses çıkarabilir, ne kımıldayıp bozabilirmiş durumunu,
O kötü emre uyduğundan, ona Tanrının verdiği bir cezaymış bu.
Suçu; hem verilen kötü bir emre hiç çekinmeden uymak,
Hem de kalkıp bir başkasının vicdanına sığınmak!
Ve ihtiyarın hâlâ sürdürmekte olduğu duaların özünde,
Biz günahkârlar için dilediği şefaat var Yüce Tanrının gözünde!

Dikkat ettim, anneannem daha masalına başlar başlamaz, İyi İş fena halde huzursuz oldu: Ellerini çırpınır gibi, tuhaf tuhaf oynatıyor, gözlüğünü bir çıkarıyor, bir takıyor, eline aldığı gözlüğü

sallayarak masalın ezgili akışına uygun tempo tutuyor, başını sallıyor, bastıra bastıra gözlerini ovuşturuyor, sanki müthiş ter basmış gibi hiç durmadan alnıyla yanaklarını siliyordu. Dinleyicilerden biri azıcık kımıldayacak, öksürecek ya da ayağını yere sürecek olsa, bizim kiracı hemen tersliyordu:

"Şşşt!"

Anneannem masalını bitirince, İyi İş yerinden fırladı ve elleriyle, kollarıyla çılgınca hareketler yaparak ortalıkta fır dönmeye başladı. Biraz sonra da mırıldandığı duyuldu:

"Olağanüstü bir şey bu, bunu bir yere yazmak gerekir. Gerçeğin ta kendisi, bunda tam bir Rus ruhu var..."

Onun ağladığını görüyordum; önce dolu dolu olan gözlerinden yaşlar sel gibi akmaya başladı. Tuhaf bir görüntüydü bu, bana da çok dokunmuştu. İyi İş beceriksiz, komik sıçrayışlarla mutfağı dört dönüyor, takmaya çalıştığı gözlüğü burnunun ucunda zıplıyor, ama bir türlü kulaklarına geçiremiyordu gözlüğün kıvrık kollarını. Peter Dayı onun bu haline gülüp duruyordu, ama ondan başka herkes hayretten taş kesilmiş gibi susuyordu. Anneannem bir çırpıda, "Madem öyle, yazıver sen de," dedi; "yazmanda bir sakınca yok. Hem, bende daha bunun gibi neler var..."

Kiracı heyecanla bağırdı: "Yok, yok, ben bunu beğendim. Bunda tam Rus ruhu var." Birdenbire mutfağın orta yerinde durdu ve sol elindeki gözlüğünü titretecek biçimde, sağ kolunu havada savurarak, aynı zamanda da durduğu yerde tepinerek, çığlık çığlığa bağırmaya başladı. Hiç durmadan aynı sözcükleri tekrarlıyordu:

"Başkasının vicdanının sizin vicdanınızın yerini almasına izin vermemelisiniz! Asla!"

Sesi aniden kesiliverdi. Gözlerini herkesin üzerinde çabuk çabuk gezdirdi ve başını önüne eğerek, suçlu suçlu oradan sessizce savuştu. Orada bulunanlar sıkıntılı sıkıntılı birbirlerinin yüzüne bakarak gülüştüler, anneannem de ocağın arkasındaki koyu gölgelerin içine çekilerek, oturdu, derin derin içini çekmeye başladı.

Petrovna, kalın, kırmızı dudaklarını silerek, "Derdi nedir bunun, kuzum?" dedi.

"Hiç," diye yanıt verdi Peter Dayı. "Onun huyu böyle..."

Anneannem ocağın setinden inip, sessizce semaverin ateşini tazelerken, Peter Dayı ağır ağır yorumda bulundu:

"Kibar takımının hepsi de böyledir işte. Kafadan gayri müsellah!"

Valei de üzgün bir tavırla lafa karıştı: "E, insan bekâr kalmaya görsün!'

Herkes güldü, Peter Dayı da sözcükleri yaya yaya görüşünü bildirdi:

"Bekârlıktan anası ağladı adamın."

Ruhum sıkılmıştı. Üzüntü yüreğimin üstüne taş gibi çökmüştü. İyi İş beni hayretten hayrete düşürmüştü. Ona acıyor, yaşlarla dolu gözlerini bir türlü unutamıyordum.

O gece evde kalamadı İyi İş ve ancak ertesi akşam yemeğine geldi. Perişan bir görünüşü vardı; sesi soluğu çıkmıyor, herkesin önünde utandığı her halinden anlaşılıyordu.

Kabahatli bir öğrenci gibi, anneanneme, "Dün gece ağzınızın tadını kaçırdım," dedi. "Umarım kızmamışsınızdır."

"Neden kızacakmışım?"

"Çünkü sizin sözünüzü kestim ve çok gevezelik ettim."

"Kimsenin size darıldığı yok."

Anneannem ondan korkuyormuş gibi geldi bana. Hem İyi İş'in yüzüne bakmıyor hem de onunla konuşurken, sesi bambaşka bir yumuşak ton alıyordu. İyi İş anneannemin yanına gidip, açıkyürekliliğiyle beni hayretler içinde bırakarak, damdan düşercesine şöyle dedi:

"Yapayalnızım ben, hiç kimsem yok! Konuşacak kimse olmadı mı, içinizde birikimler kabarır, kabarır, en sonunda taşıverir işte... O zaman artık konuşmadan duramazsınız, önünüze ağaç da çıksa, taş da çıksa, konuşursunuz..."

Anneannem ondan biraz uzaklaştı.

"Siz evlenmelisiniz."

İyi İş, "Ah!" diye bir çığlık attı ve yüzünü buruşturarak kolunu savura savura çekip gitti.

Anneannem onun gidişini asık bir suratla seyrettikten sonra, bir çimdik enfiye çekerek bana tembihledi:

"Uzak dur ondan. Ne çeşit bir adam olduğunu Tanrı bilir."

Ne var ki, beni yeniden ona doğru çeken bir şey vardı.

"Yapayalnızım" derken yüzünün aldığı şekli görmüştüm. Bu sözcükte benim çok iyi anladığım bir şeyler vardı ve bu anladığım şey de bana çok dokunduğundan onu görmeye gittim.

Odasının penceresinden içeri baktım. İyi İş odada değildi. Odanın, bir sürü işe yaramaz –sahipleri kadar işe yaramaz ve tuhaf– ıvır zıvırın atıldığı tavan aralarına benzer bir görünüşü vardı. Bahçeye çıkıp onu çukurun orada buldum. Kömürleşmiş bir kirişin ucunda, dirseklerini dizlerine dayamış, ellerini ensesinde bağlamış, âdeta iki büklüm, pek rahatsız bir biçimde oturuyordu. Kirişin bir bölümü toprak altında kalmış, kömürleşmiş olan ucu ise adi pelin otlarının, ısırganların ve dulavratotlarının arasından taşkömürü gibi pırıl pırıl dışarı çıkmıştı. Onun orada böyle rahatsız bir biçimde oturuşu, ona duyduğum acımayı daha da arttırdı.

Kahverengi bir baykuşun dimdik bakışlarıyla beni delip geçercesine, uzun bir süre görmeden baktı bana; sonra öfkeli bir ses tonuyla sordu:

"Beni mi arıyordun?"

"Yoo."

"Ne istiyorsun öyleyse?"

"Hiiç."

İyi İş gözlüğünü çıkardı, kara ve kırmızı lekelerle dolu mendiliyle silerek beni çağırdı:

"Buraya gel."

Yanına oturduğum zaman beni koluyla sıkıca sardı.

"Uslu uslu otur. Burada birbirimizle hiç konuşmadan oturacağız seninle. Kabul mü? İşte böyle. Çok da inatçıymışsın sen, öyle değil mi?"

"Evet."

"Neyse, önemi yok."

Uzun bir süre konuşmadan oturduk. Sakin, yumuşak bir akşamdı; hani o, yeryüzünün baş döndüren bütün kokularının çekilip, yerini rutubetli ve soğuk bir kokuya bıraktığı, bütün çiçeklerin saatten saate gözle görülür biçimde sararıp solduğu, yaz sonlarının hüzünlü akşamlarından biri. Günün bu vaktinde gökyüzü tuhaf bir saydamlık kazanır ve pembeleşen gökte hızla uçan küçük kargalar insanda melankolik düşünceler uyandırır. Her şey suskun, her şey kıpırtısızdır. Her bir ses –bir kuşun kanat sesi, düşen bir yaprağın hışırtısı– olduğundan daha da yüksek gelir kulağınıza ve sizi vehimlerle ürpertir, sonra yine yeryüzünü pençesine alarak yüreğinize işleyen sessizliğin içine gömülürsünüz.

Bu gibi anlarda insanın kafasında özellikle duru ve hafif, aynı zamanda örümcek ağını andıran, bürümcük gibi, uçucu, ele geçmez, sözcüklere sığdırılmaz düşünceler doğar. Bu düşünceler, düşen yıldızların hızıyla bir parlayıp kaybolurlar ve insan ruhunu hüzünlü bir ateşle tutuşturarak, okşayarak, tedirgin ederek ergitirler; sonra da bu ergimiş ruhu, yaşama biçimini vererek donduğu zaman karakter adını alan kalıba dökerler.

Kiracımızın sıcacık koltuğu altında onunla birlikte, elma ağaçlarının dalları arasından kızıllaşan gökyüzüne bakıyor, uçuşup duran keten kuşlarını seyrediyordum. Kurumuş kolza bitkilerinin tepelerini gagalayıp, ekşi tohumlarını çıkaran saka kuşlarını, morumsu kenarları tarlaların üzerine sarkan parça parça kurşuni bulutları ve bu bulutların altında yorgun argın mezarlıktaki yuvalarına doğru uçan kargaları görüyordum. Her şey gözüme, iyi anlaşılması olağanüstü denecek kadar kolay ve cana yakın görünüyordu. Arada bir, İyi İş, derin bir iç geçirmesiyle soruyordu:

"Ne kadar görkemli, değil mi? Ama sen üşümüyor musun? Hava rutubetli."

Hava iyice kararıp, alacakaranlıkta bastıran rutubetle her şey olduğundan da büyük bir görünüm kazandığı zaman, "Bu kadar yeter," dedi İyi İş. "Hadi eve dönelim."

Bahçenin çalı çırpıdan yapılma kapısına geldiğimiz zaman durdu ve yumuşak bir sesle, "Anneannen çok iyi bir insan," dedi. "Hey gidi dünya..."

Gözlerini kapadı, yüzünde bir gülümseme belirdi ve yumuşacık bir sesle, kitaptan okur gibi tane tane şu dizeleri söyledi:

> O kötü emre uyduğundan, ona Tanrının verdiği bir cezaymış bu,
> Suçu; hem verilen kötü bir emre hiç düşünmeden uymak,
> Hem de kalkıp bir başkasının vicdanına sığınmak!

"Sakın bunu unutayım deme!"

Beni ileriye doğru iterken sordu:

"Yazma biliyor musun?"

"Hayır."

"Öğrenmelisin. Öğrendiğin zaman da, anneannenin anlattığı bütün masalları yaz... Gerçekten de bu zahmete değer."

Onunla çok iyi arkadaş olduk. O günden sonra, artık canım ne zaman istese İyi İş'i görmeye gidiyor, paçavralarla dolu kutuların üstüne oturup, hiç karışanım görüşenim olmadan, onun kurşun ergitmesini, ya da bakırları kızdırmasını rahat rahat seyredebiliyordum. İyi İş, demir parçalarını akkor haline gelinceye kadar kızdırıyor, sonra da, çok güzel sapı olan ufacık bir çekiçle örsün üstünde döverek ince levhalar haline getiriyordu. Her şeyi, bakırdan kefeleri olan duyarlı terazisinde tartıyor, porselen kâseye döktüğü çeşitli sıvıların, odayı ekşi kokularla dolduran dumanlar çıkarışını izliyordu. Bazen de kaşlarını çatar, kalın bir kitaba göz atar, ya dudaklarını ısırarak homurdanır, ya da sözcükleri uzata uzata, yumuşak bir sesle şöyle bir şey mırıldanırdı: "Ah, Şaron'un Gülü!"

"Yaptığın nedir?"

"Bir şey, dostum."

"Ama ne?"

"Söylesem de sen anlamazsın."

"Dedem senin kalp para yaptığını söylüyor..."

"Deden mi? Baştan aşağı saçma! Para değersizdir!"

"Para olmadan ekmek nasıl alırsın?"

"Evet, bak burası doğru, ekmek almak için para lazım."

"Et almak için de. Ya, gördün mü?"

"Evet, et için de."

Son derece cana yakın bir kahkaha atar, kedi yavrusuymuşum gibi kulağımın arkasını kaşır ve şöyle derdi:

"İş tartışmaya geldi mi, hep sen kazanıyorsun. Her seferinde beni yeniyorsun. Hadi, şimdi biraz sessiz duralım."

Bazen işini bırakır, gelir yanıma otururdu. Birlikte, pencereden bakar, yağmurun damların üzerine yağışını, şimdi her yanını otlar bürümüş olan avluyu, ya da yavaş yavaş yapraklarını yitirmekte olan elma ağaçlarını seyrederdik. Konuşkan bir insan olmayan İyi İş, sadece maksadını anlatmaya yetecek üç beş sözcükle yetinirdi. Çoğunlukla da, dikkatimi herhangi bir şeye çekmek istediği zaman dirseğiyle beni hafifçe dürter, göz kırpar ve gözleriyle işaret ederdi.

Gerçi ben avluda dikkate değer bir şey göremezdim, ama onun bu dürtüşleriyle kısa sözcükleri, her şeyi bir anda anlamlı ve önemli kıldığı için bunlar kafamın içine âdeta kazınırdı.

Avluda koşan bir kedi parlak su birikintisinin önünde durarak, yansısını görünce vurmak için pençesini kaldırdığında, İyi İş yumuşak bir sesle şöyle derdi:

"Kediler gururlu, ama güvenilmez yaratıklardır."

Aralarında altın sarısı tüyleri de olan kızıl horozumuz bahçe çitinin üstüne çıkıp tüylerini kabartır, kanatlarını çırpar, düşecek gibi olur, öfkelenerek boynunu uzatır, hırslı hırslı öter.

"General hazretlerinin önemi büyük, ama zekâsı küçük," derdi İyi İş.

Beceriksiz Valei çamurlara bata çıka yaşlı bir at gibi yürümektedir; fırlak elmacık kemikli yüzü pufla gibi şişmiştir. Gözlerini kırpıştırarak göğe bakar. Güz güneşinin bembeyaz ışığı tam göğsünün üstüne vurur, ceketinin pirinç düğmelerinden biri şavkır. Tatar durur ve kancaya benzeyen kıvrık parmaklarıyla düğmesini eller.

"Gören de onu az önce madalya kazanmış sanacak..."

İyi İş'e olan bağlılığım gitgide artarak, artık ona temelli bağımlı hale gelmiştim; yalnız zalimce aşağılanmalara uğradığım ya da dayak yediğim durumlarda değil, aynı zamanda mutlu anlarımda... Uysal bir insan olan İyi İş, aklıma gelen her şeyi anlattığım, abuk sabuk konuştuğum zamanlar sözümü kesmezdi, oysa dedem, örneğin şuna benzer deyimlerle sustururdu beni hep: "Kes zırıldamayı be, osuruk torbası sen de!" Anneannem ise genellikle kendi düşüncelerine dalmış olduğundan, başkalarının konuşmalarına, ya da söylediklerine pek kulak vermezdi. İyi İş, gevezeliklerimi dikkatle dinler, çoğu kez de gülümseyerek şöyle derdi:

"Bu doğru değil dostum, bunu sen uydurdun!"

Onun bu dobra dobra yorumları her seferinde de, tam zamanında yapılmış ve tam yerine oturmuş olurdu. Ayrıca onun, sanki içimi okuyormuş gibi, benim neler düşündüğümü, neler hissettiğimi bilmek gibi bir özelliği de vardı. Yersiz, ya da gerçeğe aykırı bir şey söylemeye hazırlanacak olsam bunu hemen sezinler ve kötü niyetli olmayan, ama keskin ve sert bir 'Yalan söylüyorsun, dostum'la, daha ben ağzımı açmadan, lafı ağzıma tıkardı. Pek çok kez, onun bu sihirli gücünü sınamak için bir şeyler uydurduğum olmuştur, ama o her seferinde benim doğru söylemediğimi anlayarak, ben daha fazla saçmalamadan, başını iki yana sallayıp aynı biçimde beni susturmuştur: "Yalan söylüyorsun dostum."

"Nereden biliyorsun?"

"Ben fark ederim."

Anneannem su getirmek için Sennaya Alanına gittiğinde hep beni de yanında götürürdü. Bir seferinde, beş kişinin bir köylüyü dövdüğünü gördük. Adamı yere yıkıp, kurt sürüsü gibi üstüne çullandılar. Anneannem kovaları sırıktan çıkarıp, döndüre döndüre savurarak adamların üzerine yürüdü.

Bana da, "Sen kaç," diye seslendi.

Bense korku ve şaşkınlığımdan, kaçacak yerde onun ardı sıra koşmaya başladım ve anneannem omuz sırığını kapıp adamlara kahramanca girişir, sırtlarına, kafalarına veriştirirken, ben

de onlara taş atmaya koyuldum. Olayı gören başkaları da yetişince, köylüyü dövenler kaçtı. Anneannem köylünün yaralarını yıkadı. Adamı fena halde hırpalamışlardı; o hali gözümün önüne geldikçe şimdi bile midem bulanır. Topuklarıyla suratını ezmişlerdi köylünün; kirli parmaklarını yırtılmış burun deliklerine bastırıyor, ulurcasına bağırıp öksürürken, ağzından burnundan fışkıran kanlar anneannemin yüzüne, göğsüne sıçrıyordu. Anneannem de bir yandan çığlık çığlığa bağırıyor, bir yandan zangır zangır titriyordu. Eve varır varmaz, doğru kiracımıza koşup, olanı biteni anlatmaya başladım. O ise işini bırakmış, elinde tuttuğu kılıç gibi uzun bir eğeyle önümde dikilerek beni dinliyordu. Derken, sözümü kesti ve son derece inandırıcı bir sesle şöyle dedi:

"Olağanüstü; tastamam anlattığın gibi oldu bu iş. Harika!"

Ben hâlâ gördüklerimin öylesine etkisi altındaydım ki, İyi İş'in söylediklerine kulak asmadan anlatmamı sürdürecek oldum, ama o beni kucakladı ve iri adımlarla odada dolaşmaya başladı.

"Bu kadarı yeter, bu kadarı yeter! Çok güzel anlattın, anlıyor musun? Çok güzel!"

Onun bu sözleri beni çileden çıkardı, hüngür hüngür ağlamaya başladım. Ama az sonra aklım başıma geldi –ne kadar büyük bir ruh sarsıntısı geçirmekte olduğumu hâlâ hatırlarım– ve onun beni tam zamanında susturduğunu anladım; gerçekten de ona her şeyi anlatmıştım, anlatacak başka şey kalmamıştı zaten.

"En iyisi, böyle olayları hiç düşünmemektir, bunları habire kafanda evirip çevirmek korkunç bir şey."

Onun, zaman zaman damdan düşer gibi söylediği bazı sözler hayatımın sonuna kadar aklımda kalmıştır. Bir seferinde ona can düşmanım Klyuşnikov'u anlatıyordum; Novaya Mahallesinin kabadayılarından, koca kafalı, şişko bir oğlandı bu. Onunla dövüşte bir türlü yenişemiyorduk. İyi İş derdimi dikkatle dinledikten sonra, "Çok saçma," dedi bana. "İş kuvvette değil ki. Asıl önemli olan, hızlı hareket etmektir. Ne kadar hızlı hareket edersen, o kadar güçlüsün demektir, anladın mı?"

Ertesi pazar daha hızlı yumruk atmaya başladım ve Klyuşnikov'u kolaycacık yendim. Bunun bir sonucu olarak, bizim kiracı, gözümde bir kat daha yükseldi.

"Nesnelerin nasıl tutulması gerektiğini öğrenmelisin, anlıyor musun? Çok da zor bir iştir bu."

Anlamamıştım, ama daha birçok sözü gibi bunu da, sırf, insanı kızdıracak kadar gizemli bir basitlikte olduğu için aklımdan da çıkaramamıştım; öyle ya, bir taş parçasını, bir ekmek parçasını, ya da bardağı, çekici tutmak için özel bir beceri mi gerekirdi yani?

Ev halkı arasında İyi İş'i sevmeyenler gitgide çoğalıyordu. Hatta, hoppa hanım kiracımızın herkesin kucağından inmeyen sokulgan kedisi bile onun dizine çıkmıyor ve o çağırdığı zaman yanına gitmiyordu. Bu yüzden kediyi dövüyor, kulaklarını çekiyor, İyi İş'ten korkmamasını öğreteceğim diye, hırsımdan ağlamaklı oluyordum.

İyi İş bunu, "Elbisem asit kokuyor da, ondan yanıma yaklaşmıyor," diye açıklamıştı, ama ben, başkalarının, hatta anneannemin bile –haksız ve aşağılayıcı olmakla birlikte– çok daha değişik bir biçimde açıkladıklarını biliyordum.

Anneannem zaman zaman, "Nedir bu böyle, hiç yanından ayrılmıyorsun adamın?" diye çıkışırdı bana. "Dikkat et de sana başka şeyler de öğretmesin sonra..."

Dedem olacak kızıl sansar, ne zaman İyi İş'in yanına gittiğimi öğrense, Allah yarattı demeden dövüyordu beni.

Kendisini görmeyi bana yasakladıklarını İyi İş'e belli etmiyordum tabii, ama herkesin onun hakkında neler düşündüğünü yüzüne karşı söylemekten de geri kalmıyordum.

"Anneannem senden korkuyor: Söylediğine göre sen kara büyü yapmakta ustaymışsın, hem, dedem de aynı şeyi söylüyor, bir de diyor ki sen Tanrıya düşmanmışsın ve de tehlikeli biriymişsin."

İyi İş, bir sineği kovalar gibi başını sarstı. Dudaklarında bir gülümseyiş yayılırken, bembeyaz yüzü öyle bir kızardı ki, yüreğim ağzıma geldi, gözlerim karardı.

"Bana söylemene gerek yok dostum," dedi yumuşak bir sesle. "Bütün bunlar çok üzücü, değil mi?"

"Evet."

"Çok üzücü."

Sonunda defettiler onu. Bir sabah kahvaltıdan sonra onu görmeye gittiğimde, yere oturmuş, eşyalarını kutulara yerleştirirken buldum; bir yandan da usul usul Şaron'un Gülü şarkısını söylüyordu.

"Hoşça kal dostum, ben gidiyorum artık."

"Neden?"

Gözlerini bir an bana dikti, sonra:

"Bilmiyor musun? Odayı annen istiyormuş."

"Kim söyledi bunu?"

"Deden!"

"Yalan söylüyor."

İyi İş beni kendine doğru çekti ve ben yere, onun yanına oturunca, "Bak," dedi, "şimdi kızmanın hiç bir anlamı yok. Sen biliyorsun da, bana söylemek istemiyorsun sanmıştım. Kendi kendime, bu hiç de hoş bir şey değil diye düşünüyordum..."

Her nedense sinirlendim, ona karşı bir öfke kabardı içimden.

"Dinle beni," dedi âdeta fısıldar gibi. Aynı zamanda gülümseyerek, ekledi: "Sana, beni ziyarete gelme dediğimi hatırlıyor musun?"

Başımla doğruladım.

"O zaman kızmış mıydın bana?"

"Evet."

"Bense seni gücendirmek için söylememiştim, ama seninle dost olduğumuz takdirde, bunun acısını senin çekeceğini biliyordum."

Benimle yaşıtım gibi konuşuyor, sözleri beni sonsuz derecede mutlu ediyordu. Onu ta en başından beri çok iyi anlamışım gibi geldi bana, hemen atıldım: "Ben zaten hep biliyordum!.."

"Eh, hadi bakalım öyleyse. İşte durum bundan ibaret, aziz dostum."

Yüreğim parçalanır gibi oldu.

"Neden seni kimse sevmiyor?"

Beni bağrına sıkı sıkı bastı ve göz kırparak yanıt verdi:

"Çünkü ben bir yabancıyım, anlıyor musun? İşte bütün sorun burada..."

Bir şey söyleyemeden, koluna yapışmıştım onun.

"Sakın kızayım demeyesin," dedi bir kez daha, sonra da kulağıma fısıldadı: "Ağlamaca da yok ha."

Ne var ki, buğulanmış gözlüğünün altından kendi gözyaşları süzülüyordu. Sonra uzun bir süre sessizce oturduk orada –alışageldiğimiz üzere– ve sadece arada bir, kısa bir iki kelime ettik birbirimize.

Aynı akşam, İyi İş herkese candan veda edip, beni sımsıkı kucakladıktan sonra ayrıldı. Ta sokak kapısına kadar çıkarak, donmuş çamur tümseklerinin üzerinden tekerlekleri seken arabanın arkasında onun hoplaya hoplaya gidişini seyrettim. İyi İş ayrılır ayrılmaz, anneannem kir pas içindeki odayı süpürüp temizlemeye girişti; kadıncağız köşe bucak temizlik derdiyle uğraşırken, ben de onunla birlikte dolanıyor, durmadan önüne çıkmaya çalışıyordum.

Kafasını bana toslayınca, "Çekil başımdan," diye bağırdı.

"Neden ayrılmak zorunda bıraktınız onu?"

"Seni ilgilendirmez!"

"Hepiniz aptalsınız işte!"

Elindeki ıslak paçavrayı suratıma çarptığı gibi haykırdı:

"Aklını mı kaçırdın sen, nedir?"

"Ben senin için söylemedim, öbürküler için dedim," diye düzeltmeye çalıştım, ama anneannemi yatıştırmaya yetmedi bu.

Akşam yemeğinde dedem, "Çok şükür," dedi, "sonunda kurtulduk ondan! Ne zaman onu görsem müthiş bir acı duyardım. Başımızdan atmak zorundaydık."

Sırf kötülük olsun diye bir kaşık kırdım, cezasını da çektim.

Kendi ülkelerinde birer yabancı, ama aslında yurtlarının en iyi evlatları olan sayısız insanla kurduğum arkadaşlıklardan ilki işte böyle bitti.

DOKUZUNCU BÖLÜM

ÇOCUKLUĞUMU hatırlarken, kendimi bir bal peteği gibi düşünmek hoşuma gidiyor. Hayal meyal aklımda kalmış çeşitli basit insanlar, yaşam hakkındaki düşüncelerinin, bilgilerinin balını getirip bu peteğe bırakarak, karakterimin oluşmasına kendi deneyimleriyle katkıda bulunmuşlardır. Çoğu kez, bu balların içine pis olanı, acı olanı da karışmıştır, ama varsın karışsın, en ufak bir bilgi kırıntısı bile baldır ya yine de...

İyi İş ayrıldıktan sonra ben Peter Dayı ile ahbaplığı ilerlettim. O da dedem gibi zayıf, giyimi kuşamı özenli, onun gibi temizdi, ama ondan azıcık daha kısa, daha ufak yapılıydı. Komiklik olsun diye büyüklerin elbisesini giymiş, ergenlik çağındaki bir oğlana benziyordu. Yüzü, incecik meşin şeritlerden örülme bir kalburu andırıyor ve bu kalburun içinde, akları sarıya çalan gözleri kafese konmuş iskete kuşları gibi fıldır fıldır oynuyordu. Mavimtırak kır saçları kıvırcıktı. Süslü taranmış sakalı kıvrım kıvrımdı. Peter Dayı pipo içerdi, piposunun tıpkı saçlarının rengindeki dumanı da kıvrım kıvrım çakardı. Kelime oyunları ve komik sözlerle dolu süslü konuşması bile kıvırcıktı sanki. Bende, sanki herkese gülüyormuş izlenimi bırakan çıngıraklı bir sesi vardı; bu izlenimi bırakmamış olsa, sesi kulağa belki de tatlı, sevecen gelebilirdi.

"Ben henüz ufacık bir çocuktum, bir gün Kontes Tatyana Alekseyevna bana dedi ki: 'Sen nalbant olsana!' Ama hemen fikrini değiştirip, bu sefer de, 'Bahçıvana yardım et,' dedi. Buna da eyvallah. Bir başka sefer: 'Sen bir balıkçılığı denesene Patruşka.' Bana göre hava hoş, ne olacak, ben de balığa çıktım. Ama çok geçmeden, tam ben bu işe iyice ısınmışken, hoppala! Hadi bakalım, balıklara da elveda! Bu kez beni şehre, arabacılık yapmaya

yolladı; yolladı da, kazancıma da son kuruşuna kadar el koyuyordu Kontes hazretleri. Eh, ne yapalım, madem arabacı olmamızı istemiş, bana göre hava hoş, kendisinin bileceği iş. Derken, Kontes hazretleri bir kez daha fikrini değiştirmeye fırsat bulamadan kölelik kaldırıldı, at da bana kaldı. İşte şimdi bir kontesim olacağına, onun yerine bir atım var."

Yaşlı, kır bir attı bu. Hani, sarhoş bir badanacının aklına esmiş, atı çeşitli renklere boyamaya başlamış da, yarı yerde vazgeçmiş gibi bir görünüşü vardı. Bacaklarının tüm oynakları yamru yumru olan yaratık, attan çok, paçavralardan yapılma bir at kuklasına benziyordu. Feri kaçmış gözleri donuk donuk bakan kemikli kafası, parmak parmak damarlar ve yıpranmış, havı dökülmüş post parçalarıyla gövdeye eğreti tutturulmuş gibi, kederli bir biçimde hep sarkardı. Peter Dayı atına saygıyla davranır, hiç dövmez ve onu Tanka diye çağırırdı.

Bir seferinde dedem ona, "Yahu, şu sütçü beygirine ne diye Hıristiyan adı koyarsın?" diyecek olmuştu.

"Size saygım bakidir Vasili Vasilyeviç, ama yanılıyorsunuz. Tanka, Hıristiyan adı değildir. Siz Tatyana ile karıştırıyor olmalısınız."

Peter Dayı okuma yazma bildiği gibi, İncil'i de yutmuştu. Hangi evliyanın daha kutsal olduğu konusunda hep dedemle tartışırlardı. Kadim tarihin büyük günahkârlarını eleştirirlerken, hangisi daha şiddetli yargılayacak diye birbirleriyle yarışırlardı. En büyük eleştirileri de çoğunlukla Abşalom alırdı. Bazen de sırf gramer üzerine tartışırlar, dedem bazı sözcüklerin 'hom' son ekini aldığını ileri sürer, Peter Dayı ise aynı sözcüklerin 'şa' son ekini aldıklarında diretirdi.

Dedem, sonunda mosmor kesilerek, "Senin söyleyiş tarzın başka, benimki başka," diye karşılık verir, alaylı bir biçimde, "İllallah senin şu şa'larından," derdi.

Peter Dayı ise, kalın bir duman bulutunun ardından bakarak, nispet yaparcasına sorardı: "Ya senin hom'larına ne demeli; onlar matah mı sanki? Bunlar Tanrı için hiçbir şey ifade etmez. Bunları

duyunca Tanrı herhalde şöyle diyordur kendi kendine: 'Bu duayı ederken yüreğinde bir kötülük yok gerçi, ama yine de dua beş para etmez!'"

Dedem yeşil gözleri kıvılcımlar saçarak, "Defol bakayım sen buradan Aleksey!" diye bana bağırırdı.

Temizlikte, düzenseverlikte Peter'in üstüne yoktu. Avludan geçerken bile gözüne çarpan yonga parçalarını, çanak çömlek kırıklarını, ya da kemikleri yana doğru tekmeler, bir yandan da öfkeli öfkeli söylenmeden edemezdi:

"Şu süprüntüye bak. Çöplüğe dönmüş burası."

Peter Dayı çok konuşkan, iyi huylu ve neşeli bir adam olmasına rağmen, bazen gözleri kan çanağına döner, bulutlanır, bir ölünün gözlerine benzerdi. Bu gibi zamanlarda Peter Dayı odanın kuytu, karanlık bir köşesine çekilir, yeğeni gibi o da kamburunu çıkararak, suratı bir karış, sessizce otururdu.

"Hayrola Peter Dayı, bir derdin mi var?"

"Çekil git be," diye sert, boğuk bir sesle terslerdi öbürü.

Mahallemizdeki evlerden birine bir beyefendi taşınmıştı. Alnında bir yumru bulunan bu adamın çok tuhaf bir de huyu vardı: Pazar günleri pencerenin önüne oturur, kedilere, köpeklere, piliçlere, horozlara hatta gelip geçenler içinde hoşlanmadığı insanlara bile saçma yağdırırdı. Bir keresinde İyi İş'in de üstüne bir sıkı patlatmış, ördek saçmaları İyi İş'e rastlamıştı. Ufak saçmalar İyi İş'in deri çeketini delememiş, birkaç tanesi cebine düşmüştü. Bizim kiracının gri saçmaları gözlüğünün ta dibinde tutarak yakından incelediğini hatırlarım. Dedem ona polise gidip şikâyetçi olmasını salık vermiş, ama İyi İş, saçmaları mutfağın bir köşesine fırlatmıştı.

"Değmez," demişti.

Daha sonra, bir başka seferinde de bizim nişancı, dedemin bacağına birkaç saçma yapıştırmıştı. Öfkesinden küplere binen dedem, doğru polise gidip haber vermiş, yanına da nişancının eski kurbanlarından ve olayı görenlerden birkaç tanık almıştı. Ne var ki, beyefendi birdenbire sırra kadem bastı.

Sokakta ne zaman tüfek sesi duyulacak olsa, Peter Dayı –o sırada evdeyse– pazar günleri giydiği kukuletalı başlığını kaptığı gibi kır saçlı başına geçirir, yıldırım gibi sokağa fırlardı. Sokakta ellerini uzun paltosunun eteği altından arkasında bağlayarak eteğini horoz kuyruğu gibi kaldırır, göbeğini alabildiğine öne çıkarır, kaldırımda, nişancının penceresi önünde iri adımlarla bir aşağı, bir yukarı dolaşmaya başlardı. Subayın mavi suratıyla, onun tepesinde camdan dışarı bakan karısının sarışın kafasını görmek için bütün ev halkı sokak kapısına üşüşürdü. Hatta komşumuz Betleng'lerin avlusundan da gelenler olur, yalnız Ovsyannikov'ların kurşuni evinde hiç bir hayat izi görülmezdi.

Bazen, Peter Dayının sokaktaki bu gezintileri semeresiz kalır –herhalde bizim avcı, Peter Dayıyı saçma harcamaya değer bir av saymazdı– bazen de çiftenin duble atışı duyulurdu: 'Dan! Dan!' Peter Dayı adımlarını zerre kadar hızlandırmadan yanımıza gelir, hoşnutluğunu belli eden bir sesle bildirirdi:

"Paltomun yakasından vurdu."

Bir seferinde de ensesiyle, omzundan vuruldu. Anneannem dikiş iğnesiyle saçmayı çıkarırken, Peter Dayıya çıkıştı:

"Ne diye kışkırtırsın şu deliyi, bilmem ki? Günün birinde gözünü de çıkarttıracaksın!"

Peter Dayı, küçümseyen bir ifadeyle, "Sen hiç kaygılanma, Akulina İvanovna," dedi. "Bu adam kör nişancının teki."

"İyi de, sen neden kışkırtıyorsun adamı?"

"Kışkırttığımı mı sanıyorsun? Yok canım, ben sadece eğleniyorum onunla."

Peter Dayı, anneannemin çıkardığı saçmayı avucunda dikkatle incelerken, yorumunu da yaptı:

"Ne kadar da kötü bir atış! Oysa, çok kısa bir süre evli kalan bizim Kontes Tatyana Alekseyevna'nın –kendisi çorap değiştirir gibi koca değiştirirdi– yaşadığı, Mamont İlyiç adında bir subay vardı. Eh işte, ben nişancı diye ona derim! Kurşunla neler yapmazdı! Bir budala İgnaşka vardı, subay bu İgnaşka'yı şöyle rahat rahat bir kırk adım kadar öteye diker, kuşağına da bir şişe bağla-

yıp bacaklarının arasından sallandırırdı. Budala dedik ya, İgnaşka bacaklarını iki yana açar, salak salak sırıtırdı öyle. Mamont İlyiç tabancasıyla şöyle bir nişan alır ve dan! Şişe parçalanırdı. Ne var ki, bir seferinde İgnaşka'yı atsineği sokunca, çocuk sıçradı, kurşun da tam dizkapağına geldi. Bir doktor çağırdılar, aman demeye kalmadan gitti bacak. Bacağı gömdüler..."

"Ya budala ne oldu?"

"Onun keyfi yerinde evelallah. Budalaların ele ayağa ihtiyacı yoktur ki, onlar budalalıkları sayesinde gül gibi geçinir giderler. Hem, budalalara kimse ilişmez, zararsızdır onlar. Atalarımız da demiş ya, budaladan zarar gelmez."

Anneannem böyle hikâyelere alışıktı –kendi de bunun gibi sürüyle hikâye bilirdi zaten– ama ben müthiş meraklanır, Peter'e sorardım:

"Beyefendiler istediklerini öldüresiye dövebilir mi?"

"Neden olmasın? Tabii ya, dövebilirler. Onlar birbirlerini de öldürebilir. Bir gün, Tatyana Alekseyevna'yı görmeye bir süvari subayı gelmişti de, Mamont'la aralarında kavga çıkmıştı. Hemen tabancalarını çekip, dosdoğru göletin yanındaki korunun yolunu tuttular ve koruya varır varmaz, dan! Süvari, Mamont'u karaciğerinden vurdu. Mamont mezarı, süvari de Kafkasya'yı boyladı... Kendi başlarını kendileri yediler! Köylülere filan gelince, onları sinek gibi öldürür bunlar. Ama eski zamanda böyle değilmiş, o zamanlar köylülere karşı bu derece zalim değilmiş beyler; öyle ya, o zamanlar köylüler onların malıydı! Şimdi ise aldırdıkları yok."

"Eskiden de pek aldırış etmezlermiş ya," dedi anneannem.

Peter Dayı onayladı anneannemi.

"Doğru. Köylüler onların malıydı, ama pek de bir değerleri yoktu!"

Peter Dayı bana iyi davranır, öbür büyüklerden farklı olarak benimle konuşurken ilgi gösterirdi, ama öte yandan, konuşurken insanın yüzüne bakmaktan kaçınmamasına rağmen, onda beni iten bir taraf vardı. O en sevdiği reçelinden herkese ikram ederken, benim dilimime herkesinden daha bol reçel sürer, ayrıca

bana zencefilli çörekle çekirdek de getirir, benimle usul usul ve ciddi ciddi sohbet ederdi.

"Eveeet, beyefendi, büyüyünce ne olacaksınız bakalım? Asker mi, kâtip mi?"

"Asker."

"Güzeel. Bu zamanda asker olmak kolaylaştı. Kilise de fena değildir ya. Bütün yapacağın iş, 'Allah razı olsun!' diye bağıra bağıra dolaşmaktan ibarettir. Papazların hayatı askerlerinkinden rahattır, ama en rahat hayat ise balıkçılarınkidir. Onların hiçbir iş yapmalarına gerek yoktur, oturdukları yerde rızklarını beklerler."

Çok eğlenceli bir biçimde, bana balığın nasıl yemin çevresinde dolandığını; levreğin, kefalin ve mercanın oltaya yakalanınca nasıl çırpındığını gösterirdi.

"Deden seni dövdüğü zaman kızıyorsun ama," derdi beni avutarak, "hiç kızmaman gerekir. Sırf sana bir şeyler öğretebilmek için dövüyor. Üstelik onun attığı dayak da, dayak sayılmaz. Örneğin, sen benim Kontes Tatyana'yı görecektin. Onun kamçı cezaları ün salmıştı. Sırf bu iş için bir adam tutmuştu, adı da Hristofer idi. Öylesine işinin ehliydi ki, komşu yurtluklardan onu ödünç istemeye gelirlerdi: 'Şunu bize azıcık ödünç versenize,' derlerdi, 'uşaklardan birinin kamçılanması gerekiyor da.' Kontes de onu ödünç verirdi."

Kontesin beyaz muslin etekliğiyle, gök rengi süslü püslü eşarbıyla evin önündeki verandada koltuğa nasıl kurulduğunu, onun hemen burnunun dibinde Hristofer'in kadın erkek ayırt etmeden insanları nasıl insafsızca kamçıladığını büyük bir soğukkanlılıkla ve en ince ayrıntılarına kadar anlatırdı. "Dahası da var beyefendi; bu Hristofer denen adam Ryazanlı'ydı, Ukrayna çingeneleri gibi ta kulaklarının arkasına kadar gelen pala bıyıkları vardı ve sakal tıraşı olduğu zaman suratı mosmor görünürdü. İstediği zaman da aptal rolü oynardı. Mutfakta bardağa su doldurur, sinek, hamamböceği ya da başka bir böcek yakalar, suyun içine atar, bir çöp parçasıyla böceği boğuncaya kadar su-

yun dibine bastırırdı. Bazen de yakasından bir bit çeker alır, onu boğardı..."

Anneannemden ve dedemden çok dinlediğim için, bu tip hikâyelere alışıktım. Ufak tefek değişikliklerle, bu hikâyeler hep birbirine benziyordu, hepsinin ortak bir yanı vardı: Bütün hikâyelerde ya insanlara işkence edilir, insanlar ya küçük düşürülür, ya da horlanırdı. Bu tip hikâyelerden bıktığım için, daha fazla dinlemek istemezdim.

"Bana başka bir hikâye anlatsana," diye yalvarırdım arabacıya.

Yüzünün bütün kırışıklıkları önce dudaklarının çevresinde toplanır, sonra bu kırışıklar tüm yüzüne yayılır, gözlerinin kenarlarına kadar çıkar ve arabacı hatırımı kırmaz, başka bir hikâyeye girişirdi.

"Gidi hikâye oburu seni, öyle olsun bakalım, al sana başka hikâye işte. Vaktiyle bizim bir aşçımız vardı..."

"Kimin aşçısı vardı?"

"Canım, Kontes Tatyan'ın işte."

"Niye ondan erkekmiş gibi, 'Tatyan' diye söz ediyorsun da, 'Tatyana' demiyorsun? Erkek değil ki, öyle değil mi?"

Peter Dayı tatlı tatlı gülerdi.

"Tabii kadındı, canım, ama hafif tertip bir bıyığı da vardı. Kara bir bıyık. Aslen Kara Almanlardanmış bu hanım, onlar da tıpkı Zencilere benzermiş. Eveet, ne diyordum ben, işte bu bizim aşçı, hay Allah, öyle gülünç bir hikâye ki..."

Gülünç hikâye, aşçının balık yemeğiyle kapuskayı nasıl berbat ettiğini, bütün yemeği bir oturuşta aşçıya zorla nasıl yedirdiklerini, adamın nasıl hastalandığını anlatırdı.

"Hiç de gülünç değil işte," diye huysuzlanırdım ben.

"Ne yapalım peki? Bir tane de sen anlat öyleyse."

"Ben bilmiyorum ki..."

"Öyleyse kapat çeneni."

Böylece, yine o sıkıcı mavallarından birini okumaya devam ederdi.

Bayramlarda, ara sıra kuzenlerim bize misafirliğe gelirdi. İkisinin de adı Saşa'ydı; biri (Mihail Dayımın oğlu) tembel Saşa, öbürü de öteki dayımın oğlu, çok bilmiş, tertipli Saşa. Bir seferinde iki kuzenimle müştemilatın damına çıkarken, Betleng'lerin avlusunda, kürk yakalı kısa palto giymiş bir bey gözümüze ilişti. Bu bey odunların üstüne oturmuş, köpek yavrularından biriyle oynuyordu. Ufak, sarı, dazlak kafası çıplaktı. Kuzenlerimden biri, köpek yavrularından birini aşırmayı önerdi, hemen oracıkta ustalıklı bir plan kuruverdik: Kuzenlerim derhal sokağa çıkıp, komşu avlunun kapısına gidecekler, bu arada ben de bu beyi korkutacaktım. Korkan beyefendi kaçınca, kuzenlerim hemen avluya dalıp, yavrulardan birini kapacaktı.

"Peki, onu korkutmak için ne yapmam gerekiyor?"

"Dazlak kafasına bir tükürük at!"

İnsanların kafasına tükürmek acaba büyük bir kabahat miydi? Çok kez, insanların birbirlerine bundan çok daha kötüsünü yaptıklarını işitmiş, kendi gözlerimle de görmüştüm; o yüzden gönül rahatlığıyla görevimi yerine getirdim. Bir anda kızılca kıyamet kopuverdi. Başlarında genç, yakışıklı bir subay olduğu halde, kadınlı erkekli bir insan kalabalığı Betleng'lerin evinden dışarı uğrayıp, ordu gibi bizim avluya yürüdü. Ben kabahati işlediğim sırada yeğenlerim –tabii, benim yaptığım yaramazlıktan hiç haberleri yokmuş gibi– uslu uslu sokakta oynamakta olduklarından, kabak benim başıma patladı; Betleng'lerin bütün ev halkını son derece hoşnut eden, temiz bir dayak yedim dedemden.

Mutfaktaki sedirde etlerim parçalanmış bir halde yatarken, bayramlıklarını giymiş bir halde Peter Dayı güleç bir yüzle girdi içeriye.

"Çok iyi akıl etmişsiniz doğrusu beyefendi," diye fısıldadı. "Tam da hak ettiğini buldu, ihtiyar keçi. Bana kalsa, tümünün de kafalarına tükürebilirsiniz derdim! Onun o kokmuş kafasına asıl bir tuğla indirecektin ki!"

Dazlak adamın, tıpkı okşadığı enik gibi hafiften, acıklı acıklı ciyaklayarak, kafasının sarı derisini ufacık elleriyle silişi, bir ço-

cuk yüzünü andıran tüysüz, ablak suratının hali gözümün önüne geldikçe, kuzenlerime fena halde diş biliyordum. Ama şimdi, arabacının, tıpkı dedemin beni döverken korkunç ve iğrenç bir biçimde titreyen yüzünü andıran buruşuk suratına bakmakta olduğum şu sırada, o düşüncelerin hepsi bir anda uçuverdi kafamdan.

Peter'i ellerimle, ayaklarımla iterek, "Çekil be!" diye haykırdım. Peter kıs kıs gülerek göz kırptı ve sedirden sıyrılarak kalktı. O andan sonra bir daha onunla konuşmayı canım hiç çekmedi, hep ondan uzak durmaya başladım. Aynı zamanda da, bir şeyler olacağına dair belli belirsiz bir önseziyle, onu yakından izliyor, kolluyordum.

Betleng'lerin gürültücü ve kalabalık ev halkının büyük bölümünü, bir sürü genç ve güzel hanım oluşturuyordu; bu hanımları, subaylarla öğrenciler ziyaret ederdi. Hiç durmadan güler, bağrışır, şarkı söyler, gitar çalarlardı. Evin sevimli bir görünüşü vardı; ışıl ışıl parlayan pencere camlarının ardında, saksılar içindeki bitkilerin parlak yeşilliği göze çarpardı. Dedem bu evden nefret ederdi. İçinde oturanlara "Kâfirler, zındıklar!" derdi. Oradaki kadınlardan söz ederken de, anlamlarını daha sonra bana Peter Dayının çok daha pis, çok daha kötü sözcüklerle açıkladığı iğrenç laflar kullanırdı.

Ovsyannikov'ların ağırbaşlı, sessiz evleri ise dedemde saygı uyandırırdı. Tek katlı, ama oldukça yüksek ev, tertemiz duran ve içinde hiçbir kul dolaşmayan bir avluda kurulmuştu. Yemyeşil çimenlerle örtülü avlunun ortasında, iki sütunlu sayvanı da olan bir kuyu vardı. Ev, âdeta sokaktan saklanmak istercesine geriye, kendi kabuğuna çekilmiş gibiydi. Yerden epeyce yüksekteki dar ve kemerli üç penceresinin camlarında, güneş vurdukça ebemkuşağının renkleri oynaşırdı. Avlu kapılarının öbür yanında yer alan samanlığın da üç penceresi vardı, ama aslında bunlar taklitti. Samanlığın kurşuni duvarı üstüne zar gibi bir şeyler yapıştırmışlar, bu zarları çevreleyen tahta çerçeveleri de beyaza boyayarak pencereye benzetmişlerdi. Bu son derece sevimsiz kör

pencereleriyle samanlık, o evin herkesten saklı, kimsenin gözüne çarpmadan yaşamak istediğini anlatır gibiydi. Terk edilmiş tavlaları, bomboş sundurmaları ve dev gibi kapılarıyla bu yurtluk, kırılmış bir onurun sessiz simgesi izlenimi veriyordu.

Arada sırada avluda, kılları fırça gibi dik duran, yanak sakalları dışında yüzü tertemiz tıraşlı, uzun boylu, yaşlı bir adamın topallayarak dolaştığı görülürdü. Bazen de, yine yanak sakalları olan kanca burunlu ikinci bir adam, tavladan, uzun boyunlu kır bir atı yedeğinde dışarı çıkarırdı. Daracık göğsü, kalem gibi bacakları olan bu at, dışarı çıkınca, bir rahibenin yapmacıklı vakarıyla reverans yapardı. Yaşlı topal, atı tapışlar, ıslık öttürür, solukları hızlanır, sonra yine atı karanlık tavlaya kapatırdı. Yaşlı adamın bu ata binmek için can attığını, ama büyülendiği için binemediğini düşünürdüm.

Avluda her gün, öğleden alacakaranlık çökene kadar üç oğlan çocuğu oynardı; üçünün de ceket ve pantolonları gri, üçünün de kasketleri aynı biçimdi. Yuvarlak yüzlü, açık mavi gözlü bu çocuklar birbirlerine öylesine benziyorlardı ki, onları ancak boylarından ayırt edebiliyordum.

Onları çitteki bir yarıktan gözetlediğim için beni göremezlerdi, ama aslında ben görmelerini istiyordum. Onların öyle kardeş kardeş, mutluluk içinde oynayışlarını seyretmek çok hoşuma gidiyordu; giysilerine ve birbirlerine gösterdikleri ilgiye –hele, çelimsiz, komik bir cüceye benzeyen en küçük oğlana ağabeylerinin gösterdiği özel ilgiye– hayrandım. Küçük kardeşleri düşecek olsa, ağabeyleri de her çocuk gibi gülerdi, ama onların gülüşlerinde hiçbir kötülük olmadığı gibi, hemen yardıma koşarlardı. Elleri ya da dizleri kirlenmişse, ya dulavratotu yapraklarıyla ya da mendilleriyle siler, temizlerlerdi kardeşlerini.

Ortanca oğlan, "Seni gidi dikkatsiz!" diye, nazik bir biçimde azarlarlardı küçüğü. Ne birbirlerine küfür eder ne de mızıkçılık yaparlardı. Üçü de sağlıklı ve hareketli çocuklardı, bitmek tükenmek bilmez bir enerjileri vardı.

Bir seferinde, ağaçlardan birine tırmanıp onlara ıslık çaldım. Islığımı duyunca durdular ve aralarında fısır fısır konuşmaya başladılar. Bana taş atmaya kalkışacaklarını düşünerek hemen ağaçtan inip, ceplerimi, koynumu cephaneyle doldurdum, tekrar tırmandım. Ama bu arada onlar avlunun başka bir köşesine çekilmişler ve besbelli, beni unutmuşlardı bile. Doğrusu çok canım sıkıldı bu işe, ama yine de ilk ateş açan ben olmak istemedim. Az sonra pencereden birisi onlara seslendi: "Çocuklar, eve girin çabuk!" Acele etmeksizin, ama tıpış tıpış, uysal kızlar gibi evin yolunu tuttular.

Sık sık çitin dibindeki ağaca tırmanıp, beni de aralarına çağırırlar diye umutla beklerdim, ama hiç çağırmadılar. Zaman zaman, onları seyrederken, onlarla birlikte oynamakta olduğumu kurmaya başlar ve bu kuruntuya kendimi öylesine kaptırırdım ki, bağırıp kahkahalar atardım. O zaman üçü birden durur, bana bakar, sonra da aralarında fısıldaşmaya başlarlardı; bense utancımdan, hemen ağaçtan aşağı kayıverirdim.

Bir seferinde saklambaç oynuyorlardı, ortanca da ebeydi. Ebe, samanlığın bir köşesinde yummuştu ve kardeşleri saklanırken, hiç hile yapmadan, gözucuyla bile bakmadan duruyordu. En büyükleri, samanlığın sundurması altında duran geniş bir kızağın içine bir tüy hafifliğiyle çabucak atladı, ama nereye saklanacağını şaşırdığı anlaşılan en küçük kardeş komik bir biçimde kuyunun çevresinde dönüp duruyordu.

Ağabey, "Bir... iki..." diye saymaya başladı.

Küçük oğlan, kuyunun ağzını çevreleyen parmaklığın üstüne zıplayıp, ipini tuttuğu gibi boş kovanın içine atladı ve atlamasıyla da, kova bir anda gözden kayboldu, kuyunun kenarlarına çarpa çarpa, boğuk gümbürtüler çıkararak indi.

Daha yeni yağlandığı belli olan çıkrığın yıldırım hızıyla dönüşü karşısında dehşete düştüm, ama çok çabuk davranmak gerektiğini akıl ederek, ağaçtan avluya atladım ve "Çocuk kuyuya düştü!" diye avazım çıktığı kadar bağırmaya başladım.

Ortanca kardeş de kuyunun başına benimle aynı zamanda varmış ve ipi yakalamak istemişti, ama ip, çocuğun ayaklarını

yerden keserek elini yaktı. Ne var ki, ben ipi ele geçirmiştim, bu arada da en büyükleri koşarak yanımıza varmıştı. Kovayı çekmek için bana yardım ederken, "Lütfen, yavaş yavaş!" dedi.

Küçük çocuğu çarçabuk yukarıya çıkardık: Gözlerinde dehşet okunuyordu. Sağ elinin parmaklarından kan damlıyordu, bir yanağı da fena halde çizilmişti. Beline kadar ıslanmış, beti benzi atmış, gözleri yuvalarından uğramış, tir tir titreyen o haliyle bile, gülümsemeyi başardı yine de:

"Aa-a-amma-ma-da de-de-derinmiş bbe!"

Ortanca kardeş, bir kolunu küçüğün boynuna atıp, öbür eliyle de çıkardığı mendille onun yüzünü silerken, peltek peltek, "Ne kadağ da sakağsın!" dedi.

En büyükleri, kaşlarını çatarak, "Bari eve gidelim," dedi. "Nasıl olsa anlayacaklar."

"Sopaya yatırırlar mı şimdi sizi?" diye sordum.

Büyük oğlan 'evet' dercesine başını salladı ve bana elini uzattı:

"Sen şimdi son hızınla buradan kaçmaya bak!"

Bu iltifattan mest olmuştum, ama ben daha onun elini sıkmaya vakit bulamadan, o yine ortancayla konuşmaya başlamıştı.

"Hadi, çabuk ol biraz, yoksa üşütecek. Düştü deriz. Ama kuyudan hiç söz etmeyelim."

Hâlâ titremesi geçmeyen küçük, "Peki öyleyse," diye ağabeyine katıldı; "'Su birikintisine düştüğümü söylerim."

Hep birlikte gittiler.

Her şey göz açıp kapayıncaya kadar olup bitmişti; başımı kaldırıp, az önce üstünde oturduğum dala baktım, hâlâ sallanıyor, sarı sarı yapraklar dökülüyordu.

Üç kardeş bir hafta kadar ortalıkta görünmediler, ama tekrar avluya çıktıklarında, artık eskisi gibi suskun kalmadılar. En büyükleri beni ağacın tepesinde görünce, dostça seslendi:

"Hadi gel, sen de oyna bizimle!"

Samanlığın saçağı altındaki kızağın içine girip uzun uzun konuştuk, birbirimizi iyice tarttık.

"Dayak yediniz mi?" diye sordum.

"Hem de nasıl!" diye yanıt verdi büyük ağabey.

Bu çocukların da benim gibi sopa yiyebileceğine inanmak, hem çok zor geldi bana hem de onlar adına fena halde hırslandım.

En küçükleri, "Neden kuşlara tuzak kuruyorsun?" diye sordu bana.

"Sesleri güzel de ondan."

"Yapmamalısın, serbest olsalar daha iyi, o zaman istedikleri yere uçabilirler..."

"Peki öyleyse, bir daha yapmam!"

"Ama kuş tutmayı bırakmadan önce, bir tane de benim için yakalasana."

"Senin için mi? Ne cins?"

"Çok öteninden olsun, kafese koyacağım."

"Öyleyse saka gerek sana."

"Kedi öldürür onu," dedi ortancaları. "Hem, babacığımız da izin vermez."

En büyükleri de onu onayladı.

"Sizin anneniz var mı?"

"Yok," dedi en büyükleri, ama ortancası hemen onu düzeltti.

"Aslında bir annemiz var, ama sahici annemiz değil. Sahici annemiz öldü."

"Yani, bu üvey anneniz oluyor," dedim. Ağabeyleri başıyla doğruladı.

Birdenbire üçüne de bir hüzün çöktü, suspus oldular. Anne-annemin masallarından, üvey annelerin ne menem şey olduklarını bildiğim için, onların bu suskunluklarını anlayışla karşıladım. Bezelye taneleri gibi tıpatıp birbirine benzeyen üç çocuk, birbirlerine sokulmuş, öyle oturuyorlardı. Aslında cadı olup da, türlü türlü hilelerle asıl annenin yerine geçen üvey anne masalı aklıma geldi.

Onları yüreklendirmek için, "Merak etmeyin, anneniz bir gün geri gelecektir," dedim.

Büyük ağabey omuzlarını silkti:

"Gelemez ki, öldü bir kere. Olanaksız."

Olanaksız mı? Peki ya o dirilen ölüler, hani, bir pınardan alınan su üzerlerine serpilince –paramparça oldukları halde– diriliverenlere ne demeli? Ya, ölü gibi göründükleri halde, aslında Tanrının eliyle, yahut ecelleriyle ölmeyip, cadılar ve büyücüler tarafından büyülendikleri anlaşılan onca kişi!

Büyük bir heyecanla, hemen anneannemden dinlediğim masalları anlatmaya koyuldum onlara, ama daha ben başlar başlamaz, büyük ağabey alaylı alaylı gülerek, dudak kıvırdı:

"Biz bunların hepsini biliyoruz, peri masalı bunlar."

Kardeşleri ise ses çıkarmadan dinliyordu; en küçükleri somurtmuştu, ortanca ise bir dirseğini dizine dayamış, öbür kolunu küçük kardeşinin boynuna atmış, bana doğru eğilmişti. Vakit epeyce ilerlemiş, kızarmaya başlayan bulutlar damların saçaklarına değercesine alçalmıştı ki, yanak sakalları olan yaşlı adam ortaya çıktı; sırtında papazlarınkine benzeyen kahverengi bir giysi, başında da eski püskü bir kürk başlık vardı.

Parmağıyla beni göstererek, "Kim bu?" diye sordu.

Büyük ağabey ayağa kalkıp, başıyla dedemin evini işaret etti.

"İşte şu evden."

"Kim çağırdı onu buraya?"

Kardeşlerin üçü birden sessiz sedasız kalkıp kızaktan indiler, tıpış tıpış evin yolunu tutarak, bir kez daha bana uslu kızları hatırlattılar.

İhtiyar beni omzumdan sımsıkı yakalayıp, ardı sıra sürüklercesine avludan geçirdi, cümle kapısına doğru götürdü. Adamdan öyle korkmuştum ki, neredeyse ağlamaya başlayacaktım, ama çok daha hızlı yürüdüğünden, daha ben gözyaşlarımı koyvermeye fırsat bulamadan kendimi sokakta buluvermiştim. İhtiyar, cümle kapısının önünde durup, parmağını korkuturcasına bana doğru sallayarak, "Sakın bir daha seni buralarda görmeyeyim!" dedi.

İşte buna fena halde içerledim.

"Sanki buraya gelmeyi ben istemişim, ihtiyar şeytan, sen de!"

İhtiyar, uzun eliyle beni bir daha yakalayıp, kaldırımda ardı sıra sürüklemeye başladı, bir yandan da yağdırdığı sorular tepeme çekiç gibi iniyordu.

"Deden evde mi?"

Şansa bakın ki, evdeymiş. Dedem başını geriye atıp, keçi sakalını ileri doğru çıkararak o korkunç ihtiyarın karşısına çıktı ve adamın bakır mangırlar kadar donuk gözlerinin içine bakarak, hızlı hızlı anlatmaya başladı:

"Bunun başında annesi yok, benimse işim başımdan aşkın. Burada ona göz kulak olacak hiç kimse yok. Lütfen beni bağışlayınız albayım!"

Albay bir kükredi, evin içi çın çın öttü, ardından da, yalı kazığı gibi dimdik, döndü, yürüdü gitti. Daha sonra dedem beni evden dışarı, avluda duran Peter Dayının arabasına attı.

Peter Dayı atın koşumlarını çözerken, "Başını derde mi soktun yine?" diye sordu. "Bu sefer ne oldu?"

Olanları anlattığım zaman küplere bindi:

"Nasıl olur da, sen bunlarla arkadaşlık etmek isteyebilirsin? Onlar asilzade be; yılan, zehirli yılan! İşte, gör, başına ne işler açtılar senin! Onlardan mutlaka öcünü almalısın!"

Uzun bir süre homurdanıp durdu. Yediğim sopanın hırsından, onun her dediğine içimden hak veriyordum, ama öte yandan, Peter Dayının suratı da her zamankinden daha iğrenç bir biçimde titriyordu; işte onun bu sevimsiz suratını görünce, öbür çocukların da dayaktan kurtulamayacakları, benim başıma gelenlerde onların hiçbir suçları olmadığı aklıma geldi.

"Ben onları seviyorum, ne diye kavgaya gireyim onlarla? Hem sen bana hep yalan atıyorsun."

Peter Dayı bana şöyle bir baktı ve birdenbire bağırmaya başladı:

"Defol arabamdan!"

Arabadan atlarken, "İhtiyar budala! İhtiyar budala!" diye bağırdım ben de ona.

Avluda beni kovalamaya başladı, ama ondan daha hızlı olduğum için bir türlü yakalayamıyor, ardımdan deliler gibi haykırıyordu:

"Demek ben budalaymışım ha? Demek ben yalancı oluyorum ha? Gösteririm ben sana!.."

Anneannem mutfağın basamaklarında görününce, kendimi onun kucağına attım. Peter Dayı, anneanneme beni şikâyet etmeye girişti. "Bu bacak kadar çocuk bana nefes aldırmıyor! Neredeyse dedesi yaşındayım, ama o tutmuş bana yalancı diyor, küfür ediyor."

Birisi benim yüzüme karşı yalan söylediği zaman dilim tutulur. Yine ağzım bir karış açık kalmıştı hayretten, ama anneannem kesin bir tavırla imdadıma yetişti:

"Asıl yalan söyleyen sensin Peter, bu çocuk asla ağzına küfür almaz."

Dedem olsa, arabacıya inanırdı.

O günden sonra, Peter'le aramızda sessiz, sinsi bir savaş açıldı: Peter bir punduna getirir, ya bana çarpar, ya da dizginlerle vururdu. Kuşlarımı kafeslerinden salıverirdi, hatta bir seferinde kuşlarımı kedilere verdi. Ufacık bir sebepten, hemen beni dedeme, hem de her şeyi abartarak şikâyet ederdi. Peter gitgide gözüme akranım gibi, ama büyük adam elbisesi giymiş bir çocuk gibi görünmeye başlamıştı. Ben de onun çarıklarının iplerini çözmeye, dikişlerini kesmeye başladım; öyle de usturuplu yapıyordum ki, çarığı ayağına geçirdiği an dağılıveriyordu. Bir seferinde de külahının içine biber doldurdum, tam bir saat aksırdı durdu. Onun kurnazlığıyla, gücüyle başa çıkabilmek için her çareye başvuruyordum. Üç kardeşle görüşmem kesinlikle yasaklanmıştı, bu yüzden Peter Dayı pazar günleri sabahtan akşama kadar peşimden ayrılmaz, hep beni izlerdi, arada bir de beni kardeşlerin yanında yakalar, sürükleye sürükleye doğru dedeme götürür, kabahatimi anlatırdı. Çocuklarla dostluğum sürüyor, ben de bu arkadaşlıktan gittikçe daha çok hoşlanıyordum. Dedemin evinin duvarlarıyla, Ovsiyannikov'un evinin tahta perdesi arasındaki dar geçitte

bir karaağaç, bir ıhlamur, bir de sık bir mürver kümesi vardı. Bu mürver kümesinin altında, çitte yarım daire biçiminde bir delik açmıştım; üç kardeş buradan birer ikişer girer, orada çömelir ya da dizlerimizin üzerine oturur, usul usul konuşurduk. Albay bizi görüp de yakalamasın diye içimizden biri hep gözcü dururdu.

Bana sıkıcı hayatlarını anlatır –ki buna çok üzülürdüm–, onlar için tuttuğum kuşlardan ve oğlan çocuklarının konuşacağı başka şeylerden söz ederlerdi. Ama bir kez bile bana babalarından, ya da üvey annelerinden söz etmediler, veya ettilerse bile ben hatırlamıyorum. Sık sık benden hikâye anlatmamı isterlerdi, ben de inadına, hep anneannemin masallarını anlatırdım onlara. Masalı anlatırken unuttuğum bir yeri olursa, onlara biraz beklemelerini söyler, bir koşu gider, anneannemden sorup gelirdim. Anneannem bayılırdı benim bu halime.

Onlara hep anneannemden söz ederdim. Bir gün, büyük ağabey derin derin içini çekerek, "Bütün nineler iyidir... Bizim de bir ninemiz vardı..." dedi.

Di'li geçmiş zamanla, miş'li geçmiş zamanı ve 'vaktiyle' sözcüğünü o kadar sık kullanırdı ki büyük ağabey, sanki on bir yaşında değil de, yüz yaşında sanırdınız onu. Hatırlarım; daracık dizleri, incecik parmakları vardı. Görünüşü ince, biraz çıtkırıldım idi, ama iyilikle bakan gözleri kilise feneri gibi parlardı. Bende tam bir güven duygusu uyandıran ve en az büyük ağabeyleri kadar iyilikçi olan öbür kardeşleri hoşnut edecek bir şeyler yapmak gelirdi içimden hep. Ama yine de en çok büyük ağabeyi severdim. Konuşmalarımız sırasında kendimi o anın keyfine öylesine kaptırırdım ki, çok kez Peter Dayının geldiğini görmezdim. Sözcükleri uzata uzata, "Ne, yine mi?" diyerek bizi kovalardı. Peter Dayının gittikçe daha sık melankoliye kapıldığını görüyordum; ayrıca, işten eve döndüğü zaman nasıl bir ruh durumu içinde olduğunu da tahmin edebilecek hale gelmiştim artık. Avlu kapılarını genellikle hiç acele etmeden açardı; menteşelerin tembel tembel, uzun uzun gıcırdadığını duyardım. Ama eğer Peter Dayının keyfi yerinde değilse, menteşeler âdeta acıyla inler gibi, keskin bir gıcırtı çıkarırdı.

Peter Dayının dilsiz yeğeni, evlenmek için köyüne gitmişti. Şimdi Peter, tavlaların üstündeki tek pencereli, ufacık, yoksul odada bir başına oturuyordu. Küflü deri, katran ve tütün kokularıyla karışık boğucu bir havası vardı bu odanın. Bu pis kokular yüzünden, canım istese bile, bir türlü gidemezdim onun odasına. Uyurken bile lambası hep yanık durur, dedem de buna müthiş kızardı.

"Bir gün yangın çıkaracaksın, Peter!"

Peter başını yana çevirerek, "Sen meraklanma," derdi, "lambayı su dolu bir kabın içine oturtuyorum ben."

O sıralarda Peter Dayı, hep gözucuyla, yan yan bakma huyunu edinmişti. Anneannemin verdiği akşam eğlentilerine de gelmez olmuştu. Yüzü kurumuş, kırışıkları derinleşmişti, hastalar gibi sarsak sarsak yürüyordu ve artık eskisi gibi bana reçel de vermiyordu.

Hafta içi bir gün, sabah sabah avludaki karları küremekte dedeme yardım ediyordum. –O gece kar yağmıştı– birden kulağıma çit mandalının açıldığını anlatan o çok iyi tanıdığım ses çalındı, ardından da içeriye bir polis girdi. Çitin kapısını sırtıyla dayanarak kapayan polis, mosmor olmuş tombul parmağıyla işaret ederek dedemi yanına çağırdı. Dedem yanına varınca, polis, koca burnu neredeyse dedemin alnına değecek kadar başını ona yaklaştırarak, işitemediğim bir şeyler söyledi, bunun üzerine dedem de telaşlı telaşlı yanıt verdi:

"Burada mı? Ne zaman? Vallahi, belleğim yerinde değil ki!.."

Dedem birdenbire komik bir biçimde tepinerek, bağırmaya başladı:

"Yarabbim! Bu doğru olamaz!"

Polis, sert bir tavırla, "Yavaş ol," dedi.

Dedem çevresine bakınırken, gözü bana ilişti.

"Kürekleri kaldır, eve gir sen."

Ben bir köşeye saklanıp, onları gözetledim. Birlikte, arabacının odasına girdiler. Polis sağ elindeki eldiveni çıkarıp, bununla sol eline vurmaya başladı.

"Peşinde olduğumuzu biliyor. Atı bırakıp kendisi kaçmış, saklanmış."

Olanları bir bir anlatmak üzere doğru mutfağa, anneannemin yanına koştum. Anneannem teknede hamur yoğuruyor, unlanmış başı bir o yana, bir bu yana oynuyordu. Anlattıklarımı dinledikten sonra, sakin bir tavırla yanıt verdi:

"Besbelli bir şey çalmış... Hadi sen git, oynamana bak, bu iş seni ilgilendirmez."

Tekrar avluya çıktığımda, dedem çit kapısının yanında dikiliyordu; başlığını çıkarmış, yüzünü göğe çevirmiş, istavroz çıkarıyordu. Sakalları diken diken, yüzü müthiş öfkeliydi, bir bacağı da seğiriyordu. Ayağını yere vurarak bağırdı bana:

"Sanırım ben sana eve girmeni söylemiştim!"

Bu kez o da benim ardımdan mutfağa gelip, seslendi:

"Anne, buraya gel!"

İkisi birden bitişik odaya geçtiler, uzun uzun fısıldaştılar; anneannem mutfağa döndüğünde, korkunç bir şeylerin olduğunu yüzünden anladım.

"Ne olmuş?" diye sordum.

"Sus bakayım," dedi yumuşak bir sesle.

O gün, sabahtan akşama dek, evde bir korku ve dehşet havası esti durdu. Dedemle anneannem birbirlerine korkuyla bakıyorlardı. Alçak sesle, kısa ve benim anlamadığım sözcüklerle konuşuyorlar, bu da dehşet havasını büsbütün arttırıyordu.

Dedem bir ara, hafifçe öksürdükten sonra, "Anne, git de lambayı yak," diye buyurdu.

İkindi sofrasına, sanki her an bir şeylerin olmasını bekliyorlarmış gibi, ağırdan alarak ve isteksiz oturdular. Dedem yanaklarını şişirerek derinden bir of çekti ve homurdandı:

"Şeytan bir kere el atmaya görsün insanın yakasına, adamın eli kolu bağlanır. Bak, kiliseden çıkmayan, sofu adamın başına bile neler geliyor. Sen ne dersin bu işe?"

Anneannem içini çekti.

Donuk gümüş renkli o kış günü sanki hiç bitmeyecekmiş gibi uzadıkça uzuyor, evin havası gittikçe daha sıkıntılı, gittikçe daha boğucu bir hal alıyordu. Akşama doğru bir başka polis geldi. Kızıl saçlı, tombulca biriydi bu. Mutfaktaki sedirde, oturduğu yerde ara sıra horultular da çıkararak kestiren polis, anneannemin sorularına yanıt vermek için şöyle doğrulur gibi yapıyordu:

"Nasıl öğrenmişler?"

"Siz merak etmeyin, biz her zaman her şeyi öğreniriz."

Buz tutmuş camın üzerinde Ejderhayı Öldüren Aziz Jorj'un suretini çıkarmak için ağzımda bir sikkeyi ısıtarak, pencerenin yanında oturduğumu hatırlıyorum.

Birdenbire holde bir gürültü oldu ve kapı hızla ardına kadar açıldı. Eşikte duran Petrovna, kulakları sağır eden bir feryat kopardı:

"Gelin bakın, arka tarafta ne var, orada işte nah..."

Petrovna polisi görünce, gerisin geriye, hole doğru seğirtecek oldu, ama polis onu eteğinin ucundan yakalayarak kükredi:

"Dur bakalım hele. Sen de kimsin? Ne varmış orada?"

Petrovna'nın, korkudan aklı başından gitmişti.

Önce kapıya tosladı, sonra dizlerinin üstüne çöktü ve sözcükleri gözyaşlarının içinde boğularak feryada başladı:

"Ben işte, tam süt sağmaya çıkmıştım işte, bir de ne göreyim işte, Kaşirin beyin bahçesinde, orada işte, iki tane çizme."

Bu kertede, dedem öfkeyle ayağını yere vurarak kudurmuş gibi haykırdı:

"Yalan söylüyorsun, budala! Sen bizim bahçeyi nasıl görebilirmişsin bakalım, bir kere, çit çok yüksek, ayrıca deliği meliği de yok. Yalan söylüyorsun! Hiçbir şey yok orada!"

Petrovna bir eliyle başını tutup, öbür elini dedeme doğru uzatarak, 'Tanrı hakkı için,' diye inledi. "Beyefendi haklı, ben yalan söyledim. Aslında ben işte, dolaşıyordum işte. Ayak izleri gördüm, sizin çite doğru... bir yerde kar çok çiğnenmiş de işte, ben de bakayım dedim çitin üstünden, ne göreyim işte, yerde boylu boyunca yatıyor..."

"Kiiiiiim?" diye gürledi dedem.

Dedem sözcüğü öylesine uzatarak ve öylesine avazı çıktığı kadar bağırarak söylemişti ki, kimse ne demek istediğini anlamadı. Sonra, birdenbire, herkes aklını kaçırmış gibi, itişe kakışa bahçeye doğru bir koşu tutturdu. Orada, eski yangından kalan çukurlukta Peter Dayı yatıyordu; sırtını kömürleşmiş bir kirişe dayamış, başı önüne düşmüş, üstü taze karla örtülmüştü. Tam sağ kulağının altında, açılmış bir ağıza benzeyen, kıpkırmızı, derin bir yara vardı. Bu yaradan, fırlak dişler gibi, mavimtırak et parçaları pırtlamıştı. Dehşet içinde gözlerimi kapadım, ama kirpiklerimin arasından, Peter Dayının dizlerinin üstünde duran, o çok iyi bildiğim saraç bıçağı ile, hemen bıçağın yanındaki, sağ elinin kararmış, eğri büğrü parmaklarını görebiliyordum. Sol eli yana açılmış, o noktada hafifçe eriyen kara yarı yarıya batmış, şimdi her zamankinden daha çok bir çocuğunkini andıran çelimsiz gövdesi ise, kuş tüyü gibi yumuşak, ışıltılı karlara adamakıllı gömülmüştü. Sağ yanındaki karların üstünde tıpkı kuşların ayak izlerine benzeyen, kırmızı, tuhaf izler vardı. Sol yanındaki karlar ise, göz kamaştıran beyazlığıyla pürüzsüz, dümdüzdü. Başı acınacak bir biçimde göğsünün üstüne düştüğünden, kıvırcık gür sakalı çenesiyle göğsü arasında ezilerek katlanmıştı ve çıplak göğsünde, kan pıhtılarının arasında kocaman bir bronz haç duruyordu. Herkes bir avazdan bağırdığı için, çıkan gürültüden başım dönmüştü. Petrovna'nın çığlıkları bir an bile kesilmiyordu zaten, derken, polis bağıra bağıra Valei'yi bir yere yolladı, bütün bunlara bir de dedemin haykırışları katılıyordu:

"Sakın izlere basayım demeyin!"

Sonra, dedem birdenbire kaşlarını çattı, ayaklarının dibine baktı ve polise âdeta emir verir gibi, yüksek perdeden konuştu:

"Bağıra bağıra nefesini tüketmenin bir yararı yok, memur bey. Tanrı böyle istemiş, böyle olmuş, onun için siz her şeye soktuğunuz burnunuzu bu işe sokmayınız."

Herkes birdenbire sustu; gözlerini kırpmadan ölüye bakıyorlar, içlerini çekerek istavroz çıkarıyorlardı.

Kimileri bahçenin öbür yanına doğru koşarak, Petrovna'nın çitine tırmanmaya çalışıyor, yerlere yuvarlananlar oluyor, küfürler duyuluyordu, ama yine de az önceki kadar gürültü çıkmıyordu. Derken, dedem şöyle bir çevresine bakınıp, umutsuz bir feryat kopardı:

"Komşular, bütün ahududu fidanlarımı kırdınız. Halinizden utanın!"

Anneannem hıçkıra hıçkıra beni elimden tutup, eve götürdü.

"Ne olmuş?" diye sordum ona.

"Allah sana iki tane göz vermemiş mi?" diye yanıt verdi.

O akşam hiç durmadan, bizim mutfakla bitişik odaya birtakım yabancı adamlar girip çıktı, bağıra bağıra konuştular. Polis bağıra bağıra emirler yağdırıyor, papaz kılıklı birisi de, bir yandan birtakım notlar alıyor, bir yandan da ördek gibi sesiyle sorup duruyordu:

"Neymiş? Neymiş?"

Anneannem mutfakta herkese çay yetiştiriyor, yanak sakalları olan, çopur suratlı, yusyuvarlak bir adam da cırtlak sesiyle anlatıyordu:

"Asıl adını biliyoruz, yalnız Elatmas'ın akrabası olduğunu öğrendik. Dilsiz delikanlıya gelince, dili öyle bir çözüldü ki, bülbül kesildi. Her şeyi itiraf etti. Üçüncüsü de –evet, işin içine karışan bir üçüncüsü de var– evet, o da itiraf etti. Uzun zamandan beri kiliseleri soyarlarmış meğer, bu işin uzmanı olmuşlar."

Gözyaşlarına bulanmış suratı al al olan Petrovna, "Tanrı yardımcınız olsun!" diyerek iç geçirdi.

Ben, ocağın üstündeki sette yatıyordum; aşağıya bakarken herkes gözüme ufacık, şişko ve iğrenç göründü...

ONUNCU BÖLÜM

BİR cumartesi sabahı erkenden, şakrak kuşu yakalamak için Petrovna'nın mutfağının bahçesine gitmiştim. O kadar uğraşmama rağmen, kırmızı göğüslü mağrur kuşlar tuzaklarımdan kaçmayı hep başardı. Güzelim tüylerini kabartarak karları örten gümüşi kabuk üzerinde sekiyor, buzdan entarilerini giymiş meyve fidanlarına konuyor, parlak renkli çiçekler gibi dalların arasında uçuşurken çevreye kar zerrelerinden mavimtırak kıvılcımlar saçıyorlardı. Görünüm öylesine güzeldi ki, tuzaklarıma bir tane kuş yakalanmamış olmasını umursamıyordum bile. Aslında, hani o avcılık tutkusu diyebileceğiniz şey yoktu bende; kuş tutmama gelince, somut sonuçtan çok, sırf onları yakalamaktan hoşlandığım için yapıyordum bu işi. Minicik kuşların alışkanlıklarını gözlemeyi ve onlar üzerine düşünmeyi seviyordum.

Karla örtülü bir tarlanın kıyısına oturup, ayaz bir günün billursu sessizliği içinde bir yandan kuş cıvıltılarını, bir yandan da ta ötelerden geçen bir troykanın uzaktan uzağa duyulan çıngıraklarının –Rusya kışının bu kederli habercilerinin– türküsünü dinlemenin verdiği keyif anlatılamaz.

Karın soğuğu iliklerime kadar işleyip, kulaklarım donacak hale gelince, kapancalarımı, kafeslerimi toparladığım gibi çitin üstünden dedemin bahçesine geçip evin yolunu tuttum. Ön kapılar ardına kadar açılmış, dev yapılı bir köylü, büyük bir kapalı kızağa koşulu üç atı yedeğinde dışarı çıkarıyordu. Atlar buram buram tütüyor, köylü neşeyle ıslık çalıyordu. Yüreğim hop etti.

"Kimi getirdin?"

Köylü döndü, bana koltuğunun altından şöyle bir baktı, sonra bir hoplayışta sürücü yerine çıkıp oturarak yanıt verdi:

"Papazı!"

İçim rahat etmişti: papaz herhalde kiracılardan birini ziyarete gelmiş olmalıydı.

Sürücü, dizginleri şöyle bir silkeleyip, "Haydi benim güzellerim!" dedikten sonra, sessizlikte çın çın öten neşeli ıslığını sürdürdü. Toynakları karlara gömülerek hep birlikte kızağa asılan atları arkalarından seyredip, kapıları kapadım.

Bomboş mutfağa girdiğimde, bitişik odadan annemin gür sesini duydum. Her bir sözcüğü açık seçik, çın çın ötüyordu:

"Ne yani! Beni başınızdan atmak mı istiyorsunuz?"

Paltomu bile çıkarmadan, kapancalarla kafesleri yere attığım gibi hole fırladım. Çıkar çıkmaz da dedeme tosladım. Beni omuzlarımdan tuttu, deli deli bakan gözlerini yüzüme dikip bir süre beni süzdü, sonra zorlukla yutkunarak, boğuk bir sesle konuştu:

"Annen geri döndü. Hadi bakalım, kıpırda. Haydi! Yo, dur bir dakika..." Beni öyle bir sarsıyordu ki, ayakta zor durabiliyordum. Sonunda beni kapıya doğru iteledi. "Hadi git, hadisene..."

Kapıyı ittim, ama aralıkları keçe ve çirişle kapatıldığı için hemen açamadım, kapı kolunu çevirebilmem de epey sürdü. Soğuktan ve heyecandan parmaklarım uyuşmuştu. Sonunda kapıyı açmayı başardım, ağır ağır ittim, görmeyen gözlerle eşikte kalakaldım.

"İşte geldi," dedi annem. "Aman ne kadar da boy atmış! Ne, yoksa beni tanımadın mı? Şu üstündekilere bak! Hay Allah! Kulakları da soğuktan mosmor olmuş. Anneciğim, çabuk bana biraz kaz yağı verin!"

Odanın ortasında, üzerime eğilmiş, giysilerimi yırtarcasına çekip çıkarıyor, ellerinin arasında beni bir topaç gibi çeviriyordu. Sırtında kırmızı renkli, yumuşak, kalın kumaştan yapılmış, omuzdan etek ucuna kadar verev bir biçimde inen koca koca siyah düğmeli ve erkeklerin giydiği harmaniyeler gibi bol bir giysi vardı.

O güne dek böyle bir giysi görmemiştim. Annemin yüzü sanki ufalmış gibi geldi bana, ufalmış ve daha solgun; gözleriyse san-

ki irileşmiş, daha derine kaçmış, saçlarının kızılı daha da belirginleşmişti. Beni soyarken, çıkardığı çamaşırlarımı, dudaklarını iğrenmeyle bükerek kapıya doğru fırlatıp atıyordu. Emreden sesi hiç durmaksızın, çın çın ötüyordu:

"Neden bir şey söylemiyorsun? Beni gördüğüne sevinmedin mi? Öfff, bu ne kirli gömlek böyle!"

Sonra, kulaklarımı kaz yağıyla ovaladı. Kulaklarıma iğneler batar gibi oldu, ama kaz yağının güç veren, iştah açıcı kokusu duyduğum acıyı bastırdı. Anneme sımsıkı sarıldım ve dilim tutularak, tek kelime edemeden, gözlerinin içine bakakaldım. Annemin konuşması arasından da, kulağıma parça parça, anneannemin yumuşak, üzgün sesi çalınıyordu: "Aklına eseni yapıyor... Ah, ah, şu başımıza gelenlere baktıkça, Varya!.."

"Kendini böyle yiyip bitirme anneciğim; her şey düzelir."

Annemle ölçüştürünce, çevremdeki her şey gözüme küçük, berbat ve yaşlı görünüyordu. Kendimi bile, anneannem kadar yaşlı hissediyordum. Beni bacaklarının arasında sımsıkı kendine doğru bastıran annem, sıcacık, güçlü eliyle saçlarımı düzeltiyordu.

"Saçların çok uzamış, kesmeli. Okula başlama vaktin de geldi. Öğrenmeyi seviyor musun?"

"Ben her şeyi öğrendim zaten."

"Öğrenmen gereken bir şeyler kalmıştır azıcık, canımın içi. Ne kadar da kuvvetlenmişsin sen öyle!"

Beni sevip, okşarken attığı sıcacık kahkahalar içimi ısıtıyordu. Sakalının kılları dikilmiş bir halde, kan çanağına dönmüş gözler ve külrengi bir suratla dedem içeri girdi. Annem beni eliyle şöyle kenara doğru itip, dik bir sesle sordu:

"Evet babacığım, ne yapmam gerekiyor şimdi? Defolup gideyim mi?"

Dedem, pencerenin yanında durdu, tırnağıyla camdaki buzları kazımaya koyuldu. Uzun bir süre konuşmadı; bu gibi gerginlik anlarında hep olduğu gibi, odaya her an patlamaya hazır, her şeye ve herkese bulaşan, sinirli bir hava egemen olduğundan, bütün

benliğimle göz kulak kesilmiştim, yüreğim şişmişti ve içimden haykırmak geliyordu.

Dedem, donuk bir sesle, "Odayı terk et Aleksey," dedi.

Annem beni tekrar yanına doğru çekerek, "Neden?" diye sordu. "Hayır, odadan ayrılmayacaksın, ayrılmanı yasaklıyorum."

Annem oturduğu yerden kalktı, batan günün ışıklarıyla yıkanan bir bulut gibi odayı süzülerek geçti, dedemin arkasında durdu.

"Babacığım, lütfen dinleyin!"

Dedem ona doğru dönerek cırtlak sesiyle haykırdı:

"Kes sesini!"

"Yo, kimse bağıramaz bana," dedi annem, yumuşak bir sesle.

Anneannem oturduğu divandan kalkıp, tehditkâr bir tavırla parmağını anneme doğru uzattı:

"Varvara!"

Dedem bir sandalyeye oturarak homurdandı:

"Durun bakalım! Siz beni kim sanıyorsunuz? Ne demek istiyorsun sen?"

Ve birdenbire, hiç de kendi sesine benzemeyen bir sesle haykırdı:

"Benim yüzümü yere getirdin sen, Varvara!"

Anneannem bana, "Sen çık buradan," dedi. Ben de mutfağa gidip, ocağın üstüne çıktım, yattığım yerden onların duvarın öbür yanındaki konuşmalarına kulak kabarttım: Birbirlerinin sözünü keserek hep bir ağızdan konuşuyor, sonra hepsi birden uyayakalmış gibi bir sessizlik oluyor, sonra yine bağrışıyorlardı. Annemin birilerine verdiği bir bebek üzerine tartışıyorlardı, ama dedemin neden bu kadar öfkelendiğini bir türlü kestiremiyordum: Annem dedeme sormadan bir bebek yaptı diye mi, yoksa bebeğini yanında buraya getirmedi diye mi?

Az sonra da dedem yorgun argın, mosmor bir suratla, perişan bir halde mutfağa geldi, anneannem de yün hırkasının ucuyla gözlerini kurulayarak onu izledi. Dedem bir sedire oturup, ellerini iki yana dayadı, iki büklüm oldu; dudaklarını kemiriyor, tüm

bedeni zangır zangır titriyordu. Anneannem onun önünde diz çöktü, ne bağırdı, ne çağırdı; ama ateşli ateşli konuşmaya başladı:

"Benim babam, İsa aşkına bağışla onu! Durumları bizden iyi olanların da dertleri var. Aynı dert soyluların, tüccarların başına da gelmiyor mu? Şu kadıncağızın halini kendi gözlerinle sen de görüyorsun! Onun için, bağışla onu, bu dünyada kimse mükemmel değildir..."

Dedem sırtını duvara dayadı, gözlerini anneannemin yüzüne dikti ve çarpık bir sırıtışla mırıldandı:

"Tabii bağışlayacağım," diye içini çekti. "Elimden başka ne gelir? Sana kalsa, sen herkesi bağışlarsın. Ah!"

Sonra anneannemin üzerine doğru eğildi, onu omuzlarından tuttu, sarsmaya başladı. Fısıltı halinde ve çabuk cabuk, "Tanrı kimseyi bağışlamaz," dedi. "Şurada iki günlük ömrümüz kaldığı halde, mezara gitmeden önce cezalandırıyor bizi. Bu dünyada huzur yüzü, neşe yüzü görmek haram bize. Bak, bu sözümü iyice belle! Sonunda biz elâleme avuç açacağız, görürsün!"

Anneannem onun ellerini avuçlarının arasına aldı, yanı başına oturdu ve sevecenlikle güldü.

"Aman sen de, ne olur sanki? Dilenmekten korkuyor musun? Aslında hiç de fena fikir değil, şimdiden kendini alıştır bari. Sen güzel güzel evde otursun, ben de dilenir, sana bol bol yiyecek getiririm! İyisi mi, dert etme kendine!"

Dedem birden, bir kahkaha koyverdi, bir keçi gibi dikildi, anneannemin boynuna sarılıp, onu bağrına bastı ve yüksek sesle hıçkırarak söylenmeye başladı:

"Ah benim canım, aptalım! Benim son umudum! Hiç bir şeye canını üzmezsin, hiç bir şeye de aklın ermez! Sırf onlar için seninle nasıl çalıştığımızı, benim nasıl günaha girdiğimi hatırlasana! İhtiyarlığımızda bile bir parçacık mutluluğu hak etmedik mi biz?"

Kendimi daha fazla tutamayarak hüngür hüngür ağlamaya başladım; ocağın üstünden yere atladım, onların birbirlerine böyle sıcak sokuluşlarından ve birbirleriyle –ilk kez– böyle güzel gü-

zel konuşmalarından duyduğum sevinçle, aynı zamanda onların mutsuzluklarının verdiği üzüntüyle boğazım düğümlenerek kendimi onların kucaklarına attım. Annemin dönüşüne sevindiğim için; onlar üzüntülerini benimle paylaştıkları, beni kucakladıkları, beni bağırlarına basıp gözyaşlarıyla ıslattıkları için hıçkırıyordum. Dedem kulağıma fısıldadı: "Senin burada ne işin var, küçük şeytan? Eh, artık annen geri döndü ya, kötü kalpli ihtiyar dedenin pabucu dama atılır, değil mi? Hep sana arka çıkan, seni şımartan anneannenin de pabucunu dama atarsın muhakkak." Gitmemizi ister gibi, kollarını ileri doğru iki yana açarak ayağa kalktı.

"Herkes gidiyor... ilk fırsatta herkes bizi bırakıyor... geride kalanların canı cehenneme! Hadi bakalım, çağır onu buraya, öyleyse! Ne bekliyorsun?" diye öfkeli bir sesle bağırdı. "Çağır da, bitirelim bu işi artık."

Anneannem mutfaktan çıktı. Dedem köşeye gidip, duaya durdu: "Ey Ulu Tanrım, şu evde başımıza gelenlere bak!" diyerek şiddetle göğsünü yumrukladı. Böyle göğsünü yumruklamasını hiç sevmiyordum; ayrıca Tanrıya seslenirken onun huzurunda böyle gösteriler yapması da hiç hoşuma gitmiyordu.

Annem mutfağa geldi, onunla birlikte de, kırmızı giysisi mutfağa bir renk getirdi. Annem, dedemle anneannemi iki yanına alarak yemek masasının yanındaki sıraya oturdu, kollarını onların omuzlarına attı; giysinin bol yenleri iki ihtiyarın omuzlarını kapladı. Annem alçak sesle, ciddi ciddi onlara bir şeyler anlatıyor, onlar da hiç sözünü kesmeden, sessizce dinliyorlardı. Bu anda her ikisi de annemin yanında ufacık görünüyorlardı; âdeta onun çocukları gibi.

Geçirdiğim heyecanlardan yorgun düşerek, sedirin üstünde uyuyakaldım. Akşamleyin iki ihtiyar bayramlıklarını giyinip kuşanarak akşam duasına kiliseye gitti. Pantolonunun dizlerini çizmesinin konçlarından fiyakalı bir biçimde taşırarak, sırtına azatlı üniformasıyla, kürk yakalı paltosunu giymiş olan dedeme doğru neşeyle göz kırptıktan sonra, anneme de göz kırpan anne-

annem, "Bak, bak!" dedi, "nasıl da iki dirhem bir çekirdek oldu, tıpkı genç tekeler gibi!"

Annem şen bir kahkaha attı.

Odada ikimiz yalnız kalınca, annem divana oturup ayaklarını altına aldı, yanındaki boş yere eliyle pat pat vurdu.

"Gel şuraya bakalım... Eee, nasıl gidiyor, hayatından memnun musun, değil misin?"

"Bilmem."

"Deden seni hâlâ dövüyor mu?"

"Artık eskisi kadar dövmüyor."

"Sahi mi? Korkmana gerek yok canım, çekinme, anlat bana... Eee?"

Oturup onunla dedemden konuşmayı canım çekmediği için, onun yerine, odada tek başına yaşayan, kimsenin sevmediği ve sonunda dedem yüzünden ayrılmak zorunda kalan o çok iyi insanı anlattım. Annemin bu hikâyemi beğenmediği anlaşılıyordu, üsteledi:

"Eee, daha başka?"

Ona üç kardeşle, beni avlusundan kovan albayı anlattım. Bana sıkı sıkı sarıldı annem.

"Ne korkunç adammış o öyle..."

Sonra sustu annem; gözlerini kırpıştırarak yere bakıyor, hafif hafif başını sallıyordu. Ona sordum:

"Dedem niye sana o kadar kızdı?"

"Bir kabahat işledim de, ondan!"

"Bebeği de alıp getirseydin ya!"

İrkilerek kenara doğru çekildi, kaşlarını çatıp dudaklarını ısırdı, sonunda kendini tutamayarak kahkahayı koyverdi.

"Seni gidi yaramaz! Aman ha, sakın kimseye ağzından bir laf kaçırayım demeyesin. Ağzını sıkı tut. İyisi mi, hemen şimdi kafandan at, unut bunu!"

Uzun uzun o yumuşak, ama ciddi tavrıyla konuşmasını sürdürdü, aklımın ermediği bir şeyler anlattı durdu, sonra yerinden

kalktı; parmağıyla çenesine hafif hafif vurarak ve kalın kaşlarını indirip kaldırarak odada bir aşağı bir yukarı gezinmeye başladı.

Masanın üstünde don yağı kandili yanıyor, kandilin yol yol alevi aynanın içinden yansıyordu. Yerde pis görüntülü gölgeler oynaşıyordu. Odanın bir köşesinde ikon lambası donuk donuk parlıyor, buz tutmuş camdan ay, gümüş gibi görünüyordu. Annem sanki bomboş duvarlarda, tavanda bir şey arıyormuş gibi dört bir yanına göz gezdirdi.

"Sen ne zaman yatacaksın?"

"Biraz sonra."

"Ama öğleden sonra azıcık kestirmiştin, değil mi?" dedi içini çekerek.

"Buradan gitmek istiyor musun?" diye sordum.

Şaşırarak, "Nereye gidebilirim?" dedi hayretle. Başımı avuçlarının arasına alıp kaldırarak uzun uzun yüzüme baktı; öyle uzun bir süre baktı ki, gözlerim sulanmaya başladı.

"Ne o, neyin var?"

"Boynum ağrıdı."

Yalnız boynum değil, yüreğim de ağrıyordu. Birdenbire içimden bir ses, onun bu evde uzun zaman kalmayacağını söyledi bana...

"Büyüdüğün zaman tıpkı babana benzeyeceksin," dedi annem. Yerdeki hasırı ayağıyla kenara doğru iterek sordu: "Anneannen sana hiç babandan söz etti mi?"

"Evet."

"O, Maksim'i çok severdi. O da onu..."

"Biliyorum."

Annem gözlerini kandile çevirdi, kaşlarını çattı ve üfleyerek söndürdü kandili.

"Böyle daha iyi!"

Gerçekten de, her yerde oynaşan o pis gölgeler kaybolunca odaya daha temiz bir görünüş, sanki bir ferahlık geldi; yerde de mavimtırak ışık havuzcukları oluşmuştu. Pencerelerin camları bir anda altın sarısı kıvılcımlarla tutuştu.

"Peki, sen nerede oturuyordun?"

Çok eskilerde kalmış anılarını hatırlar gibi, birkaç şehir adı saydı. Ayaklarıyla hiç ses çıkarmaksızın, tıpkı bir atmaca gibi hâlâ odada dolaşmasını sürdürüyordu.

"Bu giysini nereden aldın?"

"Kendim diktim. Giysilerimi hep kendim dikerim ben."

Annemin, tanıdıklarımdan hiçbiriyle en ufak bir ortak yanının bulunmayışı hoşuma gidiyor, ama o kadar az konuşup, sorularımı yanıtsız bırakması da hiç hoşuma gitmiyordu.

Daha sonra annem gelip divana, yanı başıma oturdu; uzun bir süre, ta ihtiyarlar kiliseden mum ve günlük kokularıyla, aynı zamanda yüzlerinde vakur ve sıcak bir huzur ifadesiyle dönene kadar, hiç konuşmadan, birbirimize sarılarak oturduk.

Sakin geçen yemek sırasında çok az konuşuldu; o da sakına sakına, sanki herkes birbirini rüyadan uyandırmaya korkarmış gibi.

Gelişinden kısa bir süre sonra annem, büyük bir enerjiyle, 'din dışı' gramerin öğelerini kafama sokma işine girişti: bu amaçla satın aldığı birkaç kitap arasından *Ana Dilimiz* sayesinde, reform görmüş yeni alfabeyi üç beş gün içinde söktüm. Ben yeni alfabeyi söker sökmez, annem bana şiir ezberlettirmeye girişti bu sefer de; ama bu her ikimiz için de uzun bir cehennem azabının başlangıcı oldu. Şiirlerden birinin dizeleri şöyle başlıyordu:

> Ey upuzun, ey dümdüz yollar hepiniz,
> Tanrı eliyle açılmış gibisiniz.
> Değmemiştir sana ne bir kazma ne de bir kürek,
> Tozlu bağrını toynaklar açmış, ve ayaklar yürüyerek.

Ben, 'prostora' diye okuyacağıma, 'prostova' diye; 'rovnyali' diye okuyacağıma, 'rubili' diye ve 'kopitu' yerine 'kopita' diye okumuştum.

"Düşün biraz!" diye yalvardı annem. "Bak, bu senin söylediğin 'prostoi'nin tamlayan durumudur, prostova! Aptal! Sözcüğün doğrusu 'prostora', anladın mı?"

Anlamıştım anlamasına ya, her nedense yine de 'prostova' diyor, bunun neden böyle olduğuna kendim de şaşıyordum.

Annem de durmadan bana aptal, inatçı diyordu. Buna çok üzüldüğüm için, o allahın belası dizeleri ezberleyeyim diye bütün dikkatimi toplamaya çalışıyordum. Dizeleri aklımdan yanlışsız tekrarlayabildiğim halde, iş yüksek sesle okumaya gelince, elimde olmadan karıştırıveriyordum. Bu kaypak dizelerden öylesine nefret etmeye başladım ki, sırf hınzırlığımdan, onları mahsus yanlış okumaya, uyaklara benzeterek saçma sapan sözcükler uydurmaya başladım. O kahrolası dizelerin anlamlarını baştan aşağı bozmayı başardığım zaman, büyük bir keyif duyuyordum.

Ne var ki, benim bu biçim eğlenmemin bir de bedeli olacaktı: Bir gün, başarılı geçen bir dersten sonra annem bana şiiri artık iyice ezberleyip ezberlemediğimi sorunca, elimde olmaksızın ağzımdan şu sözcükler döküldü:

> Ey upuzun, ey karpuzun, dümdüz, güpegündüz,
> Toynaklar ve de oynaklar vesaire.

Ne yaptığımın farkına vardığımda, iş işten geçmiş bulunuyordu. Annem birden ayağa fırladı, kollarını masanın üstüne dayadı ve sözcükleri tane tane, çok açık bir biçimde söyleyerek sordu:

"Bütün bunlar ne demek oluyor?"

"Bilmiyorum," diyebildim, ödüm patlamıştı.

"Bal gibi biliyorsun!"

"Öyle gidiyor işte."

"Nedir öyle giden?"

"Komik bir şiir."

"Git köşede dikil."

"Neden?"

Annem sesini yükseltmeden, ama gözleri ateş saçarak tekrarladı: "Köşeye!"

"Hangi köşeye?"

Bana yanıt vermeksizin suratıma öyle bir bakmaya başladı ki, benden ne istediğini anlayabilmek için kendimi zorlamaktan ak-

lım duracak hale geldi. Odanın bir köşesinde, ikonların ve içinde ağır kokulu kurutulmuş otlarla çiçekler bulunan bir vazonun durduğu, yuvarlak bir masa vardı. Öbür köşede, üstü kilimle örtülü bir sandık vardı. Üçüncü köşeyi ise karyola kaplıyordu. Kapı pervazı tam duvara dayandığından, dördüncü bir köşe yoktu.

Annemin ne demek istediğini anlayamamanın verdiği umutsuzluk içinde, "Ne demek istediğini anlayamadım," dedim.

Sessizce sandalyeye çöktü, alnını ve yanaklarını oğuşturmaya başladı. Sonra sordu:

"Deden seni köşeye dikmedi mi?"

"Ne zaman?"

Annem yumruğunu iki kez masaya indirerek haykırdı: "Herhangi bir zaman!"

"Yo. Hiç öyle bir şey hatırlamıyorum."

"Köşeye dikmenin bir ceza olduğunu bilmiyor musun sen?"

"Hayır. Niye ceza oluyor?"

Annem içini çekti.

"Amaaan! Gel buraya."

Yanına gidince sordum:

"Niye bağırıyorsun bana?"

"Ya sen şiiri neden bile bile bozuyorsun?"

Ona elimden geldiği kadar, gözlerimi kapadığım zaman şiiri içimden kelime kelime hatırladığımı, ama sesli okumaya kalkınca dilime başka biçimde geldiğini anlatmaya çalıştım.

"Bana numara yapmıyorsun ya?"

Anneme, numara yapmadığımı söyledim, ama söyler söylemez de, içimden, 'Yoksa sahiden de numara mı yapıyorum ben?' düşüncesi geçti.

Sonra birdenbire, hiç acele etmeden, annemin o güne dek öğretmeye çalıştığı bütün şiirleri, bir tek yanlış yapmadan okuyuverdim. Kendim de şaştım bu işe, aynı zamanda da dünya başıma yıkıldı sandım. Yanağımın bir anda pufla gibi kabardığını, başıma çıkan kanla kulaklarımın zonklayarak, sağırlaştığını hissettim. Kafamın içi çın çın ötüyor, annemin önünde utançtan alev

alev yanarken, gözyaşlarımın arasından onun üzüntüyle kararan yüzünü, sıkılı dudaklarını, çatılan kaşlarını görüyordum.

Tuhaf bir sesle, "Nasılmış bakalım?" dedi. "Nasıl oluyormuş numara yapmak?"

"Bilmiyorum. İsteyerek yapmadım..."

"Seninle başa çıkmak ne zormuş," dedi ve gözlerini yere çevirdi. "Haydi, defol!"

O günden sonra annem beni şiir ezberlemeye daha çok zorladı, o zorladıkça da kafama o sıkıcı dizeler daha zor girmeye, aynı zamanda, sözcükleri bozmak, çarpıtmak, yanlış söylemek, yerlerine bambaşka sözcükler uydurmak için duyduğum güçlü istek, içimde gittikçe karşı konulmaz bir hal almaya başladı. Doğrusu bunda hiç de güçlük çekmiyordum: Uydurma sözcükler kafamın içinde kaynaşıyor, metni bir çırpıda berbat ediveriyordum. Bazen bütün bir dize aklımdan uçup gidiveriyordu; ne kadar uğraşırsam uğraşayım, bir daha o dizeyi gözlerimin önünde canlandıramıyordum. Prens Vyazemski'nin şu aşağıdaki bahtsız şiiri, bu bakımdan çok dertler açtı başıma:

> Akşam karanlığında, sabahın ayazında,
> Güzünde, kara kışında, yazında,
> Rastlarsınız yaşlısına, duluna ve yetimine,
> Avuç açarlarken Hıristiyan inayetine.

Hele o üçüncü dize:

> Sırtlarında torbaları, pencerenizin altında...

Bu üçüncü dizeyi hep olduğu gibi atlardım. Küplere binen annem, yeteneksizliğimden ötürü dedeme dert yanar, o da benim gözümü korkutacak biçimde yanıt verirdi:

"Çok şımarık, çok! Aslında ezberi iyidir, duaların hepsini benden iyi biliyor. Ama hep yalan söyler, kaya gibi bir belleği var; oraya bir şeyi bir kazıdın mı, bir daha hiç çıkmaz! Canı sopa istiyor onun!"

Anneannem de tanıklık ederdi:

"Masallarla destanları çok iyi tutuyor aklında. Ama destanları aklında tuttuğuna göre, şiirleri neden tutmasın; hepsi bir, öyle değil mi?"

Bu söylenenlerin hepsi de doğru olduğundan, müthiş bir suçluluk duyardım, ama yine de, ne zaman yeni bir şiire başlayacak olsam, o şiirle uzaktan yakından ilintisi olmayan ve kendi kendilerine bambaşka dizeler oluşturan sözcükler –hamamböcekleri gibi– hemen kafama üşüşmeye başlardı:

Yaşlısı, dulu, yetimi,
Dayanıp kapımıza inleyerek,
Ve gizlice içersini dinleyerek,
Dilenir; kapınca da bir lokma ekmeğini,
Üç kuruşa Petrovna'ya verecektir.
Petrovna ekmeği ineğine yedirecek,
Dilenci de parayla bir güzel kafa çekecek.

Geceleyin anneannemle sedirde yatarken, kitaplardan öğrendiğim bütün o can sıkıcı şeyleri, bütün o ezberleri birer kere tekrarlamak zorundaydım; o arada, kendi uydurmalarımı da tekrarlardım. Anneannem bazen güler, çoğunlukla da beni azarlardı.

"Bak, ne de güzel ezberlemişsin işte! Ama dilencilerle alay edilmez, Tanrıyı gücendirirsin sonra! Hem, Hazreti İsa da dilenmiş, bütün evliyalar dilenmiş."

Bense mırıldanırdım:

Sevmiyorum işte dilencileri,
Hem dedemi de sevmiyorum ki,
Ne yapmalıyım ben şimdi?
Tanrım sen beni bağışla demesem de,
Biliyorum, sen beni bağışlayacaksındır,
Bana sopa çekmek için, bahane çok dedemde,
Ulu Tanrım sen beni anlayacaksındır.

"Sen neler söylüyorsun bakayım öyle? Dilin kurusun, e mi!" derdi anneannem öfkeyle. "Ya bu dediklerini deden duyacak olursa?"

"Bana ne, duyarsa duysun!"

"Bu maymunluklarınla başına kendin çorap örüyorsun, hem anneni de üzüyorsun. Kadıncağızın derdi kendine yetiyor zaten," diyerek o sıcacık diliyle beni düşünceli olmaya çağırırdı.

"Annemin derdi nedir peki?"

"Sussana artık bakayım sen! Hiç susmasını bilmez misin? Hem senin aklın ermez..."

"Bana kalırsa dedem..."

"Sus artık, dedim sana!"

Hayat benim için artık katlanılmaz olmuştu, bütün umudumu yitirecek hale gelmiştim. Ama her nedense, bunu onlara hiç belli etmediğim gibi, yaramazlıklarımla onları iyice çileden çıkarmaya başlamıştım. Annemin verdiği dersler gittikçe sıklaşıyor, gittikçe de anlaşılması zorlaşıyordu; aritmetiği çok çabuk kavrıyordum, buna karşılık yazı dersini hiç sevmiyor, grameri de hiç mi hiç beceremiyordum.

Ama beni her şeyden çok üzen, annemin burada, dedemin evinde, gözümün önünde acı çekiyor oluşuydu. Hep suratı asık, hep kaşları çatık dolaşıyor, insanların yüzüne bir yabancı gibi bakıyor, bazen pencerenin kenarında saatlerce sessiz sedasız oturuyordu; yüzü de gitgide soluyordu. Gelişini izleyen ilk günlerde taptaze, diri, canlı bir havası vardı, oysa şimdi gözlerinin altında halkalar belirmişti. Günlerce ortalıkta buruşuk bir entariyle, saçları taranmamış, bluzunun düğmeleri açık dolaştığı oluyordu. Onun böyle kendi kendini yiyip bitirdiğini görmek yüreğimi parçalıyordu. Onu her zaman o güzel, o vakur, o alımlı haliyle, şık elbiseler içinde ve herkesten üstün görmek istiyordum! Ders saatlerinde, bana görmeden bakan gözleri dalıyor, beni sanki delip geçen bakışları duvara, pencereye takılıp kalıyor, sorularını yorgun bir sesle soruyor, verdiğim yanıtları unutuyor ve gitgide daha sinirli oluyordu. Üstelik bana bağırıyordu da; işte o zaman çok fena oluyordum. Öyle ya, bir annenin oğluna herkesten daha adil, herkesten daha haktanır olması gerekirdi; daha doğrusu, ben masallardan böyle öğrenmiştim. Bazen sorardım ona:

"Burasını sevmiyor musun?"

Bana öfkeyle karşılık verirdi: "Sen kendi işine bak!"

Öte yandan dedemin, anneannemle annemi korkutmak için türlü türlü numaralar çevirdiğinin de farkındaydım. İkide bir gidip annemin odasına girer, kapıyı kapatır, ve o cırtlak sesiyle, tıpkı topal çoban Nikanor'un korkunç kavalı gibi ötmeye başlardı. Bir gün, dedem yine aynı şeyi yaptığında, annem bütün evi ayağa kaldıracak biçimde, çığlık çığlığa bağırmaya başladı:

"Hayır, asla, asla!"

Kapı çarparak kapandı, ardından da dedem ulumaya başladı.

Bu olay olduğunda vakit akşamüstüydü. Anneannem mutfaktaki masanın başına oturmuş, kendi kendine mırıldanarak dedeme gömlek dikiyordu. Kapı çarparak kapanınca kulak kesildi ve annemi kastederek, yine kendi kendine mırıldandı:

"Kiracıların yanına gitmiştir!"

O sırada dedem, fırtına gibi mutfağa daldı, anneannemin yanına koşup kafasına bir tokat aşkettikten sonra, acıyan elini sallayarak ciyak ciyak bağırmaya başladı:

"Şu dedikoduculuk huyundan ne zaman vazgeçeceksin, ihtiyar cadı!?"

Anneannem bir yandan saçlarını düzeltirken, bir yandan da büyük bir serinkanlılıkla ona yanıt yetiştirdi:

"Koca budala, sen de! Ağzıma kilit vuracak değilsin ya! Çevirdiğin bütün o dolapları Varvara'ya bir bir anlatayım da, görürsün sen!"

Dedem onun üzerine atılıp, onun kocaman kafasına yağmur gibi yumruklar yağdırmaya başladı. Anneannem hiç karşı koymadan söyleniyordu:

"Vurmak istiyorsan, vur hadi! Hadi, devam et!"

Sedirin üzerinden onlara yastıkları, battaniyeleri, ayakkabılarını fırlatmaya başladım, ama çılgın öfkesinden gözü dönen dedem hiçbir şeyi görmüyordu. Anneannem yere düştü, bu sefer dedem onun kafasını tekmelemeye başladı. Sonunda, ayağı takılıp o da yuvarlandı yere, yuvarlanırken de su dolu kovayı devirdi. Fır-

layıp ayağa kalktı, tükürükler saça saça homurdanarak odaya bir göz gezdirdi, tavan arasındaki kendi odasına gitti. Anneannem ahlaya oflaya ayağa kalktı, masanın başına çöküp saçlarını toplamaya koyuldu. Ben sedirden yere atlayıp, doğru onun yanına koştum, ama o hiç yüz vermedi bana: "Topla bakayım o yastıkları yerden, hepsini ocağın yanına koy güzelce! Nereden de aklına esti böyle yastıkları mastıkları savurmak? Bir daha da sakın bu işlere karıştığını görmeyeyim senin! O ihtiyar şeytan da iyiden iyiye aklını oynattı artık... budala..."

Birdenbire bir inilti koyverip, yüzünü buruşturdu. Sonra başını eğerek beni yanına çağırdı.

"Şurama bir bak bakayım, şu acıyan yere."

Gür saçlarını aralayınca, bir firketenin kafa derisine epeyce gömülmüş olduğunu gördüm. O firketeyi çıkartıp, yine deriye batmış bir başka firkete görünce, parmaklarım tutmaz oldu.

"Annemi çağırayım. Ben korkuyorum!"

Anneannem itiraz yollu elini salladı.

"Ne oluyor sana kuzum? Şimdi gösteririm ben sana anneni çağırmayı! Onun hiç bir şeyden haberi olmadı diye ben Tanrıya şükrediyorum, sense tutmuş onu çağırmaya kalkıyorsun, ha? Çabuk defol bakayım buradan!"

Anneannem, o becerikli dantelacı parmaklarıyla, kara gür yelesini yoklamaya başladı. Bu arada ben de cesaretimi toplayıp, eğrilmiş iki tane daha kocaman firketeyi çıkarmasına yardım ettim.

"Canın acıyor mu?"

"O kadar değil. Yarın sıcak sıcak bir güzel yıkanırım, hem acısını alır hem de kanlar temizlenir."

Sonra yumuşak bir dille bana tembih etti:

"Sen de, canımın içi, dedenin beni dövdüğünden filan sakın ha annene söz edeyim demeyesin; aman ha, tek kelime kaçırma ağzından. Zaten pençelerini birbirlerinin gırtlağına geçirmişler. Söz ver bakayım bana, söylemeyeceğine."

"Olur."

"İyi, yalnız unutma sakın. Hadi seninle şu odayı bir güzel toplayalım şimdi. Yüzümde yara bere var mı? Yok mu? Çok iyi. Öyleyse kimse anlamaz..."

Anneannem odayı süpürmeye başladığı sırada, ta yüreğimin derinliklerinden kopan şu sözler dökülüverdi ağzımdan:

"Sen... evliya gibisin, çileleri çekiyorsun, çekiyorsun, ama hiç yakınmıyorsun!"

"Neler zırvalıyorsun sen öyle bakayım? Evliya, mevliya... nereden çıktı bu şimdi?"

Anneannem uzun bir süre, dört ayak üstünde, ıkına sıkına yerleri temizlemeye uğraşırken, ben de ocağın basamaklarına oturup, onun öcünü nasıl alacağımı kurdum. Dedem, anneannemi benim önümde şimdiye dek hiç bu kadar gaddarca, bu kadar kıyasıya dövmemişti. Alacakaranlıkta, dedemin o kırmızı suratıyla kızıl saçları gözümün önünde dans ediyordu. Öfke yüreğimi şişiriyor, ona yaptıklarını iyice ödetecek en iyi çareyi bulamamanın hırsıyla içim içimi yiyordu.

Ama üç gün sonra, dedemin tavan arasındaki odasından bir şey almaya çıktığımda açık bir sandığın önünde yere oturmuş, sandığın içindeki birtakım kâğıtları karıştırmakta olduğunu gördüm. Sandalyelerden birinin üstünde de, gözünden bile kıskandığı o kilise takvimi duruyordu: hani o, her ayın günlerinin karelerle belirtildiği ve her karenin karşısında o günle ilgili evliya resminin yer aldığı, on sayfalık, kurşuni renkli takvim. Dedem bu takvimin üstüne titrer ve ancak, herhangi bir nedenle benden son derece hoşnut kaldığı zamanlar ona bakmama izin verirdi. Bu mini mini, kurşuni, sevgili resimlere bakarken her zaman büyük bir heyecan duyardım. Bu evliyalardan bazılarının yaşam öykülerini biliyordum: Kirik ile Ulita, Varvara ile Şehit Panteleymon ve daha birçokları. Tanrı katına yücelmiş Aleksey'in yaşamı ile, anneannemin bana dokunaklı bir biçimde ezbere okuduğu, onun üzerine yazılmış şiirler beni özellikle çekiyordu. Bu yüzlerce resme bakıp, öteden beri kendini başkaları için feda eden şehitlerin bulunageldiği gerçeğini düşünerek teselli bulabirdi-

niz. Ne var ki şimdi, bu resimlerin tümünü keserek takvimden çıkarmayı kafama koyduğumdan, dedem üstünde kartal arması bulunan mavi bir sayfayı okumak üzere pencerenin yanına gittiğinde, hemen birkaç sayfayı koparak koşa koşa aşağı indim. Anneannemin önünden makasını aşırıp, ocağın setine çıktım ve evliyaların kafalarını kesmeye başladım. Bir sıra evliyanın kellesini uçurduktan sonra, evliyalara acıdığım için, bu kez, karelerin çerçevelerinden kesmeye başladım. Daha ikinci sıraya yeni girişiyordum ki, dedem aşağıda bitiverdi ve hemen basamaklara çıkıp soruyu yöneltti:

"Takvimi almana kim izin verdi?"

Kareler halinde kesilmiş kâğıt parçalarını görünce, onları yerden topladı, yüzüne yaklaştırdı, yere attı, sonra tekrar topladı. Çeneleri kilitlenmiş, sakalı titriyordu; öyle bir soluyordu ki, topladığı kâğıtlar yeniden yerlere döküldü.

"Ne yaptın sen?" diye haykırarak, bacağımdan yakaladığı gibi öyle bir çekti ki beni, havada bir takla attım ve kendimi anneannemin açılmış kolları arasında buldum.

"İkinizi de öldüreceğim," diye kükreyen dedem, anneannemi de, beni de yumruklamaya başladı.

Kendimi ocağın dibinde bulduğum sırada annem göründü; bir yandan gövdesini bana siper ederken, bir yandan da dedemin onun suratına doğru salladığı yumrukları savuşturmaya, tutup itmeye çalışıyordu.

"Ne iğrenç bir gösteri! Aklınızı mı kaçırdınız siz, Tanrı aşkına?" dedi annem.

Dedem inleyerek pencerenin dibindeki sedire çöktü.

"Canımı aldılar benim! Herkes bana karşı... aaaahh!"

Annemin kuru sesi odada çın çın çınladı: "Kendinizden utanmalısınız! Neden hep böyle rol yapmak zorunda hissediyorsunuz kendinizi?" Dedem bağırdı, sedirin üstünde tepindi, sakalı komik bir biçimde tavana doğru döndü. Gözlerini sımsıkı yummuştu. Onun hem çok utandığını hem de aynı zamanda, numara yaptığını –gözlerini numaradan kapadığını– düşünüyordum.

"Patiskadan bir şerit keser, resimlerin hepsini üstüne yapıştırırım, olur biter," dedi annem. Parçaları inceleyerek, "Eskisinden de iyi, hem de daha sağlam olur," diye devam etti. "Zaten hepsi eskimiş, buruşmuş... neredeyse dağılacak hale gelmiş..."

Annemin konuşma tarzı, söylediklerinden hiçbir şey anlamadığım o ders saatlerini hatırlattı bana. Dedem birden ayağa kalktı, gömleğiyle yeleğini bir işadamı tavrıyla düzelttikten sonra, gırtlağını temizledi ve yanıt verdi:

"Bugünden tezi yok, yapıştırabilirsin resimleri. Öbür sayfaları da hemen getiriyorum."

Kapıya yöneldi, sonra durup geriye doğru döndü, yamru yumru parmağıyla beni işaret etti. "Bu esaslı bir dayağı hak etti."

"Evet, haklısınız," diye onu onayladı annem. Sonra bana dönerek sordu:

"Peki böyle bir şeyi yapmak nereden aklına esti senin?"

"Bile bile yaptım. Anneanneme bir daha elini sürerse, bu sefer sakalını keseceğim onun!..."

Anneannem buruşuk hırkasını sırtından çıkarırken, "Bir de bana söz vermiştin, bir şey söylemeyecektin!" dedi sitemle. Yere bir tükürük attı. "İnşallah o dilin büyür büyür de, ağzında dönmez olur bir daha."

Annem kaşlarını çatarak anneanneme baktı, mutfağın öbür yanına kadar gitti, sonra dönüp yanıma geldi.

"Deden ne zaman dövdü annemi?"

"Ona böyle sorular sorduğun için kendinden utanmalısın, Varvara," diye öfkeyle söylendi anneannem. "Bu seni hiç ilgilendirmez."

Annem gidip, anneanneme sarıldı. "Ah benim güzel anacığım!"

"Aman, ne de güzel anacığınım ya... hadi... çekil..."

Sessizce birbirlerinin yüzüne bakarak ayrıldılar. Holde dedemin tepindiğini duyabiliyordum.

Annem, gelişini izleyen birkaç gün içinde, subay kiracımızın oynak karısıyla ahbaplık kuruvermişti; Betleng'lerden de sık sık

gelenlerin -güzel güzel kızlar, subaylar- olduğu evimizin bu ön bölümüne annem de hemen her gün, öğleden sonraları giderdi. Bu durumdan hiç hoşlanmayan dedemin, mutfakta akşam yemeğini yerken, pek çok kez kaşığını tehdit yollu sallayarak homurdandığını duymuşumdur:

"İşte yine o Tanrının belası partilerden birini veriyorlar! Bana uyku haram olur artık!"

Çok geçmeden dedem kiracılardan odayı boşaltmalarını istedi, onlar gittikten sonra da, sağdan soldan topladığı bütün ötebeberiyi, eski mobilyaları getirip bu ön bölüme yığarak kapısına koskoca bir asma kilit vurdu. "Kiracı miracı nemize gerek, biz kendi başımıza da eğlenmesini biliriz."

Nitekim, pazar günleri konuklar sökün etmeye başladı. Gelenler arasında anneannemin, çamaşırcılık yapan koca burunlu, gürültücü kızkardeşi Matriyena İvanovna da bulunuyordu. İpekli bir entari giyer, altın rengi de bir eşarp takardı. İki oğlunu da yanında getirirdi. Uzun saçlı, iyi huylu ve güleç yüzlü bir desinatör olan Vassili, hep griler giyerdi; at gibi koca kafası, çillerle dolu uzunca bir suratı olan Viktor ise, çeşitli renklerde giyinirdi. Holde galoşlarını çıkarır çıkarmaz, hemen soprano sesini taklit ederek soytarı Petruşka gibi "Andrey-papa, Andrey-papa," diye şarkı söylemeye başlardı.

Onun bu halinden hem korkardım, hem de onu hayretle seyrederdim.

Gitarıyla birlikte gelen Yakov Dayım, yanında, etekleri uzun kara ceketiyle keşişe benzeyen dazlak, tek gözlü, kendi halinde bir saatçi ustasını da getirirdi. Tertemiz tıraşlı çenesiyle gıdısı arasına soktuğu parmağının; gizemli bir biçimde desteklediği başını bir yana eğerek, bir köşede, hep gülümseyerek otururdu saatçi ustası. Kuşku uyandıran bir görünüşü vardı bu adamın; tek gözüyle insanları ısrarla süzerdi, çok az konuşur, konuştuğu zaman da hep aynı lafları tekrarlardı: "Lütfen zahmete girmeyiniz, hiç önemi yok..." Bu adamı ilk gördüğümde çok eski bir anımı hatırlamıştım: Novi Mahallesinde oturduğumuz sıralarda bir

gün, birdenbire, boğuk boğuk ve uğursuz bir sesle trampetlerin çaldığını duymuştum. Derken, askerler ve sivillerle kuşatılmış kapkara, kocaman, yüksek bir araba çıktı ortaya. Hapishaneden büyük alana doğru ilerleyen arabanın içinde, başında bezden bir külah, ayaklarında da zincirler olan ufak tefek bir adam duruyordu. Boynunda ise, üzerinde beyaz harflerle bir şeyler yazılı kara bir levha asılıydı. Araba sıçradıkça ayağındaki zincirler şakırdayan adam, boynundaki levhada yazılı olanları okumak istercesine başını öne eğmişti. Annem beni saatçiye, "Bakın, bu benim oğlum işte," diye tanıtınca, dehşetle geri çekilerek ellerimi ceplerime sakladım.

Saatçi ağzını sağ kulağına doğru korkunç bir biçimde çarpıtarak, "Zahmet etmeyiniz," dedi. Beni belimdeki kemerden tutarak kendine doğru çekti, hızla eksenimin çevresinde döndürdü. Sonra bırakarak, beğendiğini belli eden bir tavırla mırıldandı:

"Güçlü bir oğlan."

Hemen koşup, odanın bir köşesindeki deri koltuğa tırmandım; dedemin Prens Grujinski'den kalma dediği ve çok gurur duyduğu bu koltuk, içinde rahat rahat yatılacak kadar büyüktü. Koltukta yerimi aldıktan sonra, büyüklerin can sıkıntılarını birbirlerine belli etmemek için nasıl çaba harcadıklarını, saatçinin yüzündeki ifadenin nasıl kuşkulu ve tuhaf bir biçimde durmadan değişmekte olduğunu seyre koyuldum. Yağlı ve sanki akışkan suratı, her an eriyip akacakmış izlenimi veriyordu. Güldüğü zaman kalın dudakları sağa doğru çarpılıyor, dudaklarıyla birlikte küçük burnu da, tabakta yuvarlanan bir et parçası gibi gidip geliyordu. Kocaman kepçe kulakları ise son derece tuhaf bir biçimde oynuyordu. Bunlar bazen sağlam gözünün kaşıyla birlikte yukarı kalkıyor, bazen de ta çene kemiklerinin hizasına kadar düşüyordu: Bana öyle geliyordu ki, bu adam istese, kulaklarını el gibi kullanabilir, onlarla burnunu kapatabilirdi. Bazen de havaneline benzeyen kara dilini çıkararak hafifçe esniyor, esnerken de dilinin ucu çabucak minik bir daire çiziyor, sonra yağlı dudaklarını yalıyordu. Bütün bunlar hiç de eğlenceli olmamakla birlikte,

müthiş hayretimi çekiyordu ve o adam orada bulunduğu sürece dikkatimi ondan ayıramıyordum.

Konuklar ya –yanmış soğan gibi kokan– romla, ya da anneannemin kimi sarı, kimi altın rengi ya da katran gibi kara, kimi de yeşil likörleriyle karıştırdıkları çayları içer, haşhaş tohumları serpilmiş bol yağlı, kremalı ve ballı çörekler yerlerdi. Bir yandan terleyip yelpazelenirken, bir yandan da anneannemin aşçılığını överlerdi. İyice tıkınıp karınlarını doyurduktan sonra sandalyelerine kurulur, ağızlarını açmaya üşenerek, Yakov Dayımdan gitar çalmasını isterlerdi.

Dayım gitarının üzerine eğilir, parmaklarını tellerde dolaştırır ve insanın içine sıkıntı veren o çirkin sesiyle bir türkü tuttururdu:

Ah, biz dört elle sarılmıştık yaşama,
Gürültümüzle uyanırdı tüm kasaba.
Ve o Kazanlı hanım çok severdi bizi,
Çünkü anlatırdık bütün bildiklerimizi...

Bu şarkı pek hüzünlü gelirdi bana. Anneannem ise dayıma sitem ederdi:

"Aman, Yaşa, şöyle doğru dürüst bir şey çalsana, canım. Bizim zamanımızdaki şarkıları hatırlar mısın, Motirya?"

Çamaşırcı, hışırtılı entarisini düzelterek, inandırıcı bir sesle yanıt verirdi:

"Artık moda değişti, anneciğim."

Dayım, sanki ta ötelerde oturuyormuş gibi anneanneme göz eder ve sözleri de sıkıcı olan o tatsız türkülerini inatla sürdürürdü. Dedem, saatçiyle gizli gizli bir şeyler konuşur, parmağıyla ona bir şeyleri işaret ederdi. Saatçi kaşlarını kaldırır, anneme doğru bakar, başını sallar ve o akışkan suratı hemen ifadesini değiştiriverirdi. Annem hemen hemen her zaman Sergeyev'lerin arasında oturur, Vassili ile ciddi ciddi çene çalardı. Vassili ise ikide birde içini çekerek, "Evet, bunu bir düşünmeliyim," demeyi huy edinmişti.

Viktor, tıka basa doymuş adamlar gibi sırıtır, ayaklarını durmadan oynatır, sonra birdenbire cırtlak sesiyle bağırmaya başlardı: "Andrey-papa, Andrey-papa..."

Herkes konuşmasını mahsus keser, dik dik ona bakmaya başlardı. Çamaşırcı bilmiş bir edayla açıklardı: "Bunu tiyatrodan kapmış..."

Sırf korkunç sıkıcılıkları yüzünden hatırımda kalan buna benzer iki ya da üç akşam geçirdim. Daha sonraları, saatçi her pazar gelmeye başladı; hep öğleden sonraları, kilisedeki akşam ayini biter bitmez geliyordu. Bir seferinde annemin odasında oturmuş, eski püskü, yırtık bir danteli sökmesine yardım ediyordum. Birden kapı aralandı, anneannemin korku dolu yüzü bir görünüp, hemen kayboluverdi. Dışarıdan, "Varya, o burada," diye seslendi. Annem kılını bile kıpırdatmayınca, kapı tekrar açıldı, bu sefer dedem göründü, neşeli bir tonla emretti: "Hadi giyin, çabuk ol Varvara! Acele et!"

Annem yerinden kımıldamadan, hatta dedemin yüzüne bile bakmadan sordu:

"Nereye?"

"Bırak şimdi tartışmayı da, hadi gel. Bak, hem namuslu hem de işinin ehli bu adam. Aleksey'e iyi babalık eder."

Dedemin sesinde her zamankinden daha da emredici bir hava vardı; bütün bu süre içinde de elleriyle bacaklarının yanlarını sıvazlayıp duruyor, sanki kolları ileri uzanmak istiyormuş da zor engelliyormuş gibi dirsekleri arkada tir tir titriyordu.

Annem sükûnetle sözünü kesti onun:

"İlgilenmediğimi size söylemiştim."

Dedem, saçları dimdik olarak anneme doğru bir iki adım ilerledi, körler gibi ellerini ileriye uzatarak sanki boşluğu yokladı ve boğuk bir sesle tehdit savurdu:

"Gel diyorum sana, yoksa zorla götürürüm. Saçlarından sürürüm seni."

"Yaparsın da hani, öyle değil mi?" diyerek ayağa kalktı annem. Yüzü bembeyaz olmuş, gözlerini kısmıştı. Hızla soyunmaya baş-

layarak etekliğini, bluzunu çıkardı, bir tek kombinezonuyla kaldı. Dedemin yanına giderek, "Hadi götür bakalım şimdi beni!" dedi.

Dedem dişlerini göstererek yumruğunu uzattı:

"Varvara, giyin diyorum sana!"

Annem onu kenara doğru iterek, kapının tokmağını yakaladı.

"Hadi, gidelim öyleyse," dedi.

"Bak, lanet okurum sana!"

"Hiç korkum yok. Eee?"

Annem kapıyı açmaya davrandı, ama dedem dizlerinin üstüne çöküp, onun kombinezonunun eteğinden tutarak fısıldadı:

"Varvara, sonun kötü olacak, benim yüzümü kara çıkarma şimdi..." Ardından da acıklı acıklı inlemeye koyuldu: "Anacığım, anacığım..."

Anneannem, çoktan kapının önünde annemin yolunu kesmiş, kümese sokmak için tavuk kışkışlar gibi, ellerini annemin yüzüne doğru sallıyordu. Dişlerinin arasından veriştiriyordu anneme bir yandan da: "Varvara, aptallık etme! Gir içeriye, utanmaz kaltak!"

Sonra, annemi içeriye iterek kendi de girdi, kapıyı sürgüledi, bir eliyle dedemin yerden kalkmasına yardım ederken, öbür eliyle de onu tehdit ederek söylenmeye başladı:

"Gidi koca şeytan, gidi budala!"

Dedemi kaldırdı, divana oturttu; bezden bebek gibi oturduğu yere yığılıp kalan dedem, ağzını açmış, başını iki yana sallayıp duruyordu. Anneannem anneme bağırdı:

"Çabuk giyin!"

Annem giysilerini yerden alırken karşılık verdi:

"Onunla görüşecek değilim, anlıyor musunuz?"

Anneannem beni divandan yere iterek emir verdi:

"Koş bir tas su getir, çabuk ol!"

Anneannem son derece yumuşak, âdeta fısıldar gibi ve hiç istifini bozmadan, ama son derece emredici bir tavırla söylemişti bunu. Koşarak hole çıktığım sırada, evin önünden gelen ağır, öl-

çülü ayak sesleri kulağıma çalındı. Annemin odasından ise bir çığlık koptu: "Yarından tezi yok burayı terk ediyorum!"

Mutfağa gidip pencerenin yanına oturarak, öylece kalakaldım. Dedemin inlemeleriyle hıçkırıkları, anneannemin dırdırı sürüp gidiyordu. Derken, kapı çarpılarak kapandı, her şey uğursuz bir sessizliğin içine gömüldü. Anneannemin beni ne iş için yolladığını hatırladım, bir tas su doldurup hole döndüm. Ön odadan saatçi, başı önünde dışarı çıkıyordu. Elinde tuttuğu kürklü başlığı sıvazlayarak, göğüs geçiriyordu. Onun ardından da, ellerini göbeğinin üstünde bağlamış anneannem, iki büklüm yürüyor, fısır fısır konuşuyordu:

"Bakın, bizi anlamalısınız, onu zorlayamayız ki, kendisi istemedikten sonra..."

Saatçi tam kapıdan çıkarken eşiğe ayağı takılıp, avlunun ortasına doğru boylu boyunca yere serilirken, anneannem hemen bir istavroz çıkardı. Bütün gövdesi zangır zangır titriyordu, ama ağlıyor muydu, yoksa gülüyor muydu pek anlayamadım.

Anneannemin yanına koşarak, "Ne oldu?" diye sordum.

Suyun bir bölümünü ayaklarıma dökerek tası elimden kaparken çıkıştı bana:

"Nerede kaldın bunca zaman? Kapat şu kapıyı!"

Anneannem, annemin odasına daldı, ben de az sonra mutfağa döndüm; mutfağa girdiğimde hepsini orada buldum. Sanki az önce ağır mobilyaların yerlerini değiştirmişler gibi, hepsi de ofluyor pofluyor, soluklanıyorlardı.

Pırıl pırıl bir gündü; kış güneşinin eğik ışınları buz tutmuş camlardan içeri süzülüyordu. Akşam yemeği için kurulmuş sofrada kalaylı kaplar, altın rengi kvas dolu bir sürahi, dedem için özel olarak çuha çiçeğiyle Aziz Yahya kökünden çekilmiş koyu yeşil votka dolu yine bir başka sürahi ışıl ışıl parlıyordu. Camlarda eriyen buzlar arasından, çatıları örten, çit sırıklarının tepeleriyle sığırcıkların yemliklerine gümüşten külahlar giydiren bembeyaz karları görüyordum. Pencere kenarlarına asılı, güneşle yıkanan kafeslerimde kuşlar oynaşıyordu. Evcilleşmiş, neşeli is-

pinozlar şakıyor, şakrak kuşları cıvıldıyor, sakalar makara çekiyordu. Ama müzikle dolu o pırıl pırıl, gümüş gibi gün beni hiç neşelendirmiyordu. Ne gözüm o güzel günü görüyor ne de canım herhangi bir şey çekiyordu. Birdenbire, bütün kuşlarımı serbest bırakmaya karar verdim, tam kafesleri indirmeye hazırlandığım sırada anneannem içeri daldı ve iki yanını döverek, lanetler savura savura ocağın başına koştu:

"Tanrı hepinizin belasını versin! Tanrı seni bildiği gibi yapsın, Akulina denen aptal kocakarı!.."

Ocakta pişmekte olan etli böreği telaşla çekip aldı, parmağıyla kabuğunu dürterek, öfkeyle yere tükürdü.

"Yanmış işte! Tanrı hepinizin cezasını versin. Sen de gözlerini ne belertip duruyorsun öyle, baykuş? Ah, kafalarınızı fincan gibi kırmak lazım sizin hepinizin."

Bir yandan böreği altüst ederek parmağıyla kurumuş kabuklarını yoklarken, bir yandan da hüngür hüngür ağlıyordu; iri iri gözyaşları böreğin üstüne dökülüyordu.

Dedem, annemle birlikte mutfağa girdi. Anneannem böreği pat diye masanın üstüne atınca, bütün tabaklar yerlerinden sıçradı.

"Hep sizin yüzünüzden! Beş parasız kalıp da, dilenesiniz inşallah!"

Neşesi yerine gelmiş olan annem, hiçbir şeyi umursamayarak yanına gidip ona sarıldı, yatıştırmaya çalıştı. Dedem perişan, bitkin bir durumda gidip sofranın başına çöktü, şişmiş gözlerini parlak gün ışığına karşı kırpıştıra kırpıştıra boynuna bir peçete bağladı ve homurdandı:

"Bu kadar büyütmenin âlemi ne? Hiç mi börek yemedik? Tanrı cimridir, yıllarına karşılık sana birkaç an verir, faizini de cebine atar. Otur Varya, hah şöyle."

Dedem âdeta aklını kaçırmış gibi, hep Tanrıdan, hak yolundan ayrılan Ahab'dan ve babaların kötü alınyazılarından dem vurdu bütün yemek boyunca.

"Hadi, hadi, gevezeliği bırak da yemeğini yemene bak sen!"

Anneminse keyfine diyecek yoktu; gözleri pırıl pırıl parlıyordu. Beni dirseğiyle dürterek, "Demin çok korktun mu?" diye sordu.

Hayır, korkmamıştım, ama ağzımın bütün tadı kaçmış, sinirlerim gerilmiş, çevremde olup bitenlerden büyülenmiş gibiydim.

Her pazar olduğu gibi yine ağır yemekler vardı sofrada ve yine her pazar olduğu gibi, yemek çok uzun sürdü. İhtiyarlarla annem ise, hiç de yarım saat önce birbirine bağırıp çağıran, birbirinin gırtlağına sarılan, hıçkıra hıçkıra ağlayan, seller gibi gözyaşları akıtan insanlara benzemiyorlardı. Bundan sonra artık onların bu gibi hallerinin ciddi olduğuna inanamazdım; gözyaşlarını ise, canları istediği zaman rahatça akıtabildiklerine kesinlikle inanıyordum. Onların bütün bu şamataları, bütün o gözyaşları, birbirlerine acı çektirmeleri, parladığı gibi yine çarçabuk sönüveren öfkeleri, çatışmaları artık yaşantımın bir parçası olup çıkmıştı ve beni eskisi kadar derinden etkilemiyor, üzerimde fazla bir iz bırakmıyordu. Çok sonraları anladım ki, Ruslara, yaşantılarının o koyu yoksulluk ve sefaleti içinde acıklı olaylar bir eğlence gibi geliyor, birer oyuna dönüşüyor; onlar bu oyunu tıpkı çocuklar gibi oynuyor ve bu bahtsız durumdan hemen hemen hiç utanç da duymuyorlar. Günlük yaşamlarının tekdüzeliği içinde acıklı olaylar onlara bir bayram gibi geliyor, bir yangın eğlence halini alabiliyor. Tıpkı bomboş bir suratı bir çiziğin bile süsleyebileceği gibi.

ON BİRİNCİ BÖLÜM

Bu olaydan sonra annem onurunu yeniden kazandı, gücü kuvveti yerine geldi ve evin hanımefendisi oldu. Öte yandan dedem geri plana çekildi, düşünceli ve suskun –eskisine hiç benzemeyen– bir insan olup çıktı. Artık evden dışarı adımını atmıyor, hep tavan arasındaki odada oturup, *Babamın Notları* adlı gizemli bir kitap okuyordu. Bu kitabı hep bir sandığın içinde kilitli tutardı; kaç seferinde de onu, bu kitabı eline almadan önce ellerini yıkarken görmüştüm. Kırmızı meşin ciltli, ufak, kalın bir kitaptı. Kapağının içinde solmuş, süslü bir elyazısıyla şöyle yazılmıştı: "Vassili Kaşirin'e, çok değerli anılarımız adına, saygılarımla." Uçan kuşa benzetilerek atılmış süslü püslü imzadan da adı çıkarmak pek kolay değildi. Dedem kitabı eline alınca, gözlüğünü takar, kitabın kalın kapağını açarak, gözlüğünü düzeltmek için burun derisini oynata oynata bu yazıyı uzun uzun seyrederdi. Ona pek çok sefer sormuştum: "Bu kitap nedir?"

O da hep, büyük bir gururla yanıt vermişti bana: "Seni ilgilendirmez. Azıcık sabırlı ol, ben ölene kadar bekle, kitabı sana bırakacağım. Kürk yakalı paltomu da."

Annemle artık eskisi kadar sık konuşmuyorlardı, konuştukları zaman da dedem pek çekingen duruyor, sözünü sakınıyor ve annemin sözlerini büyük bir dikkatle dinliyordu. Zaman zaman da kendi kendine mırıldanıyor, tıpkı Peter Dayı gibi elleriyle bir takım hareketler yapıyordu.

Dedemin sandıkları tıka basa, akıl almaz giysilerle doluydu: Ağır ipekli eteklikler, saten ceketler, gümüş işlemeli sarafanlar, incilerle süslü kadın başlıkları, parlak renkli eşarplar, başörtüle-

ri, birçoğu renkli taşlarla süslü ağır Mordvinya işi gerdanlıklar... Dedem bunlardan bir kucak dolusu alır, annemin odasına götürerek sandalyelerin, masaların üzerine yayar, annemin hayran bakışları arasında şöyle derdi:

"Benim zamanımda giysiler bugünkünden çok daha zengin, çok daha zarifti. O zamanlar insanlar giysilerine daha çok harcar, daha sade ve daha barış içinde yaşarlardı. O zamanlar bir daha hiç geri gelmeyecek! Şunu bir denesene."

Bir seferinde annem bitişik odada birkaç dakikalığına kaybolup, sırtında mavi renkli, altın sırma işlemeli bir sarafan ve incili bir başlıkla çıkmıştı. Dedemin önünde yerlere kadar bir reverans yaparak, sormuştu:

"Nasıl, haşmetmeab memnun kaldılar mı?"

Dedem derin bir iç geçirip, keyfinden ağzı kulaklarına vararak, annemin çevresinde kolları iki yana açılmış ve parmakları titreye titreye bir tur attıktan sonra, düş içinde konuşur gibi şöyle demişti:

"Ah, Varvara, keşke paralı biri olaydın da, doğru dürüst insanların arasına katılabileydin..."

Annem evin ön bölümündeki iki odada kalıyordu. Sık sık eğlentiler düzenlerdi; konukları arasında onu en sık ziyaret edenler, Maksimov kardeşlerdi: Koskocaman parlak sakalı ve mavi gözleriyle, iriyarı ve yakışıklı bir subay olan Piyotr –Dedem o tükürük olayından sonra beni bu adamın gözü önünde dövmüştü– ile kardeşi gibi uzun boylu, sıska bacaklı, kapkara sivri sakallı ve soluk suratlı Yevgeni. Bu Yevgeni'nin iri gözleri eriğe benzerdi; dar omuzlarının üstünde altın sırmalı apoletleri ile altın düğmeleri olan yeşil bir üniforma giyerdi. Başını silkeleyerek, dalgalı uzun saçlarını düz ve yüksek alnından arkaya atma huyu vardı. Yukarıdan bakan bir tavırla gülümser, o renksiz sesiyle hep birtakım hikâyeler anlatır ve lafına hep o aynı giriş sözleriyle başlardı: "Şimdi benim düşüncemi soracak olursanız..."

Annem onu gözlerini kısıp, gülümseyerek dinler ve sık sık sözünü keserdi: "Deyim yerindeyse, tıpkı bir çocuk gibisiniz Yevge-

ni!" Subay geniş eliyle kendi dizine bir şaplak indirir ve bağırırdı: "Evet, tam bir çocuk!"

Noel bir hayhuy arasında ve neşeli geçiyordu. Hemen hemen her akşam annemin konukları süslü püslü elbiselerle, annemi almaya gelir, o da en şık elbiselerini giyerdi. Sonra hep birlikte çıkar giderlerdi. Annem neşeli arkadaş kalabalığıyla birlikte gider gitmez ev sanki yerin altına gömülür, ruhlara sıkıntı veren uğursuz bir sessizlik çökerdi her yana. Anneannem, etrafa çekidüzen vermek için yaşlı bir kaz gibi yalpa vura vura odaları dolaşır, dedem sırtını ocağın sıcak duvarına vererek söylenirdi:

"Pek güzel, madem canı böyle davranmak istiyor... görürüz bakalım ne olacağını."

Noel ertesinde annem Saşa –Mihail Dayımın oğlu Saşa– ile beni okula götürdü. Saşa'nın babası tekrar evlenmiş ve üvey ana daha en başından, çocuğu hiç sevmemişti. Bir de dövmeye başlayınca, anneannem, dedeme baskı yaparak Saşa'yı bizimle oturması için yanımıza aldırmıştı. Onunla bir ay kadar okula gittik. Hatırlayabildiğim kadarıyla, bu bir ay içinde öğrenebildiğim biricik şey, adım sorulduğunda nasıl yanıt vereceğim olmuştu. Sadece 'Peşkov' demekle yetinilemiyordu: 'Adım Peşkov'dur,' demek gerekiyordu. Ayrıca, öğretmene şuna benzer şeyler de söyleyemezdim:

"Kes zırıltıyı be moruk, senden korkum yok!"

Ben okulu daha ilk gününden hiç sevmemiştim, kuzenim ise başlangıçta mutlu olmuş, bir sürü de arkadaş edinmişti, ama bir gün derste uyuyakaldı, sonra birden bağırarak uyandı:

"Hayır, yapmayacağım!"

Kendine gelince, derslikten çıkmak için izin aldı, ardından fena halde alay ettiler; bunun üzerine, ertesi gün okula giderken, Sennaya Alanının şarampolünden geçerken, bana dönerek durdu:

"Sen git, ben gelmiyorum. Canım şöyle bir dolaşmak istiyor."

Yere çömeldi, kitap çıkınını özenle karların içine gömdü ve çekti gitti. Ocak ayının çok güzel bir günüydü; pırıl pırıl gökyüzünde güneş gümüşten ışıklarını yeryüzüne serpiyordu; doğrusu

Saşa'yı kıskanmıştım. Ama annemi kızdırmak istemediğimden, yoluma devam ettim. Saşa'nın gömdüğü kitaplar tabii hiç bulunamadı, böylelikle de ertesi gün, yani dedemin meseleyi öğrendiğinin ertesi günü, Saşa'nın eline, okula gitmemek için geçerli bir neden geçmiş bulunuyordu.

Her ikimizi birden mutfakta mahkeme huzuruna çıkardılar; bizi sorguya çeken mahkeme de dedem, anneannem ve annemden kuruluydu. Dedemin sorularına Saşa'nın verdiği gülünç yanıtları hâlâ hatırlarım:

"Neden okula gitmedin bakalım?"

"Yerini unuttum!"

"Unuttun mu?"

"Evet, hep aradım, ama..."

"Aleksey'i izleseydin ya. O unutmuyor!"

"Onu kaybettim."

"Aleksey'i mi?"

"Evet."

"Nasıl olur?"

Saşa bir an düşündü, sonra içini çekerek yanıt verdi:

"Öyle bir tipi vardı ki, göz gözü görmüyordu."

O günlerde hava açık ve güzel olduğundan, herkes kahkahayla gülmeye başladı. Saşa da gülümseyecek oldu, ama dedem hiç de iyi niyetli olmayan bir sırıtışla dişlerini gösterdi ona:

"Öyleyse, sen de onun kemerinden tutsaydın."

"Tuttum, ama rüzgâr çok kuvvetli olduğundan beni sürükledi," diye açıkladı Saşa.

Konuşmaya üşenir gibi, insana usanç verecek kadar ağır çıkıyordu sözler ağzından; onun hiçbir yarar sağlamayacak bu acemice yalanlarını dinlemek beni rahatsız etmişti. İnatçılığı ise hayretler içinde bırakmıştı.

Saşa iyi bir sopa yedikten sonra, ikimize göz kulak olması için emekli bir itfaiye erini tuttular. Bir kolu çolak olan bu yaşlıca adamın görevi, Saşa'nın okulun yolunu şaşırmamasını güvence altına almaktı. Ne var ki, bu da fayda etmedi. Ertesi gün şaram-

pole vardığımızda, kuzenim birdenbire yere çömelip keçe çizmelerinden birini çıkardığı gibi, var gücüyle bir yana fırlattı, ardından öbür teki çıkarıp ters yöne attı. Sonra da çoraplarıyla alanın kenarından koşmaya başladı. Yaşlı adam her nedense çizmelerin ardından koşmak istemedi ve beni alıp, bütün yol boyunca homurdana homurdana eve götürdü.

Dedem, anneannem ve annem bütün gün kaçağı aradıktan sonra akşama doğru onu manastırın yakınlarındaki Çirkov hanında buldular; dans ederek milleti eğlendiriyormuş. Onu alıp, bir fiske bile vurmadan eve getirdiler. İnatçı suskunluğu onları şaşkına çevirmişti. Ocağın üstündeki sette benim yanıma yattı, bacaklarını kıvırıp, tabanlarını tavana dikti.

"Üvey annem beni hiç sevmiyor," diye fısıldadı. "Babam da sevmiyor, dedemiz de sevmiyor, öyleyse ben ne diye oturayım burada? Dedeme sorup, haydutların saklandığı yeri öğreneceğim, sonra da kaçıp onlara katılacağım, o zaman hepiniz pişman olacaksınız. Sen de benimle gelir misin?"

Benim de kendime göre başka bir tutkum olduğundan, onunla gidemezdim, pırıl pırıl koca sakallı bir subay olacaktım ben, subay olmak için ise okula gitmek gerekiyordu. Bu planımı kuzenime açınca, azıcık düşündükten sonra o da onayladı:

"Bana göre hava hoş. Sen subay, ben de haydut olunca, sen beni yakalamaya çıkarsın, birimizden biri öbürünü öldürür ya da tutsak eder. Ama ben seni tutarsam, öldürmem..."

"Ben de seni öldürmem."

Her şey böylece kararlaştırılmış oldu.

Anneannem mutfağa girdi, ocağın basamaklarını tırmanıp ikimize baktıktan sonra, "Ah, benim küçük farelerim," dedi, "ah benim öksüzlerim, ah benim kimsesizlerim."

Bu acıma gösterisinden sonra anneannem, Saşa'nın üvey anasıyla bir hancının kızı olan şişko Nadejda teyzeye lanetler okumaya başladı. Derken, bu lanetlerden dünyada ne kadar üvey ana, üvey baba varsa, hepsi payını almaya başladı. Böyle lanetler yağdırışının nedenini bize iyice açıklayabilmek için de, bilge tariki

dünya İona masalını anlatmaya koyuldu; bu İona, henüz küçücük bir oğlanken, üvey anasını göklerdeki meleklerin huzuruna, mahkemeye çıkarmış. Byeli Gölünde balıkçılık yapan babasının başına gelenler ise efsaneye göre şöyleymiş:

Genç karısı mahvetmiş onu:
Evde yaptığı bira ile,
Sarhoş edip enikonu,
Uyku hapını da içirip,
İyice kendinden geçirip,
Meşeden yapılma, tabut gibi dar
Bir sandığa koyarak kapamış mandalını,
Ve asılıp küreklere yürütmüş sandalını,
Gölün tam ortasına gelene kadar.
Orada su bir kuyu kadar karanlık ve derin,
Bu utanmaz kadının yüreği kadar serin,
Âdeta bilircesine onun o kötü niyetini,
Bekliyormuş işlesin diye cinayetini.
İşte bu cadı kadın tam oraya gelince,
Abanıvermiş bir yanına – kayık da hem alçacık, hem ince,
Devrilivermiş ve koca sandık ağır bir taş gibi,
Kadının kocasıyla birlikte boylamış gölün dibini.
Kadın çabucak yüzüp, çıktıktan sonra karaya,
Başlamış kendini atmaya oradan oraya,
Ve yalancıktan acıklı bir ağıttır tutturmuş,
Başına toplaşan insancıklara yutturmuş.
Ve orada tüm toplananlar bu cadının başına,
Bakarak döktüğü sel gibi gözyaşına,
Başlamışlar kendileri de ah vah etmeye,
"Ah şu kadının başına gelen, vah zavallı dul," demeye.
"Kim bilir üzüntün şimdi senin ne büyüktür,
Ama Tanrının aldığına üzülmek, insana yüktür."
İçlerinde yalnız üvey oğlu İonuşko ona inanmamış,
Analığının o sahte gözyaşlarına bir an bile kanmamış.
Elini analığının yüreğine bastırmış, tutarak nefesini,
Şöyle demiş usulca, alçaltarak sesini:

"Ey benim kötü alınyazım, ey benim üvey anam,
Ne kadar ağlarsan ağla, sahte gözyaşlarına inanmam;
Ey, kara yürekli kuşu karanlık gecelerin,
Yüreğinin böyle çarpmasının sebebi ne acındır, ne kederin,
Aslında büyük bir sevinçle çarpıyor yüreğin senin.
Şimdi aramızdaki davayı melekler gökteki mahkemeye duyursun,
Haklıyı, haksızı ayırıp, verecekleri kararı onlar bize buyursun.
Burada bulunanlardan herhangi biri,
Eline bir kılıç alsın ama halis Şam çeliği,
Ve tüm gücüyle gökyüzüne doğru savursun,
Eğer ben haksızsam, bu kılıç düşünce benim başımı vursun
Ama sen haksız çıkarsan bil ki, senin yüreğine açacaktır deliği!"
Üvey ana İonuşka'ya bakmış, onun delirdiğini sanarak,
Gözlerinde kötülük ateşleri sinsi sinsi yanarak.
Fırlayıp kalkarak demin yattığı yerden,
Başlamış söylenmeye, bir yandan için için gülerken:
"Ey budala yaratık, ey akıldan yana yoksul,
Ey doğanın bıraktığı, fırlatıp attığı kul,
O yarım aklınla ne hileler düşünüyorsun?"
Kötü yürekli üvey ana ağzına geleni söyleye dursun,
Köylüler toplanmışlar bir araya, vermişler kafa kafaya,
Düşünürlerken, işin sonu nereye varacak diye,
Ağırbaşlı, suskun ve ciddi, benziyorlarmış hindiye.
Sözcü olarak aralarından en yaşlı balıkçı ortaya çıkmış,
Hep birlikte verdikleri karar kısacıkmış:
"Şam çeliğinden bir kılıç verin sağ elime,
Ve iyice kulak verin dediklerime:
Şimdi ben bu kılıcı atacağım havaya,
Geri geldiğinde, dileğim, düşsün suçlu kafaya,"
İhtiyarın eline tutuşturmuşlar parlak çeliği,
Beklemişler merakla: Acaba çıkacak mı dediği?
İhtiyarın gökyüzüne attığı kılıç bir kuş gibi uçarak
Ve yükseklerde süzülen bulutlarla buluşarak,
Hayretle seyrederken köylüler onu beri yanda,
Yitivermiş gözlerden, şimşek gibi bir anda.
Şapkaları ellerinde seyrederek gökyüzünü,

Uzun zaman beklemiş köylüler kılıcın dönüşünü.
Gölün üstünde batan günün kıpkızıl ışıkları,
Boyarken cadı karının yüzündeki kırışıklıkları,
Kopkoyu ve korkunç, dökülen al kan rengine,
Onun alaycı bakışları dikiliymiş engine.
İçinden, 'İşte dönmedi kılıç, yitti,' diyormuş,
Yüreğinden bin türlü fesatlık geçiyormuş.
Herkes ürperirken inen akşam serinliğinden,
Keskin bir hışırtıyla göğün derinliğinden,
Kırlangıç gibi inerek kılıç, vurmuş cadıyı tam yüreğinden.
Oradaki tüm iyi insanlar, kapanıp İonuşka'nın dizlerine,
Ve şaşarak Tanrının akıl almaz gizlerine,
Kurtulup yüreklerini sıkan tüm kaygılardan,
En derin sevgilerle, en yüce saygılardan
Süzülüp gelen dualarını etmişler tanrılarına:
"Şükürler olsun Tanrım, adil yargılarına!"
İhtiyar balıkçı usulca tutarak İonuşka'yı kolundan,
Ve geçirerek kimsenin bilmediği bir dağ yolundan,
Gizli Kitej kenti, bu kent insanların gözlerinden ırakmış
Civarında ve Kerjenets ırmağı boyunda bir manastıra bırakmış.

Ertesi sabah uyandığımda, tüm gövdemi kırmızı lekeler kaplamıştı: Bu lekeler çiçek hastalığının ilk belirtileriydi. Beni arka taraftaki odalardan birine taşıdılar. Bacaklarım ve kollarım geniş sargılarla sımsıkı sarılı olarak, gözlerim kapalı, uzun zaman yattım orada. Yattığım sürece öyle korkunç karabasanlar görüyordum ki, bunlardan bir tanesi neredeyse beni öldürecekti. Yalnız anneannem beni görmeye geliyor, bebek besler gibi yemeğimi kaşıkla ağzıma veriyor ve her seferinde yeni, upuzun masallar anlatıyordu. Artık iyileşmeye başladıktan ve sargılarım –yalnız yüzümü kaşımayayım diye ellerimde yün eldivenler bırakılarak– çıkarıldıktan sonra, bir akşam, anneannem her nedense geciktiği için, müthiş bir korkuya kapılmıştım; bu dehşet duygusu içinde aniden gözümün önünde bir sanrı belirdi: Anneannem tavan arası odasının tozlu döşemesine boylu boyunca yüzükoyun uzan-

mış, kolları iki yana açılmış yatıyordu. Boynu Peter Dayınınki gibi, yarıya kadar kesilmişti. Dışarıya uğramış yeşil gözleriyle aç aç bakan kocaman bir kedi, köşeden sinsi sinsi anneanneme doğru yaklaşıyordu.

Yatağımdan fırladım, çift kanatlı pencerenin camlarını bacaklarımla ve omuzlarımla kırarak kendimi avludaki kar yığınının üstüne attım. Annem o akşam da bir eğlenti veriyormuş. Camın kırıldığını hiç duyan olmadığı için, yanıma kimse uğramadan uzun zaman yattım karların üstünde. Bir yerim kırılmamış, sadece omzum çıkmıştı, ama bacaklarım kırılan camlarla fena halde kesilmişti. Bacaklarımın üstüne basabilmek olanağını geçici olarak kaybettiğimden, üç ay daha hiç kalkmadan yatmak zorunda kaldım. Yattığım yerden, alt kattaki gürültüleri, kapıların çarpılarak kapatılışını, evimize sürekli olarak gidip gelenlerin seslerini dinliyordum. Her geçen gün, evin gürültüsü biraz daha artıyordu.

Kar fırtınaları çatıyı süpürürken gamlı sesler çıkarıyor, tavan arası odasının kapısı ardında rüzgâr savrulup ıslıklar çalıyor, bacanın içinde cenaze marşı notalarıyla inliyor, duman kapaklarını takırdatıyordu. Gündüzleri, kuzgunların seslerini dinliyor, sessiz gecelerde, tarlalardan evin yakınlarına kadar inen kurtların ulumalarını duyabiliyordum. Ruhum işte bu çeşit musikiyle olgunlaşıyordu. Derken çekine çekine, başlangıçta belli belirsiz, ama her geçen gün ısısını biraz daha artırarak, ilkbaharın utangaç yüzü mart güneşinin parlak gözüyle pencereden içeriye bakmaya başladı. Kediler damlarda korolar kuruyor, ilkbaharın hışırtılı sesleri duvarlardan içeri geçiyordu; buzdan sarkıtlar kopuyor, damlarda eriyen karlar saçaklardan aşağı kayıyor ve çanlar kıştakine oranla daha dolgun bir sesle çalıyordu.

Anneannem her gün gelip beni yokluyordu. Soluğu her geçen gün biraz daha çok votka kokmaya başlamıştı; derken, günün birinde odama getirdiği kocaman beyaz bir çaydanlığı karyolamın altına sakladı. Bana göz kırparak, "Sakın yerini ocak cinlerine söyleme!" dedi.

"Neden içiyorsun?"

"Şşşt! Büyüdüğün zaman anlarsın..."

Çaydanlığın emziğinden bir yudum çeker, kolunun yeniyle dudaklarını siler, tatlı tatlı gülümseyerek sorardı:

"Eveeet, söyle bakalım beyefendi, dün ben ne anlatıyordum sana?"

"Babamı anlatıyordun."

"Peki, nerede kalmıştım?"

Onun belleğini tazelerdim, o zaman sözcüklerinin müziği dere gibi çağıldamaya başlardı.

Anneannem bir süreden beri bana babamı anlatıyordu; bir seferinde de, odama yorgun argın ve ayık geldiğinde bana şöyle dedi:

"Dün gece düşümde babanı gördüm. Elinde bir fındık dalı, ardında da dili bir karış dışarıda onu izleyen benekli bir köpek, ıslık çalarak kırda yürüyormuş. Son zamanlarda düşlerimde Maksim'i sık sık görmeye başladım: huzursuz ruhu sığınacak yer bulamamış anlaşılan..."

Birçok akşam arka arkaya hep babamı anlattı; anlattıkları ise, en az onun o peri masalları kadar ilginç geliyordu bana. Babam, sonradan subay olan ve astlarına zalim davrandığı için Sibirya'ya sürgün edilen bir askerin oğluymuş. Babam orada, Sibirya'da dünyaya gelmiş. Hayatı çok çetin koşullar altında geçen babam, küçüklüğünde evden kaçmaya çalışırmış. Bir seferinde dedem ormanda, tavşan avına çıkar gibi köpeklerle ardına düşmüş onun. Bir başka seferinde de yakalayınca öyle kıyasıya dövmüş ki, komşular çocukcağızı alıp, saklamışlar.

"Çocuklar her zaman mı sopa yerler böyle?" diye sorardım; Anneannem de sükûnetle cevap verirdi: "Her zaman!"

Babamın annesi çok genç ölmüş, dokuz yaşındayken babasını da kaybedince, Perm kentinde marangozluk yapmakta olan vaftiz babası onu yanına alarak loncaya çırak yazdırmış ve sanatını ona öğretmeye başlamış. Ne var ki babam onun yanından kaçmış, pazar yerlerinde kör dilencilere kılavuzluk ederek geçinmeye başla-

mış, on altı yaşında da Nijni Novgorod'a gelmiş. Orada, Kolçin'in buharlı vapurlarında marangozluk işlerini alan bir yüklenici firmada işe başlamış. Yirmisine geldiğinde, kamaraların döşenmesinde, döşemecilik ve dekorasyon işlerinde ustaymış artık. Dükkânı ise, dedemin Kovaliha Mahallesindeki evine bitişikmiş.

"İnsanlar ne kadar şendi o zamanlar," diye anlatırdı anneannem, gülerek. "Bahçelerinin çiti de alçacıktı. Varvara ile ben bahçeye ahududu toplamaya çıkmıştık, senin baban hiç ses çıkarmadan gelip, kaş göz arasında hop diye çitten atlayarak ödümü koparmaz mı! Uzun boylu, iriyarı bir adam; bacaklarında fitilli kadifeden eski püskü bir pantolon, uzun saçları arkadan meşinle bağlı, sırtında beyaz bir gömlek, yalınayak başı kabak elma ağaçlarının arasından bize doğru geliyor. Meğer anneni istemeye geliyormuş! Daha önce onu pencerenin önünden geçerken görmüş, kendi kendime, 'Ne yakışıklı delikanlı!' diye düşünmüştüm. Yanımıza yaklaşınca ona sordum: 'Yolunuzu mu kaybettiniz yine?' Baban dizlerinin üstüne düşüp, yalvarmaya başladı: 'Akulina İvanovna, bakın işte önünüzde diz çöküyorum, ruhum da, bedenim de sizin olsun. Ben yalnız Varvara'yı istiyorum. Tanrı aşkına bize yardım ediniz, evlenmek istiyoruz.' Taş gibi donup kalmıştım, ne yalan söyleyeyim, dilim tutulmuştu. O sırada annene gözüm ilişti; çapkın kız bir elma ağacının arkasına saklanmış, yüzü pancar gibi kızarmış, gözlerinde yaşlar, oradan babana kaş göz etmiyor mu! Bunun üzerine onlara, 'Hay Allah sizin layığınızı versin!' dedim. 'Nedir bu sizin yaptığınız? Aklını başına topla bakayım, Varya. Siz de, delikanlı, iyice bir düşününüz. Gerçekten de bir aileyi geçindirecek durumda mısınız?' Deden o sıralar zengindi, çocukların da yedikleri önlerinde, yemedikleri arkalarındaydı. Dedenin dört tane evi, bol parası büyük bir saygınlığı vardı. Daha az zaman önce, ustabaşı olarak kesintisiz dokuz yıl yaptığı hizmetlerden ötürü ona ödül olarak altın sırmalı bir kasketle, bir de üniforma vermişlerdi. O zamanlar öyle bir gururluydu ki deden, sorma gitsin! İkisine de çok acıyordum, ama ne yapayım, işte böyle, yüreğim yana yana söylenmesi gerekenleri bir bir söy-

ledim. Suratlarının aldığı hali bir görmeliydin! Bunun üzerine baban dedi ki: 'Ben Vassili Vassilyev'i bilirim, ne yapar eder, Varvara'yı bana vermez, onun için kızınızı kaçıracağım, ama bize yardım etmeniz gerekecek!' Benden yardım istiyor, iyi mi! Hatta göğsünden ittim bile onu, ama hiç umurunda değil. 'Beni taşlasanız bile umurumda değil, yeter ki yardım edin. Kolay kolay pes etmem ben.' Varvara da onun yanına gidip, elini babanın omzuna koyarak demez mi: 'Biz mayıstan beri zaten karı koca gibiyiz. Geriye bir tek kilisede evlendirilmemiz kalıyor.' Hani, yer yarıldı da, yerin dibine girdiğimi sandım."

Anneannem kahkahadan kırılıyordu. Biraz enfiye çekti, elinin tersiyle gözlerindeki yaşları sildi ve mutlu bir biçimde iç geçirerek, anlatmasını sürdürdü:

"Tabii sen küçük olduğun için, karı koca olmakla, kilisede evlenmek arasındaki farkı anlayamazsın daha. Sana şu kadarını söyleyeyim ki, bir kız için, evlenmeden çocuk sahibi olmak son derece korkunç bir şeydir. Bak bunu aklında tut da, büyüdüğün zaman genç kızların başını yakma. Hem sen bu ayıbın altından kalkamazsın, hem kızı mutsuz edersin hem de çocuğunuz piç olur, sakın unutma! Kadınları hep sayıp, sevmeli, onları asla keyfine alet etmemelisin. Bu dediğimi, bilerek söylüyorum!"

Anneannem sandalyesinde öne arkaya sallanarak bir süre daldı, sonra toparlanıp yeniden başladı:

"Başımız dertteydi senin anlayacağın. Maksim'in kafasına bir tane aşkedip, Varvara'yı saçlarına yapıştığım gibi çektim bu yana. Onun üzerine Maksim, gayet aklı başında bir laf etti: 'Kavganın hiç bir yararı olmaz!' Annen de ona katıldı: 'Evet, önce ne yapmamız gerektiğini düşünelim, sonra kavga ederiz!' Babana parası olup olmadığını sordum. 'Vardı, ama,' dedi, 'bütün paramla Varvara'ya bir yüzük aldım.' 'Ne kadar ödediniz yüzüğe, üç yüz mü?' 'Hayır, yüz ruble kadar.' O zamanlarda para da paraydı. İkisinin de suratına şöyle bir baktım ve içimden, bunlar daha budala birer çocuk diye geçirdim. Annen atıldı: 'Sen görmeyesin diye yüzüğü tahtaların altına saklamıştım. Şimdi satabiliriz onu!'

Çocukluk işte! Her neyse, hep birlikte, düğünün bir hafta içinde yapılmasını kararlaştırdık, papazı da ben ayarlayacaktım. Ama dedenin bu işe ne diyeceğini düşündükçe tüylerim ürperiyordu, Varvara'nın bile ödü kopuyordu. İşte böylece her şeyi düşünüp kararlaştırdık. Gelgelelim, babanın bir düşmanı varmış, bir ustabaşı mı ne; meğer bu kötü ruhlu adam hanidir niyetimizi sezmiş de, bizi gözlermiş. Neyse, ben kızımı elimden geldiği kadar güzel giydirip aldım, sokağa çıkardım. Köşede bir troyka bekliyordu. Varvara bindi, Maksim ıslığını öttürdü, çekti gitti araba. Gözlerimden seller gibi yaşlar akarak tam eve gireceğim sırada az önce sözünü ettiğim bu domuz çıkageldi. 'Ben namuslu bir adamım,' dedi, 'niyetlendiğiniz işi bozmak istemem. Elli rublecik verin, ben de kimseye bir şey söylemeyeyim.' Ben hiçbir zaman paragöz biri olmadığımdan, birikmiş param yoktu bir kenarda. Aptallığıma bak ki, adama, 'Benim param yok, ama zaten olsaydı da vermezdim,' dedim. O da, 'Siz bana söz verin ileride vereceğinize, yeter,' dedi. Hiçbir zaman elime para geçmeyecek olduktan sonra, söz vermemin bir kıymeti yoktu tabii. 'Kocanız zengin adam, onun parasından azıcık çalmak zor olmasa gerek,' dedi. Bende bir parçacık akıl olsa, adamı elimden geldiği kadar oyalardım konuşarak, ama sen benim aptallığıma bak ki, herifin suratına tükürdüğüm gibi, çarptım kapıyı yüzüne. Herifçioğlu tabii, benden evvel avluya koşup, konu komşuyu ayağa kaldırmış."

Anneannem bir an gözlerini kapadı ve gülümseyerek, sürdürdü anlatmasını:

"Ondan sonra başıma gelen korkunç şeyleri düşününce, şimdi bile tüylerim ürperiyor! Deden, yabani hayvanlar gibi kükredi. Hiç şakaya gelir adam değildi o zamanlar. Varvara'yı gözünden sakınır, onu bir kişizadeyle, bir beyefendiyle evlendireceğini söyleyerek övünürdü. Kimin kiminle evleneceğini, tabii, bizden iyi Meryem Anamız bilir ya. Her neyse, deden, sanki ev tutuşmuş, yanıyormuşçasına avluda dört bir yana koşmaya başladı. Yaşa ile Mihail'i, yanımızda gündelikçi olarak çalışan iki işçiyi, bir de arabacımız Klim'i çağırdı. Baktım, dedenin elinde kayışa bağlı

bir demir gülle var, Mihail de bir tüfek kapmış. O sıralar, hafif bir drojki vardı bizde, atlarımız ise çok hızlıydı. Arkalarından yetişmeleri uzun sürmez diye düşünüyordum. Tam o sırada, Allahtan olacak işte, Varvara'nın koruyucu meleği kulağıma bir akıl fısıldadı: elime bir bıçak alıp, oku bağlayan kayışları yarı yolda kopacak biçimde kestim. Nitekim düşündüğüm gibi de oldu. Arabanın oku yolda çıkıvermiş, deden ve Mihail'le Klim az daha ölüyorlarmış. Neyse, bu onları epeyce oyalamış, kiliseye vardıklarında, Varvara'yla Maksim –Tanrıya şükür evlenmiş olarak– mihrabın önünde duruyorlarmış! Hep birlikte Maksim'in üstüne çullanmışlar, ama Maksim arslanlar gibi, olağanüstü güçlü bir erkekti. Mihail'i tuttuğu gibi, mihraptan kaldırıp yere çalmış, kolunu kırmış; Klim'i de yaralamış, bunun üzerine dedenin adamakıllı gözü korkmuş, Yaşka ile iki işçi de korkarak sinmişler. Baban, korkunç derecede öfkelenmiş olmasına rağmen, yine de kendini kaybetmeyerek, dedene dönmüş, 'Sallayıp durmayın şu topuzlu kayışı öyle,' demiş. 'Ben kavgadan, dövüşten hoşlanmam. Aldığımı, Allahın izniyle aldım ve onu kimse elimden alamaz benim. Sizden hiçbir şey istediğim de yok.' Gerisin geriye dönüp, drojkiye binerlerken, deden seslenmiş: 'Güle güle Varvara, artık benim kızım değilsin. Gözüm bir daha seni görmesin. Açlıktan gebersen bile umurumda olmayacak artık.' Deden eve döner dönmez sövüp saymaya başladı, Allah yarattı demeden dövdü beni, ama ben gıkımı bile çıkarmadım.

Onun böyle esip gürledikten sonra nasıl olsa durulacağını biliyordum; hem, alınyazısının önüne de kimse geçemezdi. Sonra, deden bana, 'Eee Akulina,' dedi, 'bundan sonra senin de kızın yok artık, sakın unutma!' Bense içimden, 'Sen istediğin kadar at bakalım, koca iblis,' diyordum. 'Öfke dediğin buza benzer, çarçabuk eriyiverir de izi bile kalmaz.'"

Anneannemin anlattıklarını büyük bir dikkatle, âdeta yutar gibi dinliyordum. Hikâyesindeki bazı noktalar beni şaşırtmıştı, çünkü annemin düğününü dedem bana anlatırken, bambaşka bir resim çizmişti. Dedem gerçi başlangıçta karşıymış, ama sonra-

dan annemi evine almış. Ayrıca, dedemin anlattığına göre, annemin nikâhı gizlice kıyılmadığı gibi, nikâh töreninde dedem de bulunmuş. Olguları aktarırlarken, gerçeğe hangisinin daha bağlı kaldığını anneanneme sormak istemedim, çünkü anneannemin anlattığı öykü daha güzeldi, benim daha çok hoşuma gitmişti. Olayları anlatırken, anneannem sandalyesinde hep ileri geri sallanıyor, çok acıklı ya da korkunç bir olaya sıra gelince, sallanması hızlanıyor, âdeta bir şeyi önlemek istercesine kollarını havada ileri doğru uzatıyordu. Sık sık gözlerini yumuyor, buruşuk yanaklarında uçucu bir gülümseme dolaşıyordu. Kalın kaşlarının belli belirsiz titrediği gözle zor fark ediliyordu. İyi ya da kötü, başa gelen her şeyi olduğu gibi kabullenen o körü körüne iyilikçiliği bazen bana çok dokunuyordu, ama çok kez de, keşke bağırıp çağırsaydı, keşke lanetler savursa ya da başka biçimde başkaldırsaydı, diye geçiriyordum içimden.

"İlk bir iki hafta, Varvara ile Maksim'in nerede oldukları konusunda en ufak bir fikrim bile yoktu; sonradan, Varvara bana ufacık, cin gibi bir oğlanla haber yollayarak, bulundukları yeri bildirdi. Cumartesi gününü iple çekerek, akşam ayinine katılmak üzere kiliseye gidecekmiş gibi hazırlandım, ama tabii, onları görmeye gittim! Bizden çok uzaklarda, ta Suyetinski Mahallesindeki bir evin, bir kanadını tutmuşlardı. Pislik içindeki, gürültülü avluda türlü türlü adamlar, işçiler kaynıyordu, ama onların buna aldırış bile ettikleri yoktu. Mırıl mırıl birbiriyle oynaşan iki tane kedi yavrusu gibiydiler tıpkı. Yanıma ne alabilirsem, artık onlara taşıyordum: Çay, şeker, tahıl reçel, un, kurutulmuş mantar, zar zor denkleştirebildiğim üç beş kuruş para, ne kadar olduğunu hatırlamıyorum, ama deden görmeden ne kadar alabilirsem işte, götürüyordum. Başkalarının hayırına olduktan sonra, çalmakta bir kötülük yoktur! Ne var ki, baban hiçbir şeyi kabul etmek istemiyor, alınganlık ediyordu. 'Biz dilenci miyiz?' diyordu. Annen de aynı telden çalıyordu: 'Anneciğim, niye getiriyorsun bunları?' Onun üzerine, ben de kabahatlerini bir güzel yüzlerine vurdum. 'Siz beni aptal yerine mi koyuyursunuz? Ben senin özbeöz ana-

nım, budala! Bu dünyada bir anaya karşı gelindi mi, cennetmekân Anamız acı gözyaşları döker!'

Ben böyle deyince, Maksim ellerimden tuttuğu gibi, vals yaparak odanın ortasında döndürmeye başladı beni, ayı gibi güçlüydü! Ya Varvara'nın o halleri, kocasıyla gururlanarak tavus gibi kabarmaları, aman efendim aman, eline yeni bir taşbebek almış sanırsın; hele, evini nasıl çekip çevirdiğini bir anlatışı var, altmış yıllık evli sanki kâfir! Gülmekten kırılırsın! Ya o, çayla birlikte ikram ettiği peynirli çörekler... Kurt yese dişleri kırılır alimallah! İlle de o ekşimik, o ekşimik yok mu, hani çakıl taneleri yumuşak kalır yanında! Ya, işte böyle geçinip gidiyorlardı. Senin dünyaya gelmen de yaklaşmıştı. Deden ağzını açıp da tek kelime etmiyordu bu konuda, öyle inatçıydı! Ben kaçamak yapıp onları görmeye giderdim. Deden de bunu bal gibi bilir, ama hiç sözünü etmezdi. Evin içinde Varvara'nın adını ağıza almak herkese yasak edilmişti, herkes de dilini tutuyordu; en azından, ben tutuyordum. Dedenin bu tutumunu uzun boylu sürdüremeyeceğini biliyordum; eh, onun yüreği de odundan değil ya. Çok geçmeden, bir gece müthiş bir kar fırtınası koptu. Rüzgâr pencerelerde öyle bir patlıyor ki, ayılar gelmiş de pençeliyorlar sanırsın. Hele, bacanın içinde bir uğuldayışı var, cehennemler kudurmuş sanki. Dedenin de, benim de bir türlü gözümüzü uyku tutmuyor. Bir ara dönüp dedim ki ona: 'Tanrı böyle gecelerde dilencilere acısın, ama vicdanı rahatsız olanlara daha da çok acısın.' Deden damdan düşer gibi soruverdi: 'Durumları nasıl?' Ben de yanıt verdim: 'İyidir, geçinip gidiyorlar işte.' 'Sen, kimi sorduğumu sandın?' 'Varvara ile Maksim'i.' 'Peki, nereden tahmin ettin?' 'Oynadığın oyuna son vermenin zamanı gelmişti de, oradan. Kimseye bir yararı olmuyor, değil mi?'

O zaman deden bir iç geçirerek, 'Şeytanlar!' dedi. 'Sizi gidi hınzırlar!' Sonra sordu: 'Ya o koca budala?' (babandan söz ediyordu) 'Haklı mıyım, değil miyim ama?' Ben de ona dedim ki: 'Budala diye, hiç çalışmayıp, değirmen taşı gibi başkasının boynuna asılanlara denir. Sen şu kendi oğullarına, Yakov'la Mihail'e

baksana, onlar budala değil mi? Kim kazanıyor bu evin ekmeğini? Sen. Oğulların da sana aman ne kadar yardımcı oluyorlar!' Bunun üzerine bana sövmeye, ağzına geleni söylemeye başladı; ne aptallığımı, ne fesatlığımı bıraktı ne de pezevenkliğimi, daha neler, neler! Ben hiç sesimi çıkarmadan dinledim. 'Hiç tanımadığın, neyin nesi olduğunu bilmediğin bir adamla nasıl arabalara biner, nasıl gezmelere gidermişsin sen?' dedi. Ben yine sesimi çıkarmadım, ama onun adamakıllı yorulduğunu görünce, 'Kalkıp gitsen de,' dedim, 'ne durumda olduklarını kendi gözünle görsen, daha iyi olur.' Bunun üzerine şöyle yanıt verdi bana: 'Asıl onlar buraya gelseler, çok daha iyi olur.' Bunu duyunca sevincimden ağlayacak hale geldim. Deden saçlarımı çözmeye (saçlarımla oynamayı çok severdi) koyuldu, bir yandan da homur homur homurdanıyordu: 'Bırak artık, burnunu çekip durma öyle budala! Senin yüreğin yürek de, benimkisi taş mı sanıyorsun?' Deden o zamanlar olağanüstü bir insandı, ne zaman ki kendini herkesten üstün görmeye başladı, işte o zaman sapıttı, nispet yapmaktan başka bir şey görmez oldu gözleri.

Ya, işte böylelikle en sonunda, Günah Çıkarma Gününe rastlayan bir pazar günü annenle baban bizi görmeye geldiler; her ikisi de tosunlar gibi, sağlıklı, tertemiz ve şıktı. Maksim, ancak omzuna kadar gelen dedenin yanında dururken, ona şöyle dedi: 'Vassili Vassileviç, bir an için bile olsa, sakın ha aklınızdan drahoma için geldiğimi geçirmeyesiniz. Gelişimin biricik nedeni, kayınbabama saygılarımı sunmaktır.' Bundan son derece hoşnut kalan deden bir kahkaha atarak şöyle dedi: 'Yaman adammışsın sen be! Eh, bunca zaman oynaştığınız yeter. İyisi mi, artık gelin de, bizim yanımıza yerleşin siz!' Maksim kaşlarını çatarak şöyle yanıt verdi: 'Varvara'nın bileceği bir iş bu, bana göre hava hoş!' Bunun üzerine öyle bir ağız dalaşına tutuştular ki, ben eyvah dedim kendi kendime, bunlar bir daha birbirlerinin yüzüne bakamayacak. Masanın altından babanı tekmeledim, kaş göz ettim, ama gözü dönmüş bir kez, bir türlü pes etmiyor! Babanın gözleri çok güzeldi: parlak, saf. Ama bir de huyu vardı, kalın kaşları-

nı bir indirdi mi, o güzel gözleri görünmez olur, yüzü taştan bir inat heykeli kesilirdi. O zaman, benden başkası söz geçiremezdi babana. Onu herkesten çok, hatta oğullarımdan çok severdim, o da bunu bilirdi, o da beni severdi! Bana şöyle bir sarılır, ya da kucaklar, odada fır fır döndürürdü. 'Asıl anam sensin benim,' derdi, 'seni Varvara'dan bile çok seviyorum!' Annen de o zamanlar haşarı mı haşarı bir tazeydi; babanın bu söylediklerini duyunca, onun üzerine atılır, başlardı bağırmaya: 'Sen nasıl böyle sözler söyleyebilirmişsin bakayım, karnabahar yaprağı kulaklı eşşek seni!' Ondan sonra artık, üçümüz, alt alta, üst üste yerlerde yuvarlanırdık. Ah, o zamanlar hayat ne tatlıydı, yavrucuğum! Baban çok da güzel dans eder, çok güzel türküler bilirdi. Körlerden öğrenmiş bütün türküleri, hem sen de bilirsin ya, kimse kör dilenciler kadar güzel türkü söyleyemez!

Böylece, baban evimizin bahçeye bakan kanadına yerleşti. Sen de işte orada doğdun, tam öğle vakti. Baban yemeğe eve geldiğinde, seni karşısında buldu! Sevincinden deliye döndü, anneni kucaklayıp öyle bir sıktı ki, kadıncağız zorundan kötü bir şey yapacak diye ödüm koptu! Beni kaldırdığı gibi omuzlarının üstüne oturtarak koşa koşa koca avluyu geçip dedene bir torunu daha olduğunu haber vermeye gitti! Dedenin bile ona kanı kaynamış, kahkahaları koyvermişti. 'Ne yaman adamsın sen be Maksim!' demişti babana.

Ne var ki, dayıların onu hiç sevmezdi. Baban şaraba ağzını sürmediği gibi, çok da hazırcevaptı, üstelik hep birtakım yaramazlıklar icat ederdi. Dayıların sonradan bunun acısını çok fena çıkardılar ondan. Bir seferinde de, Büyük Perhiz sıralarında, bir rüzgâr çıktı, evin içini ıslık sesleri, uğultular kapladı. Yüzlerce hortlak mezarlarından uğramış da evimizi basmış sandık, korkudan aklımızı kaçıracaktık hepimiz. Deden ise iyice şaşkına dönmüş, evde ne kadar ikon lambası varsa hepsinin birden yakılmasını emrederek, bağıra bağıra koşuşuyordu ortalıkta: 'Hemen bir ayin yapalım, dualar okuyalım!' Derken, sesler aniden kesiliverdi, bu sefer hepimizi daha da büyük bir korku aldı. Yakov

Dayın, bunun da babanın oyunlarından biri olduğunu tahmin etmişti. Sonradan baban da itiraf etti: Meğer, tavan arası penceresinin önüne ayrı ayrı boylarda şişeler yerleştirmiş, rüzgâr estikçe bunların ağızlarından girer, şişelerden başka başka sesler çıkarırmış. Deden o gün babanı tehdit etmişti: 'Bir daha böyle bir oyun edecek olursan, kendini doğru Sibirya'da bulursun yine!'

Bir yıl çok şiddetli bir kış olmuştu, kurtlar avlumuza kadar inmeye başlamıştı kırlardan. Arada bir köpeklerden birini parçalayıp yiyor, atlara bile saldırıyor, hatta içip içip sızmış gece bekçilerini bile yedikleri oluyordu. Adamakıllı bela olmuşlardı başımıza! Baban tüfeğini alır, lekenlerini ayağına geçirir, kırlara açılıp bir iki kurtla geri dönerdi. Kurtları yüzer, başlarını doldurur, onlara camdan gözler takardı; çok becerikliydi bu işte. Bir gece Mihail Dayın ayakyoluna çıkmış dışarıya; saçları diken diken, gözleri yerinden uğramış bir vaziyette geri geldi, korkudan dili tutulmuştu. Pantolonunu bile doğru dürüst toplayamadığı için ayakları dolaşıp, yere yuvarlandı. 'Kurt var!' diye fısıldadı. Herkes eline ne geçirirse onu kaptı, meşaleler yakılıp ayakyoluna varıldı. Sahiden de bir kurt, kubur deliğinden başını çıkarmış, bakıyordu. Üstüne ateş ettiler, sopalarla mopalarla vurdular, ama bana mısın demedi kurt. Biraz daha yakından bakınca bir de ne görsünler, içi boş bir kurt postuyla, doldurulmuş bir kurt kafası değil mi! Postun ön ayakları kubur deliğinin önündeki tahtalara çivilenmiş! Deden tabii, çok kızdı Maksim'e, küplere bindi. O günden sonra, Yakov Dayın da katıldı babanın bu oyunlarına. Maksim kartondan bir kafa keser, yine kartondan bir burun yapıştırır, gözlerle ağız yerini boyayla yapar, saç yerine de üstüpü kullanırdı. Sonra Yakov'la ikisi sokağa çıkarlar, bu korkunç suratı milletin pencerelerine tutarak herkesin ödünü patlatır, elâlemi çığlık çığlığa bağırtırlardı. Gece yarıları bembeyaz çarşaflara bürünüp gider, rahip efendiyi korkuturlardı; hatta bir seferinde adamcağızı öyle korkutmuşlar ki, koşa koşa gidip gece bekçisine haber vermiş, ödü patlayan gece bekçisi de alarm vererek bütün milleti ayağa kaldırmış. Yaptıklarından sadece bir tanesi bu,

daha neler yapıyorlardı neler; kimse de engel olamıyordu onlara. Akıllarını başlarına alsınlar diye az dil dökmedim, Varvara da öyle, ama ha onlara söylemişsin, ha duvara! Ağzımızı açacak olduk mu, Maksim'in yanıtı hazırdı: 'İnsanların bu kadar kolaylıkla korkup paniğe kapıldıklarını görünce, gülmekten kırılıyorum!' Onlara laf anlatmak mümkün değildi canım...

İşte bu yaptıkları yüzünden de, baban az daha canından oluyordu. Senin Mihail Dayın da dedene çekmişti. O da öyle çok alıngandır, onun da burnu büyüktür; babandan kurtulmayı iyice kafasına koymuş bu. Kış başlarında bir gün, dördü bir arada misafirlikten dönüyorlarmış: Maksim, dayıların, bir de bir diyakoz (bir arabacıyı döverek öldürdüğü için sonradan papazlığını elinden aldılardı bunun), Yamski Sokağının oradan gelirlerken, hadi gidip Dyukov göletinde kayalım diye, babanı da kandırmışlar; tıpkı çocuklar gibi, paten maten olmadan, ayakkabılarıyla kayacaklarmış. Her neyse, bunlar babanı orada, buzdaki deliklerden birine atıvermişler... ama sen bu hikâyeyi biliyorsun zaten..."

"Dayılarım neden yapmışlar bu kötülüğü?"

Anneannem bir çimdik enfiye çektikten sonra, sükûnetle cevap verdi:

"Kötülüklerinden değil, sırf aptallıklarından! Mihail kurnazdır, ama yine de aptal sayılır, Yakov'a gelince, o sırsıklam budaladır. İşte, dediğim gibi, babanı suyun içine ittikten sonra, baban çırpınıp buzun kenarına tutunmaya çabaladıkça, onlar ellerini tekmeliyor, çizmelerinin topuklarıyla parmaklarını eziyorlarmış. Babanın şansı varmış ki, o ayık, ötekiler ise sarhoşmuş. Tanrının yardımıyla, kendini yukarı çekip başını suyun üstüne çıkarabilmiş de bir ara, soluk alabilmiş, sonra da deliğin ortasına doğru gidip orada beklemiş; ötekiler oraya kadar erişemiyormuş. Bir süre babanın başına buz parçaları filan atmışlar, sonra da boğulsun diye kendi haline bırakarak çekip gitmişler! Oysa, baban buzun kenarından kendini çekip çıkarmış, koşa koşa karakola gitmiş – alanda bir karakol vardı, ona. Çavuş, babanı da bizim bütün aileyi de tanıdığından, ne olduğunu sormuş."

Anneannem bir istavroz çıkararak, büyük bir şükran duygusuyla mırıldandı: "Ey Yüce Tanrım, Sen Maksim Savvatyeviç'ten razı olasın, ruhunu huzura erdirip onu evliyalarının yanına kabul eyleyesin! O bunları hak etti, yarabbi! Baban polislere bir şey dememiş, sadece, sarhoş olduğu için oradan geçerken kazayla kendisinin suya düştüğünü söylemiş. Çavuş da demiş ki: 'Sen içki içmezsin. Yalan söylüyorsun!' Karakolda onu ne kadar tuttuklarını bilmiyorum; yalnız, içini ısıtsın diye ona içki içirmişler, kuru çamaşırlar giydirmişler, sırtına da koyun postundan bir gocuk geçirip, iki polisle eve yollamışlar. Baban geldiğinde Yaşa'yla Mihail henüz dönmemişlerdi; babalarının parasıyla o meyhane senin, bu meyhane benim, hâlâ sürtüyorlardı herhalde. Annenle ben Maksim'e şöyle bir baktık, zor tanıdık onu. Yüzü gözü çürükler içinde, mosmor, parmakları yarılmış kanıyor, şakaklarında da hâlâ erimiş karlar duruyor: meğer, şakaklarındaki saçlar ağarıvermiş birden. Varvara bir çığlık kopardı: 'Ne yaptılar sana böyle?' Çavuş bir sürü saçma sapan soru sordu, herkesi sorguya çekti, ben içimden, eyvah diye geçirdim, işler sarpa sarıyor. Varvara'yı çavuşun önüne sürüp, Maksim'i kendim sorguya çektim. 'Doğrusunu söyle bakayım, neler oldu?' dedim. O da bana, 'Aman,' dedi, 'polis onları görmeden önce, siz hemen Mihail'le Yakov'u bulun, Yamski Sokağında birbirimizden ayrıldığımızı söylesinler, ben Priyadilni Sokağına sapmış olayım, onlar da Pokrovna'ya dönmüş olsunlar. Sakın şaşırıp da yanlış bir şey söylemeyesiniz, yoksa polisle başım derde girer!' Doğru dedenin yanına gidip ne yapacağımızı söyledim: 'Sen git,' dedim, 'polislerle biraz çene çal, bu arada ben çocukları cümle kapısının önünde beklerim.' Olanları ayaküstü anlattım ona. Giyinirken zangır zangır titriyor, bir yandan da homurdanıyordu: 'Ben biliyordum zaten, sonunda başımıza böyle bir şeyler geleceğini. Bekliyordum hep, aynen çıktı işte!' Böyle diyordu, ama atıyordu aslında, hiçbir şeyden haberi yoktu. Oğlanların her ikisine de sıkı birer tokat çektim. Mihail öyle bir şaşırdı ki, aklı başına geliverdi, ayıldı birden, ama Yakov körkütüktü, şöyle bir şeyler geveleyip

duruyordu: 'Benim hiçbir şeyden haberim yok, hep Mihail'in kabahati, üstelik ben onun küçüğüyüm.' Her neyse, sonunda güç bela çavuşu yatıştırabildik, o da helal süt emmiş bir adam çıktı, neme lazım! Bize şöyle dedi: 'Bundan sonra ayağınızı denk alın. Bir daha buna benzer şeyler olursa, kimin yakasına yapışacağımı biliyorum ben!' Bunu dedikten sonra çekildi gitti çavuş. Deden Maksim'in yanına giderek ona şöyle dedi: 'Var olasın. Senin yerinde başka biri olaydı, bambaşka davranırdı. Kızım evimize iyi bir insan getirmiş!' Senin o deden, canı istedi mi, öyle de güzel konuşmasını bilirdi ki; gelgelelim yaşı ilerledikçe, hiç başka bir şeyden değil, sırf budalalığından yüreğini kilitledi. Neyse, odada üçümüz kalınca, Maksim ağlamaya başladı, bir yandan da nöbet gelmiş gibi sayıklıyordu sanki: 'Neden hepsi bana karşı bunların? Ben ne yaptım onlara? Anacık, söyle, ne yaptım ben?' Bana, anne değil de, küçük çocukmuş gibi anacık derdi, aslında küçük çocuktan farkı da yoktu ya! Durup durup, 'Neden?' diye soruyordu. Ne yanıt verebilirdim ki? Ben de hıçkıra hıçkıra ağlıyordum sadece. Nihayet, hepsi de benim çocuklarım, hepsi için yüreğim yanıyor. Annen bluzunun bütün düğmelerini koparmış, göğsü bağrı açık, saçları darmadağınık, muharebeden çıkmış gibi perişan bir vaziyette oturuyordu bir köşede. Birden, avaz avaz bağırmaya başladı: 'Gidelim buradan Maksim! Onlar senin kayınbiraderin değil, düşmanın; çok korkuyorum!' Çenesini kapatmasını söyleyerek tersledim onu: 'Hadi bakayım, sen de yangına körükle gitme şimdi; zaten alev bacayı sarmış!' Derken, o iki budala çıkagelmez mi; af dilesinler diye deden yollamış. Annen Mihail'in üstüne atıldığı gibi, suratı budur diyerek tokadı aşketti – 'Al bakalım, affetmeyi!' Baban yine inlemeye başladı: 'Öz kardeşinize nasıl böyle bir şey yaparsınız? Ya beni ömrümün sonuna kadar sakat bıraksaydınız, parmaklarım olmadan nasıl çalışırdım ben?' Neyse, sonunda barıştılar yine de. Baban hastalanıp, yedi hafta yattı. Hiç durmadan başımın etini yiyordu: 'Anacık, başka bir şehre göçelim, ben artık buralarda kalamam!' Çok geçmeden, ba-

ban Astrahan'da bir iş buldu kendine; yazın çar gelecek diye şehirde hazırlıklar yapılıyordu, baban da işte, yeni kurulacak zafer takının yapımında çalışacaktı. İlk vapurla gittiler; arkalarından bakarken yüreğim kan ağlıyordu. Baban da çok üzülerek ayrıldı benden, onlarla birlikte gideyim diye hep yalvardı durdu. Oysa, Varvara sevincinden havalara uçuyordu, neşesini gizlemeye bile gerek görmüyordu kaltak... İşte böyle gittiler... hepsi bu kadar..."

Koca bir yudum votka yuvarlayıp, bir çimdik de enfiye çektikten sonra, pencerenin ardındaki koyu mavi gökyüzüne dalgın dalgın bakarak, "Babanla benim aramda," dedi, "kan bağı yoktu, ama ikimizin de yürekleri birdi..."

Anneannem anlatırken, arada sırada dedem içeri girer, o sansar suratını havaya kaldırarak, kartal gagası gibi eğri, keskin burnuyla sağı solu koklar, anneannem ne anlatıyor diye kulak kabartır, kendi kendine mırıldanırdı: "Yalan söylüyorsun.... uyduruyorsun işte..." Sonra ansızın bana soruverirdi: "Aleksey, yine şişeyi eline aldı mı bu?"

"Hayır."

"Yalan söylüyorsun. Bak, gözlerinden anlıyorum."

Dedem, gitsin mi gitmesin mi diye bir süre kararsızlık içinde bocalar, sonra çekilip giderdi. O giderken, anneannem arkasından bakar, bana göz kırpardı.

Bir seferinde dedem odanın ortasında durup, gözlerini yere dikerek, yumuşak bir sesle sordu:

"Anne?"

"Ne var?"

"Başımıza gelenleri görüyorsun, değil mi?"

"Evet."

"Peki, ne diyorsun sen bu işe?"

"Alınyazısı! Hatırlarsın ya, sen bir zamanlar ille de kişizade olacak, ille de beyefendi olacak diye tutturmuştun."

"Hmmm, evet..."

"Al işte sana, kişizade."

"Parasız."

"Orası, öbürünün bileceği iş."

Bunun üzerine dedem çıkıp gitti odadan. Ortada tatsız bir şeylerin döndüğünü sezinleyerek anneanneme sordum:

"Konuştuğunuz neydi?"

"İlle de her şeyi bilmek istersin, değil mi?" diye ters ters yanıt verdikten sonra bacaklarımı ovmaya başladı. "Daha bu yaşta her şeyi öğrenirsen, sonra büyüdüğün zaman öğrenecek şey bulamazsın..." Gülerek, başını iki yana salladı.

"Ah, zavallı dedecik, Tanrının gözünde sen nokta bile değilsin! Aleksey bak, sakın ağzından hiç kimseye bir kelime bile kaçırayım demeyesin, ama deden bütün parasını, son meteliğine kadar kaybetti. Adamın birine kucak dolusu parayı –binlerce ruble– borç vermiş, adam da iflas edince..."

Hâlâ gülümseyerek, orada oturduğu sürece, düşüncelere dalıp gitti. Derken, yüzü bulutlandı, buruştu, kederli bir görünüm aldı.

"Ne düşünüyorsun?" diye sordum.

İrkilerek, "Sana anlatacağım yeni masalı," dedi. "Dur bakayım, sana şu Yevstigney'in öyküsünü anlatayım, olur mu? Dinle öyleyse:

Evvel zaman içinde bir diyakoz varmış; adı Yevstigney,
Kurum satarak dolaşır, böbürlenirmiş: "Hey babam, hey!
Bu dünyada benden akıllısı varsa, görmek isterim;
Ne yargıçlar, ne bilgeler ne de kilisedeki büyüklerim,
Olamaz benden akıllı. Bu akıl bana gökten zembille indi."
Öyle kabara kabara dolaşırmış; sanırsın baba hindi!
Herkese tepeden bakarmış bu adam, her şeye burun kıvırırmış,
En mükemmel şeyler bile, onun gözünde değersiz, ıvır zıvırmış.
Hiçbir şey ona uygun, hiçbir şey ona layık değilmiş.
Koskoca kiliseye bakarak, şöyle hafiften eğilmiş,
Demiş: "Bu çok alçak!" Bir sokak çıkmış önüne, gezerken,
Demiş: "Burası çok dar! Çarparım omuzlarımı geçerken!"
Hiçbir elma yeterince kırmızı değilmiş Yevstigneyimiz için,
Hatta güneş bile çok erken doğuyormuş bu akıllı beyimiz için.

Masalın burasında, anneannem yanaklarını şişirip, gözlerini devirerek, yüzüne aptal, komik bir görünüş verdi. Ağır ağır sürdürdü masalını:

Hiçbir şeyi beğenmeyen bu kendini beğenmiş,
Neye baksa, neyi görse, hep şöyle dermiş:
"Şunu şöyle, bunu böyle yapardım, bana sorsalardı eğer,
Bu ülkede hiç kimsede bir parça akıl yok imiş meğer!
Tabii, bize kalsa, evelallah iyisini yapacak kadar aklımız çok,
Lakin, ne yapalım ki, hiç zamanımız yok!"

Anneannem kısa bir ara verdikten sonra, sesini iyice alçaltarak, yüzüne yayılan bir gülümsemeyle sürdürdü:

Bir gece şeytanlar toplanıp, onun kapısını çalmışlar,
Bizim akıllı diyakozu bir güzel makaraya almışlar:
"Ey diyakoz hazretleri, madem burayı sevmedim diyorsunuz,
Öyleyse buyurun cehenneme; bizimle geliyorsunuz!
Merak etmeyin sakın, kısacıktır oranın yolu,
Hem ateşi sıcacıktır, hem de sizin gibilerle dolu!"
Diyakoz vakit bulup da külahını geçiremeden başına,
Şeytanlar incir dikivermişler ocağının taşına.
Sevinçle bağırıp, çığlıklar atarak bütün pencerelerden,
Çengi kurup, dümbelek yapmışlar tavalardan, tencerelerden,
Zerrece acımaksızın bu aptala, bu Tanrının hırtına,
Geçirip kıllı pençelerini, hop diye oturmuşlar sırtına.
İte kaka getirmişler onu gayya kuyusunun başına,
İtmişler alevlerin içine, bakmadan gözlerinin yaşına.
Alevler yakar, kavururken akıllı diyakozu,
Tüm iblisler, şeytanlar alaya almışlar onu:
"Nasıl diyakoz hazretleri, buradan hoşnut kaldınız mı?
Hiçbir şeyi beğenmezdiniz, ağzınızın payını aldınız mı?"
O haliyle bile - her tarafı kavrulmuş, yüzü gözü haşlanmış,
"Hoşnut musun?" diye sorulunca, diyakoz hemen telaşlanmış.
Sıcak bir yandan artadursun, alevler hızlanmaya,
Bizim Yevstigney başlamış mızmızlanmaya:
"Bakınız sayın şeytanlar, şuradan şuraya geçilemiyor,
Buranın dumanı biraz fazla, etraf hiç seçilemiyor!"

Anneannem o tatlı sesiyle ağır ağır anlattığı masalı bitirince, yüzünün ifadesi de değişti ve sevimli bir gülüşle, buradan çıkarılacak hisseyi açıkladı:

"O Yevstigney de işte, bir türlü inadından vazgeçmemiş, dediğim dediktir diye tutturmuş, tıpkı deden gibi. Hadi bakalım, artık uyuma vaktin geldi."

Annem tavan arasına pek seyrek çıkar, fazla oturmaz, acelesi varmış gibi çabuk çabuk konuşurdu. Eskisinden daha güzelleşmişti, giyimine kuşamına çok özeniyordu; büyük bir değişim geçirmiş olduğunu fark ediyor, aynı değişikliği anneannemde de görüyordum. Bunun ne olduğunu anlamaya çalışıyordum.

Anneannemin peri masalları artık eskisi kadar ilgimi çekmiyor, hatta babamla ilgili hikâyeleri bile, içimde her geçen gün biraz daha büyüyen sebepsiz korkuyu yatıştıramıyordu.

"Babamın ruhu neden huzursuz olsun?" diye soracak oldum anneanneme.

"Ben nereden bileyim?" diye yanıt verdi, gözlerini hafifçe kısarak. "Bunu ancak Tanrı bilir, biz kullar bilemeyiz öyle şeyleri..."

Geceleri uykum kaçıp lacivert gökyüzünü ve boşlukta ağır ağır geçip giden yıldızları seyrederken, babamla ilgili acıklı hikâyeler uydururdum kafamda; bu hikâyelerde babam hep, elinde bir değnek, ardında da uyuz bir köpek, yollarda tek başına gider, giderdi...

ON İKİNCİ BÖLÜM

BİR gün, akşama doğru uyuyakalmıştım, uyandığımda bir de baktım, bacaklarım da uyanmış. Ama karyoladan aşağı sarkıttığım zaman yine çözülüverdiler. Olsun, bacaklarımın sağlam kaldığını, tekrar yürüyebileceğimi öğrenmiştim ya ben, yeter. İçimdeki bu inançla, öyle bir coşkuya kapılmıştım ki, bir sevinç çığlığı atarak bütün ağırlığımı bacaklarımın üstüne verince, yere yuvarlanıverdim. Buna rağmen, emekleye emekleye kapıya kadar gidip, aşağı kata inmeyi başardım. Beni gördükleri zaman yüzlerinde belirecek şaşkınlık ifadesini gözümün önüne getiriyordum.

Nasıl olduğunu hatırlamıyorum, ama sonunda anneannemin kucağında, annemin odasına götürüldüğümü biliyorum. Orada, daha önce hiç görmediğim birtakım insanlar vardı; bunların arasında, yeşiller giymiş kara kuru bir kadın, ötekilerin hepsinin sesini bastıran ciddi bir ses tonuyla şöyle diyordu:

"İyisi mi, siz biraz ahududu kaynatıp baştan aşağı bununla sarın onu."

Baştan aşağı yeşildi bu kadın; giysisi, şapkası ve gözlerinden birinin altında et beni bulunan suratı... O et beninin üstündeki kıllar bile çimene benziyordu. Kadın, alt dudağını sarkıttı, üst dudağını kaldırıp yeşil dişlerini meydana çıkararak ve siyah dantelden yapılmış eldivenin tekini gözlerine siper ederek bana baktı.

"Kim bu?" diye çekinerek sordum. Anneannem tatsız bir ses tonuyla yanıt verdi:

"Sana bir anneanne daha çıktı; bu, o işte."

Annem gülerek, Yevgeni Maksimov'u bana doğru itti.

"Bu da senin yeni baban..."

Annem öyle hızlı konuşmaya başladı ki, söylediklerinden bir şey anlamadım. Maksimov gözlerini kıpıştırarak üzerime eğilip, "Sana boya takımı alacağım," dedi.

Oda çok aydınlıktı; köşede, pencerenin yanındaki masanın üstünde, her birinde beşer mum yanan gümüş şamdanlar vardı. Şamdanların arasında ise, dedemin en sevdiği, 'Benim İçin Ağlama, Meryem Ana!' adlı ikon duruyordu. Mum ışıklarının altında ikonun kakma incileri eriyormuş gibi ışıldıyor, altın suyu ile resmedilmiş halelerini bezeyen kakma taşlardan alevler fışkırıyordu. Dışarıdan, sokaktan pencerelerin karanlık camlarına dayanan çörek gibi değirmi suratlarla, yassılmış burunlar görünüyordu. Çevremdeki her şey yüzmeye başladı ve yeşiller giyinmiş yaşlı kadın, ihtiyar parmaklarıyla kulaklarımın arkasını yoklayarak, "Elbette, elbette..." dedi.

Anneannem, "Bayıldı çocuk," diyerek beni kucağına alıp, kapıya götürdü. Oysa ben bayılmamış, sadece gözlerimi kapamıştım. Beni üst kata taşırken, ona sordum:

"Neden bana söylemediniz?"

"Sen sus bakayım!"

"Hepiniz hilecisiniz..."

Anneannem beni karyolaya yatırdıktan sonra, başını yastığa gömerek hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı. Omuzları şiddetle sarsılırken, gözyaşlarından boğulurcasına, "Sen de ağla hadi," dedi bana, "doyasıya ağlamak senin de hakkın."

Ama benim canım ağlamak istemiyordu. İnsanın içini karartan bu loş tavan arası odasında, tir tir titriyordum. Karyola sallanarak gıcırdıyor, yeşilli kadının görüntüsü gözlerimin önünde dikiliyordu. Uyumuş gibi yaptım, anneannem de beni bırakıp gitti.

Birbirinin benzeri, tekdüze, olaysız günler art arda sıralandı.

Annem, nişanlandıktan sonra evden ayrıldı, bir yerlere gitti ve bütün eve korkunç bir sessizlik çöktü.

Bir sabah dedem elinde bir keskiyle çıkageldi, doğru pencerenin yanına giderek, çift pencerenin dıştaki çerçevesinden ma-

cunları kazımaya başladı. Az sonra da elinde bir tas su ve bezlerle anneannem göründü. Dedem, ona alçak sesle sordu: "E, ne diyorsun, ihtiyar?"

"Neye ne diyorum?"

"Yani, hoşnut musun?"

Anneannem, geçenlerde beni üst kata çıkarırken sorduğum soruya nasıl yanıt verdiyse, dedeme de aynı edayla yanıt verdi:

"Sen sus bakayım!"

Bu basit sözcüklerin sanki özel bir anlamları vardı; herkesin bildiği, ama tartışmak istemediği çok önemli ve üzücü bir şeyler saklıyor gibiydi bu sözcükler.

Dedem panjurları dikkatle söktükten sonra, kenara kaldırdı, anneannem de pencereleri ardına kadar açtı. Bahçede bir saka şakıyor, serçeler cıvıldaşıyordu; buzları çözülen toprağın baş döndürücü kokusu doldu odaya; ocağın solarak beyazlaşan mavimsi çinilerini tanıyamadım önceleri ve bunlara bakarken, içimin üşüdüğünü hissettim. Karyoladan indim.

"Yalınayak yerlere basma," dedi anneannem.

"Bahçeye çıkmak istiyorum."

"Bahçe henüz ıslak, birkaç gün daha bekleyeceksin."

Anneannemin sözüne karşı gelme isteği kabardı içimde. Büyükleri görmek bile istemiyordum. Yeni yeşeren çimenlerin parlak iğneleri toprağı yararak çoktan uç vermişlerdi; elma ağaçlarının tomurcukları kabararak patlamış, Petrovna'nın çatısındaki yosunun rengi tatlı bir yeşile dönmüştü. İnsan nereye baksa kuşları görüyordu.

Bu neşeli sesler, burcu burcu kokan bu taze hava, başıma tatlı bir sarhoşluk vermişti. Peter Dayının kendi gırtlağını kestiği çukurun içinde, karların yükü altında ezilmiş, kahverengiye çalan kırmızımtırak, sık bir ot kümesi duruyordu. Bunların çirkin görüntüsüyle, yanmış kirişlerin kara kara parlayan uçları hiç de ilkbaharı çağrıştırmıyordu. Bu çukur, bütünüyle, buraya hiç mi hiç yakışmıyor, insanı kızdıracak kadar yersiz kaçıyordu bu bahçede. O ot kümesini yolmak, tuğla parçalarıyla kirişlerin kalıntılarını

götürüp atmak, bütün pislikleri temizleyerek, kendime, bütün yazı büyükler tarafından rahatsız edilmeksizin geçirebileceğim küçük bir sığınak yapmak için karşı konulmaz bir özlem duydum içimde. Derhal işe koyuldum ve bir anda evi tümüyle unuttum. O evde bana yapılan haksızlıkların bıraktığı izler gerçi hâlâ hafif hafif sızlıyordu, ama her geçen gün bunları biraz daha uzaklaştırıyordum aklımdan.

Anneannem ya da annem arada bir soruyorlardı: "Ne bu surat böyle, bir karış?" Saçma bir soruydu bu, ben onlara kızgın değildim ki; sadece, evle ilgili her şey bana yabancı geliyordu artık. O yeşilli kocakarı çayda, öğle ve akşam yemeklerinde sık sık bize katılıyor, bana çürümüş bir çit direğini hatırlatıyordu. Gözleri suratına görülmez ipliklerle dikilmiş gibiydi. Bu gözler, kemikli göz çukurlarının içinde, çevredeki hiçbir şeyi kaçırmaksızın hızlı hızlı dönüyor, Tanrıdan söz ederken tavana, ev işleri gibi konulardan söz açıldığı zaman ise yere çevriliyordu. Kaşları, yerlerine tutkalla yapıştırılmış kepekten yapılma gibiydi. Komik bir biçimde serçe parmağını kaldırıp, elini bükerek ağzına tıktığı her şeyi, sırıtırcasına meydana çıkan o iri dişleri sessizce eziyordu. Çiğnerken, kulaklarının hemen altındaki küçük kemikler bir aşağı bir yukarı inip çıkıyor, buruşuk, sapsarı ve iğrenç denecek kadar temiz cildine sürünen o et benindeki yeşil kıllar da kulaklarıyla birlikte oynuyordu. Oğlu gibi kendisi de tertemizdi bu kadının; bense, her ikisine de dokunmaktan iğreniyordum. Eve gelir gelmez ilk iş, o ölü elini öpeyim diye dudaklarıma bastırır, ben irkilerek geri çekilir, oradan kaçardım: fenollü sarı sabun ve günlük kokardı elleri. Oğluna sık sık benden söz ettiğini duyardım: "Bu çocuğun iyi bir eğitime ihtiyacı var, anlıyor musun, Jenya?"

Oğlu söz dinleyen çocuklar gibi başını önüne eğer, kaşlarını çatar, hiç sesini çıkarmazdı. Bu yeşil kadının önünde, herkesin kaşları çatılıyordu.

Bu kadına da, oğluna da duyduğum derin nefret yüzünden yediğim dayakların haddi hesabı yok. Bir gün yemekte, gözlerini belerterek bana döndü:

"Aleksey, neden çiğnemeden yutuyorsun lokmalarını. Ne kadar büyük lokma atıyorsun öyle ağzına! Boğulacaksın şekerim."

Ağzımdaki lokmadan bir parçasını çıkarıp çatalımın ucuna takarak ona ikram ettim: "O kadar çok istiyorsanız, siz buyurun."

Annem beni tuttuğu gibi sofradan kaldırdı, azarlayarak tavan arasına kovdu; daha sonra yanıma gelen anneannem, eliyle ağzını kapatarak katıla katıla gülüyordu. "Aman Tanrım, ne arsız şeysin sen!"

Anneannemin ağzını eliyle öyle kapatması sinirime dokunduğu için kaçıp dama tırmandım, uzun süre bacanın yanında oturdum. Evet, içimden herkese arsız ve kaba davranmak, hınzırca şeyler söylemek geliyordu ve ben bu isteği bastırmakta zorluk çekiyordum. Ama ne olursa olsun, savaşımımı sürdürecektim. Bir seferinde müstakbel babamla anneannemin sandalyelerine vişneli macun sürdüm, ikisi de yapışıp kaldılar. Onların o hali beni çok eğlendirmişti, ama dedemden yediğim dayağın ardından annem tavan arasına geldi, beni kendisine doğru çekip dizlerinin arasına kıstırarak sordu: "Dinle beni. Neden bu kadar yaramazsın? Durumumu ne kadar zorlaştırdığını biliyor musun?"

Gözleri pırıl pırıl yaşlarla doldu, başımı tutup yanağına bastırdı; bu bana o kadar dokundu ki, hani, beni ısırsaydı daha çok sevinirdim. Maksimov'ları bir daha aşağılamayacağıma –ama annemin ağlamaması koşuluyla– söz verdim.

Yumuşak bir sesle, "Peki, olur," dedi. "Ama sakın bir daha yaramazlık yapma. Yakında evleniyoruz, sonra Moskova'ya gideceğiz, döndüğümüzde sen de bizimle oturacaksın. Yevgeni Vassilyeviç hem çok iyi yürekli hem de akıllı bir insan, ikiniz çok iyi anlaşacaksınız. Liseyi bitirirsin, sonra da onun gibi üniversite okur, doktor olursun, ya da canın ne istiyorsa onu olursun. Okuyan insan ne isterse olur. Hadi git şimdi, oyna."

Birbiri ardından sıralanan bu 'sonra'lar, benden çok daha uzaklardaki bir yerlere, karanlık ve yalnızlığa çıkan, bana hiç

bir umut vermeyen bir merdivenin basamaklarını oluşturuyordu sanki. Anneme şöyle diyebilmek isteği kabardı içimde:

'Ne olursun evlenme, ben sana bakarım!'

Ne var ki, sözcükler boğazımda düğümlendi. Annem her zaman içimde böyle yumuşacık sevgi ve şefkat duyguları uyandırırdı, ama ben bir türlü duygularımı dile getiremezdim.

Bahçeyle ilgili tasarım çok güzel gidiyordu. Toprağı adamakıllı çökmüş olan çukurun çevresindeki otları yolarak, tırpanla biçerek güzelce temizledim, sonra da tuğla parçalarından bir sınır duvarı çıktım. Kendime, yatılacak kadar geniş bir de kerevet yaptım. Kucak dolusu renkli cam ve kırık çanak çömlek parçaları toplayarak bunları tuğlaların arasına kille tutturdum. Güneş vurduğu zaman, bunlar kilisedeki renkli camlar gibi ışıldıyordu.

Bir gün eserimi incelemeye gelen dedem, "Çok hoş!" dedi. "Ne var ki, kökleriyle birlikte sökmezsen, yabani otlar yine bitecektir. Hadi bana küreği getir de, söküvereyim onları sana!"

Demir küreği getirdim, dedem avuçlarına tükürüp girişti, ıkınarak ta derinlere daldırdığı kürekle toprağı kaldırmaya başladı.

"Bu köklerden kurtulmak gerekir! Yarın da biraz gülhatmi ile ayçiçeği dikerim. Bak görürsün, ne güzel olacak... çok güzel..."

Birden küreğin üzerine doğru eğildi, konuşmasını yarı yerde kesti. Kımıldamadan duruyordu. Yakından bakınca, bir köpeğinkine benzeyen o küçük, zeki gözlerinden minik gözyaşlarının süzüldüğünü gördüm.

"Ne oldu?"

İrkildi, gözlerini avucunun içiyle sildi, bana boş gözlerle baktı.

"Birden ter boşandı. Ne kadar da çok solucan varmış burada!"

Kürekle yeniden girişti işe, ama sonra birden durup, bana döndü:

"Bütün bunları boşuna yaptın: Vaktini boşa harcadın. Yakında evi satmak zorundayım. Güze doğru, herhalde, çeyiz için annene para gerekli. Bari annen sıkıntı çekmesin..."

Küreği fırlatıp yere attı, elini şöyle bir salladı ve bahçenin öbür köşesindeki hamamın arkasına, çiçekler için kullanılan kızışmış

gübrelerin durduğu yere gitti. Bunun üzerine küreği alıp, kendim giriştim işe, ama biraz sonra ayak parmağımı fena halde kestim. Bunun bir sonucu olarak nikâh törenine gidemedim, ancak sokak kapısına kadar yürümeyi başarabildim ve Maksimov'un kolunda, başı öne eğik giden annemi seyretmekle yetindim. Annem adımlarını -âdeta çivi üstünde yürür gibi- son derece sakınarak atıyor, kaldırım taşlarının arasından fışkırmış otlara basmamaya özen gösteriyordu.

Düğün pek sönük oldu. Kiliseden döndükten sonra, hep birlikte, asık suratlarıyla oturup çay içtiler. Annem çarçabuk üstünü değiştirerek, eşyasını toplamak için odasına çekildi. Üvey babam gelip, yanıma oturdu:

"Sana bir boya takımı söz vermiştim, değil mi? Ama burada iyilerini bulamadım. Artık Moskova'dan yollarım sana."

"Boya takımını ne yapayım ben?"

"Resim yapmasını sevmez misin?"

"Yapmasını bilmiyorum ki."

"Öyleyse, ben de sana başka bir şey yollarım."

O sırada annem geldi yanımıza.

"Yakında döneceğiz. Baban sınavlardan sonra tezini de verince..."

Benimle akranlarıymışım gibi konuşmaları hoşuma gitmişti, ama sakallı makallı böyle koskoca bir adamın hâlâ öğrenci kalmasına hayret etmekten de kendimi alamamıştım.

"Siz ne okuyorsunuz?" diye sordum.

"Haritacılık."

Haritacılığın ne olduğunu sormaya üşendim. Odaya iç sıkıcı bir sessizlik egemendi, sadece belli belirsiz kumaş hışırtıları duyuluyordu. Dedem sırtını ocağa vermiş, kısık gözleriyle pencereden dışarıya bakıyordu. Yeşil kocakarı, annemin toplanmasına yardım ediyor, hiç durmadan oflayıp pofluyordu. Öğleden beri sarhoş olan anneannemi, bizleri utandırmasın diye, tavan arası odasına kilitlemişlerdi.

Annem ertesi sabah erkenden gitti. Veda etmek üzere beni kucakladı, ta havalara kaldırıp, tuhaf bir bakışla, gözlerini gözlerimin içine dikti. Beni öptü ve "Hadi bakalım, hoşça kal..." dedi.

Dedem, hâlâ pembeliğini kaybetmemiş gökyüzüne bakarken, anneme, "Söyle şuna da," dedi, "söz dinlesin biraz."

Annem benim üzerime doğru bir istavroz çıkarırken, "Dedenin sözünden çıkma sakın," dedi. Annemin daha başka şeyler söylemesini de beklediğim için, dedemin böyle araya girmesine müthiş kızmıştım. Bir drojkiye bindiler, binerken de annemin eteği bir yere takıldığından, oturduğu yerde uzunca bir süre eteğini kurtarmak için uğraştı durdu.

Dedem, "Yardım etsene annene, kör müsün?" dedi. Ama ben gitmedim; üzüntümden, olduğum yere kalın zincirlerle bağlanmış gibiydim.

Dar bir mavi pantolon giymiş olan Maksimov, uzun bacaklarını arabanın içine usturuplu bir biçimde yerleştirdikten sonra, anneannem onun ellerine bir takım paketler tutuşturdu; Maksimov, dizlerinin üzerine koyduğu paketlere çenesiyle bastırırken, solgun yüzünü buruşturarak ve sinirli sinirli sözcüğü uzatarak, "Yeet-teer!" dedi.

Yeşilli kocakarı büyük –subay olan– oğluyla öbür drojkiye bindi. Subay oğlu kılıcının kabzasıyla sakalını kaşıyarak esnerken, kocakarı bir manken gibi dimdik oturuyordu.

Dedem, subaya, "Demek savaşa katılacaksınız, ha?" diye sordu.

"Elbette!"

"Hak yolundasınız. Düşmanı yenmeden dönmeyin."

Çekip gittiler. Annem birkaç kez arkasına dönerek mendilini salladı, anneannem de duvarın üstünden eğilerek, bağıra bağıra el salladı ona. Dedem ise gözyaşlarını elinin tersiyle silerken, kırık dökük bir şeyler mırıldandı: "Bunun sonu hayırlı gelmeyecek, hayırlı gelmeyecek..."

Kaldırımın kenarına oturarak, hoplaya zıplaya uzaklaşan drojkinin ardından bakakaldım: Araba köşeyi dönüp gözden

kaybolurken, benim içimde de bir kapı çarpılarak kapandı, kilitlendi...

Henüz sabahın çok erken saatleriydi. Daha pencerelerin panjurları bile açılmamıştı ve sokak bomboş, ıpıssızdı; o güne dek hiç böylesine ıssız görmemiştim sokağı. Uzaktan uzağa, bir çoban kavalının yürek bayıltan sesi duyuluyordu.

Dedem omzumdan tutarak, "Hadi gidip çayımızı içelim," dedi. "Anlaşılan, senin alınyazında hep benim yanımda oturman varmış, bir de benimle hep zıt gidersin sen!"

İkimiz, sabahtan akşama dek birbirimizle hiç konuşmadan bahçede çalıştık. O çiçek tarhlarını düzenledi, ahududu fidelerini bağladı, elma ağaçlarını saran yosunları temizledi, tırtılları öldürdü, bense sığınağımı güzelleştirmeyi sürdürdüm. Dedem yanmış kirişlerin yanık uçlarını kesip attıktan sonra, kafeslerimi asabilmem için onları direk yerine toprağa dikti. Ben de toplayabildiğim kadar kuru ot toplayıp, beni güneşten ve çiyden koruyacak güzel bir sayvan yaptım kerevetimin üstüne. Sığınağım şimdi son derece güzel olmuştu.

Dedem, "İnsanın kendi işini kendi görebilmesi çok yararlıdır," dedi.

Onun sözlerine çok değer verirdim. Ara sıra gelir, yumuşacık çimenler döşediğim kerevetime uzanır, sözcükleri ağzından çıkarmakta güçlük çekiyormuş gibi ağır ağır ve tane tane söyleyerek bana yaşam üzerine ders verirdi.

"Sen annenin bir parçasısın tabii, ama artık ondan koptun sayılır. Onun daha başka çocukları da olacak ve onları senden daha çok sevecek. Gördüğün gibi, ninen tekrar içkiye başladı." Bir yere kulak verir gibi, uzun bir süre suskun kaldı, sonra sözcükler, onları sakınan dudaklarından ağır ağır yine dökülmeye başladı. "İçkiye bu ikinci başlayışı oluyor. İlk kez, Mihail'i askere çağırdıklarında başlamıştı. Budala kadın, ne yaptı etti, Mihail'in bedelini ödemeye kandırdıydı beni... Keşke askere gitseydi, belki de Mihail için daha iyi olurdu... Ahh... Ne yararı var?.. Benim de fazla ömrüm kalmadı; bu demektir ki yakında bir başına kala-

caksın. Anlıyor musun? Kendi işinin efendisi olmaya bak, başkasına çalışma! Ağırbaşlı ol, beladan kaçın, ama tuttuğun her şeyde diren. Önce başkalarının ne dediğine bir bak, söylenenlere kulak ver, sonra sana doğru görüneni yap..."

O yıl bütün yaz mevsimini –tabii kötü havalar dışında– bahçede geçirdim; hatta sıcak gecelerde, anneannemin verdiği bir keçenin üstünde, bahçede yattım. Anneannem de sık sık bahçede yatardı benimle: bir kucak dolusu kuru ot getirir, yattığım yerin yanına serip üstüne uzanır, bana uzun uzun çeşitli masallar anlatırdı. Masalları sık sık, aniden kopardığı ufak çığlıklarla kesilirdi:

"Bak, bak, yıldız kaydı! Toprak anayı özlemiş zavallı bir yitik ruh bu. Demek ki tam şu anda, bir yerlerde iyi bir insan dünyaya geldi."

Ya da parmağıyla gökyüzünü işaret ederdi: "Bak, yeni bir yıldız var orada. Kocaman bir göz gibi! Ah, güzelim gökyüzü, Tanrının parlak giysisi..."

Dedem ise bize söylenirdi: "Siz iki aptal, üşütüp gebereceksiniz, ya da bir yerleriniz tutulacak. Hırsızlar gelip boğazlayacak sizi!"

Bazı günler güneş batarken, gökyüzünü alev alev yanan ateşten ırmaklar kaplar, bunları altın kırmızısı külleri bahçenin kadifemsi yeşilliğinin üzerine dökülürdü. O zaman insana her şey, esmerleşerek büyüyor, genişliyor ve ılık karanlık tarafından yutuluyormuş gibi gelirdi. Güneşi emerek ağırlaşan yapraklar sarkar, otlar yere doğru boyunlarını büker, her şey yumuşar, yoğun bir akışkanlık kazanır ve havayı tıpkı uzaklardan sürüklenip gelen müzik sesleri gibi hafif, okşayıcı kokular kaplardı. Kışlada yat borusu çalardı. O zaman, gece ilerleyip sokularak insanın ciğerlerini taptaze bir güçle doldurur, sessizlik insanı sevecen bir anne gibi sarmalayarak, tüy gibi yumuşak, ılık elleriyle usul usul yüreği okşar, unutulması daha hayırlı olan her şeyi –incecik bir pas gibi gündüzden kalan bütün o tozları– bellekten silerdi. Sırtüstü yatıp gökyüzünü seyretmenin zevkine doyum olmazdı; o büyük derinlikler hep geriye, daha geriye çekilerek burçları bir bir meydana

çıkarır, siz farkında olmadan sizi yerden kaldırıp kendine doğru çeker ve işte o zaman, bütün dünya mı küçülerek sizin boyutlarınıza indi, yoksa siz mi mucizevi bir yoldan büyüyüp büyüyüp de çevrenizdeki her şeyi içinize aldınız, ayırt edemezdiniz. Her yer ve her şey karardığı, sustuğu halde, her yöne doğru görünmez bir sazın duyarlı telleri uzanır; ister uyuyan bir kuşun, ister usul usul sıvışan bir kirpinin hışırtısı, ister yumuşak bir insan sesinin ani yükselip alçalışları olsun, doğanın gündüzleyin hiç duyulmayan tüm sesleri, insanın kulağında çınlayan bu dost sessizlik içinde daha belirgin bir tını, daha büyük bir derinlik kazanırdı.

Çalınan bir gitar, bir kadın kahkahası, tın tın öten bir kılıç sesi ya da bir köpek havlaması, artık sizin içinde bulunduğunuz dünyada yeri kalmayan bütün bu sesler, sönen günün düşen son yaprakları gibi gelirdi kulağınıza.

Bazı geceler de sokakta aniden patlayan bir nara ya da sokaktan koşarak geçen birinin kaldırımları döven nalçaları bana hiç de olağanüstü gibi gelmez, hiç ilgimi çekmezdi.

Ellerini başının altına alarak yatan ve uykusu çok az olan anneannem, dinleyip dinlemediğime bakmaksızın, sesini yükseltmemeye çalışarak, bana durmadan bir şeyler anlatırdı. Her seferinde de, o geceyi daha anlamlı, daha güzel kılan en uygun hikâyeyi bulurdu. Kendimi onun sözcüklerinin ritmik akışına kaptırarak dalar, sabahleyin kuş cıvıltılarıyla uyanırdım. Güneşi tam karşımda görürdüm; gittikçe ısınan sabah havası yüzümü tatlı tatlı okşar, elma ağaçlarının yapraklarından çiyler dökülür, ıslak çimenler parlaklıkları gitgide artarak billur gibi saydamlaşırken üzerlerinden incecik buğular yükselirdi. Güneş ışınları gökyüzünün bir ucundan öbür ucuna yelpaze gibi açılır, hafif hafif göğü kaplamaya başlayan leylak rengi gittikçe koyulaşırdı. Yukarılarda bir yerde, göze görünmeyen bir tarla kuşu öter, tüm kokular ve sesler bir çiy gibi hızla yüreğime akarak içimi dingin bir sevinçle doldurur; hemen kalkmak, çalışmak ve tüm canlılarla yakın dostluğa girişmek isteğini uyandırırdı.

Yaşantımın en barış dolu, bende en iyi izlenimler bırakan dönemiydi bu; o yaz bir güven doğdu içimde ve kendime, kendi öz gücüme duyduğum bu güven her geçen gün biraz daha arttı.

Başıboş dolaşıyor, insanlardan kaçınıyordum. Ovsyannikov'ların çocuklarının seslerini duyduğum halde, onlarla oynamayı canım çekmiyordu; o üç kardeşi görmek bile istemiyordum. Tam tersine, bahçedeki sığınağımı -ilk kez kendi başıma yarattığım eserimi- bozarlar diye ödüm kopuyordu.

Ayrıca, dedemin vaazları da artık ilgimi çekmez olmuştu. Bunlar her geçen gün biraz daha yavanlaşıyor, uzun uzadıya kafa tütsüleyen anlamsız yakınmalara dönüşüyordu git gide. Sık sık anneannemle kavga ediyor, onu evden kovuyor, kadıncağız da ya Yakov Dayıma, ya da Mihail Dayıma gidiyordu. Bazen günlerce dönmediği oluyor, yemeği kendisi pişirmek zorunda kalan dedem elini yakıyor, ciyak ciyak bağırarak ileniyor, tabakları düşürüp kırıyor ve her geçen gün biraz daha cimrileşiyordu.

Ara sıra sığınağıma gelir, kuru otların üzerine rahatça kurulur, uzun süre hiç ağzını açmadan beni seyreder, sonra damdan düşer gibi bir soru atardı ortaya:

"Neden hiçbir şey söylemiyorsun?"

"Ne söylememi istiyorsun?"

Onun üzerine bütün vaazlarını albaştan ederdi. "Biliyorsun, biz yüksek sınıftan insanlar değiliz. Kimse bize bir şey öğretmedi, hepsini kendi kendimize öğrenmek zorunda kaldık. Başkaları okuyup öğrensinler diye kitaplar yazılmış, okullar yapılmıştır, ama bizim hiç öyle şeylerimiz olmadı. Dişimizle, tırnağımızla, hep kendi çabalarımızla elde ettik, ne elde ettikse..."

Sonra düşüncelere dalıp gider, âdeta büzülüp kabuğunun içine çekilir, orada mezar taşı gibi dururdu; ben de ne yapacağımı şaşırırdım.

Güz gelince evi sattı; ev el değiştirmeden birkaç gün önce, bir sabah çay içerken, son derece kesin ve tatsız bir sesle damdan düşercesine anneanneme bildirdi:

"Sana yeterince uzun zaman ben baktım. Bundan sonra kendi başının çaresine bak bakalım." Başına böyle bir şeyin geleceğini uzun zamandır bekliyormuş gibi, hiç şaşırmadı anneannem. Ağır ağır cebinden enfiye kutusunu çıkardı, süngerleşmiş burun deliklerini tıka basa doldurarak yanıt verdi:

"Öyle olsun bakalım, pekâlâ. Başa gelen çekilir!"

Dedem, bir tepenin dibindeki ufak bir sokakta, eski bir evin bodrum katında iki tane pis oda tuttu. Oraya taşındıkları zaman, anneannem eline nereden geçirdiyse, kenevirden yapılmış eski bir ayakkabı tekini ateşe attı, yere çömelip, ocak cinlerini çağırmaya koyuldu:

"İnler, cinler işte size araba, binip gelin buraya. Bizimle yeni evimize gelin, mutluluğumuzu seyredin."

Avluda duran dedem pencereden içeriye bakıp, bağırmaya başladı:

"Kâfir! Hele cinleri başımıza bir toplamaya kalk! Hepimizi rezil edeceksin!"

Anneannem onu ciddi olarak uyardı: "Eğer yapmazsak uğursuzluk gelir."

Ne var ki, öfkesinden küplere binen dedem, cinleri çağırmasını yasakladı onun.

Bunu izleyen üç gün dedem mobilyalarla, başka bazı ufak tefekleri Tatar eskicilere satmakla geçirdi; dedem adamlarla kıyasıya pazarlık ederken, anneannem de pencereden onları seyrederek bir yandan gülüyor, bir yandan da alçak sesle laf atıyordu: "Al aşağı! Vur yukarı!"

Bahçedeki sığınağımdan ayrılmak bana çok zor geldi, ağlayacak gibi oldum. İki arabayla taşındık. Çeşitli eşya ve çanak çömlekle dolu olan benim bindiğim araba, sanki mahsus beni sırtından kaldırıp atmak ister gibi, şiddetle sarsılıyordu. İçimde hep, sanki birileri beni kaldırıp bir yerlere fırlatmak istiyormuş gibi bir duygu vardı; bu duyguyu iki yıl boyunca, ta annemin ölümüne kadar taşıdım.

Dedem bodrum katına yerleştikten kısa bir zaman sonra annem solmuş ve zayıflamış bir halde çıkageldi; tutkulu bir ateşle parlayan, büyümüş gözlerinde şaşkın bir ifade vardı. Gözlerini bir şeye dikti mi, uzun süre onun üzerinde takılı kalıyor, annesiyle babasına sanki onları hayatında ilk kez görüyormuş gibi bakıyordu. Anneannem orada öyle dikilmiş, ağzını açmadan dururken, üvey babam arkasında bağladığı ellerinin parmaklarını oynatarak ve arada bir hafifçe öksürerek, ıslık çala çala bir aşağı bir yukarı dolaşıyordu odada.

Annem bana, "Aman yarabbi, ne kadar da boy atmışsın!" diyerek yanaklarımı alev alev yanan avuçlarının arasına aldı. Sırtında çirkin –kırmızıya çalan, bol ve karın kısmı çepeçevre çıkıntılı– bir entari vardı. Üvey babam bana elini uzattı.

"Ee, nasılsın bakalım? Ha?"

Burnunu çektikten sonra ekledi: "Bana kalırsa, burası çok rutubetli!"

Her ikisinin de haline bakan, onları uzun bir koşudan çıkmışlar sanırdı, eski püskü giysileri ise neredeyse üzerlerinden dökülecek gibiydi. Sıkıcı bir hava içinde çaylar içildi. Dedem camlardan inen yağmuru seyrederken sordu: "Demek, yangında her şey mahvoldu?"

Üvey babam kesin bir dille, "Her şey," dedi, "canımızı zor kurtardık."

Annem, anneannemin omzuna doğru eğilerek, onun kulağına bir şey fısıldadı, bunun üzerine anneannem, ışıktan kamaşmış gibi gözlerini kırpıştırmaya başladı. Zaman ilerledikçe içim daha çok sıkılıyordu.

Dedem birdenbire, kin ve garez dolu bir sesle, ama serinkanlılığını da kaybetmeden yüksek perdeden konuşmaya başladı:

"Kulağıma geldiğine göre, Yevgeni Vassilyev, sayın beyefendi, yangın mangın diye bir şey yokmuş ortada, varınızı yoğunuzu kumarda vermişsiniz."

Ortalığa bir anda, mezar sessizliği çöktü. Sadece semaverin fokurtusu ile camlara vuran yağmurun şıpırtısı duyuluyordu. Derken annemin, "Babacığım..." dediği duyuldu.

Dedem, kulakları sağır eden bir sesle gürledi: "Ne demekmiş, babacığım? Ben kaç kere söylemedim mi size, davulun sesi kulağa uzaktan hoş gelir diye? Çok beyefendi adammış da! Seni başköşelerde oturtacakmış da! Hadi bakalım, şimdi ne söyleyeceksin kendini savunmak için?"

Dördü de bir ağızdan bağrışmaya başladılar. En çok da üvey babamın sesi çıkıyordu. Kendimi dışarıya atıp, şaşkın bir halde bir odun yığınının üstüne oturdum. Annem o derece değişmişti ki, sanki o gitmiş, yerine başkası gelmişti.

Odadayken bu değişiklik o kadar çok gözüme batmamıştı, ama burada, karanlıkta, annemi o eski haliyle duru bir biçimde gözümün önünde canlandırabiliyordum.

Sonra bir gün, nasıl olduğunu bile anlamadan, kendimi Sormovo'da, duvarları kâğıt kaplama olmayan, içindeki hiçbir şey bana tanıdık gelmeyen bir evde buluverdim. Aralıkları ketenle doldurulmuş kirişlerinde hamamböcekleri kaynıyordu. Annemle üvey babam sokağa bakan iki odada, anneannemle ben de, tavanında bir tanecik penceresi bulunan mutfakta kalıyorduk. Bu çatı penceresinden, kış rüzgârlarının tüm kasabaya yaydığı buram buram dumanlar çıkaran fabrika bacalarının iğrenç bir biçimde göğe doğru yükseldikleri görülebiliyordu. Evin soğuk odalarında hep, genzi yakan bir is kokusu vardı. Sabah erkenden, fabrika düdüğü kurt gibi ulumaya başlardı: 'Uuuuu!'

Kerevetin üstüne çıktığım zaman, çatı penceresinden bakınca, damların üzerinden, bu fabrikanın yaşlı bir dilencinin dişsiz ağzı gibi alabildiğine açılmış, çevresi aydınlatılan içi karanlık giriş kapılarını görebiliyordum. Kalabalık insan sürüleri bu kapılardan içeriye doluşurdu. Öğleyin düdük tekrar çalar, karanlık dudaklar tekrar açılır ve bu dudaklar arasından fabrika, sokağa doğru koyu bir sel gibi akan çiğnenmiş insan artıklarını kusardı.

Sokaklarda karla savrulan sert rüzgârlar, insanları evlerine doğru sürerdi. Kasabanın üstündeki gökyüzünü görebilmek pek seyrek nasip olurdu. Evlerin isten kararmış karlarla örtülü çatılarının üzerinde, dümdüz ve kurşuni bir duman yığını hiçbir gün, hiçbir saat kalkmadan, hep asılı dururdu. Bu duman tüm ağırlığı ve tekdüzeliğiyle insanın beynini ezercesine abanır, gözleri kör ederdi.

Akşam olunca fabrikanın üstünde donuk bir kırmızılık belirirdi. Uçlarında tutuşan bu kırmızılıklarla, fabrikanın bacaları sanki topraktaki temellere oturtulmuş değiller de, uçları aşağı doğru gelecek biçimde o duman bulutunun içinden sarkıtılmışlar, tıslayarak, uğuldayarak yeryüzüne kırmızı alevlerini kusuyorlarmış gibi görünürlerdi.

Bütün bunlara baktıkça midem bulanır, içimi sinsi bir sıkıntı kemirirdi. Evde aşçılık görevini anneannem yüklenmişti, bütün yemekleri o hazırlar, yerleri o siler, odunları o keser, suyu o taşırdı. Sabah karanlığından akşam karanlığına kadar çalışır, yorgunluktan bitkin bir halde, inleyerek atardı kendini yatağına. Ara sıra, yemekleri pişirdikten sonra kısa kapitone ceketini giyer, eteklerini toplayıp beline sıkıştırır, kasabaya inerdi.

"İhtiyar ne yapıyor acaba, bir bakayım!"

"Beni de götür!"

"Dışarısı çok soğuk, üşütür ölürsün maazallah. Şu tipiye bir baksana!"

Karların altında kaybolmuş yedi kilometrelik yolu yayan teperdi. Hamilelikten cildi sararan annem üşümemek için hep gri renkli, saçaklı eski püskü bir şala sarınarak dolaşırdı. Onun o iriyarı, güzel endamını bozan bu şaldan nefret eder, çok sinirime dokunan saçaklarının ipliklerini yolardım. Aslında evdeki her şeyden, evin kendisinden, fabrikadan, köyden nefret ediyordum. Annem ayağında eski bir pantufla, o şişmiş, iğrenç karnını sallaya sallaya öksürerek dolaşırdı. Açık mavi gözleri zaman zaman öfkeyle şimşeklenir, zaman zaman da boş bakışları çıplak duvarlara tutkalla yapıştırılmış gibi dikili kalırdı. Bazen de saatlerce hiç kıpırdamadan oturur, dişlerinin kimi çarpık çurpuk, kimi

çürümüş, kimi yeri boş, kimi yerinde de düşenlerin yerine acemice ve büyük gelen dişler oturtulmuş bir ihtiyar ağzına benzeyen sokağı seyrederdi.

"Neden burada oturuyoruz sanki?" diye sorardım.

"Amaan, kapat çeneni," diye yanıt verirdi annem.

Benimle çok konuşmaz, bana yalnız emirler yağdırırdı: "Şunu al, şunu getir, bunu götür..."

Her çıktığımda, sokak çocuklarından dayak yiyerek eve döndüğüm için, beni pek sokağa bırakmıyorlardı. Ama dövüşmek biricik zevkim olduğundan, bütün varlığımla kendimi buna vermiştim ben.

Annem beni kayışla dövdüğü halde, verilen bu cezalar beni daha beter öfkelendirdiği için, gelecek sefere inadına kıyasıya dövüşür; bunun sonucunda daha şiddetli cezalandırılırdım. Bir seferinde, eğer beni dövmekten vazgeçmezse, elini ısırarak kırlara kaçacağımı, orada soğuktan donarak ölmeye razı olduğumu söyledim ona. Hayretle beni iterek kendinden uzaklaştırdı, halsiz ve soluk soluğa odada dolaşmaya başladı, sonra bana döndü: "Hayvancık!" dedi. Çeşitli duyguları içeren ve canlı bir yürek gibi atan sevgi, içimde perde perde sönüyor, onun yerini, herkese karşı için için beslenen nefret ateşinin mavi alevleri alıyordu. Hoşnutsuzluk, yüreğimi irin gibi kaplıyor, o kasvetli, o cansız, o saçma sapan dünyada yapayalnız kalma duygusu beni gittikçe dibe doğru çekiyordu.

Üvey babam bana hoşgörüsüz davranıyor, annemle çok az konuşuyor, öksürükleriyle ıslıkları hiç bitmiyordu. Yemeklerden sonra aynanın karşısına geçer, eline bir kürdan alır, özenle dişlerini temizlerdi. Annemle artık daha sık kavga ediyor, onunla bir yabancıymış gibi konuşuyordu; onun bu tutumu ise beni çileden çıkarıyordu. Bu kavgalar sırasında üvey babam, besbelli söylediklerini ben duymayayım diye, mutfağın kapısını sıkı sıkı kapardı. Yine de, onun o kaba, boğuk sesiyle avaz avaz bağırdığını duyardım.

Bir seferinde, ayağını yere vurarak haykırdı:

"Senin şu kahrolası karnın yüzünden eve kimseyi çağıramıyoruz, kart inek!"

Öfkemden gözüm karardı, öyle bir çılgına döndüm ki, ocağın üstündeki yerimden aşağıya atlayayım derken hızla başımı tavana vurunca, dilimi ısırıp, kanattım.

Cumartesi günleri, düzinelerle fabrika işçisi, kendilerine fabrika kantininde kullanılmak üzere verilmiş olan yemek kuponlarını satmak için üvey babama gelirlerdi. İşçilere ücret yerine dağıttıkları bu kuponları üvey babam onlardan yarı fiyatına alırdı. Mutfaktaki masanın başına oturur, yüzüne ciddi ve önemli bir ifade vererek kuponları onların ellerinden alırken, "Bir buçuk ruble," derdi.

"Yevgeni Vassilyeviç, Tanrı aşkına!"

"Bir buçuk ruble."

Bu anlamsız, varla yok arası hayat çok uzun sürmedi. Annem bebeğini doğurmadan önce beni dedemlere götürdüler. Bu kez dedem Kunovino Mahallesinde bir oda tutmuş, orada oturuyordu. Ocağı da olan odanın, avluya bakan iki penceresi vardı. Aşağıda Napolini Kilisesi'nin avlu duvarıyla son bulan bir yokuşta, Pesçani Sokağındaydı ev.

Dedem beni görünce, incecik sesiyle kıkır kıkır gülerek, "Ne o?" dedi. "Oğlan çocuklarının yeri analarının yanıdır derlerdi eskiden, ama bakıyorum, şimdi biz bu sözü şöyle çevirmek zorunda kalıyoruz: Analarının yanı değil, ihtiyar, iblis dedelerinin yanıdır. Hıh!"

Daha ben yeni evimin sağını solunu iyice görmeye vakit bulamadan, annemle anneannem, kucaklarında bebekle çıkageldiler. İşçileri dolandırdığı için üvey babamın fabrikadaki işine son vermişler, o da başka bir yere gidip orada bir iş ayarlamış kendine; istasyonun birinde biletçilik yapıyormuş şimdi.

Bomboş günler birbirini izlerken, ben bir kez daha ev değiştirerek, taş bir evin bodrumunda tekrar annemle oturmaya başladım. Annem beni hemen okula yazdırdı. Ama daha ilk günün-

den, okul bende tiksintiden başka bir duygu uyandırmadı. O sıralarda da ben kala kala, annemin eski pabuçlarıyla, anneannemin yün ceketinden bozma bir hırkaya kalmıştım; onun altında sarı bir gömlek, bacağımda da bana bol gelen bir pantolon vardı. Tabii, daha birinci gününden, tüm okulda alay konusu olmuştum. Sarı gömleğimden kinaye, bana 'Karo Ası' adını takmışlardı. Çok geçmeden öbür çocuklarla kaynaştım, ama öğretmenimle papaz efendi daha ilk gördükleri gün benden hiç hoşlanmamışlardı.

Öğretmenim dazlak kafalı, soluk benizli bir adamdı, burnu da durmadan kanardı. Burnunda pamuk tamponlarla dersliğe girer, kürsüsüne geçer oturur; hımhım bir sesle bize sorular sorar, bir sözcüğün yarı yerinde aniden durup burnundaki pamukları çıkararak inceler, başını iki yana sallardı. Hiç özellik taşımayan, bakır gibi, ekşi bir suratı vardı bu adamın; suratındaki kırışıklar ise yeşil bir küf barındırıyordu sanki. Sanki bu surata çok gerekliymiş gibi, ergimiş kurşun renginde iki tane de gözü vardı ki, bunlar bana doğru çevrilip de yapışkan bakışlarını üzerimde tuttukları zaman, hep avucumla yüzümü silme isteğini duyardım.

Birkaç gün en ön sırada, tam öğretmen kürsüsünün karşısında oturdum. Dayanılır gibi değildi. Öğretmenin gözü sanki benden başkasını görmüyor, hep bana söylenip duruyordu o hımhım sesiyle:

"Peşkoo-ov, başka bir gömlek giysene! Peşkoo-ov, ayaklarını oynatıp durmasana! Peşkooo-oov, pabuçlarınla yine ortalığı çamur ettin!"

Ben de gözümü karartıp, ona akla gelmedik oyunlar ederek öcümü alıyordum. Bir gün elime yarı donmuş bir karpuz geçirdim. Karpuzu yarıdan kesip içini boşalttıktan sonra, karanlık kapı ağzına, tam kapının üstüne gelecek biçimde astım. Kapı açılınca, karpuz yukarıya kalktı ve öğretmen girip, kapıyı kapatınca, şapka gibi dazlak kafasına oturuverdi. Gece bekçisini yanıma katıp, elimde de anne babama verilmek üzere bir not tutuşturarak beni doğru eve yolladılar; bu yaramazlığımın cezasını kamçılanarak çektim.

Bir başka seferinde, öğretmenin çekmecesine enfiye serptim. Öyle bir hapşırık nöbetine tutuldu ki, dersliği terk ederek yerine damadını yollamak zorunda kaldı. Damadı meğerse subaymış, bütün sınıfa 'Tanrı Çarı Korusun' ile 'Ah, Özgürlüğüm, Özgürlüğüm'ü söyletmeye başladı. Falso yapanların kafalarına cetvelle vuruyordu; gerçi acıtmadan vuruyordu, ama cetvel çok ses çıkarıyor, bu da hepimizi güldürüyordu.

Bize din dersine gelen öğretmen, gür saçları olan, yakışıklı, genç bir papazdı. *Eski ve Yeni Ahit'ten Kutsal Masallar* adlı kitaptan bende olmadığı, ayrıca, onun konuşmasının taklidini de yaptığım için, bu da benden hiç hoşlanmıyordu.

Sınıfa girer girmez, ilk işi bana sormak olurdu:

"Peşkov, o kitabı getirdin mi, getirmedin mi? Evet. Nerede kitap?"

"Hayır. Getirmedim. Evet."

"Evet de ne demek?"

"Hayır."

"Öyleyse eve. Evet. Eve. Seninle kaybedecek vaktim yok. Evet. Hiç yok."

Kovulduğuma pek de üzülmüyordum; ben de böylelikle mahallemizin yakınlarındaki sokakları dolaşıp, oradaki gürültülü yaşamı yakından inceliyordum.

Papazın ince, Hazreti İsa'nınkine benzeyen bir yüzü, kadın gibi sıcak gözleri, her şeyi âdeta okşayarak tutan küçücük elleri vardı. İster kitap olsun, ister cetvel, ya da kalem, bunlar sanki canlıymış da, dikkatsizlik ederek onları incitmekten korkuyormuş gibi, eline aldığı her şeyi büyük bir özenle, sevecen bir sakınganlıkla tutardı. Çocuklara iyilikle davranmadığı halde, onlar yine de severlerdi papazı.

Derslerimde epeyce başarılı sayıldığım halde, çok geçmeden, hal ve gidişimin uygunsuzluğu yüzünden beni okuldan uzaklaştıracaklarını bildirdiler. Doğuracağı sonuçların tatsızlığı bakımından buna çok üzüldüm: Evde annem zaten her geçen gün

biraz daha sinirli bir insan olup çıkıyor, dayaklar gittikçe sıklaşıyordu.

Ama hiç beklemediğim bir anda ve Piskopos Hrisant* sayesinde yakayı sıyırdım. Belleğimde yanlış kalmadıysa kamburu da olan Piskopos bir gün okulumuzu ziyaret etti. Bu ufak tefek adam, kapkara ve bol cüppesiyle kürsüye yerleşip, ellerini serbest bırakmak için kol yenlerini hafifçe yukarıya çektikten sonra: "Eveet benim çocuklarım, sizlerle şöyle azıcık sohbet edelim, olmaz mı?" deyince, havadaki gerginlik bir anda dağıldı, herkesin sinirleri gevşedi, neşesi yerine geldi ve odaya tuhaf, ama tatlı bir hava egemen oldu. Başkalarıyla da konuştuktan sonra, beni ayağa kaldırarak ciddi bir tavırla sordu:

"Sen kaç yaşındasın bakayım? O kadarcık mı? Yaşına göre epey uzun boylusun, öyle değil mi? Sulak yerde büyüdün herhalde, ha?"

Uzun, sivri tırnakları olan sıska ellerinden birini kürsünün üstüne koyup, öbür eliyle seyrek sakalını sıvazlarken, iyilikle gözlerini gözlerime dikerek bir öneride bulundu:

"Eveet, sen bize İncil'den bir hikâye anlatsan... Canın hangisini isterse."

Kitabım olmadığı için İncil'den bir şey bilmediğimi söylediğim zaman, kukuletasını düzelterek sordu:

"Nasıl olur? Ama İncil'i öğrenmelisin. Belki bize kulaktan dolma bir şeyler okuyabilirsin ezberinden. Mezmurları mı? Çok güzel. Sabah ve akşam duaları da... Tamam işte, ben demiştim! Evliyaların hayatlarını da mı? Hem de koşuklusunu! Ama senin bilmediğin şey yokmuş ki zaten!"

O sırada bizim papaz, yüzü pancar gibi, soluk soluğa içeri girdi. Piskopos onu kutsadı, ama papaz ona beni çekiştirmeye başlayınca, Piskopos elini kaldırarak sözünü kesti papazın:

---

* Yazarın Notu: Piskopos Hrisant, *Eski Dünyada Din* adlı üç ciltlik çok tanınmış bir kitabın, aynı zamanda Eski Mısır'da Ruh Göçümü ve Kadın ve Evlilik adlı makalelerin yazarıdır. Bunlardan, gençliğimde okuduğum ikinci makale benim üzerimde büyük bir etki yapmıştı. Sanırım, 1870'lerde, din dergilerinden birinde çıkmıştı.

"Sizce sakıncası yoksa, bir dakika lütfen. Hadi Aleksey, bize o kutsal insanı anlatıver."

Bir dizesini atladığım şiiri bitirdiğim zaman. "Ne güzel bir şiir, değil mi evladım," dedi. "Başkası da mı var? Kral Davud mu? Çok isterim dinlemeyi, aman ne iyi olur!"

Can kulağıyla dinlediğini görüyor, şiirden hoşlandığını anlıyordum. Beni uzun uzadıya sorguya çektikten sonra durdu ve birdenbire başka sorulara geçti:

"Mezmurları kitaptan mı öğrendin? Peki kim öğretti? İyi deden mi? Kötü deden mi? Hele hele! Senin çok yaramaz bir oğlan olduğunu söylediler bana."

Sözcükler ağzımdan zar zor çıkıyordu, ama yine de "evet" diye yanıt verdim. Öğretmenle papaz bu itirafımı uzun, tumturaklı cümlelerle doğruladılar. Piskopos, gözleri ciddi bir tavırla önüne eğik olarak onları dinledi dinledi, sonunda, içini çekerek bana sordu:

"Dediklerini duydun mu? Yaklaş bakayım."

Öd ağacı kokan elini başıma koydu.

"Neden bu kadar yaramazsın sen?"

"Kitaplardan öğrenmek çok sıkıcı geliyor bana."

"Sıkıcı mı? Hiç de değil. Okul sana sıkıcı gelmiş olsa, iyi bir öğrenci olamazdın. Oysa öğretmenlerin derslerinde başarılı olduğunu söylüyorlar. Başka bir nedeni var demek ki!"

Göğüs cebinden ufak bir not defteri çıkararak bir şeyler karaladı.

"Peşkov, Aleksey. Güzel. Gelecekte kendine bir çekidüzen versen iyi edersin. Hem biraz dişini sık, kendini tut da ikide birde başını derde sokma. İnsan arada bir yaramazlık da yapabilir, ama her şey ölçü içinde olmalı. Yoksa herkes senden yaka silker. Öyle değil mi çocuklar?"

Neşeli sesler koro halinde yanıt verdi: "Evet!"

"Tabii sizler hiç yaramazlık yapmıyorsunuzdur, değil mi?"

Çocuklar, ağızları kulaklarına vararak yanıtladılar:

"Yapıyoruz, yapıyoruz! Öööf, ne yaramazlıklar yapıyoruz!"

Piskopos sandalyesine yaslandı, beni kendisine doğru çekti ve öyle beklenmedik şeyler söyledi ki, öğretmenle papaz bile kendilerini tutamayıp güldüler: "Ben de çocukken az yaramazlık etmemişimdir! Peki ama bizi böyle yaramazlığa iten nedir?"

Çocuklar kahkahalarla güldüler. Piskopos da şaşırtmacalı sorular sorarak onları açmazlara düşürdü, çelişkili yanıtlar vermelerine neden oldu, böylelikle de havayı daha çok neşelendirdi. Sonra durdu ve bütün sınıfa seslendi:

"Sizlerden ayrılmak bana çok zor geliyor yumurcaklar, ama artık gitmem gerekiyor."

Kollarını yukarıya kaldırdı, geniş ve bol kol yenlerini omuzlarının üzerinden arkaya attı, geniş hareketlerle istavroz çıkararak hepimizi kutsadı:

"Baba, Oğul ve Kutsal Ruh adına hepinizi kutsarım; Tanrı hepinize zihin açıklığı versin. Hoşça kalın."

Herkes bir ağızdan bağırdı: "Güle güle, efendim! Bizi görmeye yine gelin."

Piskopos 'olur' gibilerden uzun kukuletasını sallayarak yanıtladı:

"Tabii gelirim. Tabii! Size kitaplar da getiririm!"

Vakur bir tavırla, ağır ağır sınıftan çıkarken öğretmene döndü:

"Onlara yarım gün tatil veriniz!"

Sonra beni kolumdan tutarak, yanı sıra hole çıkardı, orada durup bana doğru eğildi, yumuşak bir sesle şöyle dedi:

"Sakın unutma, uslu çocuk olacaksın. Neden yaramazlık ettiğini ben gayet iyi biliyorum senin. Hadi bakayım, sağlıcakla kal."

Onun bu sözü bana çok dokundu, içim bir tuhaf oldu, kendi kendime bir yabancılık duydum; içimdeki bütün kaynaşmalar sona ermişti sanki. Hatta öğretmen paydos edip herkesi yolladıktan sonra beni alıkoyarak, benden, "sudan daha sakin" ve "ottan daha alçakgönüllü" olmamı beklediğini söylerken, bütün söylediklerini can kulağı ile dinledim.

İyilikçi bir sesle mırıldanır gibi tembih etti bana:

"Artık derslerime gelmelisin. Evet. Hiç aksatmadan. Yerinde de uslu uslu oturmalısın. Evet. Uslu uslu."

Bu olaydan sonra okuldaki durumum düzeldi, ama evde çok çirkin bir şey oldu. Annemden bir ruble çaldım. Bu suçu önceden tasarlayarak işlemedim. Bir akşam annem beni bebeğin başına bırakarak sokağa çıkmıştı. Can sıkıntısından, üvey babamın kitaplarından birini –Dumas Pere'in *Bir Doktorun Anıları* adlı kitabıydı bu– açınca, sayfaların arasında bir tane on rublelik, bir tane de bir rublelik banknot buldum. Kitap bana fazla ağır geldiğinden, kapayıp kaldırmaya hazırlanıyordum ki, aklıma bir fikir geldi aniden: Bir rubleye sadece *İncil'den Hikâyeler*'i değil, üstüne üstlük *Robinson Crusoe*'yu da satın alabilirdim. Geçenlerde, okulda, bu kitaptan söz edildiğini duymuştum. Çok soğuk bir gündü, ben de iki ders arasında çocuklara bir peri masalı anlatıyordum. Birden, içlerinden biri alay edercesine bir laf attı:

"Bu peri masalları falan hep fasarya! Ama *Robinson Crusoe*... Hikâye diye asıl ben ona derim!"

İçlerinden başkaları da *Robinson Crusoe*'yu okumuş ve pek beğenmişler; anneannemin masalını beğenmedikleri için çok alınmıştım. Hemen o anda, oracıkta, *Robinson Crusoe*'yu ne yapıp ne edip okumayı kafama koydum; böylelikle, ben de onlara, 'Amma da fasaryaymış!' diyebilecektim.

Ertesi gün okula *İncil'den Hikâyeler* ve Andersen'in eski püskü, iki ciltlik *Peri Masalları* yanı sıra, yanımda bir kiloluk bir somunla, yarım kilo da sucuk götürdüm. Aziz Vladimir Kilisesi'nin yanındaki ufacık, loş bir kitapçı dükkânında *Robinson Crusoe*'yu bulmuştum; kapağında, sırtı postlu, başı papaklı, sakallı bir adamın resmi bulunan, sarı ciltli bir kitaptı. Bu kitabı hiç beğenmemiştim, oysa ciltlerinin eski püskülüğüne rağmen, *Peri Masalları* daha hoşuma gitmişti.

Yemek arasında, ekmeğimle sucuğumu çocuklarla bölüştüm, hep birlikte kitabı, daha birinci sayfasından hepimizi hayran bırakan o olağanüstü güzellikteki Bülbül hikâyesinden başlayarak okumaya koyulduk.

'Çin'de bütün insanlar iyi Çinli, imparator ise Kötü Çinlidir.' Bu cümlenin sadece o basit ve kulağa müzik gibi gelen çıngıraklı sesiyle değil, aynı zamanda anlatımındaki olağanüstü yanıyla da beni nasıl hayran bıraktığını çok iyi hatırlarım.

Okulda o gün Bülbül hikâyesini bitirecek zaman bulamamıştık. Eve döndüğümde annem ocağın üstünde sahanda yumurta pişiriyordu.

Tuhaf, renksiz bir sesle bana sordu:

"Rubleyi sen mi aldın?"

"Evet, ben aldım. Şu kitaplara bir bak."

Tavayla bana adamakıllı giriştikten sonra, Andersen'in ciltlerini alıp sakladı; bu da bana dayaktan daha acı geldi.

Bir nedenle, bir süre okuldan uzak kalmıştım, bu arada herhalde üvey babam yaptığımı işyerindeki arkadaşlarına anlatmış olacak ki, onlar da bunu kendi çocuklarına aktarmışlar.

Çocuklardan biri de, duyduklarını okula taşımış; okula döndüğümde, bana yeni bir takma ad bulmuş olduklarını gördüm; hırsız. Bu küçücük, basit bir sözcüktü alt tarafı, ama haksızlıktı; ben hırsızlığımı saklamaya çalışmamıştım ki. Bunu açıklamaya kalkıştığım zaman, kimse bana inanmadı, ben de bunun üzerine, eve döndüğümde anneme bir daha okula gitmeyeceğimi söyledim. Yeniden hamile kalan annem iyiden iyiye çökmüş, solmuş, çileli gözleri çukura kaçmıştı; pencerenin yanına oturmuş, küçük erkek kardeşim Saşa'ya mama yediriyordu. Ağzı bir balık gibi açık kalarak, öfkeli gözlerini bana çevirdi.

"Yalan söylüyorsun," dedi. "O rubleyi aldığını kimsenin bilmesine olanak yok."

"İstersen git, kendin sor."

"Sen kendin ağzından kaçırmışsındır. Gerçeği söyle bana. Sen söyledin, değil mi? Yarından tezi yok, bu işi kimin okula yaydığını öğrenirim ben."

Anneme, çocuğun adını verdim. Yüzü acıyla buruştu, gözlerine dolan yaşlar yanaklarından yuvarlanmaya başladı.

Mutfağa gidip, ocağın üstünde tahta kutulardan yapılmış olan yatağıma uzandım, bitişik odada "Tanrım, Tanrım!"' diye hıçkıran annemin sesine kulak verdim.

Yattığım yerdeki sıcak, yağlı paçavraların pis kokularına daha fazla dayanamayarak kalktım, avluya çıkmaya hazırlandım. Annem beni duyarak, bağırdı:

"Nereye gidiyorsun bakayım? Buraya gel!"

Annemin yanına, yere oturdum. Saşa annemin kucağında, bir yandan onun düğmelerini çekiştiriyor, bir yandan da selam verir gibi, başını öne arkaya götürüp getiriyordu.

"Dümme," dedi Saşa; daha düğme diyemiyordu.

Anneme azıcık daha sokuldum, o da beni koluyla sararak şöyle dedi:

"Çok yoksul düştük, bizim için her kapiğin, her kapiğin..."

Ama sözlerinin bir türlü sonunu getiremeyerek, yüzümü yanan avuçlarının arasına aldı.

Birdenbire, "Ah o domuz..." dedi, "o kötü yürekli domuz..." Annemin ağzından bu sözcükleri daha önce de duymuştum.

"Domu, domu..." diye tekrarladı Saşa.

Tuhaf bir çocuktu Saşa: Kocaman kafası olan, hantal bir çocuktu, ama masmavi güzel gözleri vardı. Hep tatlı tatlı gülümseyerek, bir şeyler olmasını bekler gibi bakardı çevresine. Çok erken konuşmaya başlayan Saşa hiç ağlamazdı, her zaman neşesi yerindeydi. Bünyesi zayıf olduğundan emeklemeyi bile zar zor becerebilen Saşa beni görünce sevinir, kendini kucağa aldırır ve gizemli bir biçimde, menekşe kokan o mini mini parmaklarıyla kulaklarımı çekiştirmeye bayılırdı. Hiç hastalık filan da çekmeden, aniden ölüverdi. Öldüğü gün de yine öyle, her zamanki gibi neşesi yerindeydi, oysa akşam ayini için çanlar çalmaya başladığında ölüsünü çoktan masanın üzerine yatırmışlardı. Saşa'nın ölümü, ikinci bebeğin, yani Nikolay'ın doğumundan az sonra oldu.

Annem sözünde durdu ve okuldaki durumum yeniden düzeldi.

Derken, pılımı pırtımı elime verip beni tekrar dedemin yanına yolladılar.

Bir gün çaya yetişmek için avludan mutfağa girerken, annemin yürek paralayıcı bir feryat kopardığını duydum:

"Yevgeni, yalvarırım sana. Yalvarırım..."

"Saçmalama," diye yanıt verdi üvey babam.

"Ama o kadınla görüştüğünü biliyorum..."

"Eee, ne çıkar?"

Birkaç saniye ikisinin de sesi duyulmadı, sonra annem boğazını temizleyerek bağırdı: "İğrenç yaratık, sen de!"

Üvey babamın anneme vurduğunu duyunca odaya koştum. Annem dizlerinin üstüne yere çökmüş, sırtını ve bir dirseğini sandalyeye vermiş, göğsü ileri fırlamış, başı arkada, hızlı hızlı soluyor, gözleri dehşet verici bir ışıkla parlıyordu. Üvey babam ise pırıl pırıl, yeni ve şık üniforması içinde onun başına dikilmiş, o uzun bacağını uzatarak annemin göğsünü tekmeliyordu. Masanın üstünde duran –babamdan anneme kalan biricik andacı– gümüş savatlı, fildişi saplı ekmek bıçağını kaptığım gibi, üvey babamın böğrüne doğru bütün gücümle salladım.

Ne iyi ki, annem beni tam zamanında yana itti de, bıçak üvey babamın sadece ceketini yırtıp, derisini çizmekle kaldı. Adam yüksek sesle bir inilti koparıp böğrünü tutarak odadan apar topar kaçarken, annem beni yakaladı, havaya kaldırdı ve bir çığlık atarak yere vurdu. Daha sonra üvey babam içeri girerek beni odadan çıkardı.

O gece geç vakit, üvey babam gittikten sonra annem, ocağın arkasındaki yatağımın yanına geldi, beni kucakladı, öpüp koklamaya ve ağlamaya başladı.

"Bağışla beni, bütün suç bende. Ama yavrucuğum, sen de nasıl yapabildin? Hem de bıçakla!"

Ne dediğimi gayet iyi bilerek, önce üvey babamın gırtlağını, sonra da kendi boğazımı kesme amacını güttüğümü, amacımda da çok ciddi olduğumu anlattım ona. Hiç değilse, bunu deneyecektim sanırım. Yukarıdan aşağı pırıl pırıl sırma şeritli pantolonun içindeki o uzun, o nefret edilesi bacağın havada sallanışı,

ayağının burnuyla bir kadının göğsünü tekmeleyişi hâlâ gözümün önündedir.

Rusya'daki o barbarca yaşayışın iğrenç kötülüklerini belleğimde canlandırmaya çalışırken, zaman zaman kendime şu soruyu sorduğum olmuştur: Bütün bunları kayda geçirmeye değer mi? Her seferinde de ve gittikçe daha büyük bir inançla 'evet' yanıtını bulmuşumdur, zira, iğrenç de olsa, bütün bunlar gerçeğin ta kendisiydi, bugün de öyledir.

Ta köklerinin dibine kadar bilinmesi gereken gerçektir bu. Anlatmalıyız, çünkü ancak bu sayede bunların kökünü kazıyarak belleklerimizden, insanoğlunun vicdanından, bizim bütün o insan ruhunu baskı altında tutan iğrenç yaşantımızdan tamamıyla silip atabiliriz. Bu korkunç olayları anlatmaya beni zorlayan bir başka, çok daha olumlu bir neden daha var: Bu anlattıklarım bizlerde bir tiksinti yaratsa da, birçok soylu ruhun canını fena halde sıksa da, sıradan Rus insanı bunların üstesinden gelecek kadar sağlıklı ve ruhça gençtir, sonunda üstesinden gelecektir de.

Hayat bizi her an şaşırtmaktadır ama hayvansal artıklardan oluşmuş, fokur fokur kaynayarak pis kokular saçan kalın çöplük katmanıyla değil, insanoğlunun bu çöplük katmanının altından yukarıya doğru çıkmak için zorlayan, iyiye yönelik, parlak, sağlıklı ve yaratıcı güçleriyle şaşırtmaktadır. Daha iyi, daha insanca bir hayatın yeniden doğacağı konusunda bizde sarsılmaz bir umut uyandıran da işte bu güçlerdir.

ON ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÖYLECE, bir kez daha kendimi dedemin yanında buldum. Ben çıkagelince, dedem masaya bir yumruk indirerek, beni şu sözlerle karşıladı:

"Eee yumurcak, bundan sonra seni besleyecek halim yok benim. Anneannen çalışıp baksın sana!"

"Bakarım ya!" dedi anneannem. "Burada bunca işi yaptıktan sonra!"

"Git de başka yerde yap öyleyse," diye bağırdı dedem. Sonra birdenbire durularak, bana açıklamaya girişti: "Artık benim varım yoğumla onun hiçbir ilişkisi kalmadı. Her şeyi ayırdık artık."

Anneannem pencerenin yanına oturmuş, harıl harıl dantel işliyordu. Makaralar şen tıkırtılarla dönüyor, her yanına pirinç iğneler saplanmış yastık, güneşin vurmasıyla altın bir kirpi gibi parıldıyordu. Anneannem de pirinçten dökülmüşe benziyordu, hemen hemen hiç değişmemişti. Oysa dedem daha da çökmüş, biraz daha buruşmuş, kızıl saçları ağarmış, o ağırbaşlı, otoriter tavrı gitmiş, onun yerine kıpır kıpır bir huzursuzluk gelmişti. Yeşil gözleri her şeyi kuşkuyla süzüyordu. Anneannem, varlıklarını aralarında nasıl paylaştırdıklarını bana gülerek anlattı; dedem, ne kadar çanak, çömlek varsa hepsini anneanneme bırakarak şöyle demiş:

"Benden görüp görebileceğin bütün rahmet işte bu kadar!"

Sonra, tilki kürkünden başlığı da içinde olmak üzere, anneannemin modası geçmiş ne kadar giysisi varsa hepsini almış, yedi yüz rubleye satmış, parayı da götürüp, meyve işiyle uğraşan Yahudi'den dönme vaftiz oğluna faizle borç vermiş.

Dedem sonunda korkunç bir cimri olup çıkmış, tüm özsaygısını yitirmiş meğerse. Vaktiyle onunla birlikte aynı loncada çalışan

eski arkadaşlarına, varlıklı tüccarlara gidip çocuklarının kendisini mahvettiklerinden yakınıyor, sadaka dileniyormuş. Bunların, eski günlerin hatırına kendisini hâlâ bir parça saymalarından yararlanarak paralarını sızdırıyor, sonra da eve gelip banknotları anneannemin burnuna doğru sallayarak, çocuklar gibi böbürleniyor, onunla eğleniyormuş: "Görüyor musun bunu, koca ahmak! Sen olsan, kimse sana bunun kıymığını bile vermez!"

Kürkçülükle uğraşan uzun boylu, dazlak kafalı yeni bir arkadaş edinmişti dedem; 'Kamçı' takma adıyla çağrılan bu adamla, onun bakkalık yapan şişman, kırmızı yanaklı, ela gözlü ve şurup gibi insanın içine akan, tatlı kızkardeşine de ödünç para veriyordu.

Evdeki her şey kesinlikle bölüşülüyordu: Evdeki yemek bir gün anneannemin satın aldığı malzemeyle yapılıyorsa, ertesi gün malzemeyi dedem alıyordu. Malzemeyi dedemin satın aldığı günler ise yemek hep kötü çıkıyordu. Anneannem satın aldığı zaman, etin en iyisini seçiyor, dedem ise işkembeyle, akciğerle, karaciğerle ya da domuz bumbarıyla yetiniyordu. Kendi çaylarını, şekerlerini ayrı tutuyor, ama aynı çaydanlığı kullanıyorlardı. Çay vakti geldi mi, dedem sinirli sinirli anneanneme yaklaşırdı: "Dur bakayım, acele etme, ne kadar koydun?" Çay tanelerini avucuna döker, dikkatle sayar, sonra şöyle derdi:

"Senin çay tanelerin benimkinden daha ince, onun için benim o kadar koymama gerek yok. Benim çayım seninkinden daha kuvvetli!"

Anneannem fincanlara çay koyarken, dedem kendisininki açık olmasın diye dikkatle gözler, anneannem ise bir iki fincanda ona kazık atardı.

Çaydanlığı dökmeden önce sorardı anneannem: "Bir fincan daha ister misin?" Dedem, çaydanlığın içine bir göz atar ve, "Tabii," derdi, "baksana, bir fincanlık daha var burada!"

İkonlarının lambalarına koyacakları gaz yağını bile ayrı ayrı alırlardı; hem de elli yıl birlikte yaşayıp, birlikte çalıştıktan sonra!

Ben, dedemin bu acayipliklerini hem gülünç hem de iğrenç bulurdum, oysa anneannem sadece eğlenceli buluyordu. Ben gül-

mekten katılacak hale gelirdim, anneannem ise, "Yeter artık," diye beni sustururdu. "Yaşlılıktan beyni azıcık sulanmış işte. Seksenini geçti adamcağız, hele bir sen de o yaşa gel de! Hem bir zararı da yok. Merak etme, bir lokma ekmeği nasıl olsa kazanırım ben!"

Ben de para kazanmaya başlamıştım. Hafta sonlarında sabah erkenden bir çuval alıp, avluları, sokakları dolaşarak kemik parçaları, paçavralar, kâğıt ve çivi gibi şeyler topluyordum. Bu işin toptan ticaretini yapanlar, paçavralarla kâğıtların onbeş kilosuna yirmi kapik veriyor, metaller için de aynı parayı ödüyor, aynı ağırlıktaki kemiklere ise sekiz, on kapik veriyorlardı. Akşamları okuldan sonra da dolaşıyordum, cumartesi günleri ise otuz kırk kapiklik, şanslı günlerimde hatta daha fazla mal satıyordum. Paraları anneannem hemen elimden alır, çabucak etekliğinin cebine tıkıştırır, gözlerini önüne indirerek beni överdi: "Allah senden razı olsun yavrum benim, senin sayende ikimiz de açlık yüzü görmeyeceğiz. Aslında, o kadar da zor bir şey değilmiş ama değil mi?"

Bir gün onu, elindeki sikkeye bakarak ağlarken gördüm. Süngersi burnunun ucunda bir tanecik tuzlu yaş damlası asılı duruyordu.

Oka Irmağı boyundaki kerestecilerin depolarından sobalık odun ya da çıra çalmak, paçavra, kemik toplayıp satmaktan daha kârlıydı; fuar sırasında bir çırpıda kuruluveren pavyonların yer aldığı Peskii adasındaki, demir satılan pavyonlardan öteberi çalmak da öyle. Fuar kapanınca bu pavyonları söker, direklerle keresteleri adada üst üste yığıp, ta ilkbahar selleri gelene kadar saklarlardı. O yöredeki mal mülk sahipleri, iyi cins kerestelerin tanesine on kapik veriyorlardı, bizim için ise günde bunlardan iki üç tanesini yürütmek işten bile değildi. Ama bunu tabii ancak yağmurlu ya da karlı, bekçilerin burunlarını dışarı çıkaramadıkları kötü havalarda yapabiliyorduk.

Ateş gibi bir çete kurmuştuk; çetede benden başka şu arkadaşlar bulunuyordu: Mordvinyalı bir dilenci kadının oğlu olan, kendi halinde, güleryüzlü, canayakın, 'Kumru' takma adlı, on ya-

şındaki Sanka; sonra iri iri kara gözleri olan, kemikli yapılı, gürültücü öksüz Kostroma -daha sonra bu çocuk, on üç yaşındayken bir çift kumru çaldığı için gönderildiği ıslahhanede kendini astı-; bir Tatar çocuğu olan Habi ise on iki yaşlarında, basit, iyi yürekli ve güçlü kuvvetliydi; küçücük ve yukarı kalkık bir burnu olan sekiz yaşındaki Yaz, kara humma hastalığı çeken ve hemen hemen hiç konuşmayan, aynı zamanda mezar kazıcılığı da yapan bir mezarlık bekçisinin oğluydu. En büyüğümüz, dul bir terzinin oğlu olan Grişka Çurka'ydı; çok aklı başında ve duygulu bir insan olan bu çocuk, delicesine boks meraklısıydı. Hepimiz de aynı mahallenin çocuklarıydık.

Çalmak, yarı aç yarı tok yaşayan yoksul ailelerin alışkanlık haline getirdiği bir geçim yolu olduğundan, zaten başkaca bir geçim yolları da olmadığından, hırsızlık suç sayılmazdı bizim oralarda. Fuar sadece bir buçuk ay sürüyor, bu da koskoca ilçenin karnını doyurmaya yetmiyordu. O yüzden, pek çok saygın hemşehri, sellerin sürükleyip getirdiği kütükler ve tahtalardan yaptığı sallar sayesinde hem taşıt işini hallediyor hem de ırmaktan 'ufak tefek yolunu buluyordu.' Aslında bu sallarını çoğunlukla, mavnalardan ve Oka ile Volga boylarındaki öbür av alanlarından, doğru dürüst güvenceye alınmamış keresteleri aşırmakta, oraların deyimiyle 'kalk gidelim' yapmakta kullanırlardı. Hafta sonları yetişkinler böbürlene böbürlene vurgunlarını anlatır, çocuklar da onlardan dinleyip, öğrenirlerdi.

İlkbahar geldiğinde, fuarın açılmasından önceki o hummalı dönemde caddeler, sokaklar sarhoş işçilerle, arabacılarla, çeşit çeşit kara amelelerle dolup taşardı. Çocuklar bunların arasında dolaşarak yankesicilik yapardı. Onların, büyüklerin gözü önünde korkusuzca yürüttükleri bu zanaata tamamıyla yasal gözüyle bakılırdı. Marangozların araç gereçlerini, paytoncuların somun anahtarlarını, yük arabalarının bağlantı pimlerini bile çalarlardı, ama bizim çetenin o taraklarda bezi yoktu. Günün birinde Çurka bize kararını bildirirdi: "Bundan sonra bir daha hırsızlık yapmayacağım, annem izin vermiyor."

Habi ise, "Ben de çok korkuyorum," dedi.

Kostroma zaten ufak tefek hırsızlıklardan ve hırsızlardan nefret eder, hırsız sözcüğünü üstüne basa basa söylerdi. Başka mahalleden çocukların sarhoşları soyduğunu gördüğü vakit onları kovalar, eline geçirdiklerini Allah yarattı demeden döverdi. Kendini yetişkin bir erkek yerine koyan bu iri gözlü huysuz oğlan, hamallar gibi yaylana yaylana yürür, sesini kalınlaştırmaya çalışarak, acayip, boğuk bir sesle konuşurdu. Onu yaşından büyük gösteren, ama gerçeğe aykırı düşen, katı bir görünüşü vardı. Kumru ise, hırsızlığın günah olduğu inancındaydı.

Ne var ki, Peskii Adasından kereste yürütmek, hiç de hırsızlıktan sayılmadığı gibi, hiçbirimiz korku nedir bilmiyorduk. Şaşmaz bir düzen içinde çalıştığımızdan, işimiz oldukça kolay yürüyordu. Akşam hava kararınca, ya da eğer hava kötüyse, Kumru ile Yaz, kabarmış sel sularının üstünü kaplayan vıcık vıcık, kapkara buz tabakası üzerinden yürüyerek, ve kendilerini özellikle göstermeye çalışarak Peskii'ye giderler, bekçilerin dikkatini kendi üzerlerine çekerlerdi, biz dördümüz de başka başka yönlerden, hiç göze görünmeden içeri süzülürdük. Kumru ile Yaz'ı görünce telaşlanan bekçiler onları izlerdi. Bu arada bizler, önceden kararlaştırdığımız, kereste yığınlarının arasındaki buluşma yerinde toplanır, seçtiğimiz keresteleri yüklenirdik; arkadaşlarımız bekçileri tiye alıp arkalarından koştururken, biz çoktan dönüş yolunu tutardık.

Hepimizde, ucuna kıvrılmış çivi bağlı birer ip vardı; bu çivileri direklere ya da kerestelere geçirir, onları buz üstünde, karların üstünde kaydırarak sürüklerdik. Bekçiler bizi göremezdi bile, hoş zaten görseler de ardımızdan yetişemezlerdi. Gelirimizi altıya bölerdik, genellikle de her birimize yedişer kapik dolaylarında bir para düşerdi. Bu para ile insan bir gün bol bol yiyip içebilirdi, ama Kumru eve mutlaka bir şişe votka götürmek zorundaydı, yoksa annesinden sopa yerdi. Kostroma, güvercin tuzakçılığı yapacağı günleri düşleyerek, parasını biriktiriyordu. Çurka'nın anası hastalıklı bir kadıncağız olduğundan, oğlan, elinden geldiğince çok para kazanmaya bakıyordu. Tekrar memleketine döne-

bilmek amacıyla, Habi de parasını biriktiriyordu; doğduğu yerden Nijniy'e onu amcası getirmiş, getirdikten kısa bir süre sonra da boğularak ölmüş. Habi, doğduğu köyün adını unutmuştu, hatırlayabildiği kadarıyla köyü Volga'dan pek uzak değilmiş ve Kama üzerindeymiş.

Onun köyü nedense bize eğlence konusu olmuştu; bizim şaşı gözlü Tatar'ı kızdırmak için şöyle bir de şarkı uydurmuştuk:

Orada bir köy varmış, Kama boyunda,
Ama bilinmez ki ırmağın hangi koyunda.
Ne el erişir, ne ayak; yolunu tutturamazsın,
Sen bu yalanı Tatarcık, bize yutturamazsın!

Habi önce bize çok kızmıştı, ama bir gün Kumru ona, takma adını haklı çıkaracak kadar yumuşak bir sesle yanaştı:

"Senin derdin nedir arkadaş? İnsan hiç arkadaşlarına kızar mı?"

Bundan çok utanan Tatar, o günden sonra Kama üzerindeki köyle ilgili şarkımızı söylerken, kendi de bize katılmaya başladı.

Her şeye rağmen, paçavra ve kemik toplamayı, kereste çalmaya yeğliyorduk. Bu iş özellikle bahar aylarında, karlar eriyip, yağmurlar terk edilmiş fuarın kaldırımlarını tertemiz yıkadığı zamanlarda daha da ilginç bir nitelik kazanıyordu. Su hendeklerinde insan sürüyle çivi, hurda demir, hatta bakır ve gümüş sikkeler bile bulabiliyordu. Ama bekçileri, ya bize dört kapiğe patlayan rüşvetle ya da başka bir yoldan kandırmamız gerekiyordu; yoksa bizi kovalıyor, yakaladılar mı da malımızı mülkümüzü çuvalımızla birlikte elimizden alıyorlardı. Sonuç olarak, üç beş kuruşluk rızkımızı çıkarmak için çok çalışmak zorunda kalıyorduk; bununla birlikte aramızda çok iyi anlaşıyor, gül gibi geçiniyorduk. Gerçi arada sırada ağız dalaşı ettiğimiz de olurdu, ama yumruk yumruğa birbirimize girdiğimizi hiç hatırlamıyorum.

Bizim barış güvercinimiz Kumru idi; bu çocuğun, en uygun lafı, en uygun zamanda etmek gibi bir hüneri vardı ve son derece sade, dobra dobra konuşmasıyla bizleri utandırmadığı, etkileme-

diği hiç görülmemişti. Kendi ağzından çıkan sözlerden kendisi bile etkilenirdi. Yaz'ın haince saldırılarından hiç alınmaz, korkmaz, her türlü kötü söz ya da davranışı büyük bir serinkanlılıkla, ama inandırıcı bir biçimde kırardı.

"Aynı şeyi tekrarlamanızın sebebi ne şimdi?" diye sorardı, biz de hemen, gerçekten de bir sebep bulunmadığını görürdük.

Kendi annesinden 'benim Mordvinya'lım' diye söz ederdi, ama biz bunda bir komiklik göremezdik.

Yuvarlak gözleri altın gibi parlayarak, "Benim Mordvinya'lı dün yine eve körkütük sarhoş geldi," diye neşeyle anlatmaya koyulurdu. "Sokak kapısını açıp merdivene oturdu, bir türkü tutturdu, başladı dişi kuş gibi ötmeye!"

Çurka, ciddiyetini bozmadan sorardı: "Ne türküsüymüş bu?"

Kumru, dizine bir şaplak indirir, o tatlı sesiyle annesinin türküsünü bize okurdu:

> Genç çoban tak tak diye vurunca penceremize,
> Tak tak, diye değneğiyle, oy,
> Hep birden dökülürüz sokaklara boy boy!
> Akşamı bildirince çoban Borka'nın kavalı,
> Köyde sessizlik sarıverir her yanı.

Buna benzer daha başka oynak türküler de bilir, hepsini de çok güzel okurdu.

"Ha, diyordum ki, işte," diye sürdürürdü konuşmasını, "annem sokak kapısının eşiğinde sızıp kaldı, tabii bütün soğuk açık kapıdan eve doldu. Az daha donuyordum yani. Soğuktan zangır zangır titriyorum, ama annem de öyle ağır ki, bir türlü yerinden koparıp alamadım onu içeriye. Bu sabah, 'Bak, anacığım,' dedim ona, 'sen bu içkiyle kendini öldürmek filan mı istiyorsun yoksa?' Bana ne dese beğenirsiniz: 'Sen hiç merak etme, fazla yük olmayacağım sana, yakında öleceğim ben.'"

Çurka o ağırbaşlı edasıyla bunu doğruladı: "Doğru, çok vaktinin kalmadığı belli zaten, her yanı şişmiş kadının!"

"Çok üzülecek misin?" diye sordum.

Kumru gafil avlanarak, "Ne demezsin?" dedi. "Bana iyi analık etti ne de olsa..."

Gerçi anasının onu sürekli dövdüğünü hepimiz biliyorduk, ama yine de bu dediğinin doğruluğuna hepimiz inandık. Hatta, işlerimizin kesat gittiği günler, Çurka bize öneride bulunurdu:

"Hadi şunun anası için de çabucak bir tur atıverelim de, birer kapiklik daha toplayalım; çocuk anasına biraz içki alabilsin, yoksa yine sopayı yiyecek!"

İçimizde okuma yazma bilen sadece iki kişi vardı: Çurka ile ben. Kumru ikimizi de müthiş kıskanır, fare kulağına benzeyen sivri kulağının memesini çekiştirerek o yumuşacık sesiyle, "hele bir benim Mordvinya'lıyı gömeyim de, ben de gideceğim okula," derdi. "Öğretmenin önünde diz çöküp yalvarırım bile, beni okula alması için. Okulu bitirdikten sonra da artık, ister baş piskoposun yanında, isterse hatta çarın yanında bile kendime bir bahçıvanlık filan ayarlayabilirim!"

İlkbaharda Mordvinya'lı, yeni yapılacak kilise için para toplayan yaşlı bir adamla birlikte, yıkılan bir tomruk yığınının altında kalarak ezildi; ezildiği sırada da cebinde bir şişe votka bulunmuş. Kadını hastaneye götürdüler; onun üzerine, her şeyin çaresini bulan Çurka, Kumru'ya bir öneride bulundu:

"Gelip bizimle otursana. Annem de sana okuma öğretir."

Çok geçmeden, Kumru'nun, boynunu uzatarak dükkân tabelalarını okumaya başladığını gördük: "Bakaliye."

"Bakkaliye ulan, salak," diye düzeltirdi Çurka.

"Harifler yerinde durmuyor ki okuyabileyim, habire oynuyor."

"Harfler."

"Onları okuyabilen biri çıktı diye sevinçlerinden zıp zıp, zıplıyorlar!"

Kumru'nun ağaç ve yeşillik sevgisi hepimizi hayretler içinde bırakır, aynı zamanda da bize eğlence konusu olurdu.

Kentin varoşlarındaki mahallemizde, toprak hep kumluk olduğundan, pek yeşillik yoktu; avlularda birkaç tane bodur söğüt

ya da mürver ile, çitlerin altında saklanan, yaprakları solmuş küçücük birkaç öbek çimenden başka bir yeşillik göremezdiniz. İçimizden biri bu çimenlerin üstüne oturacak olsa, Kumru hemen öfkeyle bağırırdı:

"Çimenleri ne diye eziyorsun yahu? Kumun üstüne oturamaz mıydın? Bir şey fark eder mi sanki?"

Oka kıyısına indiğimizde, o yanımızdayken, bir söğüt dalı kırmaya, ufacık bir söğüt filizi koparmaya bile çekinirdik, çünkü gözlerini büyük bir hayretle bize diker, kollarını iki yana açar, bize çıkışırdı:

"Yahu ne diye elinizi attığınız her şeyi mahvedip duruyorsunuz? Mendeburlar, siz de!"

Gerçekten de öfkelenir, hepimizi utandırırdı.

Bütün bir hafta boyunca sokaklardan eski hasır çarıklar toplayarak, bunları köşebaşlarına saklar, cumartesi gününe hazırlanırdık; cumartesileri bizim coşkun eğlenti günümüzdü.

Cumartesi günleri öğlenden sonra, Tatar hamallar Sibirya iskelesinden evlerine dönerlerken, biz yol kavşaklarında mevzilenir, hamalları çarık yağmuruna tutardık. Önceleri hamallar bu işe müthiş kızmış, küfrederek bizi kovalamışlardı, ama sonradan hoşlarına gitti, onlar da bu oyuna kendilerini kaptırdılar. Başlarına gelecekleri bildiklerinden, savaş alanına kucak dolusu çarıklarla silahlanmış olarak gelirdi onlar da. Dahası, bizim çarıkları sakladığımız yerleri de bularak, çarıklarımızı aşırmaya başladılar. Biz de itiraz ediyorduk:

"Ama bu yaptığınıza mızıkçılık derler!"

O zaman hamallar çarıkların yarısını bize veriyor ve böylece savaş başlıyordu. Onlar genellikle açık alanda savaşmayı yeğlerken, biz de onların çevresinde çığlıklar koparark dört döner, çarıkları fırlatırdık. Tatarlar içimizden birini tam isabetle yüzükoyun kumların üzerine devirdiği zaman iğrenç bir gürültü koparır, kahkahalarıyla kulaklarımızı sağır ederlerdi.

Savaş, akşam geç saatlere, hatta hava kararıncaya kadar sürer, gelip geçen mahalle halkı köşelere sinerek, durmamız için bize

bağırırlardı. Boz renkli, tozlu topraklı çarıklar, kargalar gibi havalarda uçuşur, bazen içimizden biri tam suratının ortasına yerdi çarığı: Ne var ki, oyunun zevkli heyecanı içinde kimse, canının acımasına, yara beresine aldırmazdı bile.

Tatarlar da en az bizim kadar heyecanlanırdı. Savaş bittikten sonra genellikle onlarla birlikte, kaldıkları hana giderdik; bize orada tatlı at etiyle, bilmediğimiz bir tür sebze çorbası ikram ederlerdi. Yemekten sonra çay içerdik; sıkıştırılıp briket haline getirilmiş çay yapraklarından yapılan bu çay çok koyu olurdu, ayrıca çayın içine tatlı hamur parçaları da atarlardı. Her biri öbüründen güçlü bu dev gibi adamları çok severdik; onlarda anlaşılması kolay, çocuksu bir taraf buluyorduk. Hele onların güleryüzlü davranışları, bir kez olsun aksatmadan birbirlerine gösterdikleri yakın ilgi, incelik ve anlayış, beni özellikle etkiliyordu.

Kahkaha atışları görülecek şeydi; bir gülmeye başladılar mı, ardı arkası gelmez, gözyaşları içinde güle güle kırılırlardı neredeyse. İçlerinde kırık burunlu, Kasimov'lu birinin akıllara durgunluk verecek bir gücü vardı; dediklerine göre bu adam, dört yüz kilodan fazla çeken bir çanı mavnadan alıp, kilometrelerce taşımış. Bunun gülüşü de gök gürültüsüne benzerdi; hep, kükreyerek kahkahayı basar, ardından da, diline doladığı saçma sapan bir tekerlemeyi tekrarlardı:

"Hoooo! Söz gelimi göz gelimi – al balını, ver malımı!"

Bu adam bir seferinde Kumru'yu avucunun içine oturtup havalara kaldırdı.

"Kuş dediğin böyle olmalı, havalara çıkmalı!"

Kötü havalarda mezarlığa gider, Yaz'ın babasının kullandığı kulübede toplanırdık. Paçavralar içinde gezen, asık suratı pis kıllarla kaplı, gövdesine göre küçük bir başı ve upuzun kolları olan, kargacık burgacık bir adamdı Yaz'ın babası. Aslında, başı, dulavratotunun kafasına, ince uzun boynu da sapına benziyordu. Sarı gözlerini keyifle kısar, hızlı hızlı mırıldanırdı:

"Bu gece Tanrı hepimize iyi bir uyku nasip etsin. Ooooh!"

Yüz gram çay, biraz şeker, ekmek ve –ne pahasına olursa olsun hiçbir zaman unutulmayan– bir ufak şişe votka alırdık Yaz'ın babasına. Çurka ciddi bir edayla adama emir verirdi:

"Semaveri kur bakalım, pis köylü."

Mezar kazıcı güler, teneke semaverin altını yakıp suyu kaynatır, biz de çayın olmasını beklerken aramızda günün olaylarını tartışırdık. Mezarcı bize akıl verirdi: "Gözünüzü açın, öbür gün Trusov'ların evinde yas sona eriyor. Büyük bir ziyafet verecekler, size bir sürü kemik çıkar artık!"

Her şeyi bilir geçinen Çurka onun lafının arasına girerdi: "Ama Trusov'ların evinde bütün kemikleri aşçıbaşı kendisi toplar."

Kumru hülyalı gözlerle pencereden mezarlığı seyrederdi.

"Yakında havalar iyice ısınınca ormana gitmeli!"

Yaz pek az konuşur, kederli gözleriyle bizi ilgiyle seyrederdi. Hatta bize oyuncaklarını –çöp yığınları arasından çıkardığı tahta askerler, bacakları olmayan tahta atlar, pirinç düğmeler vb.– gösterirken bile hiç konuşmazdı. Babası masanın üzerine her biri bir başka renk ve cinsten bardakları, tabakları dizer, semaveri getirir, Kostroma da çayları koyardı. Mezarcı votkasını çeker, ocağın üstüne tırmanır, incecik boynunu uzatıp baykuş gözleriyle bizi süzerken homurdanırdı:

"Allah cezanızı versin hepinizin. Başka çocuklara hiç benzemiyorsunuz siz! Hırsızlar sürüsü! Tanrı bize uyku nasip etsin, ah!"

Kumru ona yanıt verirdi: "Biz hırsız mırsız değiliz!"

Yaz'ın babası fazla canımızı sıkacak olursa, Çurka onun sesini keserdi:

"Kes sesini be, pis köylü!"

Mezar kazıcısının, hastası olan evleri bir bir saymaya girişip, bundan sonra kimin öleceğini tahmin etmeye kalkışmasından Kumru, Çurka ve ben nefret ederdik. Adam bunlardan hainçe bir keyif duyarak söz eder, hatta, hoşlanmadığımızı bildiği için mahsus üsteleyip, bize eziyet ederdi:

"Aha, korkuyorsunuz demek. Tabii korkarsınız ya. Bakın işte, o şişko yakında öbür dünyayı boylayacak. Çürümesi de ne kadar uzun sürer onun ama!"

Onu susturmaya çalışırdık, ama bir türlü bırakmazdı:

"Böyle lağımlarda geze geze, sizin de fazla yaşayacağınız yok ya!"

"Biz de ölürsek," derdi Kumru, "melek oluruz..."

Mezarcı hayretler içinde, "Si-siz mi?" derdi. "Siz mi melek olacaksınız?"

Alaylı alaylı bir kahkaha atar, sonra yine, cesetlerle ilgili iğrenç hikâyeler anlatarak canımızı sıkmayı sürdürürdü. Ama bazen, hırıltılı sesini alçaltarak, bize ilginç şeyler anlattığı da olurdu.

"Dinleyin çocuklar, bakın size bir şey anlatacağım! Evvelsi gün kadının birini toprağa verdiler. Ben o kadınla ilgili her şeyi bilirim, meğer neymiş dersiniz?.."

Kadınlardan çok sık söz eder, genellikle açık saçık şeyler anlatırdı, ama yine de hikâyelerinin insanın duygularını harekete geçiren acıklı bir yanı bulunurdu; bizleri, kendi düşüncelerinin içine girmeye çağırır gibi anlattığı bu hikâyelerini dikkatle dinlerdik. Güzel anlatmayı beceremezdi, hep kopuk kopuk olurdu anlatışı, hatta, tam hikâyenin orta yerinde durur, bize bununla ilgili olmayan şeyler sorardı sık sık. Yine de, hikâyeleri insanın belleğinde huzursuzluk veren kıymıklar bırakırdı.

"Kadına sormuşlar: 'Kim çıkardı yangını?' 'Ben çıkardım.' 'Nasıl olur, salak? Sen dün gece hastanedeydin!' 'Ben çıkardım yangını!' Şimdi, neden böyle söylermiş kadın peki? Tanrı bize uykusuz gece göstermesin!"

O kasvetli, çıplak mezarlığın kumlu toprağına gömdüğü kim varsa o kasabadan, hemen hemen hepsinin yaşam öyküsünü bilirdi. Bize bunun çok önemli olduğu izlenimini vererek, açtığı sokak kapısından içeri girelim de oradaki insanların nasıl yaşadığını görelim diye bizleri çağırır gibi bir hali vardı adamın. Ona kalsa hikâyelerini sabaha kadar sürdürürdü, ama inen akşamın karanlığı kulübenin pencerelerini karartır karatmaz, Çurka ayağa kalkar, ortaya konuşurdu:

"Eve gitmeyecek olursam, annem korkar. Kimler geliyor?"

Hep birlikte kalkar, kulübeden çıkardık. Yaz bizi mezarlığın kapısına kadar geçirir, kapıyı kapatır, kemikli yüzünü demir parmaklıklara dayayarak, "Güle güle!" derdi. Biz de ona "Hoşça kal!" diye seslenirdik, ama her seferinde de, onu öyle mezarlıkta bırakmış olmamızdan ötürü, içimizde bir burukluk duyardık. Bir seferinde Kostroma geriye dönüp baktıktan sonra, "Bir gün uyanıp bir de bakacağız ki, o ölmüş," dedi.

Çurka sık sık, "Yaz'ın hayatı herkesinkinden kötü," derdi. Kumru da her seferinde ona karşılık verirdi: "Bizim hayatımız kötü değil ki..."

Bence de hayatımız kötü değildi. Sokaklardaki başıboş hayatı çok seviyordum. Hep kanımı kaynatan, kendileri için bir şeyler yapabilmek isteğini bana ilham veren arkadaşlarımı da çok seviyordum.

Ne var ki, okulda yine huzurum kaçmıştı. Okul arkadaşlarım bana gülüyor, paçavracı-kemikçi, serseri diyerek benimle alay ediyorlardı. Hatta bir tartışmanın ardından öğretmene üstümün başımın lağım koktuğunu, benim yanımda oturmalarına olanak bulunmadığını söyleyerek beni şikâyet ettiler. Bunun beni ne kadar derinden yaraladığını, bu olaydan sonra okula gitmenin bana ne kadar zor geldiğini hâlâ hatırlarım. Çocuklar bu lağım hikâyesini sırf bana olan düşmanlıklarından uydurmuşlardı: Her sabah adamakıllı yıkanır ve okula asla paçavra toplarken giydiğim elbiselerle gitmezdim.

Ama sonunda, üçüncü sınıfa geçtim, hatta ödüller bile kazandım: Ödüllerden biri Yeni Ahit, biri Kirilov'un fabllerinin ciltli bir nüshası, öbürü de *Fata Morgana* diye gizemli bir adı olan ciltsiz bir kitaptı. Karnem de iyi gelmişti. Ödüllerimi eve getirdiğimde dedem çok sevindi ve duygulanarak, kitapların özenle kendi sandığına kaldırılmaları gerektiğini söyledi. Anneannem bir süredir hasta yattığından beş parasız kalmıştı, bu yüzden dedem vır vır edip duruyordu kadıncağıza: "Hep benim kesemdem yiyip içiyorsunuz, sonunda bu evden de edeceksiniz beni... Sizi gidi..."

Kitapları dosdoğru bir kitapçıya götürüp kırk beş kapiğe sattım, parayı da anneanneme verdim. Yeni Ahit'i ise, bütün sayfalarını baştan aşağı karaladıktan sonra dedeme verdim. Kitabı açıp da nasıl mahvettiğimi görmediği için, onu özenle kaldırıp sakladı.

Okula elveda diyerek, şimdi bana eskisinden de tatlı gelen sokak yaşamına döndüm tekrar. İlkbahar bütün görkemiyle gelmişti, eskisinden de çok para kazanma olanağı vardı artık. Pazar günleri de hep birlikte köye iniyor, kırlara, çamlıklara gidiyor, eve akşam geç saatlerde, tatlı bir yorgunluk içinde, aynı zamanda arkadaşlığımız daha da pekişmiş olarak dönüyorduk.

Ne var ki, bu biçim yaşayışım kısa ömürlü oldu: Üvey babam işinden çıkarılıp yine ortalıktan kayboldu, annem de küçük kardeşim Nikolay ile beni alıp dedemlerin yanına yerleşti. Anneannem zengin bir tüccar için Hazreti İsa'yı gösteren bir yatak örtüsü işlemek üzere o tüccarın evine yerleştiğinden, dadılık bana kaldı.

Her geçen gün biraz daha sararıp solan ve artık bacaklarını bile zor kaldırabilen annemin bakışlarına da ürkütücü bir ifade yerleşmişti. Sıraca illetinden ayak bileklerinde yaralar açılan kardeşim öyle zayıftı ki, ancak acıktığı zamanlar, o da cılız bir sesle ağlayabiliyor, acıklı acıklı inliyordu. Karnı doyurulunca hemen sızıyor, uykusunda tuhaf tuhaf içini çekerek kedi yavrusu gibi mırıltılar çıkarıyordu.

Bir gün dedem onu baştan aşağı iyice bir yokladıktan sonra açıkladı:

"Bunun doğru dürüst beslenmesi gerek, ama ben hepinizi nasıl besleyebilirim?"

Odanın bir köşesindeki karyolada oturmakta olan annem hırıltılı sesler çıkaran göğsünün derinliklerinden bir soluk koyvererek, "Parmak kadar çocuğun yiyeceği bir lokma..." dedi.

"Kimine az gelen, kimine de çok gelir," diye yanıt veren dedem elini şöyle bir salladıktan sonra bana döndü:

"Onun biraz temiz havaya ihtiyacı var, şöyle güneşe, kumların üstüne çıkarmalı..."

Eve bir çuval elenmiş, kuru kum getirip pencerenin dibinde güneş alan bir köşeye yığdım, sonra da kardeşimi dedemin öğütlediği biçimde boynuna kadar bu kuma gömdüm. Kuma gömülmekten hoşlanan bebek, tuhaf bir parlaklık gelen gözlerini tatlı tatlı kırpıştırarak bakıyordu bana; gözlerinin akı kaybolmuş, mavi göz bebeklerini çevreleyen parlak bir halka kalmıştı yalnız.

Küçük kardeşime kısa zamanda çok bağlandım. Pencerenin dibinde onun yanına uzanmış yatıyor ve içimden, bu küçücük bebek her şeyi anlıyor diye geçiriyordum ki, dedemin cırtlak sesini duydum:

"Ölmek istiyorsan akla gerek yok, ama bana kalırsa, yaşamak için ne yapmak gerektiğini öğrenmenin vakti geldi."

Bunun üzerine annem uzun bir öksürük nöbetine tutuldu.

Kardeşim minik kollarını kumdan kurtarıp, ufacık beyaz kafasını sallayarak, kollarını bana doğru uzattı; seyrek saçları sanki yer yer kırlaşmış, yüzüne yaşlı, akıllı bir ifade gelmişti.

Yanına bir tavuk ya da kedi yaklaşınca Nikolay bunu uzun uzadıya merakla seyreder, sonra hafifçe gülümseyerek bana dönerdi; kardeşim belki de benim onun yanında oturmaktan sıkıldığımı, onu bırakıp sokakta oynamak için can attığımı anlamıştır diye içime bir huzursuzluk verirdi onun bu bakışı.

Çöp yığınlarıyla dolu bir avlumuz vardı. Avlu kapısının yanında, hepsi de sağdan soldan toplanan tahta parçalarıyla derme çatma yapılmış ahırlar, sundurmalar bulunuyordu. Bunlar ta hamama kadar uzanıyordu. Çatılar, kayık leşlerinden çıkma tahta parçaları, kalaslar, kereste parçaları ve yongalarla kaplıydı; bunların hepsi de bahar selleriyle taşan Oka ırmağından toplanmıştı. Bir çoğu hâlâ ırmaktan çıktığı günkü gibi ıslak bir sürü tahta parçası, çirkin görüntüleriyle avluyu öbek öbek kaplamıştı; bunlar güneşin altında çürürken, çevreye pis bir koku yayıyorlardı.

Bitişiğimizde, küçükbaş hayvanların kesildiği bir salhane vardı. Hemen hemen her sabah koyunların melemelerini, buzağıların böğürmelerini duyardık; salhaneden yayılan yoğun kan kokusu, mor bir saydam ağ gibi havada asılı dururdu sanki.

Boynuzlarının arasına baltanın tersiyle vurularak öldürülen hayvanlardan biri ne zaman böğürse, kardeşim Kolya gözlerini yumar, besbelli böğürtüyü taklit etmek amacıyla, yanaklarını şişirirdi ama 'Pufff' diye havayı salıvermekten başka bir şey yapamazdı.

Öğleyin dedem pencereden başını uzatarak seslenirdi: "Yemek!"

Bebeği dedem kendisi yedirirdi; onu dizlerinin üzerine oturtur, patates ve ekmek parçalarını ağzında iyice çiğnedikten sonra çıkarır, kanca gibi parmağıyla Nikolay'ın küçüçük ağzına tıkıştırır, mamayı bebeğin incecik dudaklarına, mini mini çenesine bulaştırırdı hep.

Dedem onu bir süre yedirdikten sonra, bebeğin önlüğünü kaldırır, parmağını onun şiş karnına bastırarak seslenirdi:

"Sence doymuş mudur artık? Yoksa biraz daha vereyim mi?"

Pencerenin dibindeki loş köşesinden annemin sesi duyulurdu:

"Baksana, ekmeğe doğru uzanıyor çocuk!"

"Bebeklerde akıl yoktur ki! Doyup doymadığını nereden bilecek?"

Sonra yine çiğnenmiş mamayı Nikolay'ın ağzına tıkıştırmaya koyulurdu. Bu dayanılmaz manzarayı seyrederken midem bulanır, boğazıma yumruk gibi bir şey tıkanırdı.

Sonunda dedem, "Hadi, bu kadar yeter," derdi. "Al da onu annesine götür."

Bebeği dedemin kucağından aldığım zaman, zavallıcık inleyerek hâlâ masaya doğru uzatırdı kollarını. Dalları kesilmiş bir fidan gibi incecik kalan annem, zorlukla yerinden kalkarak bebeği benden almak için gelir, bir deri bir kemik kalan incecik kollarını uzatırdı.

Annem dilini yutmuş gibiydi. Çok ender konuşuyor, konuştuğu zamanlar, sesi hep heyecanlı oluyordu. Kadıncağız genellikle, çekildiği köşesinde sabahtan akşama kadar oturarak ölümü bekliyordu. Bunu seziyordum. Dedem ise, özellikle de hava kararıktan sonra, pencereden içeriye post kokusunu andıran ılık ve boğucu çürük kokusu dolarken, inadına hep ölümden söz açardı.

Karyolası odanın öne bakan tarafında, ikonların altında bulunan dedem, başı ikonlardan yana, pencereye dönük yatardı. Yattığı yerde, karanlıkta saatlerce mırıldanır dururdu.

"Artık benim de vaktim doldu, ölümüm yaklaştı. Yaradanımın karşısına hangi yüzle çıkarım ben? Ne yanıt veririm?.. Bütün hayatımı bir hiç uğruna koşturarak harcadım. Sonunda ne geçti elime? Neye yaradı bütün koşuşturmalar?"

Ben pencereyle ocağın arasında, yerde yatıyordum. Yer dar geldiğinden, sığdıramadığım bacaklarımı ocağın altına doğru uzatır, hamamböceklerinin ayak parmaklarımın üzerinde gezindiklerini hissederdim. Bulunduğum bu köşeden, bana haince zevk veren pek çok olaya tanık olabiliyordum. Dedem yemek pişirirken çok kez, ya kömür karıştırmakta kullanılan küskünün, ya da küreğin uzun sapıyla çarparak pencere camını kırardı. Onun gibi zeki bir adamın sapları kısaltmayı akıl edemeyişi bana tuhaf ve gülünç gelirdi.

Bir seferinde, ocağın üstündeki çömleklerden birinde bir şeyler kaynarken küsküyü ocaktan öyle hızlı çekti ki, pencerenin iki camını birden çerçevesiyle birlikte kırdığı gibi, üstelik devirdiği çömlek de paramparça oldu. Öfkesinden yere oturup ağlamaya başladı:

"Tanrım, ah Tanrım!"

Bir gün o evde yokken, elime ekmek bıçağını alıp, küreğin sapını yarıdan fazla kısalttım. Dedem yaptığımı görünce lanetler savurmaya başladı:

"Allah senin belanı versin, e mi! Testere kullansaydın ya, teste-re! Hiç değilse çıkan parçalardan makara yapıp satar, para kazanırdık, iblis!"

Kollarını savura savura kendini hole attı dedem. Annem, "Sen de onun işine burnunu sokmasan ya..." dedi.

Annem ağustos ayında, bir pazar günü öğle sıralarında öldü. Üvey babam yolculuklarından yeni dönmüş, kasabada yeni bir iş bulmuştu. Anneannem Nikolay'ı da yanına alarak, istasyon yakınlarında ufak, ama temiz bir daireye yerleşmişti; ileride annem de onun yanına taşınacaktı.

Öldüğü günün sabahı annem bana yumuşak, ama her zamankinden daha duru, tasasız bir sesle, "Git Yevgeni Vassilyeviç'e söyle de, buraya geliversin," dedi.

Karyolasında doğruldu, bir eliyle duvara dayanarak, arkaya doğru yaslandı. "Çabuk ol!"

Bana annem gülümsüyormuş gibi geldi; gözleri de eskisinden çok parlıyordu. Üvey babam kilisedeydi, anneannem de enfiye almak için beni tütün satan bir Yahudi kadına (bir polisin karısıydı bu) yollamıştı; kadının eli altında hazır enfiye olmadığından, o enfiye yapraklarını ufalarken, ben de oturup beklemek zorunda kaldım.

Dedemin evine döndüğümde annem üstüne leylak rengi tertemiz bir entari giymiş, masanın başında oturuyordu. Saçlarını güzelce taramış, o eski buyurgan havasını kazanmıştı yeniden.

Çekine çekine, "Biraz daha iyi misin?" diye sordum.

Bana sitemli sitemli bakarak, "Yanıma yaklaş!" dedi. "Nerede kaldın bu kadar bakayım, ha?" Daha ben yanıt vermeye fırsat bulamadan, beni bir eliyle saçlarımdan yakaladı, öbür eline testereden bozma enli ve esnek bıçağı alıp, kolunu ta başının üstüne kadar kaldırarak, enli yanıyla üç beş sefer vurdu. Bir aralık bıçak elinden fırladı.

"Al o bıçağı yerden. Bana ver."

Bıçağı alıp, masanın üstüne attım, annem de beni iterek uzaklaştırdı. Müthiş korkmuştum; gidip ocağın önüne oturarak onun bütün hareketlerini izlemeye başladım. Masadan kalktı, zorlukla yürüyerek köşesine gitti, karyolaya uzanıp mendiliyle yüzündeki teri silmeye koyuldu. Titreyen eli iki kez yastığın üstüne düştü ve annem, yüzü yerine yastığı sildi iki seferinde de.

"Bana biraz su getir."

Kovadan bir bardak su doldurup getirdim, annem başını zorlukla kaldırarak bir yudum içtikten sonra, soğuk eliyle elimi itti. Derin bir soluk aldı, ikonların durduğu köşeye baktı, sonra bakışlarını bana çevirdi. Dudaklarında gülümseme sandığım bir kıpırtı vardı. Ağır ağır göz kapaklarını indirdi. Dirsekleri iki

yanına sıkıca dayalıydı, ama ağır ağır göğsünden boğazına doğru götürdüğü ellerinin parmakları durmadan oynuyordu. Yüzü gölgelendi ve bu gölge sanki derisinin altına işleyerek yüzünün daha gergin, burnunun daha sivri bir görünüm almasına neden oldu. Bir şeye hayret etmiş gibi ağzı açık kalmıştı, ama soluğunu duyamıyordum.

Bana sonsuzluk kadar uzun gelen bir süre, orada elimde bardakla dikilerek yüzünün katılaşmasını, soğumasını, külrengine dönüşmesini seyrettim.

Dedem içeri girdiğinde, "Annem öldü," dedim.

Dedem karyolaya bir göz atarak, "Yine yalan, değil mi?" dedi.

Ocağın yanına gitti, kapağı kulakları sağır eden bir gürültüyle açarak, saplı ızgaranın üstünden börek tepsisini çıkardı. Annemin öldüğünden kesinlikle emin olduğum için, dedeme bakıyor, acaba ne zaman kafasına dank edecek diye bekliyordum.

Sırtında keten bir ceket, başında kasketle üvey babam geldi. Gürültü çıkarmadan bir sandalye alıp, annemin yatmakta olduğu karyolanın yanına götürdü. Birden, sandalyeyi küt diye yere bırakıp, korkunç bir böğürtü kopardı borazan gibi sesiyle:

"Evet, ölmüş, bakın..."

Gözleri bir noktaya dikili kalan dedem, hâlâ elinden bırakmadığı ızgarayla, bir kör gibi ayaklarını sürüyerek ocağın yanından ayrıldı.

Annemin tabutunun üstüne kumlar yığıldıktan sonra, anneannem görmeyen gözlerle mezarların arasından yürürken, ayağı takılarak bir haçın üstüne düştü, yanağı yırtıldı. Yaz'ın babası onu kulübesine götürdü ve anneannem yüzünü yıkarken, ona avutucu sözler söyledi: "Ah, Tanrı bize uykusuz geceler göstermesin! Kendinizi böyle harap etmenizin hiçbir yararı yok! Haklı değil miyim, ama? Zenginin de başına gelecek bu, yoksulun da, hep aynı, değil mi?"

Pencereden dışarı baktı, birden hoplayarak kulübeden çıktı ve az sonra yanında güleç yüzlü Kumru ile geri döndü.

Bana kırık bir mahmuz uzatarak, "Şuna bak," dedi. "Ne güzel, değil mi? Kumru ile benden sana bir armağan bu. Şu küçücük çarkını görüyor musun? Herhalde bir Kazak mahmuzudur. Onu Kumru'dan satın aldım, tam iki kapik suladım bunun için..."

Kumru alçak bir sesle, ama öfkeyle, "Amma da yalan!" dedi.

Yaz'ın babası hoplayıp önüme geldi, Kumru'dan yana bir göz kırparak, "Hiç de şaka kaldırmıyor, değil mi ama?" dedi. "Aslına bakarsan, bu armağan benden değil, Kumru'dan..."

Anneannem morarak şişmiş yüzünü yıkayıp bir mendille bağladıktan sonra eve dönmek üzere bana seslendi, ama cenaze yemeğinde yine kafaların çekilip, kavga edileceğini bildiğimden, canım hiç eve gitmek istemiyordu. Daha kilisede, Mihail Dayım içini çekerek, Yakov Dayıma sormuştu:

"Sonra seninle bir kafa çekelim, ne dersin?"

Kumru beni güldürmeye çalışıyordu. Mahmuzu çenesinin ucuna takmış, dilini değdirmeye çalışıyordu. Yaz'ın babası zoraki bir kahkaha atarak bağırdı: "Şunun haline bak hele!" Ama benim gülmediğimi görünce, ciddi bir sesle konuştu: "Kendini toplamaya çalışmalısın. Hepimiz öleceğiz günün birinde, bak, kuşlar bile ölüyor. Annenin mezarına çimen ekmemi ister misin? Hadi, sen, ben, Kumru üçümüz birlikte kıra gidelim de çimen çıkaralım azıcık. Yaz da gelir bizimle. Göreceksin bak, taptaze çimenlerle ne güzel olacak..."

Bu düşünce çok hoşuma gitmişti; hep birlikte kıra çıktık.

Annemin cenazesinden birkaç gün sonra dedem şöyle dedi:

"Aleksey, sen benim boynuma asılı bir madalya değilsin, boynuma yük oluyorsun. Burada artık sana yer yok. Artık hayata atılmalısın."

Ben de böylece hayata atıldım işte.

Çocukluğum, Maksim Gorki'nin otobiyografik üçlemesinin ilk kitabıdır. Kimi eleştirmenlere göre Gorki'nin başyapıtı olan *Çocukluğum*, dünya edebiyatında da kendi türünün en seçkin örneklerinden biridir.

Aleksey Maksimoviç Peşkov'u büyük Maksim Gorki yapan yaşam yolculuğuna tanıklık ederken, bu acı dolu yaşamdan damıtılan müstear ismin (Rusçada "acı" anlamına gelen) Gorki oluşuna hak vermemek elde değildir.

Küçük Aleksey'in, doğduğu Nijniy-Novgorod şehrinden babasının ölümü nedeniyle ayrılıp, annesiyle birlikte büyükannesi ve dedesinin yanına gitmesi ile başlayan anlatı, Gorki'nin, "O evin içindeki her şey, kış günü karlarla örtülü sokaktan geçerken beni altına alan bir kızak gibi üzerimden geçiyor, soluğumu kesiyordu sanki," diye ifade edeceği günleri içerir. Bir yandan peteğine bir masal kahramanını andıran büyükannesinin balı damlayan Aleksey, yaşamın ne denli zor, ne denli acı yüklü olduğunu ilk kez bu yıllarda deneyimleyecektir.

Ancak bu deneyimler onu tüketmek, yılgınlaştırmak yerine ondaki yaşam inancını bileyecektir: "Hayat bizi her an şaşırtmaktadır ama hayvansal artıklardan oluşmuş, fokur fokur kaynayarak pis kokular saçan kalın çöplük katmanıyla değil, insanoğlunun bu çöplük katmanının altından yukarıya doğru çıkmak için zorlayan, iyiye yönelik, parlak, sağlıklı ve yaratıcı güçleriyle şaşırtmaktadır. Daha iyi, daha insanca bir hayatın yeniden doğacağı konusunda bizde sarsılmaz bir umut uyandıran da işte bu güçlerdir."

Çocukluğum, okuduktan sonra sizinle kalacak eserlerdendir.

yordam edebiyat
YordamEdebiyat
YordamEdebiyat
16 TL. KDV DAHİL
ISBN 978-605-172-244-3